

Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem
Külgazdaságtan Tanszék
Turizmus Kutatócsoport

A TURIZMUS TÁRSADALMI-KULTURÁLIS HATÁSAI

Ph.D. Disszertáció

Rátz Tamara

Gazdálkodástani Ph.D. Program

Témavezető: Dr. Lengyel Márton

Budapest, 1999

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Nagyon sok ember segített abban, hogy ez az értekezés létrejöhessen. Köszönöm mindannyiuknak a jótanácsokat, az ötleteket, a javaslatokat és a kritikus megjegyzéseket.

Külön köszönet illeti témavezetőmet, Dr. Lengyel Mártont, szakmai tanácsaiért és azért, hogy kutatómunkámat az elmúlt évek során messzemenően támogatta.

És végül köszönöm a családomnak és a barátaimnak a lelkesítést, a belém vetett hitet és azt, hogy elviseltek az utolsó hónapok alatt.

Budapest, 1999. december 30.

"Üdv ! idegenforgalma a hajdan még békés Balatonnak.

Mind, aki nagy-nyüzsgőn geggyőli ősi tavunk,
salve a fejlesztők és pártfogók seregének,

kiknek a lépte nyomán szépül a strand s a barakk,
és szétszórt papiros, bádog-tok körben a parton..."

Weöres Sándor

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	9
A kutatás céljai	10
A kutatás módszertana	11
A kutatás korlátai	11
Az értekezés struktúrája	13
1. A turizmus mint a tudományos vizsgálódás tárgya	14
1.1. A turizmus fogalma	14
1.2. A turizmus rendszere	15
1.3. A turizmus tudományos kutatása	17
2. A turizmus hatásai	20
2.1. A turizmus társadalmi-kulturális hatásainak fogalma	21
3. Hatáselemzés a turizmusban	24
3.1. A turizmus társadalmi-kulturális hatásainak vizsgálata	25
3.2. Hatásvizsgálatok nemzetközi szinten	26
3.3. Nehézségek a turizmus hatásainak vizsgálatában	27
3.4. Percepció és valóság	28
4. A turizmus társadalmi-kulturális hatásait befolyásoló tényezők	31
4.1. A társadalmi-kulturális hatások modellje	31
4.2. A turisták jellemzői	33
4.2.1. Turistatípusok	34
4.3. A fogadóközösség jellemzői	37
4.3.1. A helyi lakosok attitűdjei a turizmus fejlődésének tükrében	38

4.4. A turisták és a helyi lakosok kapcsolata	41
4.4.1. Interakciók a helyi lakosok és a turisták között	42
4.4.2. A turisták és a helyi lakosok közötti társadalmi, gazdasági, kulturális különbségek	44
4.5. A turizmus fejlettségének jellemzői	45
4.5.1. A turisztikai teherbíróképesség fogalma és típusai	47
5. A turizmus társadalmi-kulturális hatásainak típusai	50
5.1. A turizmus fejlődésének következményei	50
5.2. A turisták és a helyi lakosok közötti kapcsolatokról adódó hatások	54
5.3. Pozitív és negatív társadalmi-kulturális hatások formái	59
6. A turizmus társadalmi-kulturális hatásainak kutatása Magyarországon	62
7. A balatoni turizmus fejlődésének története, jellemzői	65
7.1. Az első világháborút megelőző fejlődési szakasz	65
7.2. A balatoni turizmus fejlődése a két világháború között	66
7.3. Turizmusfejlődés a Balatonnál 1945-től a rendszerváltásig	68
7.3.1. 1945-1960	68
7.3.2. 1960-1980	69
7.3.3. 1980-1989	71
7.4. A balatoni turizmus a rendszerváltás után	72
7.5. A Balaton mint turisztikai desztináció életciklus-görbéje	73
7.5.1. Butler desztinációs életciklus-görbéje	73
7.5.2. A Balaton mint turisztikai desztináció életgörbéje	76
7.6. A Balatonhoz érkező turisták jellemzői	91
7.7. A helyi lakosság jellemzői és attitűdjei a turizmussal kapcsolatban	93
7.7.1. A Balaton régió népességének átalakulása	93
7.7.2. A helyi lakosság attitűdjei a turizmussal kapcsolatban	94

8. A vizsgált terület: a Keszthely-Hévíz kistérség	99
8.1. A Keszthely-Hévíz kistérségi együttműködés	99
8.2. A desztinációs életciklus-görbe a kistérségben	101
8.3. A kistérségbe érkező turisták jellemzői	102
 9. A kutatás hipotézisei	104
9.1. Hipotéziscsoportok	109
 10. A Keszthely-Hévíz kistérségben elvégzett empirikus kutatás	111
10.1. A kutatás módszertana	111
10.1.1. A lakossági felmérés technikája	112
10.1.2. A lakossági felmérés mintájának jellemzői	113
10.1.3. A szakértői interjúk jellemzői	114
10.2. A felmérésben részt vevő állandó lakosok jellemzői	115
10.2.1. A lakosság és a turisták kapcsolata	116
10.2.2. A turisták és a helyi lakosok közötti különbség	118
 11. Az empirikus kutatás eredményei	122
11.1. A turizmus hatásai a megadott társadalmi-kulturális változókra	122
11.1.1. A magas szórású változók elemzése	125
11.2. A turizmus legkedvezőbb hatásai a Keszthely-Hévíz kistérségben	131
11.3. A turizmus legkedvezőtlenebb hatásai a Keszthely-Hévíz	133
11.4. A változók struktúrájának vizsgálata kistérségben	134
11.5. A turizmus fejlődésével való elégedettséget meghatározó tényezők	138
11.5.1. Regresszióelemzés faktorok bevonásával	140
11.6. A turizmus szakértők által azonosított társadalmi-kulturális hatásai	142
11.7. A hipotézisek vizsgálata	144
11.7.1. Az 1. hipotéziscsoport	145
11.7.2. A 2. hipotéziscsoport	149
11.7.3. A 3. hipotéziscsoport	157
11.7.4. A 4. hipotéziscsoport	164
11.7.5. A hipotézisek értékelésének összesítése	168

12. Következtetések	170
12.1. A kutatás eredményeinek összefoglalása	170
12.2. A kutatás elméleti jelentősége	172
12.3. Az eredmények gyakorlati hasznosíthatósága	175
12.4. További javasolt kutatási irányok	176
 Felhasznált irodalom	180
Mellékletek	196

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

2.1. Társadalmi hatások csoportosítása	22
3.1. A hatástanulmányok típusainak főbb jellemzői	24
4.1. Cohen turistakategóriái	35
4.2. Smith turistatipológiája	36
4.3. A turizmus fejlődésének típusai	46
5.1. A turizmus társadalmi-kulturális hatásai	60
7.1. Életciklus-szakaszok és jellemzőik a Balatonnál	87
8.1. A Keszthely-Hévíz statisztikai kistérség (1995-1997)	99
8.2. A desztinációs életgörbe szakaszai a Keszthely-Hévíz kistérségben	101
8.3. Turistaérkezések a Keszthely-Hévíz kistérségben	102
9.1. Hipotéziscsoportok	110
10.1. A minta lakossági megoszlása	116
10.2. A turistákkal való kapcsolat jellege	117
10.3. A turistákkal szemben érzett különbség mértéke	119
10.4. A turistákkal szemben érzett különbség típusa	119
11.1. A turizmus hatásai a kistérségben 1.	123
11.2. A turizmus hatásai a kistérségben 2.	124
11.3. A turizmus legjelentősebb pozitív hatása a régióban	132
11.4. A turizmus legjelentősebb negatív hatása a régióban	133
11.5. A turizmus hatásaira vonatkozó lakossági percepciók faktorstruktúrája	135
11.6. A regresszióanalízis eredményei	139
11.7. A regresszióanalízis eredményei - regressziós koefficiensek	139
11.8. A faktorokkal végzett regresszióelemzés eredményei	141
11.9. A faktorokkal végzett regresszióanalízis eredményei - regressziós koefficiensek	141
11.10. A megkérdezett szakértők által azonosított társadalmi-kulturális hatások	142
11.11. A turizmus által jelentős mértékben befolyásolt változók	147
11.12. A turisták jelenlétével kapcsolatos attitűdök	150
11.13. A turisták létszámára vonatkozó vélemény	150
11.14. Turisztikai aktivitás a turizmus fejlesztése/fejlődése érdekében	151
11.15. Összefüggés a turizmus hatásainak észlelése és a turizmus fejlődésével kapcsolatos aktivitás között	154
11.16. Összefüggés a turizmus észlelt hatásai és a turisták számára vonatkozó vélemény között	156
11.17. Nemzetiség szerinti előítéletesség a településen	157
11.18. Nemzetiség szerinti előítéletesség a szobakiadásban	157
11.19. A turistákkal való kapcsolat és a turisták jelenlétére vonatkozó attitűd összefüggése	159
11.20. A turistákkal való kapcsolat és a turizmussal való elégedettség összefüggése	159
11.21. A turisták jelenléte mint zavaró tényező	161
11.22. A turisták létszámára vonatkozó vélemény és a turisták mint zavaró tényező összefüggése	162
11.23. Összefüggés a turizmussal való elégedettség és a turisták jelenlétének zavaró tényezőként való észlelése között	163
11.24. A turizmus hatásaira vonatkozó észlelések a turisztikai foglalkoztatottság tükrében	164
11.25. A lakosok demográfiai jellemzőinek és a turizmus hatásaira vonatkozó észleléseinek összefüggése	166
11.26. Hipotézisek elfogadása vagy elvetése	168

ÁBRÁK JEGYZÉKE

1.1. A turizmus rendszere és környezete	16
4.1. A turizmus társadalmi-kulturális hatásainak modellje	32
4.2. Irridex	39
4.3. A házigazdák attitűdjei és viselkedési reakciói a turizmussal kapcsolatban	40
7.1. A turisztikai desztináció evolúciós görbéje	74
7.2. A Balatonra látogatók létszámának változása	79
7.3. A szálláshelykapacitás alakulása a Balatonnál	84
7.4. Hipotetikus Irridex a Balaton-régióban	97
11.1. A turizmus hatása a "Jövedelemre és életszínvonalra"	126
11.2. A turizmus hatása a "Vásárlási lehetőségekre"	126
11.3. A turizmus hatása az "Általános infrastruktúrára"	127
11.4. A turizmus hatása a "Lakásviszonyokra"	127
11.5. A turizmus hatása a "Közbiztonságra"	128
11.6. A turizmus hatása a "Közlekedési viszonyokra"	128
11.7. A turizmus hatása az "Áruk és szolgáltatások árszínvonalára"	129
11.8. A turizmus hatása a "Megélhetési költségekre"	129
11.9. A turizmus hatása a "Becsületességre"	130
11.10. A turizmus hatása a "Munkanélküliségre"	131
11.11. A turistákkal kapcsolatos attitűdök és a turisztikai aktivitás	152

MELLÉKLETEK JEGYZÉKE

1. A Balatont felkereső vendégek számának alakulása (1891-1998)	197
2. A szálláshelykapacitás változása a Balaton régióban	198
3. A Keszthely-Hévíz kistérség statisztikai jellemzői (1995)	199
4. A turizmus fejlődésének szakaszai a Keszthely-Hévíz kistérség településein	200
5. Turistaérkezések száma és egyéb turisztikai mutatószámok a kistérségben	208
6. A turizmus társadalmi-kulturális hatásai – lakossági kérdőív	209
7. A lakossági felmérés mintájának megoszlása	212
8. Szakértők listája	213
9. A turizmus legjelentősebb pozitív hatásai a régióban	215
10. A turizmus legjelentősebb negatív hatásai a régióban	217
11. A turizmus által befolyásolt faktorok – rotált faktorsúly mátrix	219
12. Multikollinearitás vizsgálat eredményei 1.	221
13. Multikollinearitás vizsgálat eredményei 2.	222
14. A megkérdezett szakértők által azonosított társadalmi-kulturális hatások	223
15. Turisztikai aktivitás a régióban 1. - A turizmus fejlesztése/fejlődése érdekében	225

BEVEZETÉS

A turizmus a világ egyik legjelentősebb és leggyorsabban fejlődő iparága. 1998-ban a nemzetközi turistaérkezések száma 625,236 millió volt. A turistaforgalomból nemzetközi szinten összesen mintegy 444,741 milliárd USD bevétel származott (WTO 1999).

Magyarországra 1998-ban körülbelül 33,62 millió külföldi látogató érkezett, s ebből 14,66 millió volt turista (azaz töltött legalább egy éjszakát az országban). Ezzel az ország a 14. helyet foglalta el a világon (WTO 1999). Ezek az adatok ugyan visszaesést mutatnak az elmúlt évek eredményeihez képest, de más mutatók (a vendégéjszakák számának vagy az egy főre jutó átlagos költségnek a növekedése) azt jelzik, hogy minőségi szempontból nem tekinthetők az elmúlt évben végbement változások kedvezőtlennek. Magyarországon a turizmus az egyik olyan iparág, amelyre igaz az, hogy a világpiacon jelentős és egyre növekvő kereslet van a termékei iránt, az országnak pedig jók az adottságai ennek a keresletnek a kielégítésére (Lengyel 1995). Ebből következően a turizmus a magyar gazdaság egyik húzóágazata lehet a közeljövőben. Ahhoz azonban, hogy a turizmus fejlődése a remélt pozitív következményekkel járjon és hosszú távon fenntartható legyen, tudatos tervezésre van szükség. Tudatos tervezés pedig elképzelhetetlen a turizmus és környezete kapcsolatrendszerének elemzése nélkül, beleértve az iparágnak a környezetére gyakorolt hatásait is.

A turizmus társadalmi-kulturális hatásainak vizsgálata Magyarországon viszonylag kevés hangsúlyt kapott az elmúlt években, mind a turizmus fejlesztése során, mind pedig a turizmuskutatásban - annak ellenére, hogy a helyi lakosság életminőségének javítása vagy szinten tartása minden fejlesztési tevékenység célja kell, hogy legyen (a pozitív gazdasági eredmények azonban önmagukban nem garantálják az életminőség javulását). Ahogy azt Lengyel megfogalmazta: "A turizmus főszereplője a lakosság - nélküle mindez nem hozható létre és semmit sem ér, ha az egésznek nem hasznélvezője ő maga" (1995:51). Ráadásul a turizmusban az emberi tényező az egyik legfontosabb elem, egy fogadóterület sikerességét vagy sikertelenségét jelentősen befolyásolhatják a helyi lakosság turistákkal és a turizmus szektorral szemben kialakult attitűdjei, viselkedése.

A nemzetközi turizmuskutatásban a társadalmi és kulturális aspektusok az elmúlt évtizedekben fokozatosan egyre nagyobb hangsúlyt kaptak, amit az ezen témában keletkezett szakirodalom bővülése is jelez. Ennek az örömdetes hangsúlyeltolódásnak a magyarázata annak a felismerésében rejlik, hogy a turizmus olyan komplex rendszer, amely szinte a világon mindenkit érint valamilyen formában - közvetve vagy közvetlenül. Nyilvánvaló tehát, hogy nem elegendő csupán a jelenség gazdasági oldalát vizsgálni, hanem legalább annyira fontos annak a feltárása, hogy hogyan hat a turizmus fejlődése az érintettek életére, milyen hatásmechanizmusok érvényesülnek, és mi befolyásolja a kialakuló hatások jellegét.

A Manilai Nyilatkozat (1980) kiemeli, hogy "A turizmusban az anyagiaknál fontosabbak a nem anyagi szempontok. Ezek lényegében a következők: az ember önmegvalósítása, kiteljesedése, állandóan bővülő művelődési lehetőség [...] az ember felszabadítása, személyiségének és méltóságának tiszteletben tartásával, a különböző kultúrák elismerése és a népek szellemi örökségének tiszteletben tartása."

A kutatás céljai

Jelen kutatás célja egyrészt összefoglalni és szintetizálni a turizmus társadalmi-kulturális hatásainak elemzésével kapcsolatos tudományos eredményeket, másrészt a fenti szintézis alapján megvizsgálni a turizmus hatásait Magyarország egyik legfontosabb turisztikai desztinációjának, a Balatonnak egyik régiójában, a Keszthely-Hévíz kistérségi együttműködés területén. A Balaton hazánk második legfontosabb turisztikai desztinációja, ahol a turizmus fejlődése már a múlt században elkezdődött. A tó környékén a turizmus a legjelentősebb gazdasági tevékenység, hatásait tehát minden helyi lakos észleli valamilyen módon (Aubert 1985). A vizsgálat eredményei hozzájárulhatnak a régióban a turizmus tervezésének és fejlesztésének elméleti megalapozásához, valamint alapul szolgálhatnak további hatásvizsgálatok elvégzéséhez, különösen az ország azon területein, ahol a turizmus fejlődése éppen hogy megkezdődött. Amennyiben ugyanis a hatáselemzést már a tervezés fázisában elvégzik, lehetőség nyílik a hatások folyamatos figyelemmel kísérésére és befolyásolására, így a pozitív hatások felerősödhetnek, a negatív hatások pedig gyengíthetők.

A kutatási probléma tehát a következő kérdésekből áll:

- A turizmusnak a fogadóterületeken megfigyelhető társadalmi-kulturális hatásainak feltárása és elemzése;
- A turizmus társadalmi-kulturális hatásaira vonatkozó elméleti modellek vizsgálata a gyakorlatban.

Mivel a turizmus társadalmi-kulturális hatásaira vonatkozó magyarországi vizsgálatok köre meglehetősen korlátozott, ezért ez a kutatás alapvetően feltáró, leíró jellegű. A kutatási probléma első kérdése tehát részletesebben azt foglalja magában, hogy a helyi közösség tagjainak észlelései, véleménye szerint a vizsgált kistérségben a turizmus fejlődése milyen társadalmi és kulturális változókra gyakorol hatást, illetve hogy a bekövetkező hatások kedvezőnek vagy kedvezőtlennek tekinthetők. Összességében tehát a hatások típusairól és irányáról szeretnék képet kapni, annak érdekében, hogy meg lehessen határozni azokat a kritikus területeket, amelyek alapvetően befolyásolják a helyi lakosság életminőségét és - közvetetten - a turizmus sikerességét a kistérségben.

A kutatási tervben a turizmus hatásaira vonatkozó elméleti modellek közül egyrészt a desztinációs életciklus-görbe (Butler 1980), másrészt pedig a fogadóterületek lakosságának attitűdjeire vonatkozó Irridex modell (Doxey 1975) vizsgálata szerepelt. Az elemzés főként arra terjedt ki, hogy az egyes modellek előrejelzései mennyire helytállóak a Balatonnál és ezen belül a Keszthely-Hévíz kistérségben, de a vizsgálat során az is kiderült, hogy az érintett területeken melyek a modellek gyakorlati alkalmazásának korlátai. Bár a nemzetközi turizmuskutatásban több kísérlet is történt a fenti modellek gyakorlati alkalmazhatóságának értékelésére, a kapott eredmények ellentmondóak. Ezért úgy vélem, hogy a modellek vizsgálata egy újabb desztináció esetében önmagában is értékes hozzájárulást jelenthet a nemzetközi turisztikai szakirodalomhoz, a balatoni turizmus pedig ráadásul olyan sajátos gazdasági-politikai körülmények között fejlődött, amelyek tanulmányozása újszerű tanulságokat is eredményezhet.

A kutatás módszertana

A kutatás során a trianguláció elve alapján (Babbie 1996, Decrop 1999) több módszer került alkalmazásra annak érdekében, hogy minél szélesebb körből szerzett információk alapján elemezhessem és értékelhessem a turizmus társadalmi-kulturális hatásait a választott területen. Az alkalmazott módszerek között szerepeltek egyrészt másodlagos, másrészt elsődleges kutatási módszerek.

A másodlagos kutatás magában foglalta a turizmus társadalmi-kulturális hatásaival és a helyi lakosoknak ezen hatásokra vonatkozó percepcióival kapcsolatos szakirodalom feldolgozását, illetve a kistérséggel és annak turizmusával foglalkozó irodalom - újságcikkek, könyvek, statisztikai kiadványok - elemzését és feldolgozását. Az elsődleges kutatás keretében pedig egy kérdőíves lakossági megkérdezést végeztem el a kistérségben 1995. nyarán, másrészt strukturált interjúkat készítettem a helyi szakértők véleményének felmérése érdekében.

Az elméleti háttér áttekintéséhez, a kutatás megtervezéséhez és a kapott eredmények elemzéséhez felhasznált szakirodalom túlnyomórészt angol nyelvű. Ennek több oka van: Magyarországon ezzel a kérdéssel ismereteim szerint eddig viszonylag kevés kutatás foglalkozott; a turizmus hatásainak kutatásában jelentős az angolul író szerzők túlsúlya; a felhasznált irodalom jelentős része Angliából származik (a University of Surrey-ről, ahol Ph.D. tanulmányaim keretében egy fél évet tölthettem, és a University of Hertfordshire-ről, több éves együttműködésünk eredményeként). A felhasznált irodalomban szereplő kutatások és az esettanulmányok azonban a világ számos országát képviselik.

Az elsődleges kutatás kérdőíves felmérésének résztvevői a helyi állandó lakosok köréből kerültek ki, a strukturált interjúk alanyai pedig helyi turisztikai vállalatok vezetői, önkormányzatok, hatóságok, civil szervezetek képviselői voltak, illetve a turizmusban aktív szerepet vállaló helyi lakosok.

A lakosság körében elvégzett felmérés feladata a helyi lakosoknak a turizmussal és a turistákkal kapcsolatos attitűdjeinek felderítése, a turista-házigazda kapcsolat vizsgálata, a megkérdezetteknek a turizmus hatásaira vonatkozó észleléseinek a felderítése volt. A strukturált interjúk kérdései szintén a turizmusnak a kistérségben érvényesülő társadalmi-kulturális hatásaira vonatkoztak: az interjúk célja egyrészt a szakemberek véleményének megismerése, másrészt pedig kvalitatív és kvantitatív adatgyűjtés volt annak érdekében, hogy a lakosság által észlelt hatások összevethetőek legyenek a valóságos helyzettel.

A kutatás korlátai

Jelen kutatás alapvetően feltáró jellegűnek tekinthető és a nemzetközi szakirodalomban már korábban alkalmazott módszerekre épít. Magyarországon a turizmus az egyik legjelentősebb gazdasági tevékenység, fejlődése a hazai lakosság nagy részének életminőségére hatással van, ennek ellenére kevés kivételtől (például Gergely 1989, 1992, 1995, Halmos 1993) eltekintve hiányoznak azok a kutatások,

amelyek erre a területre irányulnának. A Balatonnál különösen fontos lenne ismerni mindazon hatásokat, amelyek a helyi társadalomra vonatkoznak, hiszen a régió hazánk legnépszerűbb üdülőterülete. Az elmúlt évtizedek során a turizmus növekedése számos negatív következménnyel járt a térségben, mára a Balaton gyakorlatilag a magyar turizmus "állatorvosi lovává" vált, az eddigi kutatások azonban szinte kizárólag a turizmus ökológiai és gazdasági aspektusaival foglalkoztak. Úgy érzem tehát, hogy jelen kutatás éppen feltáró jellegéből adódóan tekinthető hiánypótlónak a magyar turizmus számára.

A kutatás nem terjed ki a turizmus társadalmi-kulturális hatásainak objektív mérésére, hanem alapvetően a helyi lakosság észleléseire összpontosít (a másodlagos források és a szakértői vélemények feldolgozása mellett). Ennek a megközelítésnek az okait és előnyeit részletesen kifejttem a 3.4. fejezetben. Röviden összefoglalva azért választottam ezt a módszert, mert a lakosok szubjektív észlelései jelentősen befolyásolják a turizmussal kapcsolatos viselkedésüket és hozzáállásukat, tehát közvetetten meghatározó szerepük van a turizmus hosszú távú sikerességét illetően.

Időbeni és anyagi korlátok miatt az empirikus kutatás mintaszáma túl alacsony volt ahhoz, hogy a vizsgált térségben, a Keszthely-Hévíz kistérségben településenként külön-külön tudjam tanulmányozni a turizmus társadalmi-hatásait, illetve a lakosok észleléseit befolyásoló tényezőket. A kistérség olyan mesterségesen létrehozott desztináció, amely sok szempontból egységet alkot, az egyes települések különböző adottságait és történetét megismerve azonban úgy vélem, a jövőben hasznosnak és érdekesnek bizonyulna ugyanebben a régióban egy komparatív jellegű kutatás elvégzése.

Az empirikus felmérés során csak állandó lakosok kerültek megkérdezésre, nyaralótulajdonosok nem. A nyaralótulajdonosok ugyanis sajátos érdekcsoportot jelentenek a vizsgált kistérségben, jelentős szerepük is van a települések életében, mivel azonban a minta mérete nem tette volna lehetővé a nyaralótulajdonosok és a helyi lakosok észleléseinek elkülönített elemzését, úgy véltem, hogy célszerűbb csak az utóbbi csoportra összpontosítani (hiszen az állandó lakosok életminőségét befolyásolja igazán a turizmus, ők azok, akiknek együtt kell élniük a turizmus fejlődésének összes következményével).

Szintén időbeni és anyagi korlátok miatt a kutatás egy adott időpontban, 1995. nyarán vizsgálta a kistérség lakosainak a turizmus társadalmi-kulturális hatásaira vonatkozó észleléseit, annak ellenére, hogy egy hosszabb időszakra kiterjedő longitudinális vizsgálat jobb lehetőséget nyújtott volna az észleléseket befolyásoló tényezők változásainak elemzésére és a hatásmechanizmusok folyamatának értékelésére¹.

¹ Az 1995. óta eltelt időben a Research Support Scheme támogatásával lehetőségem nyílt arra, hogy folytassam a turizmus társadalmi-kulturális hatásaira vonatkozó kutatómunkámat a Balaton régióban. A folytatás 1999 során magában foglalt hasonló jellegű percepciókutatást egyrészt Siófok lakossága, másrészt a Siófokra látogató turisták körében, illetve Delphi-felmérést a város turisztikai szakértői részvételével.

Az értekezés struktúrája

A dolgozat alapvetően három fő részre tagolódik: az első rész a turizmus társadalmi-kulturális hatásainak elméleti oldalát mutatja be, a második rész a Balaton mint turisztikai desztináció fejlődésével és jellemzőivel foglalkozik, a harmadik rész pedig a Keszthely-Hévíz kistérségben elvégzett empirikus felmérés eredményeit és a kutatási hipotézisek elfogadására vagy elvetésére vonatkozó következtetéseket tartalmazza.

A turizmus társadalmi-kulturális hatásainak elméleti tárgyalása során az 1. fejezetben először magának a turizmusnak a fogalmát és a turizmus rendszerét mutatom be, majd pedig röviden összefoglalom a turizmus tudományos kutatásának általános jellemzőit. Ezt követően a 2. fejezetben ismertetem a turizmus hatásának típusait, majd pedig részletesebben kitérek a társadalmi-kulturális hatások fogalmára és lehetséges formáira. A 3. fejezetben bemutatom a turisztikai hatáselemzés céljait és főbb típusait, különös tekintettel a társadalmi-kulturális hatások vizsgálatára, a percepciók elemzésének szükségességére és a hatásvizsgálatok nehézségeire. A 4. fejezetben egy elméleti modell keretein belül összefoglalom mindazon tényezőket, amelyek befolyásolják a turizmus társadalmi-kulturális hatásait, bemutatom azt, hogy milyen összefüggések érvényesülnek az egyes tényezőcsoportok között, illetve részletesen elemzem a hatótényezőket. Ezt követően az 5. fejezetben ismertetem a turizmus társadalmi-kulturális hatásainak főbb típusait, a 6. fejezetben pedig zárásként összefoglalom a kifejezetten ezzel a témával foglalkozó magyarországi kutatások eredményeit.

Tartalmilag az értekezés második része a 7. fejezettel kezdődik, amelyben először megvizsgálom a balatoni turizmus fejlődésének jellemzőit az első világháborút megelőzően, a két világháború között, 1945 és 1989 között, valamint a rendszerváltástól napjainkig. Ezt követően megvizsgálom a desztinációs életciklus-görbe gyakorlati alkalmazhatóságát a Balaton esetében: a fejlődéstörténet tanulmányozása alapján felrajzolom a desztináció életgörbéjét és összehasonlítom a balatoni turizmus egyes szakaszainak jellemzőit az életciklus-görbe modell szakaszainak jellemzőivel. A 4. fejezetben felvázolt hatásmodell struktúráját követve a 7.6. alfejezetben bemutatom a Balatonra érkező turisták jellemzőit, a 7.7. alfejezetben pedig a helyi lakosok jellemzőit és a turizmussal kapcsolatos attitűdjeiket. Végül a 8. fejezetben rátérek az empirikus felmérés helyszínének, a Keszthely-Hévíz kistérségnek a bemutatására, különös tekintettel a kistérség turizmusának fejlődési szakaszaira és a térségbe látogató turisták jellemzőire.

Az értekezés harmadik része tartalmazza az empirikus kutatás hipotéziseit, módszertanát és eredményeit. A 9. fejezetben bemutatom a kutatás hipotéziseit, részletesebben megindokolva azt, hogy az egyes hipotézisek miért az adott formában kerültek megfogalmazásra. Ezt követően a 10. fejezetben ismertetem az empirikus kutatás során alkalmazott módszertant, valamint részletesebben bemutatom a lakossági felmérés során megkérdezettek alapvető jellemzőit. A 11. fejezet tartalmazza egyrészt az empirikus kutatásnak a turizmus társadalmi-kulturális hatásaira vonatkozó legfontosabb eredményeit, másrészt a hipotézisek tesztelése során leszűrt következtetéseket. Végül az eredmények alapján összefoglalom azt, hogy miben áll a kutatás elméleti jelentősége és gyakorlati hasznosíthatósága, valamint javaslatokat teszek a témával kapcsolatos további kutatási tevékenységekre.

1. A TURIZMUS MINT A TUDOMÁNYOS VIZSGÁLÓDÁS TÁRGYA

1.1. A turizmus fogalma

A turizmus jelenlegi dimenzióiban viszonylag új jelenség, bár a szabadidőben, nem a mindennapi életvitelhez kapcsolódóan történő utazások az ókortól kezdődően ismertek voltak (gondoljunk például az ókori olimpiai játékokra vagy a középkori zarándoklatokra). A történelem során azonban az utazás szinte kizárólag kiváltságos rétegek előjoga volt. A modern turizmusnak a XVIII. sz. végén az ipari forradalom teremtette meg az alapját, mivel az iparosodással és az azt követő urbanizációval és polgárosodással egyre nagyobb kör számára váltak adottá az utazáshoz szükséges alapvető feltételek: *a szabadidő, a diszkrecionális jövedelem és a motiváció*. Fejlődött ezen kívül a turisztikai kínálat is, bővültek a szállás- és étkezési lehetőségek, az új technikai eredmények pedig elősegítették a közlekedési eszközök átalakulását (Lengyel 1992, Sharpley 1994, Theobald 1994, Tasnádi 1998).

A XX. században mind a technikai, mind pedig a társadalmi fejlődés hozzájárult a modern turizmus kialakulásához, a turizmus kiváltságos jellegének eltűnéséhez. Az autó és a repülőgép megjelenése és széles körű elterjedése az eddigieknél jóval nagyobb volumenű turistaáramlást tett lehetővé, valamint addig megközelíthetetlennek vagy nehezen megközelíthetőnek tekintett helyszínek is turisztikai desztinációvá válhattak. A közlekedés fejlődése mellett döntő fontosságú volt a turizmus mint tömegjelenség kialakulásában a fizetett szabadsághoz való jog törvényerőre emelése Európa legtöbb országában a második világháború előtt (Lengyel 1992, Holloway 1994).

Bár a turizmus különböző formái már az ókortól fogva léteznek, a fogalom meghatározására csak ebben a században került sor. A korai definíciók a jelenség számos aspektusát figyelmen kívül hagyták: például Glücksmann 1929-ben a turizmust úgy határozta meg, mint "távolság áthidalása személyek által egy olyan helyre, ahol nem rendelkeznek állandó lakással" (idézi Lengyel 1992:21). Ahogy a turizmus szektor és a turizmus elemzése fejlődött, az egymást követő meghatározások egyre több új tényezőt vettek figyelembe, mint például a helyváltoztatás motivációját, az utazás nem lukratív jellegét, a lakóhelyen kívül eltöltött időt, a megtett távolságot, illetve a jelenség tárgyi oldalát, azaz a turisztikai szolgáltatásokat (Lengyel 1992, Theobald 1994, Tasnádi 1998).

Mivel a turizmus, ahogy a bevezetőben láttuk, a világgazdaság egyik legjelentősebb szektora, fejlődése során felmerült az igény arra, hogy az egyes országok turisztikai teljesítménye mérhető és összehasonlítható legyen. A statisztikai összegzést segíti az 1963-as római ENSZ Konferencia a Nemzetközi Turizmusról meghatározása, amely szerint "látogató" minden olyan személy, aki az állandó lakóhelyén kívüli más országba utazik bármely céllal, kivéve azt, hogy a meglátogatott országban kereső foglalkozást folytasson. A "látogató" meghatározás magában foglalja a "turistát", aki legalább 24 órát tölt el a meglátogatott országban és utazásának célja szabadidő-eltöltés, üzlet, család, kiküldetés vagy konferencia, illetve a "kirándulót", aki 24 óránál kevesebbet tölt el a meglátogatott országban (beleértve a hajóúton részt vevőket, de a tranzitutasok kivételével) (Lengyel 1992, Holloway 1994). Ez a definíció azóta is általánosan használt a nemzetközi statisztikákban, eredeti céljából következően azonban nem tartalmazza a belföldi turistákat, a turizmus egyik jelentős területét tehát egyáltalán nem veszi figyelembe.

Az egyik legújabb és legszélesebb körben elfogadott fogalmi célzatú definíciót a World Tourism Organisation, a turizmus kormány szintű nemzetközi szervezete fogalmazta meg 1989-ben a Hágai Nyilatkozatban. E szerint a meghatározás szerint "a turizmus magában foglalja a személyek lakó- és munkahelyen kívüli minden szabad helyváltoztatását, valamint az azokból eredő szükségletek kielégítésére létrehozott szolgáltatásokat" (WTO 1989). Ez a meghatározás nem korlátozza a turizmus körébe tartozó helyváltoztatásokat sem időtartamuk, sem a megtett távolság, sem pedig a turista motivációja szerint (magában foglalja tehát mind a szabadidős, mind pedig a hivatásturizmust).

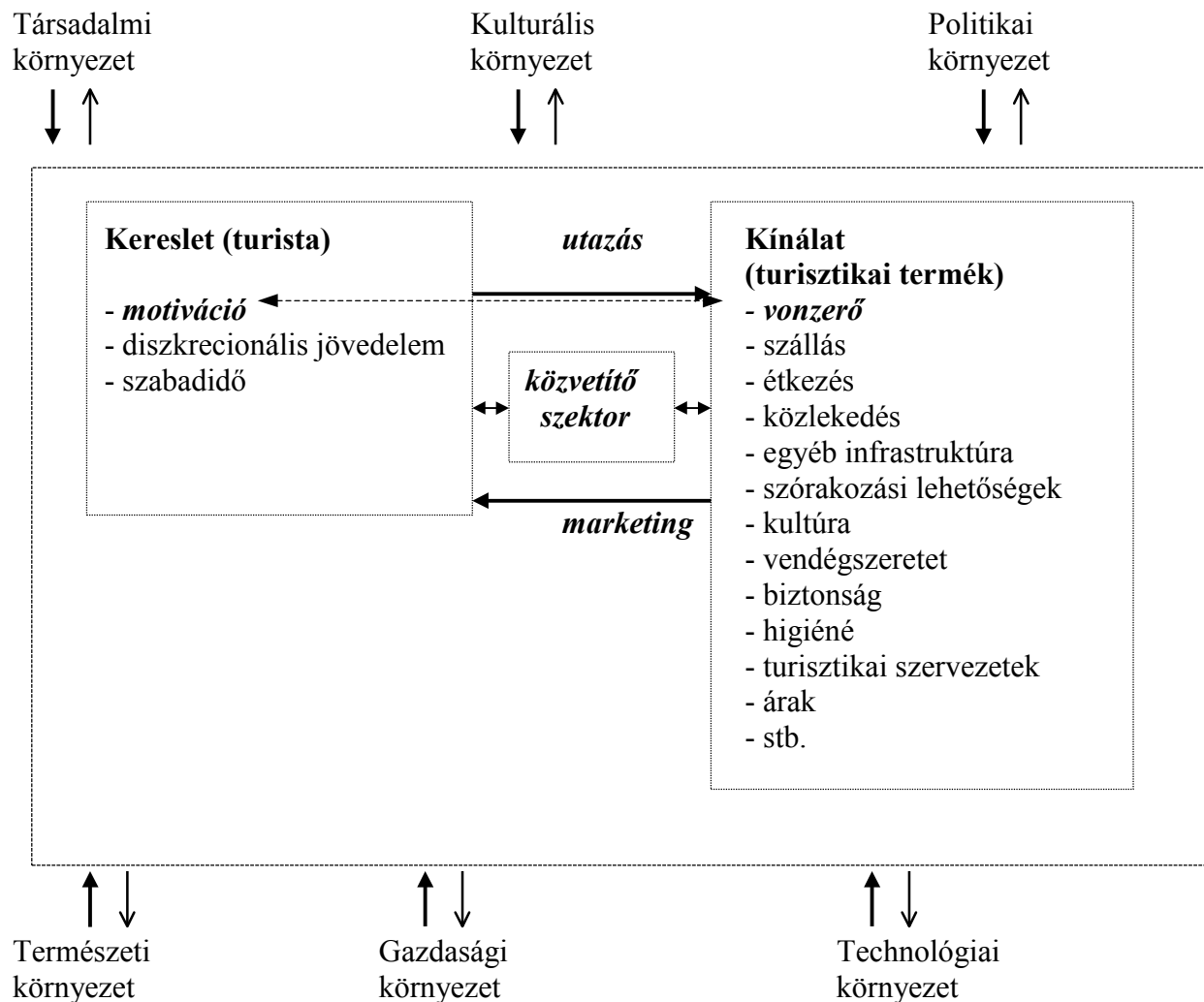
A társadalomtudományok oldaláról megközelítve a turizmus rendkívül összetett jelenség, amelyet számos kutató próbált meg valamilyen módon konceptualizálni. A jelenség rendkívül sokoldalú megközelíthetőségét jelzi, hogy az alábbi fogalmak mindegyike szerepel a szakirodalomban a turizmusra vonatkozóan: "kommercializálódott vendégszeretet" (Cohen 1984), "emberi viselkedésforma" (Przeclawski 1993), "a kultúra áruvá válása" (Greenwood 1989), "demokratizálódott utazás" (Cohen 1984), "az imperializmus egy formája" (Nash 1989, Crick 1996), "modern szabadidős tevékenység" (Cohen 1984), "játék" (Cohen 1985, Graburn 1989), "a hagyományos zarándoklat modern formája" (MacCannell 1976, Cohen 1984, Allcock 1988), "alapvető kulturális motívumok kifejeződése" (Cohen 1984), "változást előidéző tényező" (Bystrzanowski 1989, Jafari 1989, Gergely 1992), "idegen kultúra átvételének a folyamata" (Cohen 1984), "etnikai kapcsolatok egy típusa" (van den Berghe 1980, Cohen 1984), "szabadidős migráció" (Böröcz 1996), "iparág" (McKercher 1993), vagy "a neokolonializmus egy formája" (Cohen 1984, Krippendorf 1989).

A megközelítések változatossága azt mutatja, hogy a turizmus kutatáson belül sincs egységes álláspont a kutatás tárgyára vonatkozóan, ami nehezíti az egyes részterületek eredményeinek összehasonlítását. Ennek a kutatásnak a során a WTO (1989) meghatározására támaszkodtam, mivel szerintem az tekinthető a leginkább objektív definíciónak, de a hatások mibenlétének vizsgálatánál - különösen az empirikus felmérés során - igyekeztem figyelembe venni mindazon elméleti feltevéseket, amelyek a turizmus fenti társadalomtudományi megközelítéseiből következnek.

1.2. A turizmus rendszere

A turizmus egyszerre tekinthető gazdasági, pszichológiai, társadalmi és kulturális jelenségnek (Przeclawski 1993). A turizmust mint üzleti tevékenységet ugyanolyan gazdasági erők befolyásolják, mint bármely más iparágat: a kereslet és a kínálat elemei. A turizmus rendszere, amely a keresletet jelentő turistát és a kínálatot megtestesítő turisztikai szektort foglalja magában, nyílt rendszerként kölcsönhatásban áll a társadalmi, kulturális, politikai, gazdasági, természeti és technológiai környezet elemeivel (1.1. ábra) (Lengyel 1992, Tasnádi 1998). A turizmus és környezete között kölcsönös függések rendszere alakul ki, tehát a környezet egyes tényezői befolyásolják a turizmus fejlődését, a turizmus pedig visszahat környezetére, bár a hatóerők nem feltétlenül egyenlő nagyságúak. A kölcsönhatás minden esetben egyaránt lehet pozitív és negatív.

A TURIZMUS RENDSZERE ÉS KÖRNYEZETE

Forrás: Lengyel 1992 (módosított)

A turizmus rendszerének két alrendszere, a kereslet - azaz a turista - és a kínálat - azaz a turisztikai termék - között a kapcsolatot a fogadóterületről a turista felé irányuló marketing, a közvetítő szektor tevékenysége, valamint a turistának a küldőterületről a fogadóterületre történő utazása hozza létre. Mivel a turista utazási döntése alapvetően saját belső motivációján alapul, a motiváció konkrét utazási döntéssé pedig a desztináció attrakciói alapján válik, ezért a motiváció és a vonzerő között a rendszer működésében különösen szoros kapcsolat van (Lengyel 1992).

A rendszer főszereplői a turisták és a felkeresett desztináció helyi lakosai, ide értve a turizmusban dolgozókat és a turisztikai vállalkozókat is, akik részt vesznek a turisták fogadásában. A kereslet és kínálat közötti kapcsolat tehát emberi, társadalmi kapcsolatokat is jelent (bővebben ezekről a kapcsolatokról a 4.4. fejezetben lesz szó),

ezen keresztül pedig kultúrák találkozását, ami kulturális változáshoz vezet, mind a küldő-, mind pedig a fogadóterületeken (Smith 1989, Graburn & Moore 1994).

Jelen kutatás témája a turizmus hatása a fogadóterület társadalmi-kulturális tényezőire. Amint az az 1.1. ábrán látható, a társadalom és a kultúra egyrészt a turizmus környezetét jelentik, tehát fejlődésük kölcsönhatásban van a turizmus fejlődésével, másrészt pedig a turisztikai termék részét képezik, hiszen a fogadóterület lakosságának kultúrája, életmódja, hagyományai nagyon gyakran a terület egyik vonzerejét jelentik.

1.3. A turizmus tudományos kutatása

Tudományos igényű kutatás szükségessége a turizmussal kapcsolatban csak az elmúlt évtizedekben merült fel, párhuzamosan a turizmus tömegjelenséggé válásával. Mivel a turizmus rendkívül sokoldalú jelenség, nem meglepő, hogy a kutatásban részt vevők is számos szakterületet képviselnek, többek között közgazdaságtant, antropológiát, pszichológiát, földrajzot, szociológiát, filozófiát, történelmet, jogtudományt, marketinget, politikatudományt, biológiát vagy építészetet (Lengyel 1992, Przeclawski 1993). Eppen azért viszont, mert a turizmus tömegjelenség, ráadásul a szabadidő eltöltéséhez kapcsolódik, nagyon sok társadalomkutató olyan területnek tekintette - vagy tekinti -, amivel komoly tudós nem foglalkozik (Matthews 1983, Dann, Nash & Pearce 1988, Nunez 1989, Lanfant 1993). Ez a megítélés szerencsére fokozatosan eltűnőben van és a különböző területekről érkező kutatók együttműködése következtében az egyes kutatási projekteken egyre inkább érvényesül az interdiszciplinaritás követelménye (Lengyel 1992, Ritchie 1993).

A felsorolt tudományterületek közül a turizmus társadalmi-kulturális hatásainak vizsgálatához elsősorban a szociológia és az antropológia járult hozzá.

A turizmushoz kapcsolódó antropológiai kutatások alapvetően két nagy csoportra oszthatóak: az első csoportba azok tartoznak, amelyek a turizmus értelmét, jelentőségét vizsgálják a turista szemszögéből, a másodikba pedig azok, amelyek a turizmus társadalmi-kulturális hatásait elemzik (Sharpley 1994). Az utóbbi területen az antropológusok elsősorban a valamilyen szempontból elszigetelt - bennszülött, etnikai kisebbségi, földrajzilag távoli - kultúrákkal foglalkoznak (például Smith 1989, Duggan 1997, Bolles 1997, Hitchcock 1997), és a kultúrák között lezajló cserefolyamatokra (például Nunez 1989, Duggan 1997) vagy a fogadóközösség kultúrájában végbemenő változásokra összpontosítanak (például P.L. Pearce 1982).

A turizmussal kapcsolatos szociológiai kutatások négy fő területe közül az egyik szintén a turizmus társadalmi-kulturális hatásai, de hasonlóan jelentősnek tekinthető a turizmus rendszerének szerkezete, a turisták jellemzői, motivációi, attitűdjei, percepciói, valamint a turista-házigazda kapcsolat is (Cohen 1984). A fenti témakörökben az elmúlt évtizedekben számos jelentős szociológiai megközelítésű munka született (például Cohen 1972, 1979, 1984, 1998a, MacCannell 1976, de Kadt 1979, Urry 1990, Lanfant 1993, Sharpley 1994, Apostopoulos et al 1996, Rojek & Urry 1997).

A turizmussal foglalkozó kutatók nézeteik és kutatási eredményeik alapján négy nagy csoportba sorolhatók (Jafari 1989, 1990, Lengyel 1992).

A **pártoló irányzat** képviselői elsősorban a turizmus pozitív gazdasági hatásait emelik ki (a turizmus élők-munka-igényes iparág, tehát munkahelyeket teremt, devizabevételeket generál, multiplikátor-hatása révén élénkíti a gazdaság általános működését, stb.), de hangsúlyozzák a természeti és a társadalmi környezetre gyakorolt kedvező hatásokat is (a turizmus hozzájárul a természeti és az ember alkotta környezet megóvásához, a hagyományok felélesztéséhez, stb.). A pártoló irányzatot képviselő művek nagyrészt az '50-es, '60-as években születtek meg (például Lickorish & Kershaw 1958, Krapf 1963, IUOTO 1966, 1968, Waters 1967, 1969, Galeotti 1969, Peters 1969).

Ahogy azonban a turizmussal kapcsolatos kutatások kiterjedtek a gazdaságon kívül a társadalomtudományok és a természettudományok területére is, úgy vált egyre nyilvánvalóbbá, hogy a turizmusnak nem csupán pozitív hatásai vannak a környezetre. A **kétkedő irányzat** képviselői a turizmus fejlődésének kedvezőtlen következményeire teszik a hangsúlyt (a turizmus elsősorban szakképzettséget nem igénylő és szezonális munkahelyeket teremt, tönkreteszi a természeti környezetet, áruvá változtatja a fogadó közösségeket és kultúrájukat, deviáns társadalmi viselkedéshez vezet, stb.) (például Young 1973, Harrington 1974, Jafari 1974, Matthews 1975, Turner & Ash 1975, UNESCO 1976, Boissevain 1979, de Kadt 1979, Farrell 1979, Erisman 1983, Hong 1985, Smith 1989).

A fenti két irányzat mindegyike elsősorban a turizmus - pozitív vagy negatív - hatásaival foglalkozik. A szélsőséges álláspontok közötti vitákkal párhuzamosan kialakult azonban egy olyan megközelítés a '80-as években, amely szerint a turizmusnak vannak olyan formái, amelyek csekélyebb hatást gyakorolnak a környezetre, mint egyéb formák, tehát ezeket a formákat kell fejleszteni. Az **alkalmazkodó irányzat** képviselői olyan alternatív turizmus típusok fejlesztését támogatják, amelyek tiszteletben tartják a fogadó közösség társadalmi-kulturális, természeti és ember alkotta környezetét és ugyanakkor a turista számára újszerű, gazdagító élményt jelentenek (például Britton 1977, Cohen 1979, 1989, Chow 1980, Rodenburg 1980, Murphy 1985, Duffield & Long 1981).

A fenti megközelítés legfőbb hiányosságát az jelenti, hogy az általa támogatott turizmusformák a jelenlegi tömeges keresletnek csak egy viszonylag szűk szegmensét képesek kielégíteni. A turizmus világméretű fejlődését tekintve viszont nyilvánvalóvá vált a kutatók számára is, hogy az egyes alternatív formák jelenléte nem oldja meg a jelenlegi problémákat, a turizmus egészét kell olyan módon átalakítani, hogy az elkerülhetetlen pozitív és negatív hatások mérlege kedvező legyen. Ennek a célnak az érdekében azonban a turizmus mint rendszer tanulmányozására van szükség, a rendszer felépítésének és működésének ismerete ugyanis elengedhetetlen mind a hatások elemzéséhez, mind pedig a turizmus hatásainak befolyásolásához.

Ennek a felismerésnek a hatására alakult ki a **megismerésen alapuló irányzat** a '80-as évek végén, amelynek célja egyrészt az, hogy a turizmus kutatását tudományos alapokra helyezze, másrészt pedig az, hogy kapcsolatot tartson fenn a többi irányzattal, annak érdekében, hogy sikerüljön megteremteni az egyensúlyt a

különböző megközelítések között. Az irányzathoz tartozó kutatók nem kizárólag a turizmus hatásait tanulmányozzák, hanem a jelenség egészének holisztikus megközelítésére törekszenek (például Pigram 1980, D.G. Pearce 1981, 1993, Mathieson & Wall 1982, P.L. Pearce 1982, 1994, Graburn 1983b, Cohen 1984, 1988, Mill & Morrison 1985, Jafari 1987, 1989, Lengyel 1987, 1992, Sessa 1987, Aaser & Jafari 1988, Butler & Wall 1988, Dann, Nash & Pearce 1988, Inskeep 1991, Cooper et al 1993, Przeclawski 1993).

A fentiekben ismertetett irányzatok egymást követően alakultak ki, egy új megközelítés azonban nem helyettesítette az megelőzőt, hanem azzal párhuzamosan érvényesült. Bár a rendszerszemlélet és a tudományos megközelítés igénye egyre inkább teret kap a turizmus kutatásában, a négy ismertetett irányzat ma is egymás mellett létezik. Jelen kutatás céljainak megvalósításához a megismerésen alapuló megközelítés a legalkalmasabb, mivel a turizmusrendszer működésének vizsgálata, a hatásmechanizmusok feltárása elengedhetetlen a pozitív hatások felerősítését és a negatív hatások gyengítését biztosító módszerek meghatározásához.

2. A TURIZMUS HATÁSAI

Amint azt a bevezetésben láthattuk, nemzetközi szinten a turizmus csak az elmúlt évben több mint 600 millió ember helyváltoztatását eredményezte és több mint 444 milliárd USD bevételt generált. Vitathatatlan, hogy egy ilyen volumenű gazdasági és társadalmi jelenség jelentős befolyásoló tényező az érintett országok - azaz szinte a Föld összes országa - gazdasági, társadalmi, kulturális életében, és nagy mértékben hozzájárul az emberiség fizikai környezetének megváltozásához is.

A turizmus hatásait három fő kategóriába lehet sorolni: gazdasági, társadalmi-kulturális és fizikai hatások (Mathieson & Wall 1982). Ez a csoportosítás némileg mesterséges, mivel az egyes kategóriák határai részben átjárhatóak és ugyanazok a változások gyakran több kategóriába is besorolhatóak. Amennyiben azonban ezt a klasszifikációt sikerül megfelelő rugalmassággal kezelni, úgy hasznos keretet nyújthat a turisztikai hatáselemzéshez (és a szakirodalom elemzése is azt bizonyítja, hogy a legtöbb kutató különbséget tesz a fenti kategóriák között és valamelyik fő hatáscsoportra összpontosít).

A turizmus gazdasági hatásait úgy lehet definiálni, mint a küldő- és a fogadóterületek gazdaságának jellemzőiben, gazdasági struktúrájában a turizmus fejlődése következtében végbemenő változásokat (Puczkó & Rátz 1998). A turizmus fizikai hatásai a fogadó desztináció természeti és épített környezetében a turizmus fejlődése miatt bekövetkező változások (Mathieson & Wall 1982). A turizmus társadalmi hatásai pedig a turizmus fejlődése következtében a fogadó népesség - és kisebb mértékben a turisták - életminőségében bekövetkező változásokat jelentik (Boothroyd 1978 alapján).

A gazdasági hatásokat ebben az értelemben jelentősen megkülönbözteti a társadalmi-kulturális és fizikai hatásoktól az, hogy ez utóbbi hatások szinte kizárólag csak a fogadóterületeken érvényesülnek. A gazdasági hatások kialakulását eredményező jövedelemáramlás viszont mind a küldő-, mind pedig a fogadóországokban kifejti hatását (bár ez a hatás jelentősebb a fogadóterületeken).

A turizmus gazdasági hatásaiként kimutatott változások általában nem tartalmazzák az adott desztinációban érvényesülő társadalmi-kulturális és fizikai hatások pénzben kifejezett hasznát és költségét, annak ellenére, hogy a hatások mérlegének meghatározása során ezeket is figyelembe kellene venni. A turizmus különböző hatásai ráadásul sok esetben elválaszthatatlanok egymástól, hiszen a társadalmi-kulturális és a fizikai környezet alapvetően meghatározza azt, hogy a turizmus fejlődése milyen módon megy végbe, milyen befektetésekkel, milyen infrastruktúrális fejlődéssel, milyen látogatószám-növekedéssel jár, vagy azt, hogy a kialakult turizmus milyen érdeklődésű, típusú, költségstruktúrájú vendégeket vonz (mindezen tényezők pedig hatással vannak arra, hogy a turizmus milyen változásokat indukál az adott terület gazdasági, fizikai és társadalmi-kulturális jellemzőiben).

Viszonylag jelentős átfedés is lehet a turizmus gazdasági, fizikai és társadalmi hatásai között. A munkahelyteremtés például nyilvánvalóan rendkívül fontos pozitív gazdasági hatás, de a foglalkoztatottság megváltozása számos olyan szocio-kulturális aspektussal is jár (például az életminőség megváltozásával vagy bizonyos tudás fel- vagy leértékelődésével), amelyek szükségessé teszik a munkahelyteremtés mint

társadalmi változás vizsgálatát is. Az infrastruktúra fejlesztése a turisztikai igények kielégítése érdekében és/vagy a turisztikai bevételekre támaszkodva egyaránt tekinthető gazdasági eredménynek és a helyi lakosság életminőségét javító tényezőnek, a természeti környezet állapotát azonban az esetek többségében az infrastrukturális beruházások kedvezőtlenül befolyásolják.

Ilyen jellegű átfedések gyakran tapasztalhatóak a turizmus hatásaival foglalkozó szakirodalomban is. Bár néhány tanulmány kiemeli a különbséget például a turizmus szocio-ökonómiai és szocio-kulturális hatásai között (például UNESCO 1976, Cohen 1984, Liu & Var 1986, Crandall 1987, Snepenger & Johnson 1991, Sharpley 1994), a két terület gyakran összemosódik. A munkahelyteremtés, az adóbevételek vagy az infláció általában szerepel mind a gazdasági, mind pedig a társadalmi hatások között, és számos, a társadalmi-kulturális hatások vizsgálatát célul kitűző kutatás pedig tartalmaz mind szocio-ökonómiai, mind pedig szigorúan szocio-kulturális változókat (például Pizam 1980, Cooke 1982, Liu, Sheldon & Var 1987, Milman & Pizam 1988, Bowler 1991, Caneday & Zeiger 1991, Tsartas 1992, King, Pizam & Milman 1993, Haralambopoulos & Pizam 1996).

2.1. A turizmus társadalmi kulturális hatásainak fogalma

A turizmus társadalmi és kulturális hatásai részletesebben azt fejezik ki, hogy milyen módon járul hozzá a turizmus az élet minőségében, a munkamegosztásban, az értékrendszerekben, az egyéni viselkedésben, a családi kapcsolatokban, a közösség szerveződésében, a közösségi életstílusban, a biztonságban, az erkölcsi elvekben, a kreativitás kifejeződésében és a hagyományos szertartásokban végbement változásokhoz (Fox, idézi Mathieson & Wall 1982, Cohen 1984).

Amennyiben megkíséreljük a turizmus társadalmi-kulturális hatásait elméleti megfontolásból tovább bontani, azt mondhatjuk, hogy a társadalmi hatások inkább a helyi lakosság mindennapi életében bekövetkező változásokat, a turizmus szektor jelenlétéhez és működéséhez való alkalmazkodást foglalják magukban, míg a kulturális hatások inkább olyan változások a helyi közösség érték- és normarendszerében, amelyek egyúttal befolyásolják a közösség társadalmi kapcsolatait, művészetét, anyagi kultúráját is. Ennek alapján a társadalmi hatások inkább rövidebb távon, a kulturális hatások pedig inkább hosszabb távon érvényesülnek (Teo 1994). Ez a megkülönböztetés hasznos elméleti alapul szolgálhat olyan kutatás számára, amely a társadalmi-kulturális hatások egy részterületének vizsgálatára összpontosít, mivel azonban jelen kutatás alapvetően feltáró jellegűnek tekinthető, én a továbbiakban nem választom szét a turizmus társadalmi és kulturális hatásait.

A fejlődés vagy változások társadalmi hatásai számos területen jelentkezhetnek. A főbb területeket a 2.1. táblázat mutatja be Figuerola (1976), Pizam és Milman (1984) és Burdge (1994) alapján.

TÁRSADALMI HATÁSOK CSOPORTOSÍTÁSA

-
- **Népességre gyakorolt hatások**
 - Népességszám változása
 - Időszakos foglalkoztatottak ki- vagy beáramlása
 - Szezonális (szabadidős) lakosok jelenléte
 - Egyének és családok áttelepülése/áttelepítése
 - Kor, nem, faj, etnikum szerinti megoszlás megváltozása
 - Népesség urbanizációja
 - **Munkaerőpiac átalakulása**
 - Új munkahelyek létrejötte
 - Szezonális munkahelyek növekedése
 - Gazdasági ágak diverzifikációja
 - Fokozott gazdasági egyenlőtlenségek
 - Változás a kisebbségi csoportok munkalehetőségeiben
 - Foglalkozási lehetőségek megváltozása
 - **Közösség jellemzőinek, szerkezetének átalakulása**
 - Új társadalmi osztályok megjelenése
 - A közösség gazdasági orientációjának változása
 - Hétféle (rekreációs) lakosok jelenléte
 - Konfliktus a kívülről érkezettekkel
 - Politikai, társadalmi, vallási, erkölcsi értékrendszerek átalakulása
 - Vallási különbségek kialakulása a közösségben
 - Változás a közösség infrastruktúrájában
 - Földtulajdonhoz jutás és földtulajdon feletti rendelkezés megváltozása
 - **Hatások egyéni és családi szinten**
 - Napi életviteli és mozgási szokások felborulása
 - Családszerkezet megváltozása
 - Társadalmi hálózatok felbomlása
 - Közegészséggel és közbiztonsággal kapcsolatos vélemények megváltozása
 - Változás a szabadidő-eltöltés lehetőségeiben
 - Fogyasztási szokások átalakulása
 - **Hatások a természeti, kulturális erőforrásokra**
 - Erőforrások fokozott védelme
 - Erőforrások tönkretétele, megkárosítása
 - Zsúfoltság, túlterheltség, szennyezés
 - Kommercializálódás
 - Hagyományok, szokások átalakulása
-

Forrás: Figuerola 1976, idézi Pirillis 1991, Pizam & Milman 1984, Burdge 1994

A 2.1. táblázat természetesen csak a társadalmi-kulturális hatások legfőbb csoportjait és kategóriáit tartalmazza, az egyes hatásterületek listája szinte a végtelenségig bővíthető lenne. Az 5. fejezetben részletesen bemutatom azt, hogy konkrétan a turizmusban milyen formában jelentkeznek a fejlődés társadalmi és kulturális hatásai.

3. HATÁSELEMZÉS A TURIZMUSBAN

A turizmus hatásainak elemzése néhány évtizedes múltra tekinthet vissza. Hatáselemzésre több okból kerülhet sor: a környezeti hatások elemzését általában jogszabály teszi kötelezővé turisztikai beruházások esetén, a gazdasági hatások a nemzeti és a helyi kormányzatok, illetve a magánszektor számára fontosak, a társadalmi hatások elemzése pedig általában a tudományos szféra vagy a helyi közösségek érdeklődésének köszönhető. A hatáselemzés célja a váratlan változások gyakoriságának csökkentése, a tervezett vagy elengedhetetlen változás előre nem látott vagy nemkívánatos következményeinek mérséklése, illetve az elkerülhetetlen negatív hatások enyhítésére (vagy kompenzálására) vonatkozó tervezés lehetővé tétele (Meredith 1991). Hatásvizsgálatra általában konkrét projektek esetében kerül sor (Becker 1997), az alkalmazott módszerek módosításával azonban lehetőség nyílik utólagos és szélesebb körű - tehát például regionális szintű - hatáselemzésre is. Az utólagos hatáselemzés egyrészt tudatosítja az érintettekben, mi történt, milyen trendek érvényesülnek (tehát biztosítja a szükséges tudást a beavatkozáshoz), másrészt pedig a kutatási eredmények kiindulópontul szolgálhatnak más területek számára fejlesztéseik tervezésében és a várható hatások elemzésében.

A turizmus hatásaival foglalkozó elemzésekben jelentős különbségek figyelhetők meg aszerint, hogy a kutatást a magánszektor, a közszektor vagy egyetemek, tudományos kutatóintézetek végezték. A főbb általános eltéréseket a 3.1. táblázat mutatja.

Jelen kutatás a harmadik csoportba tartozik, hiszen egyetemi keretek között elvégzett, a turizmus társadalmi-kulturális hatásaira vonatkozó, utólagos, regionális szintű hatástanulmányról van szó, amely az adott kutatási téma viszonylag nagy számú részkérdésével foglalkozik. A kutatás utólagos jellegéből adódóan a döntéshozatalra gyakorolt befolyás lényegesen kisebb, mint egy konkrét projektjavaslat megvalósítását megelőző hatáselemzés esetében, a kutatási eredmények azonban felhívhatják az érintettek figyelmét az érvényesülő hatásokra, így hosszabb távon elősegíthetik további fejlesztési döntések megalapozását. (Bár az ebben a csoportba tartozó hatástanulmányokra jellemző a megállapított hatások negatív megítélésének túlsúlya, jelen kutatás hipotézisei nem kizárólag kedvezőtlen hatásokat tételeznek fel a vizsgált desztinációban - lásd 9. fejezet)

3.1. táblázat

A HATÁSTANULMÁNYOK TÍPUSAINAK FŐBB JELLEMZŐI

JELLEMZŐ	KÖZSZEKTOR	MAGÁNSZEKTOR	TUDOMÁNYOS SZFÉRA
Fő kutatási terület	Környezeti hatások	Gazdasági hatások	Társadalmi hatások
Időzítés	Megelőző	Megelőző	Utólagos
Megítélés	Semleges	Főleg pozitív	Főleg negatív
Mélység	Nagyon részletes, egy pontra összpontosított	Összpontosított, részletes	Kevésbé részletes, több kérdést felölelő
Kontextus	Specifikus esettanulmány	Specifikus esettanulmány	Specifikus esettanulmány és általános tematikus vagy regionális tanulmány

Szerep a döntéshozatalban	Jelentős	Jelentős	Nem jelentős
Eredmények hozzáférhetősége	Ritkán publikált, az érdekelt felek számára hozzáférhető	Ritkán publikált vagy terjesztett, kérésre hozzáférhető	Általában publikált és terjesztett, széles körben hozzáférhető

Forrás: Butler 1993

Mivel a turizmus társadalmi hatásai általában nem számszerűsíthetőek - és így nehezen fejezhetők ki költség formában -, ezért a magánszektor számára gyakran elhanyagolhatónak tűnnek. A helyi közösség támogatása, vendégszeretete nélkül azonban egyetlen desztinációban sem lehet hosszú távon sikeres turizmust létrehozni. A helyi lakosság életminőségét és ezen keresztül a turizmusra vonatkozó attitűdjét befolyásoló társadalmi-kulturális hatások megismerése ezért mind a köz-, mind a magánszektor számára jóval fontosabb kérdés, mint amilyennek első látásra tűnik.

3.1. A turizmus társadalmi-kulturális hatásainak vizsgálata²

A turizmus társadalmi-kulturális hatásainak vizsgálatánál - mint általánosan minden hatáselemzésnél - meg kell különböztetni azokat a hatásokat, amelyeket **csak a turizmus fejlődése okozhat** - például üdülőtulajdonosok megjelenése, velük kapcsolatos konfliktusok kialakulása (Brougham & Butler 1981, Prentice 1993a) vagy a turizmustól való túlzott függőség létrejötte (O'Grady 1990, Wallace 1997) -, amelyek **a turizmus fejlődésével feltétlenül együtt járnak** - például a fogadónépesség átrétegződése (Tsartas 1992, Getz 1993) vagy a desztináció image-ának megváltozása (Perdue, Long & Allen 1990, Korça 1996) - és **amelyeket más hatótényezők is okozhatnak** - például az életminőség javulása (Bowler 1991, Snaith & Haley 1994) vagy a társadalmi mobilitás növekedése (Boothroyd 1978, Haralambopoulos & Pizam 1996).

A turizmus fejlődése a desztinációban a fogadó társadalom egyes szintjein különböző hatásokkal jár (a hatáselemzésben megkülönböztethető többek között egyéni, családi, csoportos és közösségi vagy helyi, regionális és nemzeti szint) (Boothroyd 1978, Butler 1993, Johnson & Burdge 1994). A turizmus pozitív és negatív hatásainak mérlege az egyes szinteken eltérő lehet, sőt, gyakran ugyanannak a változásnak különböző szinten jelentkeznek a pozitív és a negatív következményei (Butler 1993) (például egy repülőtér építésének költségei nemzeti szintűek, a használatából adódó munkahelyteremtés és zajszenyezés viszont helyi szinten jelentkezik).

² A turizmus társadalmi-kulturális hatásainak vizsgálatában hasznos segítséget nyújthatna a szélesebb körben alkalmazható Társadalmi Hatáselemzés (Social Impact Assessment - SIA) már kialakult módszertana, modelljei, megközelítései. Jelenleg a két kutatási terület, a turizmus társadalmi-kulturális hatásainak vizsgálata és az SIA, szinte teljesen elkülönül egymástól, néhány olyan kutatás született csak, amely a turizmus hatásait az SIA eszközzrendszerének felhasználásával közelítette meg (például Garland 1984, Herwijnen, Janssen & Nijkamp 1993, Peters 1994, Wolf 1997).

A turizmus társadalmi-kulturális aspektusait vizsgáló kutatások alapvetően a következő három témakör egyikével vagy közülük többel foglalkoznak (Affeld 1975):

- **A turista** - a turisták és a potenciális turisták motivációi, attitűdjei, elvárásai, kereslete, utazási döntései, stb. (például Cohen 1972, 1974, 1979, Plog 1974, Crompton 1979, 1992, Dann 1981, Graburn 1989, Smith 1989, McIntosh & Goeldner 1990, Swinglehurst 1994)
- **A házigazda** - a turisztikai desztináció lakossága, a turizmusban dolgozók, a fogadóterület turisztikai szervezetei, stb. (például Butler 1980, Murphy 1985, 1988, Smith 1989, Mason 1990, D.G. Pearce 1992, Shortt 1994, Wall 1997)
- **A turista - házigazda kapcsolat** - a kapcsolat jellemzői, típusai, következményei (például Doxey 1975, UNESCO 1976, de Kadt 1979, Reisinger 1994, P.L. Pearce 1995)

Mivel ezek a témakörök rendkívül nagy területet ölelnek fel s az egyes témák viszonylag jól elkülöníthetőek, jelen kutatás nem tűzte ki célul a turisták keresletének, döntéseinek, motivációjának és attitűdjeinek vizsgálatát, a turisták jellemzőivel tehát csak annyiban foglalkozom, amennyiben az szükséges a turista-házigazda kapcsolat jellegének és hatásainak a megértéséhez.

3.2. Hatásvizsgálatok nemzetközi szinten

A turizmus társadalmi-kulturális hatásait vizsgáló kutatások jelentős része fejlődő országokban vagy a fejlett világ viszonylag elmaradott régióiban született, ami annak köszönhető, hogy az ilyen területeken a turizmus gyakran kiemelt szektor, fejlődése nagyobb mértékű változásokhoz vezet, mint a fejlett területeken, ahol kisebb mértékűek a bekövetkezett változások és a turizmus csak egy a változást előidéző számos tényező közül. Így az előbbi típusú fogadóterületeken általában jóval jelentősebb az igény a turizmusfejlődés hatásainak megismerésére, előzetes hatásvizsgálat elvégzése esetén pedig nagyobb az esély a kedvezőtlen hatások megakadályozására, hiszen kevesebb hatótényezőt kell figyelembe venni. A hatáselemzésre irányuló kutatásokat az is inspirálhatja, hogy a nagyobb mértékű változások könnyebben azonosíthatóak és könnyebben is tanulmányozhatóak. Jelentős kutatások születtek a turizmus társadalmi-kulturális hatásaira vonatkozóan például Kolumbiában (Belisle & Hoy 1980), a törökországi Marmarisban (Var, Kendall & Tarakcioglu 1985), a Karib-szigeteken (McElroy & de Albuquerque 1986), Indonéziában (Wall 1997, Simpson & Wall 1999).

Mivel azonban a nemzetközi turizmus piacán a fejlett világ országai játsszák a vezető szerepet (Európa piaci részesedése a nemzetközi turistaérkezésekből 53,84% volt 1996-ban, Észak-Amerikáé további 10,73% - WTO 1998), ahhoz, hogy teljes képet kapjunk a turizmus társadalmi-kulturális hatásairól, elengedhetetlen a fejlett országokban is a hatások tanulmányozása, még akkor is, ha azok nem olyan szembetűnőek és jelentősek, mint a kevésbé diverzifikált gazdaságú és kulturális szempontból távolibb fejlődő területeken. Az elmúlt évtizedekben kutatók tanulmányozták a turizmus társadalmi-kulturális hatásait többek között Hawaii-on (Liu & Var 1986, Brayley, Var & Sheldon 1990), Walesben (Sheldon & Var 1984, Jeffs & Travis 1989, Prentice 1993b), Skóciában (Brougham & Butler 1981, Duffield

& Long 1981, Getz 1986, 1993, 1994), Ausztriában (Baier 1994), Új-Zélandon (Cant 1980, Garland 1984).

3.3. Nehézségek a turizmus hatásainak vizsgálatában

Már Mathieson és Wall (1982:4,5) megállapították, hogy "a turizmus következményei egyre összetettebbekké és ellentmondásosabbá váltak" és "gyakran váratlan módokon fejeződnek ki". A turizmus kétségtelenül olyan tényező, amely kedvező és kedvezőtlen változásokat idéz elő a fogadóterületeken és ezek a változások gyakorlatilag elkerülhetetlenek (Jenkins 1997). A turizmus a "fogadókörnyezetet formáló tényező"(Gergely 1992), a megnövekedett lélekszám, a gazdasági lehetőségek vagy a kultúrák találkozása mindenképpen hatással van a helyi lakosságra, csak a hatások jellege és mértéke eltérő desztinációnként (a befolyásoló tényezőket lásd részletesebben a 4. fejezetben). A turizmusnak tulajdonítható változások pontos meghatározása, elkülönítése, mérése és értékelése azonban gyakorlatilag lehetetlen feladat, több okból is.

Mivel mind a turizmus, mind pedig a turizmus rendszer környezete dinamikus, folyamatosan változó és fejlődő, egymással folyamatos kölcsönhatásban lévő jelenségek, ezért gyakran meglehetősen nehéz a turizmus hatásait elkülöníteni egyéb, a turizmus fejlődését megelőző vagy azzal párhuzamos egyéb változások hatásaitól (D.G. Pearce 1981, 1993, Mathieson & Wall 1982, Crandall 1987, Crick 1996). Mivel a turizmus a fogadóterületek többségében csak az egyszerre érvényesülő hatótényezők egyike, így gyakran nem tekinthető a tapasztalható változások valódi okának, legfeljebb felerősíti azokat (Jenkins 1997). A társadalmi-kulturális hatások területén például az általános modernizáció vagy a telekommunikáció fejlődésének hatása együttesen érvényesül a turizmus következtében fellépő demonstrációs hatással, s annak elkülönítése gyakorlatilag lehetetlen, hogy egy fogadóközösség viselkedésében fellépő változásokat mennyiben okozza a turisták viselkedése és mennyiben például a televízióban látott filmek hatása.

Gyakran hiányzik az összehasonlítási alap, azaz nem ismert az az alapállapot, amelyhez képest értékelni lehetne a turizmus vagy bármely egyéb változást előidéző tényező hatására bekövetkezett állapotváltozást (Butler 1993). Tágabb értelemben ez visszavezethető arra a tényre, hogy az ember évezredek óta él a Földön, folyamatosan módosítva környezetét: azt tehát rendkívül nehéz rekonstruálni, hogy milyen lenne például a természeti környezet emberi beavatkozás nélkül (Mathieson & Wall 1982). Szűkebb értelemben, a turizmus hatásainak vizsgálatában során többek között a longitudinális kutatások és a korábbi hatástanulmányok hiánya vagy az elkészült tanulmányok adatainak hozzáférhetetlensége akadályozhatja meg annak megállapítását, hogy milyen jellemzőkkel rendelkezett a desztináció a turizmus fejlődését megelőzően (D.G. Pearce 1993).

A turizmus bonyolult kapcsolatrendszere következtében a turizmus fejlődésének teljes hatását mérni szintén majdnem lehetetlen (Mathieson & Wall 1982). A társadalmi, gazdasági és környezeti tényezők összekapcsolódnak és kölcsönös befolyásolják egymást, így az általuk létrehozott változások több hatótényező együttes működése eredményének tekinthetők. Emellett az elsődleges hatások általában másod-, illetve harmadlagos hatásokat eredményeznek, amelyeket azonban

meglehetősen bonyolult visszavezetni a turizmus fejlődésére (D.G. Pearce 1989, Glasson et al 1995).

Problémát jelent a hatások vizsgálatában az is, hogy a változás oka és maga a következmény időben és térben gyakran távol van egymástól, hatások a fejlesztést követően évekkel később is jelentkezhetnek, tehát nehéz felismerni az összefüggést (Mathieson & Wall 1982, D.G. Pearce 1993).

A turizmus fejlődése következtében bekövetkező változások gyakran nem számszerűsíthetőek (Crandall 1987, Craik 1991), ami szintén megnehezíti a mérést. Annak érdekében, hogy a hatások mérhetőek legyenek, indikátorokra van szükség, amelyek képesek megfelelően leírni a bekövetkezett változásokat. A megfelelő indikátorok azonosítása azonban szintén nehézséget jelenthet a kutató számára, hiszen nem mindig könnyű meghatározni, mely mutatók jellemzik leginkább a bekövetkezett változásokat és mely változók képesek az adott változásokat valóban mérni (Mathieson & Wall 1982, D.G. Pearce 1993, Puczkó, Rátz & Lengyel 1999). További problémát jelent az indikátorok súlyozása, amely ugyan elengedhetetlen a hatások mérlegének meghatározásához, de mivel a turizmusban nagyon sok, különböző érdekekkel és célokkal rendelkező szereplő van és a különböző változások különbözően hatnak az érintett érdekcsoportokra (Pizam 1978, Murphy 1981, 1983, Glasson et al 1995), így az indikátoroknak általában számos lehetséges súlyozása képzelhető el (Brougham & Butler 1981, Tyrell & Spaulding 1984, D.G. Pearce 1993, Ap & Crompton 1998). A turizmus és környezet dinamikus mivolta következtében ráadásul az egyes hatások jelentősége az érintettek számára időben nem állandó, tehát az indikátorokhoz rendelt súlyoknak is változniuk kell (Crandall 1987).

3.4. Percepció és valóság

Magas szintű turizmus csak akkor tud kialakulni és fejlődni egy fogadóterületen, ha a helyi lakosság attitűdjei a turizmussal mint gazdasági és társadalmi jelenséggel szemben pozitívak (Murphy 1985, P.L. Pearce 1994, 1998, Chambers 1997). Egyrészt fontos ez a döntéshozók, tervezők szempontjából, hiszen a lakosság csak akkor támogatja a konkrét turisztikai terveket, döntéseket, koncepciókat, ha egészében véve helyesli a turizmus szektor fejlődését, kedvező képe van az iparágról és a turizmus fejlődésének potenciális következményeiről (Ap 1992, Lankford 1994, Sharpley 1994). Másrészt nem elegendő a turizmus fejlődéséhez a helyiek passzív támogatása, aktív bekapcsolódásukra is szükség van, turisztikai vállalkozások vagy munkavállalás formájában, amihez szintén szükségesek a turizmussal kapcsolatos pozitív attitűdök (P.L. Pearce 1998). Egy desztináció továbbá akkor számíthat csak hosszú távon népszerűségre, ha a lakosok vendégszeretőek, szívesen fogadják az odalátogatókat (Belisle & Hoy 1980, Jenkins 1997). Mindezeknek a tényeknek a felismerése azt eredményezte a turizmus hatásainak vizsgálatában, hogy az elmúlt két évtizedben egyre nagyobb szerepet kaptak a helyi lakosságnak a turizmusfejlődés hatásaira vonatkozó percepcióit feltáró kutatások.

A lakosok által észlelt hatások nem feltétlenül felelnek meg a turizmus tényleges hatásainak vagy legalábbis nem az észlelt mértékben (Pizam 1978, Belisle & Hoy 1980, D.G. Pearce 1981). Az észlelési folyamat azonban jelentősen befolyásolja a

döntéshozatal folyamatát (Kindler 1991), az észlelt helyzet befolyásolja a cselekvést (Kotler 1992), a helyi lakosok viselkedését és attitűdjeit a turistákkal és a turizmus fejlődésével szemben tehát alapvetően az határozza meg, hogy ők milyen nagyságú és irányú változásokat észlelnek a turizmus hatásaként (P.L. Pearce 1994). Ezért célszerű és fontos a hozzáférhető számszerű adatok mellett a lakosság észleléseit vizsgálni a turizmus hatásainak tanulmányozása során. Ennek a vizsgálatnak ki kell terjednie egyrészt arra, hogy az általuk tapasztalt változások közül melyeket milyen mértékben tulajdonítják a desztináció lakosai a turizmusnak, másrészt arra, hogy pozitívként vagy negatívként értékelik az egyes változásokat.

A lakossági percepciók vizsgálata során számos kutatás bizonyította, hogy ugyanazt a turizmus fejlődése által előidézett változást, következményétől függően, a fogadóterületek egyes lakosai vagy társadalmi csoportjai eltérően értékelhetik (Mathieson & Wall 1982). A turizmusban dolgozók számos kutató szerint általában kedvezőbben ítélik meg a turizmus hatásait és pozitívabb attitűdökkel rendelkeznek a turizmus fejlődését és a turisták jelenlétét illetően (például Pizam 1978, Garland 1984, Milman & Pizam 1988, Snaith & Haley 1994, 1999). Befolyásolhatja a turizmus hatásai értékelését az is, hogy egy adott helyi lakos milyen távolságra lakik a desztináció központi turisztikai zónájától: minél nagyobb ez a távolság, annál pozitívabbak a lakos attitűdjei és észlelései a turizmus hatásaival kapcsolatban (például Belisle & Hoy 1980, Faulkner & Tideswell 1997). Hatással lehet továbbá a lakosok észleléseire az, hogy mennyi ideje élnek az adott desztinációban (a nemrég beköltözöttek általában pozitívabban ítélik meg a turizmus okozta társadalmi-kulturális változásokat, mint az őslakosok) (például Snaith & Haley 1999).

Eltérések tapasztalhatóak továbbá az egyes hatástípusok megítélésében helyenként a helyi lakosok és a külső megfigyelők véleményét vizsgálva: a helyiek által kíváncsnak, kedvezőnek minősített változásokat egy kívülálló károsnak, elkerülendőnek tarthatja (Wall 1997). Különösen a fejlődő országokban található turisztikai desztinációk esetén jellemző az ilyen típusú ellentétes megítélés: a bennszülöttek életmódjának, társadalmi szokásainak a turizmus fejlődése miatt bekövetkezett átalakulása az emberiség szempontjából kulturális veszteségnek tekinthető, az érintettek azonban nagy valószínűséggel üdvözlik az életkörülményeikben végbemenő változásokat. Hasonló eltérés lehet a turizmus által teremtett foglalkoztatás megítélésében: fejlődő országokban az alacsony képzettséget igénylő, nyugati mércével mérve rosszul fizetett munkalehetőség is vonzó lehet a lakosok számára, mert jóval magasabb életszínvonalat biztosíthat a hagyományos mezőgazdasági tevékenységnél (Craig-Smith & French 1994).

Fejlett országok fogadóterületein is gyakran felmerül azonban a változások megítélésének a kérdése. A turizmus fejlődése az egyes desztinációkban általában egyaránt jár pozitív és negatív hatásokkal. Prioritásaiktól függően, a helyi közösség egyes tagjai eltérő véleményt alkothatnak az egyes hatások mértékét, illetve pozitív vagy negatív mivoltát illetően, valamint különbözőképpen értékelhetik a hatások összességének jellegét is. Gyakran tapasztalható az, hogy a helyi lakosok tisztában vannak a turizmusnak mind a pozitív, mind a negatív hatásaival, de úgy látják, hogy csak akkor részesülhetnek a turizmusfejlődés - nem csak anyagi értelemben vett - hasznából, ha elfogadják annak költségeit, ez viszont befolyásolja a hatások kedvezőtlensége mértékének a megítélését (például Var, Kendall & Tarakcioglu 1985, Halmos 1993).

A percepciók kutatások fontosságát alátámasztja tehát az a fentiekből következő tény is, hogy nem feltétlenül elegendő a turizmus hatásainak általános tudományos megítélésére hagyatkozni konkrét fogadóterületek esetében: a lakosság attitűdjeinek befolyásolásában játszott fontos szerepük miatt kiemelten szükség van annak meghatározására, hogy a helyi lakosok saját maguk hogyan minősítik az életükben, környezetükben bekövetkezett változásokat, ők maguk mit tekintenek pozitív vagy negatív hatásnak.

Figyelembe kell azonban azt venni, hogy a hatások megítélését számos környezeti tényező is befolyásolhatja. A médiában nagyobb visszhangot kapott hatásokat például általában jobban ismerik a fogadóterületek lakosai is, így nagyobb a valószínűsége annak, hogy percepciók kutatások során az ilyen jellegű hatások szélesebb körben bizonyulnak ismertnek. Általában minden desztinációban léteznek a turizmusra vonatkozóan olyan "mindenki által ismert" "alapigazságok", melyek a szelektív észlelési folyamaton keresztül szintén jelentősen befolyásolhatják a lakosok percepcióit. Ezek a "köztudott" igazságok voltaképpen "a mindennapi életből eredő fogalmak, megállapítások és magyarázatok az egyének közötti kommunikációban" (Moscovici 1981 idézi Pearce, Moscardo & Ross 1996:31), amelyek "lehetővé teszik egy közösség számára a saját társadalmi világának az értelmezését" (P.L. Pearce 1994:116). (Ha például egy közösségben hosszú évek alatt az a meggyőződés alakul ki, hogy a turizmus környezetromboló, káros hatású iparág, akkor ennek a közösségnek a tagjai ebből a meggyőződésből kiindulva észlelik és értékelik a turizmus fejlődése következtében bekövetkező változásokat. Mivel jelen kutatás vizsgálati helyszíne, a Balaton, sok szempontból a magyar turizmus "állatorvosi lovának" tekinthető, érdekes lehet megfigyelni, hogy a lakosok észlelései milyen mértékben tükrözik ezt a megítélést.)

4. A TURIZMUS TÁRSADALMI-KULTURÁLIS HATÁSAIT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK

A turizmus társadalmi-kulturális hatásainak kialakulását számos tényező befolyásolja. Amint azt az 1.2. fejezetben láthattuk, a turizmus rendszere dinamikus és nyílt rendszer, amely folyamatos kölcsönhatásban van a gazdasági, természeti, társadalmi, kulturális, politikai és technológiai környezet elemeivel. A turizmus fejlődésének hatásait tehát úgyszintén befolyásolják mindazon környezeti elemek, amelyek a szektor működésének keretét szolgálnak.

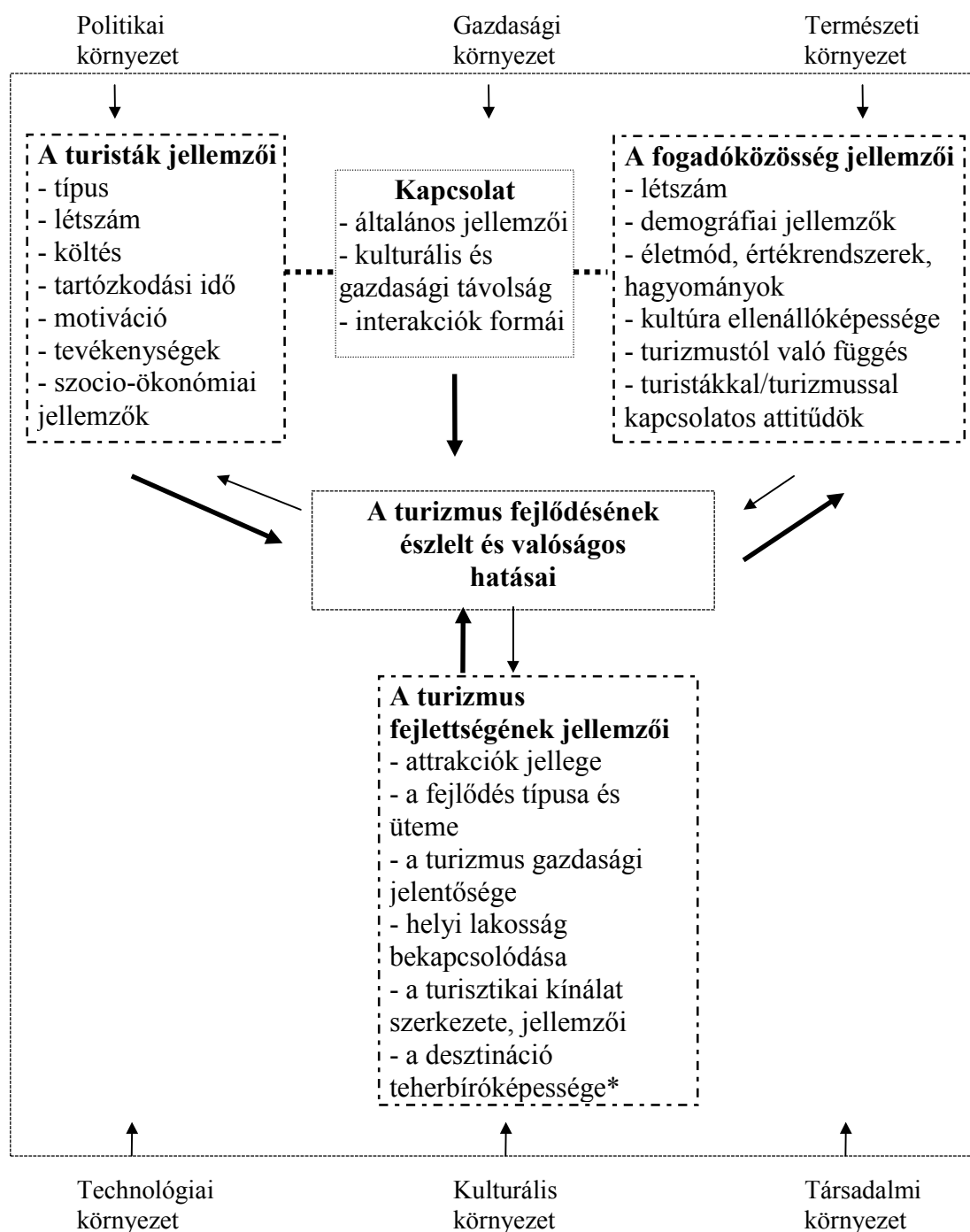
Szűkítve a képet megállapítható, hogy a turizmus által okozott társadalmi és kulturális változások mértékét és jellegét alapvetően a következő jelentős tényezőcsoportok határozzák meg egy desztinációban:

- az adott területre érkező turisták jellemzői,
- az őket fogadó és velük kapcsolatba kerülő helyi lakosság jellemzői,
- a turisták és a helyiek közötti kapcsolat milyensége, valamint
- az érintett területen a turizmus fejlődésének jellemzői (Butler 1974, Sharpley 1994, Teo 1994).

4.1. A társadalmi-kulturális hatások modellje

A turizmus társadalmi-kulturális hatásaival kapcsolatos kutatások összegzése alapján felrajzolható egy olyan elméleti modell, amely keretül szolgálhat a témakör további vizsgálatában és jelen kutatás során is. Ez az elméleti keret ábrázolja mind a kialakuló hatásokat befolyásoló tényezőket, mind pedig a különböző tényezők közötti kölcsönhatásokat (4.1. ábra).

A TURIZMUS TÁRSADALMI-KULTURÁLIS HATÁSAINAK MODELLJE

→ - elsődleges hatás → - másodlagos hatás - kapcsolat
 *- minden típusú teherbíróképesség

Az elsődleges és a másodlagos hatásirányt jelző nyilak azt mutatják a modellben, hogy fő tényezőcsoportok és az észlelt és bekövetkezett változások közötti hatás nem egyirányú, tehát például a turizmus fejlődésének jellemzői meghatározóak a bekövetkező hatások szempontjából, de a hatások következményei vissza is hatnak a turizmus fejlődésére. A turizmus társadalmi-kulturális hatásai alapvetően a turizmus

szektor fejlődése vagy a turisták-jelenléte és ezen keresztül a turista-házigazda kapcsolat következményeként alakulnak ki (Sharpley 1994). Ennek alapján feltételezhető, hogy a turisták és a turizmus fejlődésének jellemzői jóval nagyobb mértékben befolyásolják a lakosság által észlelt és a valóságosan bekövetkezett hatásokat, mint amilyen mértékben a bekövetkezett változások visszahatnak a fenti két tényezőcsoportra. A fogadónépesség jellemzői viszont ugyan szintén befolyásolják a valóságos és az észlelt hatásokat, de jóval kisebb mértékben, mint amilyen mértékben a másik két tényezőcsoport által indukált változások hatnak a fogadó lakosság társadalmi és kulturális jellemzőire.

A turizmus fejlődése során a fenti modellben szereplő tényezők folyamatos változáson mennek keresztül. Attól függően, hogy fejlődése melyik szakaszában van egy desztináció, eltérő az érkező turisták létszáma, típusa és jellemzői, a helyi lakosság attitűdjei is átalakulnak, és jelentősen megváltoznak természetesen a turizmus fejlettségének összetevői is. Mivel az ábrázolt összes hatótényező időben változó, ez azt jelenti, hogy a turizmus érzékelt és valóságos társadalmi-kulturális hatásai is dinamikusan változnak. A modell alapján, az abban szereplő összes hatótényezőt figyelembe véve leszűrhető következtetések alkalmasak helyzetelemzésre és bizonyos fokig előrejelzésre is, longitudinális vizsgálatok pedig hozzájárulhatnak trendek meghatározásához is.

4.2. A turisták jellemzői

A **létszám** a legegyszerűbb kategória, amivel a turistákat jellemezni lehet, ezért sok kutatásban ez az egyetlen alkalmazott jellemző a turistákat illetően. Az abszolút létszám mellett lényeges figyelembe venni továbbá egyrészt a turisták és a helyi lakosság arányát (Urry 1990), amely jelentős szerepet játszik a hatások érvényesülésében, illetve észlelésében, másrészt a kereslet időbeni és térbeni megoszlását (tehát fontos vizsgálni a turistaérkezések szezonálisitását és azt is, hogy tapasztalható-e területi koncentráció a desztinációban).

A **turisták típusának** vizsgálatával megállapítható, hogy milyen kategóriákba sorolhatók a desztinációt jellemzően látogató turisták, a turisták típusa ugyanis meghatározza azt is, hogy milyen igényeik vannak a desztináció szolgáltatásainak színvonalát és jellemzőit illetően (Urry 1990), mennyire hajlandók kilépni a magukkal hordozott "környezeti buborékból", mennyire alkalmazkodnak a helyi szokásokhoz, normákhoz és mennyiben várják azt el, hogy a helyi társadalom alkalmazkodjon az ő normáikhoz. Mivel egy fogadóterületen a turisták típusa nagy mértékben meghatározza az összes többi vizsgálandó jellemzőt (elsősorban a létszámot, a motivációt és a turisták tevékenységeit), illetve jelentős hatással van a turisták és a helyi lakosok között kialakuló kapcsolatra, ezért a jelen kutatás szempontjából lényeges turistatípusokat részletesebben ismertetem a 4.2.1. fejezetben.

A **turisták átlagos tartózkodási ideje** sok szempontból jelentős a turizmus társadalmi-kulturális hatásait illetően. Egyrészt azt befolyásolja, hogy milyen kapcsolatot képes a turista kialakítani a helyi lakossággal (minél rövidebb a tartózkodási idő, annál nagyobb a felületes kapcsolat valószínűsége) (Teo 1994). Másrészt a desztinációban rövidebb ideig tartózkodó turisták egy főre eső **költsége**

általában alacsonyabb, tehát a bekövetkező szocio-ökonómiai hatások is kevésbé kedvezőek. A rövidebb tartózkodási idő rendszerint növeli a kereslet térbeli koncentrációját, különösen nemzetközi turizmus esetén (mivel a turisták hajlamosak korlátozott idejüket a legnevezetesebb látnivalók megtekintésére fordítani), ami közvetetten növelheti az érintett területek lakosságára, valamint a közlekedési infrastruktúrára nehezedő nyomást (s ezt ráadásul tovább fokozza a vendégek gyakori cserélődése is).

A turisták *motivációi* és ezzel összefüggésben *tevékenységei, aktivitása* nagy mértékben összefüggenek egyrészt a desztináció attrakcióival, másrészt pedig az adott területre látogató turisták típusával. A turizmus hatásai szempontjából lényeges megvizsgálni, hogy időben mennyire hosszú/rövid a keresett élmény megszerzéséhez szükséges idő (Urry 1990), illetve érvényesül-e térbeni koncentráció (összességében és a különböző tevékenységek esetében külön-külön).

A *turisták szocio-ökonómiai jellemzői*, például kora, családi állapota, neme, iskolázottsága, foglalkozása, jövedelme, lakóhelye mind-mind meghatározóak lehetnek az igényelt szolgáltatások körét és minőségét, valamint a helyi lakosokkal kialakított kapcsolat milyenségét illetően. A szegényebb turisták sokszor éppen azért merülhetnek jobban el a desztináció kultúrájában (elsősorban a mindennapi életben kifejeződő kultúrában), mert nem engedhetik meg maguknak a csak turisták számára létrehozott magas minőségű és árszínvonalú szolgáltatások igénybe vételét.

4.2.1. Turistatípusok

A turizmus definíciójából következik, hogy turistává nagyon sokféle motiváció hatására válik valaki. A különböző motivációjú (és különböző pszichográfiai és szocio-ökonómiai jellemzőkkel rendelkező) turisták különböző módon hatnak a meglátogatott terület társadalmi-kulturális tényezőire. Nemcsak marketingszempontból, az optimális piaci szegmensek kialakítása érdekében van szükség tehát a turisták típusainak meghatározására, hanem a turizmus társadalmi-kulturális hatásainak elemzésénél is az egyik kiindulópont annak feltárása, hogy milyen típusú turisták milyen számban látogatják az adott desztinációt.

A turisták csoportosítására számos kutató vállalkozott (például Cohen 1972, 1974, 1979, Plog 1974, Wahab 1975, P.L. Pearce 1982, Smith 1989, Dann, Nash & Pearce 1988, Przeclawski 1993, Mazanec 1995). A kialakított tipológiák közül a turizmus társadalmi-kulturális hatásainak elemzésében Cohen, Smith és Plog meghatározásai a legalkalmazhatóbbak, mert figyelembe veszik a típusok megállapításában egyrészt a turistáknak a helyi lakosokkal kialakított kapcsolatát (Cohen, Smith), másrészt a turisták pszichológiai jellemzőit (Plog). Mindkét tényező befolyásolja egy desztináció életciklus-görbéjét, amely bizonyos fokig meghatározza az érvényesülő hatásokat (és viszont, azaz a turizmus fejlődése következtében kialakuló változások befolyásolják egy desztináció látogatottságának alakulását).

Plog megközelítése újszerű a turizmuskutatásban, mivel ő elsősorban nem turistákat kategorizált, hanem egy populáció tagjait, aszerint, hogy mennyire nyitottak az új, szokatlan tapasztalatokra vagy mennyire vonzódnak a megszokott, ismerős élmények iránt. A teljesen új, ismeretlen iránt érdeklődő, kockázatvállaló típust

"allocentrikusnak", az abszolút ismerőst, megszokottat keresőt "pszichocentrikusnak" nevezte el. Az Egyesült Államok népességét vizsgálva azt találta, hogy a populáció a két szélsőség között normálisan oszlik el, tehát a potenciális turisták túlnyomó része "midcentrikus". Alkalmazva a fenti kategorizálást a turizmusra, az allocentrikusok teljesen új, mások által még fel nem fedezett területekre utaznak, a pszichocentrikusok meglepetések nélküli, az otthonra emlékeztető úticélt keresnek, a turisták nagy része pedig olyan desztinációt, amely egyszerre nyújtja az otthonosság biztonságát és új élményeket. Plog teóriájának vitatott eleme, hogy ő konkrétan hozzá is rendelt desztinációkat a turisták egyes típusaihoz: kutatások azt igazolták, hogy ezek a hozzárendelések általánosan nem helytállóak (például Smith 1990), hiszen különböző kulturális háttérű turisták számára különböző célterületek számítanak újszerűnek vagy otthonosnak. A konkrét desztinációk megnevezése ráadásul statikus állapotot jelent, ami legfeljebb rövid távon helytálló. Hosszabb távon az egyes fogadóterületek átalakuláson mennek keresztül, megközelítésük javulhat, ezáltal megváltozhat a szervezett turizmusban elfoglalt helyük (marginális jelentőségű desztinációból a turisztikai infrastruktúra kiépítésével széles körben népszerűvé válhatnak) és az általuk vonzott turisták típusa is (Sharpley 1994).

Cohen (1972, 1974) turista-tipológiájának alapja az a feltételezés, hogy minden turisztikai élmény egyaránt tartalmaz új, ismeretlen, és megszokott, ismerős elemeket. Az ismerős és az új aránya függ a turistától, annak motivációjától, illetve preferenciáitól, nyitottságától, valamint az utazás intézményesítettségétől. Ezen tényezők alapján Cohen a turistákat intézményesített és nem intézményesített típusokra bontja. Az előbbi csoportba tartoznak a "szervezett tömegturisták" és az "egyéni tömegturisták", az utóbbiba a "felfedezők" és a "vándorok" (4.1. táblázat).

4.1. táblázat

COHEN TURISTAKATEGÓRIÁI

		Újdonság
Vándor Teljesen újat keres; elkerüli a turizmus szektort; beleolvad a helyi kultúrába, személyes kapcsolatba kerül a helyi lakosokkal	Nem intézményesített turizmus egyéni utazás, a turizmus iparral minimális kapcsolat	↑
Felfedező Az utazás egyénileg szervezett, le akar térni a "kitaposott útról"; kilép ugyan a "környezeti buborékból", de bármikor visszaléphet		
Egyéni tömegturista Hasonló a fentihez, de rugalmasabb; mivel az utazás szervezett, nem a valós desztinációt látja	Intézményesített turizmus utazásszervezők, utazásközvetítők, közlekedési vállalatok és szállodák bevonásával	↓
Szervezett tömegturista Csomagtúrán vesz részt; nem lép ki saját "környezeti buborékából"; kevés kapcsolata van a helyi kultúrával és lakossággal		

Forrás: Cohen 1972, 1974

Otthonosság

Hasonló alapelvekből kiindulva Smith (1989) a turisták száma, céljai és a helyi normákhoz, helyi kultúrához való alkalmazkodása alapján hét típust állapított meg, amelyekre szintén érvényes az otthonosság-újdonság kontinuum (4.2. táblázat).

4.2. táblázat

SMITH TURISTA TIPOLOGIÁJA

SMITH TURISTA PROLEGOMENA		
		Újdonság
Turista típusa	Turisták száma	Alkalmazkodás a helyi normákhoz
Felfedező	Nagyon korlátozott	Tökéletesen alkalmazkodik
Elit	Ritkán látható	Tökéletesen alkalmazkodik
Off-beat	Nem mindennapi	Jól alkalmazkodik
Nem megszokott	Időnként látható	Valamennyire alkalmazkodik
Majdnem tömegturista	Egyenletes áramlás	Keresi a nyugati stílusú szolgáltatásokat
Tömegturista	Folyamatos áramlás	Elvárja a nyugati stílusú szolgáltatásokat
Charterturista	Nagy tömegben érkezik	Megköveteli a nyugati stílusú szolgáltatásokat
Otthonosság		

Forrás: Smith 1989

A turizmus társadalmi-kulturális hatásainak elemzése szempontjából azért jelentősek Cohen és Smith tipológiái, mert mindkettő figyelembe veszi a kategóriák megállapításánál a turisták számát (mindkét esetben a tömegturisták felé haladva nő a létszám), valamint a helyi lakosokkal létrejövő interakciók mennyiségét, mélységét, jellegét, tehát olyan tényezőket, amelyek meghatározóak a turizmus hatásaiban is. A hatásokat elemző kutatások szinte kizárólag az intézményesített, viszonylag nagy mennyiségben érkező, kiépített turizmus szektort igénylő turistákkal foglalkoznak, de Cohen például elemezte a nem intézményesített turizmus hatásait is és arra a következtetésre jutott, hogy az mintegy az intézményesített formák előőrseként működik (Cohen 1974).

Smith (1989) szerint a turisták száma, típusa és előzetes elvárásai összefüggenek és egyaránt jelentős szerepet játszanak abban, hogy milyen hatást gyakorol a turizmus egy fogadóterületen a helyi kultúrára, mégpedig olyan módon, hogy minél nagyobb a turisták száma, annál jelentősebb az általuk a helyi kultúrára gyakorolt hatás. A modellben azonban kimondatlanul ott rejlik az az előfeltevés, hogy nyugati - azaz fejlett országokból érkező - turistákról és nem nyugati gazdaságú és kultúrájú desztinációról van szó. Amennyiben azonban a fogadó- és a küldőterület kultúrája és gazdasági berendezkedése hasonló - azaz általában nyugati típusú, mivel a nemzetközi turistaáramlásban viszonylag alacsony a fejlődő országokból származó turisták aránya -, akkor jóval kisebb a jelentősége annak, hogy a turisták elvben mennyire hajlandóak és képesek alkalmazkodni a helyi életmódhoz, mivel az nem tér el szignifikánsan a saját életmódjuktól. Ilyen esetben a szolgáltatások jellegével kapcsolatos elvárások is más formában merülnek fel: természetes az, hogy a rendelkezésre álló szolgáltatások nyugati jellegűek, lényegesebb eltérések legfeljebb a minőségben lehetnek. Így a turisták nagyobb létszáma elsősorban nem kulturális, hanem szocio-ökonómiai változást jelent, a kulturális jellegű hatások inkább a gazdasági tényezőkkel összefüggő társadalmi változásokon keresztül jelentkeznek

(ez természetesen nem zárja ki a közvetlen kulturális hatások érvényesülését, inkább csak a hangsúlyeltolódásra szeretném felhívni a figyelmet).

A fenti három tipológiát vizsgálva felismerhető, hogy Plog kategóriái általános jellegűek, mivel személyiség típusokon alapulnak, így rövid távon viszonylag állandónak tekinthetők, csak hosszabb távon változhatnak jelentősen. (Aki alapvetően kockázatkerülő, az rövid távon az is marad és ennek megfelelően választ úticélt, hosszabb távon azonban változhat az egyén személyisége, illetve a nagyobb utazási tapasztalat fényében más jellegű desztinációk tűnnek kockázatosnak.) Smith és Cohen kategóriái esetében az egyes típusok inkább csak konkrét utazások esetében értelmezhetőek, hiszen az igénybeveendő szolgáltatások körével, a szolgáltatások minőségével és a helyi szokásokhoz való alkalmazkodással kapcsolatos elvárások és elképzelések utazásonként eltérőek lehetnek, nem utolsósorban a desztináció típusától és az adott helyszínen meglátogatását előidéző motiváció jellegétől függően. (Egy kevésbé ismert, egzotikus úticélt jóval nyitottabb hozzáállással, kevésbé szervezeten keresztül kereshet fel ugyanaz a turista - annak érdekében, hogy minél gazdagabb élményekkel térhessen haza -, mint például egy jól ismert nyaralóhelyet, ahol elsősorban kikapcsolódásra, pihenésre vágyik.)

4.3. A fogadóközösség jellemzői

A fogadó lakosság **létszáma** egy desztinációban ugyanúgy befolyásolja a mind a turizmus társadalmi-kulturális hatásainak érvényesülését, illetve a bekövetkező változásokra vonatkozó észleléseket, mint a turisták létszáma. Mivel egy arányaiban kisebb közösségben ugyanolyan számú turista jelenléte nagy valószínűséggel nagyobb változást okoz, mint egy nagyobb közösségben, ezért ennél a tényezőnél is figyelembe kell venni az objektív létszám mellett a relatív, azaz az érkező turisták számához viszonyított lakosság számot is.

A lakosok **demográfiai jellemzői** magukban foglalják a kor, nem, foglalkozás, iskolai végzettség és jövedelem szerinti megoszlást. Mindezen tényezők befolyásolhatják azt, hogy a helyiek milyen típusú és mértékű különbséget észlelnek saját maguk és a turisták között, ezen keresztül pedig azt, hogy mennyire érvényesül a turizmus demonstrációs hatása a fogadóterületen. Hatással lehetnek továbbá a többi, a lakosságot jellemző tényezőre: a turizmustól való függés például azon is alapul, hogy a lakosság milyen arányban dolgozik a szektorban, a kor és az iskolai végzettség pedig befolyásolhatja például a lakosok attitűdjeit a turizmussal szemben.

A desztináció lakosságának **életmódja, értékrendszerei, hagyományai** nagy mértékben meghatározzák azt, hogy milyen kapcsolat alakul ki a helyiek és a turisták között, milyen területeken adódnak konfliktusok, hogyan viszonyulnak a lakosok a turizmushoz és a turistákhoz. Minél jelentősebbek ezeken a területeken a különbségek a házigazdák és a vendégek között, várhatóan annál nagyobbak lesznek az elsősorban a helyi lakosság életében bekövetkező változások (WTO 1981, Saleem 1994, Swinglehurst 1994) (kisebb mértékben ugyan, de másféle életmód, másféle hagyományok megismerése hatást gyakorolhat a turisták otthoni életére is). Az életmód, értékrendszerek, hagyományok körébe számos tényező beletartozik: a turizmus fejlődése - és ezen keresztül a bekövetkező hatások - szempontjából

egyenként meghatározó lehet például a helyieknek a vendégszeretettel kapcsolatos felfogása, életritmusa, viselkedési szokásai vagy vallási hagyományai.

A **helyi kultúra ereje**, a külső hatásoknak való ellenállóképessége attól függ, hogy mennyire mélyen gyökerezik a helyi közösség tudatában, mennyire támogatott és mennyire tekinthető élőnek (Teo 1994). Ha a helyi kultúra számos elemét, szokását, hagyományát nem gyakorolják a lakosok, ha hiányzik az a közösségi összetartó erő, amely általában a közös történelmi múlton alapszik, akkor a turisták domináns kultúrája könnyen átalakíthatja a helyi kultúrát. A kulturális változásoknak két formája létezik (Teo 1994): előfordulhat kulturális asszimiláció, ami a kultúra jellemzőinek átalakulását, kicserélődését jelenti, de az is gyakori, hogy a helyiek a szezon ideje alatt átveszik a turisták szokásait, előtte és utána azonban visszatérnek az eredeti életmódjukhoz.

A **turizmustól való függés** jelentheti egyrészt az egész közösség, másrészt pedig a közösség egyes tagjainak függését: az előbbi eset olyan desztinációkban jellemző, ahol a turizmus tekinthető az egyetlen vagy a legfontosabb iparágnak, az utóbbi pedig elsősorban a szektorban dolgozóakra vagy a turizmus kapcsán más módon haszonhoz jutókra vonatkozik (ebbe a csoportba tartoznak a turisztikai vállalkozók, a szobakiadók, de ide tartozhatnak akár a desztináció kulturális intézményeinek képviselői vagy a helyi politikusok is). A szakirodalom egy része szerint a lakosoknak a turizmus hatásaira vonatkozó észleléseit jelentősen befolyásolhatja a turizmustól való függésük (például Pizam 1978, Garland 1984, Milman & Pizam 1988, Snaith & Haley 1994, 1999).

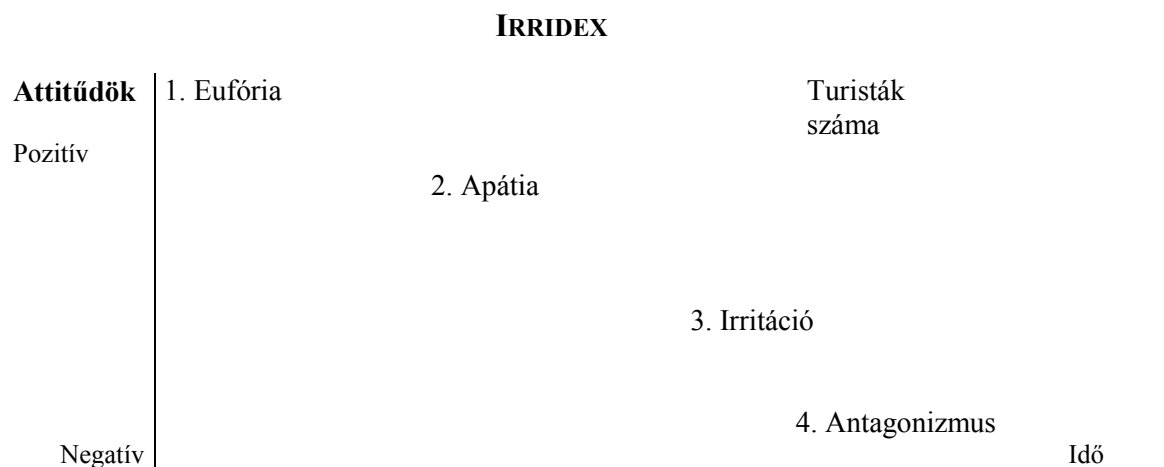
A helyi lakosságnak a **turizmussal, illetve a turistákkal kapcsolatos attitűdjeinek** kérdése különösen jelentős területnek tekinthető a turizmus társadalmi-kulturális hatásainak kutatása során, hiszen ezek az attitűdök egyaránt befolyásolhatják egy desztináció hosszú távú sikerességét, valamint a lakosoknak a bekövetkező hatásokra vonatkozó percepcióit. Annak érdekében, hogy kiemeljem ennek a kérdésnek a fontosságát, a lakosság attitűdjeinek változására vonatkozó elméleti modelleket részletesebben is bemutatok a következő fejezetben.

4.3.1. A helyi lakosok attitűdjei a turizmus fejlődésének tükrében

A helyi lakosság percepciói a turizmus hatásaira vonatkozóan időben nem állandóak, hanem folyamatosan változnak attól függően, hogy hogyan fejlődik a turizmus az adott fogadóterületen. A lakosok attitűdjei és a turizmus fejlődése közötti kapcsolatot vizsgáló kutatók többsége azt állapította meg, hogy ez a kapcsolat inverz jellegű: a turizmus fejlődése során a turizmus észlelt - és valóságos - hatásai egyre negatívabbakká válnak (Doxey 1975, Butler 1980, Cohen 1982a, Martin & Uysal 1990). A legismertebb elméleti modell, amely a turizmus fejlődése és a fogadó lakosságnak a turistákkal és a turizmussal kapcsolatos attitűdjei közötti összefüggést ábrázolja, Doxey "Irridex" modellje (1975). Az "Irridex" modell szerint a helyi lakosok számára a turisták jelenléte feszültségforrást jelent, s ahogy a folyamatos jelenlét miatt ez a feszültség fokozódik, úgy válnak egyre negatívabbá a helyi lakosoknak a turistákkal kapcsolatos érzései. Bár általános érvénnyel nem határozható meg a tolerancia küszöbértéke, hiszen az a fogadóközösségek és a hozzájuk látogató turisták jellemzőitől függ, felállítható Doxey szerint egy általános modell, amely a helyiek attitűdváltozásainak szakaszait ábrázolja (Doxey, 1975). Az

"Irridex" a házigazdák attitűdjeinek négy szintjét határozza meg (4.2. ábra). Az egyes szintek időbeni elhelyezkedését számos gazdasági, társadalmi, kulturális, természeti és pszichológiai tényező határozza meg.

4.2. ábra

Forrás: Doxey 1975, Glasson et al 1995

Az **eufória** állapota a turizmus fejlődésének korai szakaszában jelentkezik, jellemzője egyrészt az, hogy a lakosság mind a turistákat, mind pedig a befektetőket érdeklődéssel, szívesen fogadja, másrészt pedig a tervezés és ellenőrzés majdnem teljes hiánya. Az **apátia** szintjén a turisták jelenléte magától értetődik, a helyiek és a kívülről érkezetek kapcsolata formálissá válik, a tervezés pedig elsősorban marketingtervezést jelent. Az **irritáció** szakaszában a desztináció közeledik a telítettségi pont felé, ezért a helyi lakosok véleménye a turizmussal kapcsolatban egyre kedvezőtlenebb, a politikai döntéshozók azonban elsősorban az infrastruktúra bővítését próbálják megoldani ahelyett, hogy felállítanák a növekedés korlátait. A negyedik, **antagonisztikus** szakaszban a fogadóközösség nyíltan kifejezi ellenérzéseit és minden társadalmi és természeti környezeti problémáért a turizmust teszi felelőssé.

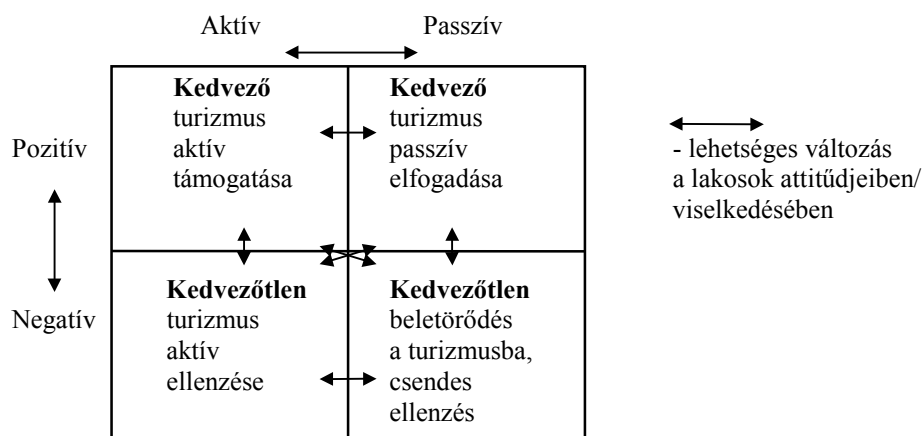
A Doxey által felállított modell gyakorlatban való tesztelését azok a kutatások jelentik, amelyek azt vizsgálják, milyen kapcsolat van egy adott desztináció turisztikai fejlettsége és a lakosoknak a turistákkal szemben tanúsított attitűdjei között. Egyes kutatások alátámasztják Doxey elméletét, azaz a fejlettebb turizmussal rendelkező fogadóterületek lakossága körében valóban nagyobb mértékű ellenzést tapasztaltak a turisták jelenlétével és a turizmus további fejlődésével szemben (Greenwood 1972, Allen et al 1988, Smith 1989, Martin & Uysal 1990, Madrigal 1993, Teo 1994), illetve a turizmus fejlődésének korai szakaszában lévő desztinációk esetében pozitív attitűdöt mutattak ki a további fejlődéssel szemben (Belisle & Hoy 1980, J.A. Pearce 1980). Más esetekben azonban nem volt feltárható különösebb kapcsolat a lakosság attitűdjei és a turizmus fejlettsége között (Haukeland 1984, Garland 1984). Az eredmények tehát azt sugallják, hogy a két tényező közötti kapcsolat nem feltétlenül olyan egyirányú, mint ahogy azt Doxey modellje mutatja.

Szintén a fogadólakosság turizmussal kapcsolatos attitűdjeinek elemzését segíti a lakosok attitűdjeit és viselkedését ábrázoló mátrix (4.3. ábra). Az alapgondolat Björklund és Philbrick (1975) kutatásából származik, amely két vagy több kultúra

találkozásának folyamatával foglalkozott. Butler (1975) alkalmasnak találta az eredeti mátrixot arra is, hogy a turisták és a helyi lakosok között kialakuló kapcsolatot modellezze, hiszen ebben az esetben is kultúrák találkozásáról van szó.

4.3. ábra

**A HÁZIGAZDÁK ATTITÚDJEI ÉS VISELKEDÉSI REAKCIÓI A TURIZMUSSEL
KAPCSOLATBAN**

Forrás: Butler, 1975

Amint az a 4.3. ábrán látható, a lakosok attitűdjei lehetnek mind pozitívak, mind negatívak a turizmussal kapcsolatban, viselkedésük pedig lehet aktív vagy passzív, tehát tehetnek valamit a turizmus fejlődése érdekében vagy annak megakadályozására, illetve elfogadhatják, helyeslően vagy ellenezve, ami történik. A passzivitás általában visszavezethető arra, hogy a turizmusnak nincs különösebb hatása az adott személy életére vagy az illető nem lát lehetőséget a fejlődési folyamat megváltoztatására. Egy közösségen belül mind a négy típusú attitűd-viselkedés kombináció létezhet egyszerre, és az egyes kategóriákban lévő lakosok száma időben nem állandó, hiszen maga a turizmus is dinamikus jelenség, a lakosok attitűdjei és viselkedése a turizmus fejlődésének és hatásainak megfelelően folyamatosan változhatnak.

A modell tehát, hasonlóan Doxey indexéhez, dinamikus modell. Különbözik azonban az Irridextől egyrészt abban, hogy nem egyirányúnak tételezi fel a változást, hanem minden irányú lehetséges változást magában foglal (az első modellben a szakaszok a megadott sorrendben követik egymást), másrészt pedig abban, hogy nem egy desztináció egészét ábrázolja, hanem azon belül az egyének vagy a társadalmi csoportok viselkedését és attitűdjeit. Ellentétben tehát Doxey elméletével, amely szerint egy desztináció lakosainak a turistákkal kapcsolatos érzelmei nagyjából azonosak és egyszerre változnak, ez a modell tartalmazza azt a hipotézist, hogy ugyanazon desztináción belül különböző érdekcsoportok attitűdjei és viselkedése ugyanabban az időben különbözőek lehetnek (ami társadalmi feszültséget is gerjeszthet az érintettek között).

4.4. A turisták és a helyi lakosok kapcsolata

A turisták és a helyi lakosság között kialakuló kapcsolat jellegének jelentős szerepe van annak meghatározásában, milyen mértékű és irányú hatások érvényesülnek a desztinációban. (A turista-házigazda kapcsolat természetesen hatással van a turistákra is, de a kapcsolat jellemzőiből adódóan, ahogyan a későbbiekben látni fogjuk, ez a hatás jóval kisebb, mint fordított irányban. Ebből következően, bár rendkívül érdekes kérdésről van szó, a témakörrel kapcsolatos szakirodalom meglehetősen szűk körű (a turizmusnak a turistákra vonatkozó hatásaival foglalkozott például Anastasopoulos 1992; Pearce, Kim & Lusa 1998). Ennek a kutatásnak nem célja a turistákra gyakorolt hatásokat elemezni, tehát a továbbiakban csak a kapcsolatnak a fogadó közösségre gyakorolt hatásairól lesz szó.) A hatások megjelenéséhez nincs szükség kommunikációs kapcsolatra, elegendő az is, ha a turisták és a helyi lakosok csak látják egymást, térben ugyanott tartózkodnak (Mathieson & Wall 1982).

A turista - házigazda kapcsolat a következő jellemzőkkel írható le (UNESCO 1976):

- **Átmeneti**, mivel a turista általában rövid időt tölt a desztinációban (Sutton 1967, P.L. Pearce 1994). A turista számára, az idő rövidségéből adódóan a helyi lakosokkal való találkozás egyedi és érdekes, különösen külföldön és egy más kultúrában. A házigazda számára azonban ugyanaz a találkozás csak egy a turistaszezonban létrejövő számos felszínes kapcsolat közül (Mathieson & Wall 1982, Krippendorf 1987). Az interakciók többségére jellemző, hogy egyszeri, nem ismétlődik meg, ezért mindkét fél azonnali haszonra törekszik (Cohen 1984).
- **Időben és térben korlátozott**, hiszen a turisták a desztinációban töltött rövid idő alatt a lehető legtöbbet akarják látni, nincs idejük hosszas nézelődésekre, beszélgetésekre. A helyiek ezért a turisták igényének kielégítésére gyakran a valódi értékek "leegyszerűsített, sűrített" változatát kínálják attrakcióként (Mathieson & Wall, 1982). A térbeni korlátozottság azt is jelenti, hogy a turisták viszonylag ritkán merészkednek a turistanegyedeken kívül, így kapcsolatuk gyakran a turizmusban dolgozóakra (akik a két kultúra közötti határvonalon mozognak) korlátozódik (Nettekoven 1976, 1979, Smith 1989, Reisinger 1994).
- **Spontaneitás hiánya** - a hagyományosan vendégszereteten alapuló kapcsolat a turizmus fejlődésével általában kommercializálódik (de Kadt 1979, Cohen & Cooper 1986, Greenwood 1989, Jafari 1989), a turisták tevékenysége szervezett, a turisztikai attrakciók kínálata és a promóciós anyagok által befolyásolt. Ebből adódóan még az önállóan utazó, programjukat teljesen szabadon összeállító turisták is többé-kevésbé ugyanazokat a nevezetességeket keresik fel, ugyanazokban a tevékenységekben vesznek részt, és az esetek többségében a turisztikai szerepek által meghatározott kapcsolatba kerülnek helyi lakosokkal.
- **Egyenlőtlen**, hiszen a turista szabadidejét tölti a desztinációban, míg a házigazda dolgozik, ebből következően eltérő a viselkedésük, az attitűdjeik (Sutton 1967). Az esetleges jövedelmi különbségeket fokozza az a tény, hogy a turista üdülésére sokkal többet hajlandó ráfordítani, mint amit ugyanazon idő alatt otthon, a mindennapi életében költene el. A fogadó lakosság a turisták nyilvánvaló anyagi fölénye miatt alsóbbrendűnek érezheti magát, ami kiválthatja a demonstrációs hatás megjelenését, illetve a turisták kizsákmányolásához vezethet (Sutton 1967, Nettekoven 1976, 1979).

A fentiekén túl gyakori jellemzője a turista-házigazda kapcsolatnak a turisták tudatlansága és érzéketlensége a helyi kultúrára, szokásokra vonatkozóan (Craik 1991, Sharpley 1994, Jenkins 1997). Figyelembe véve, hogy a turista rövid időt tölt egy desztinációban (élete során pedig sok különböző területet kereshet fel), valójában nem igazán róható fel neki az ismeretek hiánya (ezt foglalja össze nagyon találóan McKercher megállapítása, miszerint "a turisták nem antropológusok") (1993:7). Ennek a ténynek azonban elkerülhetetlen következménye a felszínes, sztereotípiák kialakulásához vezető kontaktus a helyiek és a turisták között.

A turista - házigazda kapcsolat fenti jellemzői elsősorban az intézményesített turistákra (Cohen 1972) vagy más megközelítésben a tömegturistákra (Smith 1989) érvényesek. A vándorok és felfedezők, jellemzőikből adódóan, jóval inkább képesek a személyes, gondolatok cseréjén, egymás megismerésén alapuló kapcsolatok kiépítésére. A Balatonhoz érkező turisták azonban alapvetően a tömegturista-kategóriákba sorolhatók (lásd még 7.6. fejezet), így esetükben feltételezhető, hogy a helyi lakosokkal való kapcsolatuk többé-kevésbé megfelel a fenti leírásnak.

4.4.1. Interakciók a turisták és a helyi lakosok között

A turisták és a helyi lakosok közötti kapcsolat három alapvető formát ölthet (de Kadt 1979):

- a turista üzleti kapcsolatba kerül a házigazdával, tehát valamilyen terméket vagy szolgáltatást vásárol tőle;
- a turista és a házigazda ugyanazon a helyen tartózkodik, látják egymás viselkedését, de közvetlen kapcsolatba nem kerülnek;
- személyes kapcsolat alakul ki a két fél között, amelynek során információt, gondolatokat cserélnek.

A turizmus számos kutató és szervezet szerint az egyik leghatékonyabb mechanizmus az emberek közötti kölcsönös megismerés és megértés elősegítésében (UNESCO 1976, WTO 1980, 1989). A turisták és a helyi lakosság között kialakuló kapcsolat mindkét fél számára alkalmat ad egymás kultúrájának a megismerésére (Bochner 1982, McIntosh & Goeldner 1990), hozzájárulhat a turisták helyiekre vonatkozó attitűdjeinek a kedvezőbbé válásához (Amir & Ben-Ari 1985) és barátságok kialakulásához (Boissevain 1979). Más kutatások azonban azt mutatják, hogy a személyes, gondolatcserén alapuló kapcsolat a turisták és a helyi lakosok között, amely valóban hozzájárulhatna egymás megismeréséhez, jóval ritkábban fordul elő, mint a kapcsolat első két típusa (Nettekoven 1976, 1979, de Kadt 1979). Különösen igaz ez a tömegturizmusra, ahol általában sem a turisták, sem a helyi lakosok nem igénylik mélyebb kapcsolat kialakulását (Halmos 1993). A kereskedelmi tranzakcióra épülő és a közvetlen kontaktus nélküli kapcsolatok során a turisták többnyire pusztán a turisztikai termék részének tekintik a helyi lakosokat, a helyiek pedig profitszerzési lehetőségnek a turistákat (Sharpley 1994). Az ilyen típusú kapcsolatok általában nem hogy nem járulnak hozzá egymás megismeréséhez, de erősítik a már meglévő sztereotípiákat, mind a turisták, mind a házigazdák oldalán (Boissevain & Serracino-Inglott 1979, Krippendorf 1987, Nunez 1989, Pi-Sunyer 1989, O'Grady 1990). A turisták és a helyi lakosság közötti nyelvi, nemzeti, kulturális különbségek megnehezítik a kommunikációt és feszültséghez, félreértésekhez, a turisták elkülönítéséhez, ellenségességhez, a helyiek körében

kisebbségi érzéshez vezethetnek (Reisinger 1994). A kölcsönös megértés kialakulásához vezető személyes kapcsolatok elsősorban azokban a desztinációkban alakulhatnak ki, ahol viszonylag nagy a visszatérő vendégek aránya, illetve azokban, amelyek fejlődésük korai szakaszában vannak és/vagy a turizmus kis mértékű.

A turizmusfejlődés következményeként létrejövő változások általában aszimmetrikusan érintik a turistákat és a helyi lakosokat, abból adódóan, hogy egy-egy turista csak korlátozott időt tölt a desztinációban. Az egyes turisták tehát rövid ideig vannak kitéve a más kultúrával való találkozás hatásának, a helyiek azonban a turistaszезon alatt folyamatosan, hiszen az eltávozott turistákat állandóan felváltják újak.

Jelentősen befolyásolja továbbá a turisták és a helyi lakosok között kialakuló kapcsolat létrejöttét és minőségét az érintettek kulturális háttere is (Sutton 1967). Legnagyobb valószínűséggel ugyanolyan kultúrájú csoportok és egyének között alakul ki kapcsolat, mivel az azonos kulturális háttér növeli az egymás iránt tanúsított rokonszenvet és csökkenti az észlelt társadalmi-kulturális távolságot. Valamivel kisebb az interakció kialakulásának valószínűsége a hasonló kultúrájú csoportok esetében, a nagyon különböző kulturális háttér pedig jelentősen megnehezítheti vagy akár lehetetlenné is teheti a kapcsolat kialakulását (Reisinger 1994). Természetesen a kulturális háttér befolyásának mértéke számos egyéb tényezőtől is függ, többek között a turista típusától, az utazás szervezettségétől, az idegenvezetők szerepétől, a turizmus fejlettségi szintjétől, az egy lakosra jutó turistaszámától, illetve attól, hogy mennyi információval rendelkeznek a helyi lakosok és a turisták egymást illetően.

Szintén lényeges figyelembe venni az adott desztináció jellegét (UNESCO 1976): egy "all-inclusive" üdülőfaluban eltöltött üdülés során sokkal kisebb esélye van a turistának a helyiekkel való bármiféle kapcsolat kialakítására, és arra, hogy az adott területről valós képet alkosson, mint például egy városlátogatás vagy egy falusi üdülés során.

A turisták és a helyi lakosok között létrejövő kapcsolat formája és minősége nagymértékben befolyásolja azt, hogy a helyiek milyen változásokat tulajdonítanak a turizmus hatásának, illetve hogy hogyan értékelik ezeket a változásokat. A turista-házigazda kapcsolat voltaképpen felfogható a helyiek és a turisták közötti tranzakciónak, amellyel kapcsolatban mindkét félnek vannak előzetes elképzelései és elvárásai (Nash 1989). A társadalmi csere elméletét alkalmazva a turista-házigazda kapcsolatra, ez a tranzakció olyan tárgyalásos csereügylet, amelynek során mindkét fél kölcsönös, kielégítő - nem maximális - mértékű haszon elérésére törekszik (Ap 1992). Az elmélet szerint a helyi lakosok a turizmust társadalmi cserék szempontjából értékelik, tehát aszerint, hogy az általuk nyújtott szolgáltatásokkal szemben milyen hasznot vagy költséget várnak.

Mind közösségi, mind pedig egyéni szinten a turizmusba való bekapcsolódást az egyén vagy a közösség gazdasági, társadalmi és pszichológiai jólétének a növelése motiválja. A turizmus egy desztinációban társadalmi cserék sokaságát hozza magával, és a lakosok turizmusra és turistákra vonatkozó percepciói a cserék összességének mérlege alapján alakulnak ki. Mivel a cserék mérlege nem állandó, ezért a lakosok viselkedése és attitűdjei is dinamikusan változnak, annak függvényében, hogy pozitívnak vagy negatívnak érzélik a csere mérlegét (Ap 1992).

A turizmus hatásaival kapcsolatos észlelések voltaképpen a társadalmi cserék mérlegének a szubjektív megítéléséből erednek. Az észlelések és a turizmus további fejlődésének támogatottsága között kapcsolat van: amennyiben a lakosok észlelései pozitívak, úgy támogatják a turizmus további fejlődését, amennyiben negatívak, úgy nem (Perdue, Long & Allen 1990).

Egy turisztikai desztinációban a helyi lakosoknak a turistákkal szembeni negatív attitűdjeit részben megmagyarázhatja a turisták és a helyi lakosok közötti kapcsolat egyenlőtlen mivolta. Az egyenlőtlenségből azonban nem következik automatikusan, hogy a helyiek számára kedvezőtlen tranzakciók jönnek létre. Látszólagos kedvező helyzetük ellenére a turisták nagyon sok szituációban hátrányban vannak a helyiekhez képest, hiszen nincsenek tisztában a helyi viszonyokkal és korlátozott tartózkodási idejük miatt nincs is igazán lehetőségük arra, hogy megfelelően tájékozottá váljanak. Így sok esetben a helyiekkel lejátszódó - kereskedelmi vagy egyéb típusú - tranzakció eredménye a turisták számára kedvezőtlen (Sutton 1967, P.L. Pearce 1982, Cohen 1996).

4.4.2. A turisták és a helyi lakosok közötti társadalmi, gazdasági, kulturális különbségek

A két csoport közötti gazdasági különbség elsősorban a költési szokásokban és a birtokolt anyagi javakban fejeződik ki láthatóan a desztinációban, de alapja természetesen az eltérő egy főre jutó jövedelem, illetve a küldő- és fogadóországok különböző gazdasági fejlettségi szintje. A társadalmi-kulturális hatások elemzésében azt a gazdasági különbséget kell figyelembe venni, amelyet a helyi lakosok saját és a turisták anyagi lehetőségei között észlelnek a desztinációban, amely láthatóan kifejeződik a birtokolt értékekben és a fogyasztási szokásokban. ez ugyanis az a különbség, amely a házigazdák turistákkal kapcsolatos attitűdjeit, viselkedését meghatározza (függetlenül attól, hogy ennek az észlelésnek mennyi az igazságtartalma).

A kulturális távolság a következő területeken való eltéréseket foglalja magában: nemzetiség, etnikum, faj, beszélt nyelv, alapvető értékrendszer, gondolkodásmód, logika, vallási hiedelmek, hagyományok, szokások, életmód, életstílus, viselkedési szokások, normák, öltözködési szabályok, az idő fogalmának észlelése, az idővel való gazdálkodás, az idegenekkel szemben tanúsított attitűdök.

Legkevésbé a belföldi turizmusban adódnak konfliktusok a turisták és a helyi lakosok közötti kulturális vagy gazdasági különbségekből, leginkább pedig abban az esetben, amikor fejlett országok turistái látogatnak el fejlődő országbeli desztinációba. A bekövetkező hatások mértéke és iránya függ természetesen a valódi távolságon kívül a turista típusától, viselkedésétől is: a helyi környezetbe beoladni szándékozó vándorok (Cohen 1972, 1974) és felfedezők (Smith 1989) például átveszik a helyi lakosság viselkedési, öltözködési szokásait, alkalmazkodnak az idő vagy a logika fogalmának értelmezésében felmerülő különbségekhez, így a jelenlétükből és a helyiekkel való interakcióikból adódó hatások kisebbek és kevésbé negatívak lesznek.

Minél nagyobb a turisták és a helyi lakosok (tágabb értelemben a küldő- és a fogadóterület) közötti gazdasági, társadalmi és kulturális távolság, annál

jelentősebbek a turizmus társadalmi-kulturális hatásai az érintett desztinációban (WTO 1981, Saleem 1994, Swinglehurst 1994). A turisták és a lakosok között szerepükből adódóan mindenképpen meglévő különbségeket - amely alapvetően abból adódik, hogy a turista szabadidejét tölti, a helyi lakos pedig dolgozik - a gazdasági, társadalmi, kulturális távolság felerősíti (Sharpley 1994). Minél nagyobb a fenti távolság, annál egyenlőtlenebb és kiegyensúlyozatlanabb a turista-házigazda kapcsolat.

Általában a fejlett országokban a lakosok jelentős része rendszeresen maga is turistává válik (Urry 1990). Így amellet, hogy összességében is csekélyebbek a többnyire szintén fejlett országokból érkező turistákkal kapcsolatban észlelt gazdasági, társadalmi és - kisebb mértékben - kulturális különbségek, az eltérő szerepekből adódó konfliktusok is kisebb mértékűek lehetnek, mint olyan fejlődő országbeli desztinációkban, ahol a helyiek mindig a turistákat kiszolgáló házigazda szerepére vannak kárhoztatva.

4.5. A turizmus fejlettségének jellemzői

Egy fogadóterületen a turizmus fejlődését elsődlegesen azoknak az **attrakcióknak** a típusa, jellege határozza meg, amelyekre az adott terület turizmusa épül (D.G. Pearce 1989). Különböző vonzerők esetében eltérő lehet maga a fejlődési folyamat, a kialakuló kínálat összetevői, valamint az attrakció által a desztinációba vonzott turisták köre.

A turizmus társadalmi-kulturális hatásai szempontjából a vonzerőket tehát egyrészt abból a szempontból kell megvizsgálni, hogy milyen turisztikai fejlődési folyamatot generálnak, másrészt pedig azt, hogy a turisták oldaláról milyen tevékenységek kapcsolódnak az egyes vonzerőkhöz. Azok a turisztikai attrakciók, amelyek elsősorban fizikai tárgyak megfigyelését jelentő tevékenységeket ösztönöznek, kevésbé tekinthetők negatív hatásúnak, zavarónak, mint amelyek emberek megfigyelésére irányulnak (Urry 1990). A helyi lakosok magánéletének megfigyelése eredményezi a legnagyobb társadalmi nyomást: ha a megfigyelés valamilyen közösségi rituáléra vonatkozik, kisebb a nyomás (Urry 1990).

A **turizmus fejlődésének típusa** alapvetően meghatározza, milyen társadalmi-kulturális hatások érvényesülnek a desztinációban. Bár a desztinációk fejlődésének életgörbéje általában hasonló egymáshoz, mégis jelentős eltérések léteznek a fejlődés egyes formái között. A differenciáló tényezők közül meghatározó a desztináció jellege (D.G. Pearce 1989), mivel a különböző adottságok befolyásolják a kialakuló turizmus típusát és a fejlődés jellemzőit is. Fontos tényező lehet a hatások befolyásolásában az is, hogy milyen szerepet vállal az adott állam a turizmus fejlesztésében. Az állam bekapcsolódása a turizmus fejlesztésébe előidézhetheti tömegturisztikai desztinációk létrejöttét (például Costa Brava, Hawaii, Tunézia), de korlátozhatja is a turisták létszámát, akár társadalmi (például Szaúd-Arábia), akár politikai (például Kína Tibetben), akár természetvédelmi okokból (például Bhután) (Urry 1990).

További lényeges faktorokat ábrázol Peck és Lepie modellje (4.3. táblázat), amely azért különösen hasznos ebben a kutatásban, mert a fejlődési rátán kívül (amely

magában foglalja a fejlődés sebességét és kiterjedését) figyelembe veszi azt is, milyen mértékben kapcsolódik be a helyi közösség a turizmus fejlődésébe és mennyire képes ellenőrizni, befolyásolni a változásokat (hogyan oszlik meg a hatalom a szereplők között) (Peck & Lepie 1989). Ezek a tényezők ugyanis meghatározóak a turizmusfejlődés társadalmi-kulturális hatásai szempontjából.

A *fejlődés sebessége* befolyásolja, mennyi ideje van a helyi közösségnek a változásokhoz való alkalmazkodásra. A gyors vagy hirtelen túl nagy mértékű változást okozó fejlődés jóval kevésbé tervezhető és irányítható, mint a lassúbb ütemű, tehát a jelentkező hatások is túlnyomórészt negatívak (de Kadt 1979, Getz 1983). A rövid távú jövedelmek ugyan jelentősebbek lehetnek ebben az esetben, de nem valószínű, hogy a fogadóközösség képes a teljes jelentkező keresletet kielégíteni, ezért külső forrásokra, külső munkaerőre van szükség. Ez pedig közép és hosszú távon profitkiáramláshoz vezet, valamint csökkenti a helyi lakosság befolyását a turizmus fejlődésének alakításában (Krippendorff 1987, D.G. Pearce 1989).

4.3. táblázat

A TURIZMUS FEJLŐDÉSÉNEK TÍPUSAI

Változás mértéke	Hatalom tényezői	Hatások a közösség életére
Gyors növekedés	Ingatlanok felvásárlása, fejlesztése külső forrásból Külső nyaralótulajdonosok megjelenése Külső munkaerő beáramlása Külső szolgáltatók megjelenése Profitkiáramlás a közösségből	Helyi normák gyors átalakulása Új hatalmi és gazdasági szerkezet
Lassú növekedés	Helyi tulajdonú fejlesztés Kevés külső nyaralótulajdonos Helyi szolgáltatások Kívülről érkezettek integrálódása a hagyományos hatalmi struktúrába	Normák lassú átalakulása Stabil hatalmi struktúra Terjeszkedő helyi gazdaság
Időszakos fejlődés	Hétvégi és eseményturizmus kialakulása Minimális helyi tulajdonú szezonális fejlesztés	Szilárd normák Egyéni mobilitás növekedése a hatalmi és gazdasági szerkezeten belül Jelentéktelen általános változás a helyi gazdaságban

Forrás: Peck & Lepie 1989

A turizmus *gazdasági jelentősége* azt mutatja meg, hogy a vizsgált desztinációban a turizmus milyen helyet foglal el a többi gazdasági ágazathoz viszonyítva. Amennyiben a turizmus a domináns iparág, kialakulhat a helyi lakosok turizmustól való gazdasági függősége, ami befolyásolja mind a turizmus társadalmi-kulturális hatásaira vonatkozó észleléseket és az egyes hatások megítélését. A turizmus dominanciája az egész desztinációt is függővé teheti a főbb küldőterületek gazdasági helyzetétől vagy a divattrendektől.

Amint a fentiekben láthattuk, a **helyi lakosok bekapcsolódása** szorosan összefügg a turizmus fejlődésének ütemével. Lassú, organikus fejlődés esetén a helyieknek van esélyük a fokozatos bekapcsolódásra és a turizmus fejlődésével párhuzamos tőkefelhalmozásra, így hosszabb távon is kezükben tarthatják a szektor ellenőrzését. Gyors, nagyarányú fejlődés esetén azonban a helyi tőke önmagában rendszerint nem elegendő a szükséges beruházások finanszírozásához, így elengedhetetlen külső befektetők megjelenése, ami a helyi közösség kontrolljának gyengüléséhez vezethet és növelheti a profitkiáramlás veszélyét is. A turizmus társadalmi-kulturális hatásainak vizsgálata során tehát azt kell megvizsgálni, hogy a turisztikai vállalkozások milyen arányban vannak egy desztinációban helyi vagy külső befektetők tulajdonában (Urry 1990), ki működteti ezeket a vállalkozásokat, és mennyire képesek kontrollálni a lakosok a turizmus fejlesztése érdekében hozott döntéseket.

A **turisztikai kínálat** szerkezete, összetevői, minősége egyrészt jelentős hatással van a kereslet összetételére (így közvetetten hozzájárul mindazon társadalmi-kulturális hatásoknak a bekövetkezéséhez, amelyek a turisták jelenlétéből fakadnak), másrészt a tulajdonviszonyok (köztulajdon - magántulajdon) megoszlásán keresztül befolyásolja a helyi ellenőrzés lehetőségét (Urry 1990), valamint a kínálat működtetésében érvényesülő szemléletmódot (mind a bekövetkező hatások, mind pedig a lakosok percepciói változhatnak attól függően, hogy rövid távú profitorientált vagy hosszú távú értékorientált szemlélet az uralkodó egy desztinációban).

A **desztináció teherbíróképessége** ebben az esetben magában kell, hogy foglalja elsősorban a társadalmi, a gazdasági és a pszichológiai teherbíróképességet, másodsorban pedig a fizikai és az ökológiai teherbíróképességet, mivel ezek közvetetten szintén meghatározhatják mind a bekövetkező társadalmi-kulturális hatásokat, mind pedig a lakosoknak a hatásokra vonatkozó észleléseit. A teherbíróképesség elsősorban a hatások managementjében tekinthető kulcsfogalomnak, nem elhanyagolható azonban a teherbíróképesség-típusok vizsgálata a hatáskutatásban sem, ezért a 4.5.1. fejezetben részletesebben is bemutatom a jelen kutatás szempontjából fontos teherbíróképesség-formákat.

4.5.1. A turisztikai teherbíróképesség fogalma és típusai

Szélesebb értelemben véve a turizmusban a teherbíróképesség "egy helyszín, üdülőhely vagy régió képessége a turizmus befogadására minőségromlás nélkül" (Cooper et al 1993:88). Jelenleg a turizmuskutatás és a turizmus szektor fejlődésének eredményeként a teherbíróképesség fogalma a fizikai teherbíróképességen felül kiterjed a desztináció környezetének minden elemére.

Különböző kutatók különbözőképpen csoportosították a teherbíróképesség formáit. Összegezve az egyes kategóriákat (és az ugyanazon kategóriára vonatkozó különböző elnevezéseket), a főbb megkülönböztethető kategóriák a következők:

- **fizikai** (például O'Reilly 1986, D.G. Pearce 1989, Mill 1990, Cooper et al 1993, Holloway 1994, Watson & Kopachevsky 1996),
- **ökológiai** (például Holloway 1994) vagy fizikai (például Mathieson & Wall 1982, O'Reilly 1986) vagy biológiai (például Mill 1990, Cooper et al 1993) vagy környezeti (például D.G. Pearce 1989, Watson & Kopachevsky 1996),

- **gazdasági** (például Mathieson & Wall 1982, O'Reilly 1986),
- **társadalmi** (például Cooke 1982, O'Reilly 1986, Cooper et al 1993, Mathieson & Wall 1982) vagy társadalmi-észlelési (Watson & Kopachevsky 1996) és
- **pszichológiai** (például D.G. Pearce 1989, Cooper et al 1993, Holloway 1994, Watson & Kopachevsky 1996) vagy észlelési (O'Reilly 1986) teherbíróképesség.

A teherbíróképesség minden típusa alapvetően függ a turisták, valamint a desztináció és lakossága jellemzőitől (Mathieson & Wall 1982, Saleem 1994). Különösen meghatározó szerepe van a helyi közösség és a turisták értékrendszerének, értékítéleteinek a változások minősítésében és ezáltal közvetetten a kívánatos turistalétszám meghatározásában (Getz 1993, Watson & Kopachevsky 1996).

A turizmus emberi oldalát figyelembe véve, alapvetően két szempontból lehet megközelíteni a teherbíróképességet: egyrészt a turisták szempontjából (mi az a létszám, amelynek a meghaladása után csökken a turisták élményének a minősége és ennek következtében a számuk is), másrészt a lakosok szemszögéből (mi az a létszám, amit ők hajlandóak és képesek elviselni az életminőségük romlása nélkül).

A turizmus társadalmi-kulturális hatásainak elemzése során ennek megfelelően elsősorban a társadalmi, másodsorban a pszichológiai és a gazdasági teherbíróképességnek van jelentősége. Figyelembe kell venni azonban azt is, hogy a teherbíróképesség különböző típusai kölcsönhatásban is vannak egymással. Amennyiben például egy desztináció ökológiai teherbíróképessége nagyon alacsony, az csökkentheti azt a turistaszámot is, amit a helyi lakosok ellenszenv nélkül képesek elfogadni, ha fontos számukra a természeti környezetük. A fizikai teherbíróképesség meghaladása (ami a helyi lakosok számára elsősorban zsúfoltságban nyilvánul meg) szintén csökkentheti a társadalmi teherbíróképesség küszöbértékét.³

A **társadalmi teherbíróképesség** a turistáknak az a száma, amelyet a helyi lakosság ellenszenv nélkül képes elfogadni (Mathieson & Wall 1982, Cooper et al 1993), illetve amely még nem okoz elfogadhatatlan változásokat a helyi lakosok életmódjában (Tourism Council for the South Pacific 1990, idézi Antipas 1994). Egy desztináció akkor éri el a társadalmi teherbíróképességét, amikor a helyi lakosok azt észlelik, hogy a turizmus fejlődéséből származó társadalmi hátrányok elfogadhatatlan mértékben meghaladják a társadalmi előnyöket (Cooke 1982), és ennek következtében jóval kevésbé képesek tolerálni a turisták jelenlétét és viselkedését (O'Reilly 1986).

A **pszichológiai teherbíróképesség** a zsúfoltságnak azt a mértéket mutatja, amely még nem károsítja egy helyszínen vagy desztinációban a turisták élményét, nem csökkenti az adott terület vonzerejét (D.G. Pearce 1989, Martin & Uysal 1990, Cooper et al 1993, Holloway 1994). A pszichológiai teherbíróképesség szintje desztinációnként és egyénenként változó. Vannak olyan desztinációk, ahol a turisták nagy száma szinte része magának az élménynek (például Siófok vagy Lloret de Mar),

³ A **fizikai teherbíróképesség** egyszerűen azt a turistaszámot jelenti, amelyet egy terület fizikailag képes egyidejűleg befogadni. **Ökológiai teherbíróképességen** egy desztináció vagy attrakció esetén azt a maximális látogatószámot tekintjük, amely még nem okoz visszafordíthatatlan problémákat a természeti környezetben, illetve nem vezet a természeti vagy ember-alkotta attrakciók károsodásához.

vannak azonban olyanok is, ahol viszonylag kevés turista is zsúfoltságnak számít (például a Maldív-szigeteken).

A **gazdasági teherbíróképesség** azt jelzi, milyen szintig képes a desztináció felszívni turisztikai szolgáltatásokat anélkül, hogy szükséges és kívánatos helyi tevékenységek kiszorulnának (Mathieson & Wall 1982, O'Reilly 1986), és hol van a turizmus fejlődésének az a pontja, ahol a gazdasági jellegű hátrányok már meghaladják a pozitív gazdasági következményeket (Saleem 1994). A gazdasági teherbíróképesség nyilvánvalóan befolyásolja a társadalmi teherbíróképességet (Long, Perdue és Allen 1990).

Egy desztináció társadalmi, pszichológiai és gazdasági teherbíróképessége jelentősen összefügg a turizmusnak a lakosság által észlelt társadalmi-kulturális hatásaival (Watson & Kopachevsky 1996). Amennyiben ugyanis a turistaszám meghaladja a teherbíróképesség szintjét, a turizmus érvényesülő és észlelt hatásai elsősorban negatívak, míg ez alatt a szint alatt elsősorban pozitívak (Mathieson & Wall 1982, Long, Perdue & Allen 1990).

Egy desztináció teherbíróképessége időben nem állandó, mivel az azt meghatározó tényezők is folyamatosan változnak. Mérése ennek következtében viszonylag nehéz, hiszen például különböző szocio-ökonómiai jellemzőkkel rendelkező, különböző etnikai eredetű, különbözően viselkedő turisták különböző létszámát fogadja el negatív attitűdök kialakulása nélkül a helyi lakosság. Mivel nagyon összetett fogalomról van szó, amit lehetetlen objektívan értelmezni (Craik 1991), ezért azt célszerű meghatározni, hogy adott desztinációban a teherbíróképesség melyik típusa jelenti a szűk keresztmetszetet és ennek megfelelően szabályozni vagy fejleszteni a terület turizmusát. Ha például a desztináció fizikai teherbíróképességét mutató érték a legalacsonyabb, akkor a turisztikai infrastruktúra fejlesztésével elérhető egy magasabb teherbíróképesség, ami gazdasági szempontból pozitív hatásokat is eredményezhet. Ez azonban nagyon ritkán, fejlődésük korai szakaszában lévő desztinációknál fordul csak elő. Az esetek többségében egy terület ökológiai vagy társadalmi teherbíróképessége a legalacsonyabb. Ökológiai szempontból általában számszerűleg is meghatározható, hogy egy adott desztináció hány turistát képes maradandó károsodás nélkül egy időben elviselni, a társadalmi teherbíróképesség azonban annyira szubjektív fogalom, hogy elsősorban arra lehet csak törekedni, hogy az érkező turisták száma és a turizmus volumene elfogadható legyen a helyi lakosság számára (Craik 1991, Watson & Kopachevsky 1996). A gazdasági teherbíróképesség egy része mérhető (például a turisztikai vállalkozások részaránya vagy a tulajdonjog megoszlása helyiek és külső befektetők között), annak megítélése azonban részben ugyancsak a helyi lakosok feladata, hogy ez az arány milyen értékig tekinthető kedvezőnek, illetve elfogadhatónak, valamint hogy hogyan viszonyulnak egymáshoz a pozitív és negatív gazdasági hatások.

5. A TURIZMUS TÁRSADALMI-KULTURÁLIS HATÁSAINAK TÍPUSAI

A turizmus társadalmi-kulturális hatásait két nagy alcsoportba lehet sorolni aszerint, hogy milyen kiváltó erő áll mögöttük: a turizmus szektor fejlődése vagy a turista-házigazda kapcsolat következményeként alakulnak ki (Sharpley 1994). Természetesen a két alcsoport között, a turizmus összetett mivoltából adódóan, lehetnek átfedések, így az alábbi besorolás elsősorban irányadó jellegű: az egyes hatások abban az alfejezetben kerülnek bemutatásra, amelybe logikailag inkább tartoznak.

5.1. A turizmus fejlődésének következményei

A turizmus fejlődésének egyik legjelentősebb társadalmi hatása a **munkahelyteremtés** a fejlődő desztinációban (UNESCO 1976, Liu & Var 1986, Crandall 1987, D.G. Pearce 1989, Snepenger & Johnson 1991). Ez a hatás pozitív és negatív is lehet, hiszen a munkahelyek számának növekedése - különösen egy munkanélküliséggel küzdő területen - egyértelműen kedvező változás. Gyakran éri azonban az a kritika a turizmust, hogy szakképzettséget nem igénylő, rosszul fizetett, szezonális munkahelyeket teremt (Vaughan & Long 1982, Papadopoulos & Mirza 1985, Allcock 1986, Johnson, Snepenger & Akis 1994, Bolles 1997), ráadásul elvonja a munkaerőt a hagyományos gazdasági szektoroktól, különösen a mezőgazdaságtól, tehát ott munkaerőhiányt okoz. Ebből következően nincs, aki megtermelje a korábban önellátó módon előállított élelmiszereket, ezért a közösség importra szorul (a turizmusból származó profitjának egy része tehát kiáramlik a helyi gazdaságból) (de Kadt 1979, Urbanowicz 1989, Verbole 1995, Crick 1996, Hitchcock 1997).

A munkahelyteremtésen keresztül a turizmus fejlődése **szezonális vendégmunkások** beáramlását is eredményezheti egy desztinációba (Duffield & Long 1981, Bowler 1991). Ez abban az esetben okozhat gondot, ha a vendégmunkások és a helyi lakosok között etnikai ellentét van (Koea 1977, idézi Mathieson & Wall 1982, Teo 1994) vagy ha a kívülről érkezettek magasabb presztízsű, jobban fizetett állásokat kapnak, mint a helyi lakosok (ez a tendencia általában a fejlődő országokban jellemző) (Mathieson & Wall 1982, Saleem 1994, Leeuwen & Girigorie 1997, Hitchcock 1997).

A turizmus fejlődése egy területen együtt jár a helyi közösségnek **szélesebb nemzeti és nemzetközi rendszerekbe**, a nemzetközi gazdasági életbe való bekapcsolódásával (Cohen 1984). Ennek következményeként rendszerint elkerülhetetlen a helyi autonómia bizonyos fokú csökkenése, mivel ezen keresztül a közösség jóléte függővé válik olyan külső tényezőktől is (például a sokszor szeszélyesen változó divattól vagy a világgazdaságban és különösen a főbb küldőterületeken érvényesülő általános gazdasági trendektől), amelyeket nem tud befolyásolni (Greenwood 1972)

Gyakran vádolják a turisztikai szektort azzal, hogy hozzájárul a hagyományos **gyarmati struktúrák** felélesztéséhez, azaz a nemzetközi turizmus terjeszkedésével ugyanaz a kizsákmányoló folyamat megy végbe a fejlődő országokban, amely a klasszikus gyarmatosítás időszakára volt jellemző (Sharpley 1994). Ezek a vádak általában azon a gondolatmeneten alapulnak, hogy az érintett fejlődő országoknak

nincs más valóságos alternatívájuk a gazdaság fejlesztésére és a számukra elengedhetetlenül szükséges kemény valuta megszerzésére, mint a turizmus fejlesztése. Ennek következtében kénytelenek "áruba bocsátani" mindazon természeti és kulturális erőforrásaikat, amelyek a nemzetközi turisták érdeklődésére számot tarthatnak, és amelyek a turizmus fejlődésének alapját képező vonzerőt jelentik. A turizmus fejlesztésébe bekapcsolódó tökeerős nemzetközi vállalatok helyzeti előnyben vannak a tárgyalások során, mivel a fogadóország jelentősen rászorul a turizmusból származó bevételekre. Így a turizmus fejlesztése során a gazdasági szempontok általában háttérbe szorítják a társadalmi (és természeti környezeti) szempontokat, a rövid távú gazdasági haszon pedig elvonja a figyelmet a fogadóközösség hosszú távú érdekeiről. Ráadásul nagyon gyakran a fogadóközösség számára a jelentkező gazdasági haszon is jóval kisebb az elvártnál, hiszen a turisztikai szolgáltatások nemzetközi vállalatok kezében vannak, ezért a profit jelentős része kiáramlik a helyi gazdaságból.

A neokolonializmus jellemzői nem csak közvetetten, hanem közvetlenül is érvényesülnek társadalmi téren is. Egyrészt abban az értelemben, hogy a fejlődő országok lakosságának jelentős része turistaként nem, csak alkalmazottként vesz részt a nemzetközi turizmusban. Nincs tehát kölcsönösség a fejlett és a fejlődő világ lakossága között, hanem alapvetően az utóbbi szolgálja ki az előbbit. Másrészt a turizmushoz kapcsolódó megnövekvő importigény amellet, hogy rontja az adott ország fizetési mérlegének egyensúlyát, elvonhatja az anyagi forrásokat a helyi közösség számára fontos társadalmi céloktól. Harmadrészt a turizmushoz kapcsolódó munkahelyteremtés ugyan pozitív hatásnak tekinthető, de a túlzottan a turizmusra összpontosító gazdaságfejlesztés fokozza a turizmusban dolgozóknak a küldőterületektől és a nemzetközi vállalatoktól való gazdasági függőségét (Craik 1991).

Természetesen a fenti érveket azt figyelembe véve kell az egyes országok esetében átgondolni, hogy milyen jellegű a turizmus összes hatásának mérlege. A fejlődő országok számára a turizmus nagyon jelentős tényező lehet a gazdaság modernizálásában, az általános fejlődésben, a népesség életminőségének javításában, így a gazdasági-társadalmi előnyök az adott ország szempontjából meghaladhatják a hátrányokat (Wall 1997).

A turizmus jellegéből adódóan nagy arányban nyújt fiatalok és nők számára munkalehetőségeket, tehát növeli ezen rétegek gazdasági függetlenségét, **társadalmi mobilitását** (Duffield & Long 1981, Cohen 1984, Pi-Sunyer 1989, Mason 1990). (Különösen a fiatalok helyzetére hatást gyakorol a turista-házigazda kapcsolat következtében kialakuló demonstrációs hatás is). A nagyobb mobilitás, a fiatalok és a nők helyzetének, társadalmi megítélésének változása következtében átalakulnak a családi kapcsolatok is (Greenwood 1972, Stott 1978, Boissevain & Serracino-Inglott 1979, de Kadt 1979, Kousis 1996, Hitchcock 1997). Mint általában a gazdaság minden területén, a turizmusban is jellemző azonban az, hogy a nők elsősorban alacsonyabb szintű - és rosszabbul fizetett - állásokat töltenek be, mint a férfiak. Ez adódik egyrészt a tipikus női munkahelyek jellegéből (a hagyományos háztartásvezetéshez hasonló munkakörök értéke rendszerint viszonylag alacsony), másrészt pedig a legtöbb országban akár jogi szabályozás ellenére is fennálló diszkriminatív bérezésből (Bolles 1997).

Mind a **családi**, mind a **társadalmi életet** befolyásolja a turizmus következtében megváltozó életritmus is. Mivel a turizmus a desztinációk többségében szezonális tevékenység, jelentős különbségek tapasztalhatóak a helyi lakosok szezon alatti és szezonon kívüli napirendjében (Garland 1984, Brunt & Courtney 1999). Szintén jelentős változásokat okozhat a turizmus a szektorban dolgozók napi és heti életritmusában (a turisztikai foglalkoztatásra jellemző a kevés szabadidő, a hétfégi és esti munka, a rendszertelen időbeosztás) (Jenkins 1997). Szezonban a pihenés és kikapcsolódás, a családtagok igényei vagy a társadalmi kapcsolatok háttérbe szorulhatnak a turisták igényeivel szemben (Boissevain 1979). Különösen jelentős ez a hatás a szobakiadás esetében, amikor a "turizmussal való együttélés" szó szerint a "turistákkal való együttélést" jelent (Duffield & Long 1981:419).

A **családi kapcsolatok** erősödését, de gyengülését is eredményezheti a turizmus fejlődése egy desztinációban. Családi turisztikai vállalkozások létrehozása, a családon belül a különböző generációk együttes bekapcsolódása a turisták fogadásába vagy a családtagok támogató háttértevékenysége (például a nagyszülők vigyáznak a gyerekekre vagy elvégzik a ház körüli munkát, míg a szülők dolgoznak) erősítheti a családon belüli kötelékeket (Kousis 1996). Másrészt viszont a turisztikai foglalkoztatottságból eredő nagyobb gazdasági önállóság szükségtelenné teheti a családra, a rokonokra való támaszkodást (ami például egy alapvetően mezőgazdasági jellegű társadalomban létfontosságú), így ezek a kapcsolatok veszíthetnek erejükből.

A **desztináció népességének száma, összetétele, demográfiai jellemzői** szintén megváltozhatnak a turizmus fejlődése következtében. A növekvő munkahelykínálat, az általános életszínvonal-javulás, a szolgáltatáskínálat bővülése, a turizmus szektor kínálta vállalkozási lehetőségek általában vonzzák a betelepülőket, illetve meggátolják a helyiek elvándorlását (de Kadt 1979, Cohen 1984, Getz 1986, Crandall 1987, Jeffs & Travis 1989). A fiatal, aktív népesség mellett a turisztikai desztinációk gyakran az idősebb korosztályokat - különösen a nyugdíjasokat - is vonzzák, akiket általában a magasabb életminőség vagy a kellemes éghajlat motivál a költözésre (Duffield & Long 1981, Jeffs & Travis 1989). Bár az idős lakosok jelenléte önmagában rendszerint nem okoz konfliktust, a népesség elöregedése egy területen hosszú távon veszélyeztetheti a turizmus fejlődését.

Az **üdülőtulajdonosok megjelenése** a településen befolyásolja a közösség szerkezetét és konfliktusokhoz vezethet az eredeti lakossággal, mert az üdülőtulajdonosok általában kevesebb felelősséget vállalnak a helyi ügyekben, kevésbé kapcsolódnak be a közösség életébe, kevésbé járulnak hozzá a desztináció általános infrastruktúrájának fenntartásához és akadályt jelenthetnek új állandó lakosok betelepülésében (Duffield & Long 1981, Jeffs & Travis 1989). Természetesen a konfliktusok nem szükségszerűek, a nem állandó lakosok jelenléte pozitív hatással is lehet a desztinációra, javíthatja annak image-át, katalizátorhatással lehet a társadalmi, kulturális élet fejlődésére (például ez történt Kapolcs esetében).

Negatív változást okozhat egy terület demográfiai jellemzőiben, ha a turizmus "elüldözi" a helyieket, vagy ha az iparág fejlesztése érdekében ki- vagy áttelepítésekre kerül sor. Ilyen lépést történhet konkrét turisztikai projekt vagy általános cél megvalósítása érdekében (például számos afrikai államban került sor a bennszülötteknek a nemzeti parkok területéről való kitelepítésére az állatvilág védelme és a terület turisztikai potenciáljának növelése végett) (Hitchcock 1997,

Simpson & Wall 1999). A helyi lakosok elköltözésének oka lehet például a túlzott zsúfoltság elől való menekülés (Boissevain 1996), a lakásköltségek jelentős emelkedése a desztinációban (Craig-Smith & French 1994) vagy például az a tény, hogy a jelentős részben részidős, szezonális és női turisztikai munkahelyek nem jelentenek megoldást a férfiak munkanélküliségére (Duffield & Long 1981).

A turizmus fejlődése elkerülhetetlenül a **helyi társadalom** bizonyos szintű **átrétegződéséhez**, a hagyományos hatalmi struktúrák átalakulásához vezet (Duffield & Long 1981, Haukeland 1984, Craik 1991). Korábban értéktelen tulajdon felértékelődhet (például egy mezőgazdasági jellegű közösségben nincs magas értéke egy terméketlen tengerparti teleknek, a turizmus megjelenése azonban hirtelen sokszorosára növelheti a telek értékét), korábban nem jövedelmező tevékenység szolgáltatássá válhat (mint például főzés vagy takarítás), ami a tulajdonos vagy az adott tevékenységet végző lakos társadalmi helyzetének megváltozását vonja maga után (Cohen 1984, Zarkia 1996). A turizmusba bekapcsolódó, vállalkozó szellemű helyi lakosok gazdasági és társadalmi befolyása szintén megnövekszik (Mathieson & Wall 1982, O'Grady 1990, Kousis 1996). Mindez természetesen a közösség más tagjai számára kedvezőtlen változást jelenthet, mivel az anyagi szempontok térhódításával párhuzamosan a hagyományos hatalmi tényezők (például származás, mezőgazdasági földtulajdon) leértékelődhetnek (Greenwood 1972, Zarkia 1996, Berno 1999).

Az **infrastruktúra fejlődése** a turizmus fejlődésének mind előfeltétele, mind következménye lehet. Minimális szintű infrastruktúrával minden területnek rendelkeznie kell ahhoz, hogy megkezdődhessen a turisztikai desztinációvá válás, a turizmusból származó bevételek és a turisták fokozott igényei pedig általában elősegítik a - nemcsak turisztikai - infrastruktúra fejlesztését is (Belisle & Hoy 1980, Milman & Pizam 1988, Mason 1990, Coccossis 1996). Ahogy nő a desztináció ismertsége és növekszik a turisták száma, úgy fokozódik a nyomás a helyi (regionális, nemzeti) önkormányzatokra az infrastruktúra bővítése, minőségének javítása érdekében. Az infrastrukturális ellátás fejlődése, az új utak, csatornahálózatok, iskolák, egészségügyi szolgáltatások megjelenése jelentősen hozzájárul a helyi lakosság életminőségének javulásához is.

Amennyiben azonban a turisztikai kereslet szezonális egy desztinációban, a lakosság gyakran azt észleli, hogy a szezonban szükséges - egyébként kihasználatlan - infrastrukturális kapacitás megteremtésének és fenntartásának költségei pótlólagos terhet rónak a helyi közösségre (Cant 1980). A turisztikai kereslet időszakos ingadozása a szezonban gyakran a meglévő infrastruktúra túlterheltségét eredményezi, ami a helyi lakosok számára a szolgáltatás minőségének romlásában, fogyasztási korlátozásokban vagy zsúfoltságban (például közlekedési dugókban) testesül meg (Brunt & Courtney 1999).

Bővül a turizmus fejlődése következtében a lakosság számára is rendelkezésre álló **szolgáltatások kínálata** is, illetve a turisták pótlólagos kereslete segíti olyan szolgáltatások fennmaradását, amelyek csak a helyi lakosság számára nem lennének életképesek (Duffield & Long 1981, Tyrrell & Spaulding 1984). Általában szélesedik a szabadidős létesítmények, kulturális programok köre is, ami szintén javítja a helyi lakosság életminőségét (Garland 1984, Crandall 1987, Liu, Sheldon & Var 1987, Perdue, Long & Allen 1990, Craik 1991, Snepenger & Johnson 1991). Fennáll

azonban annak a veszélye, hogy ha a helyi lakosok nem vehetik igénybe a turisták számára létrehozott szolgáltatásokat (fejlődő országokban viszonylag gyakran előfordul ez a jelenség), az fokozódó idegenellenességhez vezethet (Mathieson & Wall 1982, Garland 1984, Craik 1991). Hasonló következményekkel járhat az is, ha a helyiek - vagy a belföldi turisták - ugyan igénybe vehetik a szolgáltatásokat, de azt tapasztalják, hogy a szolgáltatók másodrendű vendégeknek tekintik őket (Var, Kendall & Tarakcioglu 1985, Zarkia 1996).

A turizmus következményeként megnövekvő kereslet és a turisták rendszerint magasabb költési hajlandósága az **általános árszínvonal emelkedését** okozhatja egy desztinációban, ami ugyancsak korlátozhatja a helyi lakosok fogyasztási lehetőségeit (Garland 1984, Snepenger & Johnson 1991, Ross 1992, Haralambopoulos & Pizam 1996). A turizmusban dolgozókat szintén növekvő jövedelmük bizonyos mértékig kárpótolhatja a kiadások növekedése miatt, a közösség többi tagját azonban kedvezőtlenül érinti az árak emelkedése. Szezonális keresletnövekedés esetén szezonon kívül az árak általában csökkennek, de ez a csökkenés gyakran nem éri el a növekedés mértékét (Halmos 1993).

A szolgáltatáskínálat bővítése rendszerint azzal is jár, hogy növekszik a beruházásokhoz szükséges földterületek iránti kereslet, illetve vonzóbbá válik az adott terület mind potenciális állandó lakosok, mind pedig potenciális nyaralótulajdonosok számára, ami az **ingatlanok értékének emelkedéséhez** vezet (Crandall 1987). Ennek következtében előfordulhat, hogy a felértékelődött ingatlanokat a helyi fiatalok már képtelenek kibérelni vagy megvásárolni, ami veszélyezteti a helyi közösség jövőjét, mivel megnő a desztinációban a kívülről érkezettek - üdültulajdonosok, befektetők - aránya (Cant 1980, Duffield & Long 1981, Craig-Smith & French 1994). Más szemszögből nézve a föld értékének emelkedése pozitív változás, hiszen megnő a birtokolt tőke értéke és mind az egyének, mind a közösség magasabb bevételeket érhetnek el ingatlan eladása esetén (Cant 1980).

A turizmus fejlődésének következményeként egy térségben általában **átrendeződnek a tulajdonviszonyok**. Mivel a turisztikai szolgáltatások nagy része magántulajdonban épül ki, jellemző a korábban közös tulajdonban lévő területek, erőforrások privatizálása (Craik 1991). A tulajdonviszonyok átalakulása, a lakosok ki/áttelepítésével párhuzamosan előidézheti azt, hogy a helyi lakosok elveszítik annak a földterületnek a tulajdonjogát, amelyet addig mezőgazdasági művelésre (például élelemtermelésre) használtak (Black 1996, Kousis 1996, Simpson & Wall 1999), vagy azt, hogy korábban megszokott szabadidős tevékenységeiket nem vagy csak korlátozottan folytathatják (Pedersen & Viken 1996).

5.2. A turisták és a helyi lakosok közötti kapcsolatokról adódó hatások

A turizmus társadalmi-kulturális hatásainak második jelentős csoportja a házigazdák és a különböző típusú turisták között a turizmus fejlődése során létrejövő kapcsolat következménye. Ebből következően a kialakuló kapcsolat jellegének jelentős mértékben befolyásolja a desztinációban érvényesülő hatások mértékét és irányát.

Jelenlétükkel a turisták **megzavarhatják** a helyi lakosság **mindennapi életét**. Különösen az egzotikus desztinációkba látogató turisták esetében gyakori, hogy viszonylag konkrét - többnyire sztereotípiákon alapuló - elképzeléseik vannak azzal kapcsolatban, hogy mit fognak tapasztalni, és ha a valóság nem felel meg ezeknek az elképzeléseknek, akkor elégedetlenségüket éreztetik a helyiekkel (Laxson 1991, Hitchcock 1997). A helyiek elutasíthatják ezeket a sztereotípiákat, de a turizmusból adódó lehetőségek kihasználása érdekében - egyfajta anti-demonstrációs hatásként - választhatják azt az alternatívát is, hogy igyekeznek minél inkább megfelelni a turisták elvárásainak: felöltöznek például "igazi" indiánnak, "igazi" busmannak és eljátszzák az ezekhez kapcsolódó szerepeket (Laxson 1991, Hitchcock 1997). Legalábbis arra az időre, amíg a turisták jelen vannak. Fejlett országok desztinációiban a kultúra ilyen jellegű befolyásolása jóval ritkábban fordul elő, de az egyes országokhoz kapcsolódó sztereotípiák természetesen itt is érvényesülnek, és kifejeződést is találnak a hagyományos kultúrákat bemutató, színpadiasított turistaprogramokban (például parasztlakodalmak Magyarországon vagy Burns-vacsora Skóciában).

Hasonló vagy azonos kultúrájú küldő- és fogadóterületek esetén is igaz az, hogy a turisták jelenléte nyomást gyakorol a helyi lakosságra (Craig-Smith & French 1994, Jenkins 1997). A megnövekedett népességszám zsúfoltsághoz, közlekedési problémákhoz vezethet (Garland 1984, Liu & Var 1986, Prentice 1993b, Brunt & Courtney 1999), környezetkárosodást okozhat (P.L. Pearce 1994), a fokozódó zaj zavarhatja a lakosok pihenését (Garland 1984). Mindezek a problémák időszakosan a helyi lakosok életvitelének megváltoztatását eredményezhetik (a helyiek például vásárlási vagy közlekedési szokásaik szezonális módosításával megkísérelhetik a közlekedési dugók vagy a vásárláskor kialakuló hosszú sorok elkerülését) (Doğan 1989, Brown & Giles 1994, Brunt & Courtney 1999).

A turista - házigazda kapcsolat egyik legjelentősebb következménye a **demonstrációs hatás** kialakulása, amely a helyi értékek, szokások, normák megváltozását eredményezi. A demonstrációs hatás a turisták fogyasztói szokásainak másolása, életvitelének átvételére való törekvés, a foglalkozási preferenciák átalakulása és a közösségi összetartó erő és morál gyengülése (Mathieson & Wall 1982, Cohen 1984, D.G. Pearce 1989, Craik 1991, Hitchcock 1997). Mivel a turisták szabadabban viselkednek és többet költenek, mint a helyiek, ezért irigylésre, követésre méltónak tűnnek. Általában különösen a közösség fiatal tagjaira jellemző a turisták viselkedésének átvételére való törekvés (Boissevain 1979, Wilson 1979, Duffield & Long 1981, Crandall 1987, Greenwood 1989, Tsartas 1992). Minél jelentősebb a helyiek és a turisták közötti gazdasági és kulturális különbség, annál inkább érvényesül a demonstrációs hatás. (Természetesen a helyiek viselkedésének változása nem minden esetben és általában soha sem maradéktalanul írható a turizmus rovására: a világ globalizálódása, a telekommunikáció fejlődése, az urbanizáció hasonló hatást eredményezhetnek.)

A demonstrációs hatás többféle formában fejeződik ki. A turisták viselkedésének és fogyasztói szokásainak átvétele mellett megjelenik a foglalkoztatási szerkezet átrendeződése, mivel a szolgáltatási szektor magasabb jövedelmet, de legalábbis jobb előrejutási lehetőségeket ígér, mint az általában hagyományos mezőgazdaság (Greenwood 1976). Kialakulhat a közösségen belül azoknak a csoportja, akik a turistákkal való kapcsolaton keresztül átveszik az idegen életstílus bizonyos elemeit

(például öltözködésben, szórakozási formákban, életritmusban) (Smith 1989, Tsartas 1992). A demonstrációs hatás multiplikálódó következményeként megváltozhat a fogadó közösség szerkezete, megnövekedhet a nők szerepe, átalakulhat a családszerkezet, csökkenhet a közösség összetartó ereje és fokozatosan leépülhet a közösségi intézményrendszer (Boissevain 1977, Stott 1978, Mathieson & Wall 1982, Kousis 1996). Az általában gazdagabb turistákkal való személyes találkozás - különösen a fejlődő országokban - szembesítheti a helyi lakosokat saját szegénységükkel, a köztük és a turisták között fennálló hatalmas anyagi különbséggel (Hitchcock 1997), ami az idegenekkel szembeni ellenségességhez is vezethet (Doğan 1989, Jenkins 1997).

A turisták és a helyi lakosok között kialakuló interakcióknak - illetve a turizmus fejlődésének következményeként a desztináció életében megjelenhetnek vagy felerősödhetnek olyan **deviáns jelenségek**, mint az alkoholizmus, a kábítószerfogyasztás, a szerencsejátékok, a bűnözés, a prostitúció. A szakirodalomban nincs teljes egyetértés ebben a témában, vannak kutatók, akik egyértelműen a turizmust teszik felelőssé a fenti problémákért a desztinációkban (Young 1973, Graburn 1983a, Gay 1985, Pi-Sunyer 1989, O'Grady 1990, Craik 1991), vannak azonban olyanok is, akik megkérdőjelezzik ezt a felelősséget, azt állítva, hogy mindezen jelenségek a turizmus fejlődése és a turisták jelenléte nélkül is tapasztalhatóak lennének (Cohen 1982b, Hall 1996).

Tapasztalatok és kutatások azt mutatják, hogy a turizmus fejlődésével általában együtt jár mind a **szervezett**, mind pedig az **egyéni bűnözés** növekedése (Belisle & Hoy 1980, Perdue, Long & Allen 1987, Brunt & Courtney 1999). A bűnözőket vonzza a turisták jelenléte következtében felhalmozódó vagyon, valamint az a tény, hogy a turisták rendszerint viszonylag könnyű célpontnak tekinthetők, hiszen nincsen helyismeretük és általában óvatlanabbak (Belisle & Hoy 1980, Prideaux 1996). Egy fejlett turizmussal rendelkező desztinációban ráadásul elvegyülni is könnyebb a nagy számú idegen jelenléte miatt, a bűnözőket ezért a lebukás veszélye is kevésbé fenyegeti, mint egy turistaforgalommal nem rendelkező területen (Craik 1991). A turizmus és a bűnözés kapcsolatát tehát befolyásolja mind a turistaszegzonban tapasztalható népsűrűség, mind pedig a fogadóterület lakosai és a turisták közötti gazdasági különbség (nagyobb vagyoni eltérés jobban ösztönöz a turisták elleni bűncselekmények elkövetésére).

A bűnözők célpontjai nem kizárólag a turisták, a helyi lakosság is gyakran áldozattá válik. A bűnözési ráta emelkedése a turistaszegzonban ráadásul attól függetlenül rontja a helyi lakosok biztonságérzetét, hogy milyen mértékben érintik őket a bűncselekmények (Garland 1984). A közbiztonság általános romlása következtében mindenki fokozottan veszélyeztetve érzi magát (Liu & Var 1986). A turizmus fejlődése ezen a területen legfeljebb akkor jár pozitív hatással, ha a közbiztonság javítása érdekében turistaszegzonban nő a térségben dolgozó rendőrök száma vagy létrejön kifejezetten a vendégek védelmét szolgáló turistarendőrség (bár a hatás pozitív mivoltát némileg csökkenti az, hogy ilyen jellegű intézkedésre az esetek túlnyomó részében csak a növekvő bűnözés miatt kerül sor).

Szintén a turizmus fejlődését kísérő negatív társadalmi következmények közé tartozik a **prostitúció** növekedése és diverzifikálódása (Liu & Var 1986), valamint ezzel szoros összefüggésben az AIDS fokozódó terjedése (Craig-Smith & French

1994). A szexturizmus elsősorban a dél-kelet-ázsiai országokban (különösen Thaiföldön, a Fülöp-szigeteken és Dél-Koreában) vonz jelentős keresletet, de a liberális szabályozás vagy a nem megfelelő törvényi ellenőrzés következtében Európán belül is jelentős piac létezik. Bár a '80-as évektől kezdve az AIDS terjedésének veszélye fékezte a szexturizmus fejlődését, jelentős visszaesést nem lehet tapasztalni.

A turizmus és a prostitúció összekapcsolódása több tényező együttes hatásával magyarázható. A turizmus fejlődése általában olyan környezetet teremt, amely vonzza a prostituáltakat és vendégeiket. Mivel a turista otthonától távol üdül, ezért általában kevésbé érzi magára kötelezőnek az otthoni szigorúbb normákat, hiányzik a tevékenységével kapcsolatban a társadalmi kontroll, ráadásul az üdülés általában az élményszerzés, kikapcsolódás időszaka (Ryan & Kinder 1996). Mindezen pszichológiai tényezők a nagyobb költési szabadsággal összekapcsolódva elősegítik a prostitúció fennmaradását. A dél-kelet-ázsiai országokban kevés hagyománya van a női foglalkoztatottságnak, így gyakran a prostitúció az egyetlen olyan gazdasági tevékenység, amelyben a fiatal, vidéki, szakképzetlen nők munkát találhatnak, ráadásul általában a többi szektorban legálisan megszerezhető fizetés sokszorosáért (Craig-Smith & French 1994). Néhány dél-kelet-ázsiai országban a kormány kifejezetten támogatta a szexturizmus fejlődését, mivel az ebből származó bevételek jelentősen hozzájárultak az ország általános gazdasági fejlődéséhez (például Dél-Koreában vagy a Fülöp-szigeteken - Urry 1990).

A *szerencsejátékok* népszerűsödésének növekedése alapvetően nem a turizmus fejlődésének következménye. A szerencsejátékok az ember általános kockázat, izgalom iránti igényét elégítik ki, kombinálva azt a meggazdagodás lehetőségével. A turizmus fejlődésének káros hatásai között mégis rendszerint szerepel a szerencsejátékok megjelenése, több okból is: egyrészt a legtöbb kaszinó valóban jelentős turisztikai attrakciónak tekinthető (Monte Carlo vagy Las Vegas turizmusa pedig egyenesen a kaszinóknak köszönheti a létét), másrészt a szerencsejátékok általában vonzzák a szervezett bűnözést és a kábítószerkereskedelmet, ez pedig rontja az adott térség közbiztonságát. Általában azonban a kaszinók jelentős bevételt jelentenek az érintett desztinációnak, illetve munkahelyeket teremtenek a helyi lakosság számára, gazdasági jelentőségük tehát egyértelműen pozitív. Amennyiben a helyi hatóságok képesek a szerencsejátékokkal kapcsolatos kedvezőtlen egyéb hatásokat (a bűnözést és a kábítószerkereskedelmet) szabályozni, akkor a kaszinók fontos szerepet játszhatnak egy desztináció fejlődésében.

Jelentős változást okozhat a turistákkal való kapcsolat egy desztináció lakosainak *nyelvhasználatában és nyelvtudásában*. A változást indukálhatja egyrészt a demonstrációs hatás, mikor a helyiek a turisták nyelvét magasabb rendűnek véelve próbálják azt átvenni (Nettleford 1975), másrészt pedig a turistákkal létrejövő kapcsolat, mind kereskedelmi, mind pedig személyes kontextusban (White 1974). A turizmus társadalmi-kulturális hatásai közül a nyelvtudásra, nyelvhasználatra vonatkozó jelenti az egyik leginkább aszimmetrikus változást, mivel általában a helyi lakosság tagjai sajátítanak el egy vagy több idegen nyelvet (közülük is elsősorban azok, akik munkájuk során rendszeresen kapcsolatba kerülnek turistákkal), a turisták viszont legjobb esetben is csak néhány szót tanulnak meg a helyi nyelvből a desztinációban való tartózkodásuk alatt (Nunez 1989). Mint szinte minden változást, ezt is kétféleképpen lehet értelmezni: pozitív értelemben egy másik nyelv

megtanulása akkor is érték, ha azt gazdasági kényszer motiválja ("mindenki annyi ember, ahány nyelvet beszél") (Nettekoven 1976, Nunez 1989, Wallace 1997), a kultúrák közötti egyenlőtlenség elméletéből kiindulva azonban felfogható úgy is, hogy a turisták domináns kultúrája rákényszeríti a helyiekre a számukra idegen nyelv használatát. Szintén negatívnak hatásnak tekinthető az, ha a turisták nyelve válik uralkodóvá, felsőbbrendűvé és a helyi nyelv fokozatosan visszaszorul, eltűnik. Ez a jelenség dialektusoknál vagy viszonylag kis csoportok által beszélt nyelveknél tapasztalható, például a gaelic nyelv esetében Skóciában (Butler 1978), a rétoromán nyelv esetében Svájcban (White 1974) vagy a welsh nyelv esetében Walesben (Prentice 1993b).

A turizmus kedvezően befolyásolhatja azt, hogy egy desztináció **kultúráját megismerjék** nemzetközi szinten, hogy egy terület hírneve, ismertsége növekedjen (Liu & Var 1986, Craik 1991). A turisták érdeklődése, elégedettsége növelheti a helyi lakosok büszkeségét a településükkel kapcsolatban (Garland 1984, McIntosh & Goeldner 1990, Jenkins 1997).

A turisták érdeklődése gyakran hozzájárul egy desztináció történelmi **épületeinek, építészeti örökségének megőrzéséhez, felújításához**, illetve a hagyományos építészet értékeinek felismeréséhez, a tradicionális építési stílusok felértékelődéséhez (UNESCO 1976, Garland 1984, Bowler 1991, Akis, Peristianis & Warner 1996). Amellett, hogy egy terület építészeti öröksége attrakcióként szolgálhat az oda látogatók számára, gyakran éppen a kívülállók kedvező véleménye ébresztheti rá a helyi lakosokat arra, hogy általuk esetleg korszerűtlennek, régiesnek tartott épületek megőrzésre érdemesek (Mendele 1974, Sheldon & Var 1984).

A turizmus, a turisták jelenléte és vásárlási szándéka lehet a hajtóerő a **helyi kézművesség, művészetek** átalakulásában is. Elfeledett vagy eltűnőben lévő hagyományos kézműves technikák éledhetnek fel a turisták érdeklődése következtében (UNESCO 1976, Andronicou 1979, de Kadt 1979, Mathieson & Wall 1982, Graburn 1976, 1984, Mill 1990, Evans 1994), erősítve egyben a fogadó közösség kulturális önazonosságát is (Crystal 1976, Cowan 1977, Boissevain 1979, McKean 1989, Smith 1989). Gyakori azonban az is, hogy az eredetileg valamilyen vallási, spirituális célra vagy hétköznapi használatra készített tárgyak a turisták számára készítve átalakulnak. Elvesztik eredeti méretüket (a turista számára ideális műtárgy repülőgépen hazaszállítható), jelentőségüket, szent vagy hétköznapi használati tárgyból dísz tárggyá válnak, megváltozik a készítésükben felhasznált anyag (Graburn 1976, UNESCO 1976, Mathieson & Wall 1982, Ita 1991, Popelka & Litrell 1991, Simpson 1993). Az eredetileg hasonló tárgyak a turisták számára gyártva különböző minőségben (méretben, anyagban, színben) készülnek, figyelembe véve a különböző vásárlóerejű turisták igényeit. Az eredeti motívumok, minták helyett a kézművesek azokat a hasonló, de más desztinációból származókat alkalmazzák, amelyekről feltételezhető, hogy jobban vonzzák a turistákat (Schadler 1979, O'Grady 1990, Laxson 1991).

Kutatók tapasztalták a **kultúra nem materiális formáinak** hasonló átalakulását is a turizmus következtében: események, ünnepek, szokások felélednek a turisták érdeklődése vagy a térség attrakcióit bővíteni kívánók erőfeszítései eredményeként, így gazdagodik a helyi közösség kulturális élete is (Manning 1979, McKean 1989, Ita 1991, Crick 1996, Hitchcock 1997). Gyakori változás azonban az is, hogy a

kulturális hagyományok leegyszerűsödnek vagy olyan események, amelyek eredetileg az év valamilyen ünnepéhez kapcsolódtak, a turisták keresletének függvényében egész évben megrendezésre kerülnek. Az ilyen módon megváltozott kulturális események elveszíthetik eredeti jelentőségüket a közösség számára, "színpadra állított valósággá" (MacCannell 1973) válhatnak (Cohen 1988b, Greenwood 1989, Mason 1990, O'Grady 1990, Sharpley 1994). Ez utóbbi egy fejlett turisztikai desztinációban gyakorlatilag elkerülhetetlen, hiszen a keresletet időben korlátozza a turisták általában rövid tartózkodási ideje, a kultúra piacképes vonzerővé való alakításához pedig szükség van arra, hogy a kulturális szolgáltatás elérhető, bemutatható, idegenek számára is befogadható legyen (Simpson 1993). A mesterséges, "színpadra állított" események megrendezése hozzájárulhat ahhoz is, hogy a turisták valódi mindennapi életükben ne háborgassák a helyi lakosokat, tehát minél kisebb mértékű hatást gyakoroljon a turista-házigazda kapcsolat a helyiek mindennapi életben kifejeződő kultúrájára (Wood 1980 idézi Doğan 1989, Craik 1991).

5.3. Pozitív és negatív társadalmi-kulturális hatások formái

A fentiek összefoglalását, tehát a szakirodalomban a turizmus pozitív és negatív társadalmi-kulturális hatásaiként azonosított változók részletes listáját tartalmazza az 5.1. táblázat, a 2.1. fejezetben már látott elméleti keret alapján csoportosítva. A táblázatban látható, hogy a turizmus gazdasági, társadalmi, kulturális és fizikai hatásai szorosan összefüggenek egymással, hiszen például a munkahelyteremtésnek vagy az inflációnak gazdasági összetevője is van, míg például a helyi építészeti stílusok megőrzése nemcsak a hagyományok vagy a fogadó lakosság identitástudata szempontjából fontos, hanem az ember alkotta környezetet is meghatározza (tehát a turizmus fizikai hatásainál is számbavehető lenne). (Az alábbi táblázatban "g" jelöli a gazdasági hatásnak, "f" pedig a fizikai hatásnak is tekinthető változásokat.)

A TURIZMUS TÁRSADALMI-KULTURÁLIS HATÁSAI

Pozitív	Negatív
Népességre gyakorolt hatások	
Népesség növekedése (betelepülők és el nem vándorlók)	
Szezonális munkaerő beáramlása kívülről ^g (pozitív, ha munkaerőhiányt pótol; negatív, ha a helyiek munkáját veszi el)	
Üdülőtulajdonosok jelenléte (pozitív, ha bekapcsolódnak a közösség életébe; negatív, ha nem vállalnak részt a terhekből)	
A betelepülés következtében a kor, nem, faj, etnikum szerinti megoszlás megváltozása	
Népesség urbanizációja	
Munkaerőpiac átalakulása	
Új munkahelyek létrejötte ^g	Szezonális munkahelyek növekedése ^g
Új típusú foglalkozási lehetőségek a turizmus szektorban	Szakképzetlen munkahelyek létrejötte ^g
Szakképzettség, nyelvtudás felértékelődése	Munkaerőhiány a hagyományos szektorokban ^g
A turizmus kiegészítő gazdasági tevékenységként diverzifikáló tényező ^g	Fokozott gazdasági egyenlőtlenségek a közösségen belül ^g
Elmaradott régiók gazdaságának élénkítése ^g	
Közösség jellemzőinek, szerkezetének átalakulása	
Bevételek a turizmusból ^g	Nem állandó lakosok arányának növekedése (kevésbé elkötelezettek hosszú távon)
Szolgáltatási szektor súlya nő ^g	Konfliktus az üdülőtulajdonosokkal
Társadalmi, kulturális élet felélénkülése	Ingatlanhoz, földtulajdonhoz jutás megnehezedése
Föld értékének növekedése ^g	Ingatlanárak emelkedése ^g
Infrastruktúrafejlődés ^{g f}	Áremelkedés, infláció ^g
Bővülő vásárlási lehetőségek ^g	Kulturális identitás elvesztése
Desztináció image-ának javulása	Erkölcsei normák gyengülése, értékrendszerek átalakulása
A közösség büszkeségének növekedése lakóhelyükkel kapcsolatban	Vallási konfliktusok (az üdülőtulajdonosokkal, a turistákkal)
Előítéletek csökkenése, sztereotípiák eltűnése, tolerancia növekedése	A turizmustól való túlzott függőség kialakulása ^g
	Zsúfoltság ^f
	Közlekedési problémák ^f
Társadalmi osztályrendszer átalakulása (a turizmusban hasznosítható erőforrások tulajdonosainak felemelkedése, hagyományos gazdasági tevékenységet végzők visszaszorulása)	

A TURIZMUS TÁRSADALMI-KULTURÁLIS HATÁSAI

Pozitív	Negatív
Hatások egyéni és családi szinten	
Társadalmi mobilitás növekedése (elsősorban nők és fiatalok körében)	Társadalmi hálózatok felbomlása
Szabadidő-eltöltés lehetőségeinek bővülése	A turizmusba bekapcsolódók életritmusának felborulása
Személyes kapcsolatok bővülése, új emberekkel való találkozás	Baráti kapcsolatok beszűkülése
Életszínvonal-emelkedés	Veszélyérzet növekedése (a növekvő bűnözés miatt)
Nyelvtanulás, tanulás	Idegenellenesség kialakulása
Jövedelem a turizmusból ^g	Vendégszeretet kommercializálódása
Munkához való hozzáállás javulása, udvariasság, jó modor növekedése	Deviáns viselkedési formák kialakulása, erősödése (alkoholizmus, prostitúció, szerencsejáték, kábítószerfogyasztás, vandalizmus)
	Helyi nyelv visszaszorulása
	Szexuális szabadosság növekedése
Családszerkezet megváltozása	
Fogyasztási szokások átalakulása	
Lakásviszonyok megváltozása ^f	
Viselkedési szokások átalakulása (demonstrációs hatás)	
Hatások a természeti, kulturális erőforrásokra	
Kiemelkedő szépségű, ritka természeti erőforrások védelme ^f	Helyi szokások, hagyományok eltűnése
Helyi művészetek, kézművesség, kulturális események újjászületése	Kultúra kommercializálódása
Helyi építészeti stílusok újjáéledése ^f	Szemetelés, szennyezés ^f

6. A TURIZMUS TÁRSADALMI-KULTURÁLIS HATÁSAINAK KUTATÁSA MAGYARORSZÁGON

Magyarországon viszonylag kevés hangsúlyt kapott a turizmus tudományos kutatásában a fogadóterületek lakosságára gyakorolt társadalmi-kulturális hatások vizsgálata. A hazai szakirodalom feldolgozása során összesen két olyan kutatásra bukkantam, amelyek kifejezetten ennek a kérdésnek a vizsgálatát tűzték ki célul, ezért úgy gondolom, hogy ezeknek a kutatásoknak az eredményei megérdemlik a részletesebb ismertetést (más kutatási problémákhoz kapcsolódóan természetesen több szerzőnél is megemlítésre kerültek a turizmus hatásai általában vagy egy-egy konkrét területen).

Az ismertebb és talán jelentősebb vizsgálat a turizmus magyarországi társadalmi és kulturális hatásaira vonatkozóan a Vienna Centre (European Centre for Coordination of Research and Documentation in Social Sciences) nemzetközi összehasonlító kutatási projektjének keretében készült, amely a "Tourism as a Factor of Change: A Sociocultural Study" címet viselte. A kutatás hét országra terjedt ki (Bulgária, Egyesült Államok, Egyesült Királyság, Jugoszlávia, Lengyelország, Magyarország és Spanyolország). A projekt célja egyrészt a turizmusnak a fogadóközösségre gyakorolt pozitív és negatív társadalmi-kulturális hatásainak longitudinális vizsgálata volt, másrészt pedig a kapott eredmények összehasonlító elemzése (Bystrzanowski 1989, Jafari, Pizam & Przeclawski 1990).

A magyarországi kutatás magában foglalta turisták és helyi lakosok kérdőíves megkérdezését Sárváron 1985-ben, illetve helyi lakosok mélyinterjú formájában való megkérdezését Sopronban és Bük-Bükfürdön, valamint Dunaújvárosban (mint ipari jellegű kontroll-régióban) 1991-ben. Az 1985-ös megkérdezés 258 turistára és 253 lakosra terjedt ki, a turistákat nemzetiségük és az általuk igénybe vett szálláshely típusa szerint csoportosítva, a lakosokat pedig a turistákkal való kapcsolatuk alapján (a turizmusban dolgozók, szobakiadók, a turistákkal csak laza kapcsolatban lévőek) (Gergely 1989). 1991-ben összesen 612 helyi lakossal készült mélyinterjú, a minta kiválasztásának kritériumai között szintén szerepelt a turistákkal fenntartott kapcsolat megléte, továbbá a lakóhely területi megoszlása és a megkérdezettek munkahelye (Gergely 1995).

A kutatás összességében vizsgálta a lakosoknak a turizmussal kapcsolatos attitűdjeit, a turizmusnak tulajdonított pozitív és negatív aspektusokat, a turizmus észlelt hatásait számos társadalmi és viselkedési változóra vonatkozóan, a helyi lakosok és a turisták között a lakosok által észlelt különbséget, a turistákkal kialakított kapcsolat jellegét és a turisztikai foglalkozásokkal kapcsolatos attitűdöket. A turisták esetében a tanulmányozott kérdések közé tartoztak az itt tartózkodás jellemzői, a turisták utazási motivációi, a turisztikai kínálat értékelése, a helyi lakosokkal való kapcsolat jellege, valamint a házigazdák és a turisták között a turisták által észlelt különbségek (Gergely 1989, 1995).

Az 1985-ben elvégzett első felmérés kimutatta, hogy a sárvári lakosok erőteljesen támogatják a turizmust, a turisták jelenlétét és a turizmus szektor további növekedését, fejlődését. A turizmus pozitív hatásait jóval jelentősebbnek ítélték a negatív hatásoknál. A főbb észlelt pozitív hatások közé tartozott a munkahelyteremtés, a jövedelemnövekedés, az életszínvonal javulása, az emberi kapcsolatok bővülése, a jobb szórakozási lehetőségek. A negatív hatások között

szerepeltek az ellátási nehézségek, a tömeg és a turisták nem megfelelő morális viselkedése. A hazai turisták és saját maguk között nem éreztek különbséget a lakosok, a külföldieket saját maguknál pozitívabbnak és gazdagabbnak érezték, de nem jelentős mértékben (Gergely 1989).

Az 1991-es vizsgálat a turizmus előzetesen feltételezett hatásai közül csak néhányat igazolt: a fejlett turizmussal rendelkező Sopron-Bük-Bükfürdő régióban a kutatási eredmények a társadalomban a versenyértékek erősödésére, a hagyományos szolidaritás csökkenésére utaltak, a régió lakosai körében a kulturális örökség értékének sokkal magasabb fokú tudatossága volt tapasztalható, illetve ezek a lakosok toleránsabbnak bizonyultak külföldiekkel szemben. Nem mutatott ki azonban összefüggést a kutatás a turizmus fejlettsége és több olyan változó között, amelyek esetében a nemzetközi szakirodalom alapján feltételezhető lett volna valamiféle kapcsolat: így nem gyakorolt hatást a turizmus a régióban a családszerkezetre, családon belüli munkamegosztásra, a deviáns viselkedésformák elterjedésére vagy a közösségen belüli erkölcsi alapelvek változására (Gergely 1995).

Szintén a turizmusnak a fogadó lakosság életére gyakorolt hatásait vizsgálta a Balaton déli partján Halmos Gábor 1993-ban írott doktori disszertációjában. Halmos kutatása kérdőíves megkérdezés formájában összesen 296 állandó lakosra, a vendégfogadásba bekapcsolódó nyaralótulajdonosra és a balatoni turizmushoz munkája révén egyéb formában kötődő személyre terjedt ki Siófokon, Zámárdiban és Balatonföldváron.

Összességében a vizsgálat eredményei szerint a turizmus hatásai a térségben elsősorban gazdasági jellegűek, amelyek pozitívan befolyásolják a települések és a helyi közösség fejlődését (legjelentősebbek ezek közül a foglalkoztatottságra és a bevételekre gyakorolt hatások voltak). A többi - környezeti, társadalmi, kulturális - észlelt hatás már nem bizonyult feltétlenül pozitívnak, és csak olyan mértékben volt elfogadható a helyi lakosság részéről, amennyiben bevételek ellentételezték. Dominált tehát a turizmushoz való viszonyban a gazdasági érdek.

A felmérés vizsgálta a fogadó közösség észleléseit a turizmus gazdasági, fizikai és társadalmi-kulturális hatásaira vonatkozóan. Az észlelt negatív változások a következők voltak: a szemétszállítás és -kezelés megoldatlansága, zajártalom növekedése, légszennyezés, a vízminőség romlása, az infrastruktúra elmaradottsága és ebből eredő zsúfoltság, áremelkedés, romló közbiztonság, a bűnözés növekedése. Attól függetlenül, hogy a megkérdezettek többsége észlelt negatív hatásokat, a turizmusnak településük általános arculatára gyakorolt befolyását egyértelműen kedvezőnek minősítették és úgy vélték, hogy a településükre érkező turisták számának növekednie kellene vagy változatlan szinten kellene maradnia.

A legszívesebben látott vendégek a térségben a nyugati turisták voltak, őket követték a magyarok, és csak utolsó helyen szerepeltek a volt szocialista országokból érkezettek - megfigyelhető volt tehát a fogadó közösség körében a turistákkal kapcsolatos sztereotípiák kialakulása. Ettől függetlenül azonban a válaszadók túlnyomó többsége barátságosnak, segítőkésznek ítélte a turisták és a fogadónépesség közötti viszonyt.

Egészében véve a vizsgálat eredményei igazolták azt a más fejlett turisztikai desztinációkban is tapasztalható tendenciát, miszerint a helyi lakosok megtanulnak együtt élni a turizmussal, és igyekeznek maximálisan kielégíteni a turisták igényeit, de várják azonban a szezon végét, hogy feltöltődhessenek a turisták újabb rohama előtt.

7. A BALATONI TURIZMUS FEJLŐDÉSÉNEK TÖRTÉNETE, JELLEMZŐI

A Balaton, Közép-Európa legnagyobb édesvízi tava, Budapest után Magyarország második legfontosabb turisztikai desztinációja. A Balaton régióban a legfontosabb gazdasági tevékenység a turizmus, amelynek fejlődése már a múlt században elkezdődött, jelentős növekedése azonban először a századforduló után, majd pedig a második világháborút követően volt tapasztalható. A turizmus fejlődéstörténetének vizsgálata a térségben segíthet azonosítani azokat a tényezőket, amelyek meghatározzák a turizmus érvényesülő társadalmi-kulturális hatásait.

Bár az értekezés elkészítéséhez elvégzett empirikus felmérés csak a Balaton régió egy területére, a Keszthely-Hévíz kistérségi régióra terjedt ki, úgy gondolom, hogy a kutatás eredményességét inkább növeli, ha az egész Balaton turizmusának fejlődését elemzem. Az empirikus kutatás lehetőségeit mind anyagi, mind időbeni korlátozó tényezők befolyásolták, tartalmilag azonban jóval összetettebb következtetések vonhatóak le a Balaton egészének vizsgálatából, hiszen a szakirodalomban rendelkezésre álló adatok túlnyomó többsége a balatoni turizmus és nem a Keszthely-Hévíz kistérségi turizmusának fejlődésére vonatkozik. A választott kistérség, összetettségéből adódóan, jól reprezentálja a Balatont, a turizmus társadalmi-kulturális hatásainak teljesebb körű feltérképezéséhez azonban a jövőben nyilvánvalóan szükséges lenne további alrégiókban is hasonló kutatások elvégzése.

7.1. Az első világháborút megelőző fejlődési szakasz

A Balaton környékén a fürdőélet és az ezzel kapcsolatos vendégforgalom a XVIII. században kezdődött, alapjául azonban kezdetben nem a tó vize szolgált, hanem a parton fakadó szénsavas források. Ebben az időben még úgy tartották, hogy a Balaton vizében *"[...] csak a zsidó fürdik meg a kácsa"* (Eötvös 1900:II.185). Az első jelentős fürdőhely Balatonfüred volt, ezt követte hamarosan Hévíz is. A reformkorban ugyan jelentős fejlesztések történtek a térségben (1830-ban itt épült meg a Dunántúl első magyar nyelvű kórháza, 1846-ban elindult az első gőzhajó), nagyobb fellendülés azonban csak az 1860-as években történt Balatonfüreden, amikor magánvillák épültek, feltöltötték a tó partját és kialakították a ma is ismert part menti sétányt (Zákonyi 1974).

A balatoni fürdőélet igazi fejlődésének első szakasza akkor indult meg - először a déli parton -, mikor megnyílt a Déli Vasút (Budapest és Nagykanizsa között) 1861-ben, amely lényegesen javította a tó megközelíthetőségét a fővárosból és az ország keleti feléről. Az északi part fürdőhelyeinek fejlődése szintén a jobb közlekedés eredményeként gyorsult fel azt követően, hogy a század végén megépítették azokat a vasútvonalakat (Celldömölk-Tapolca, Győr-Veszprém), amelyek közvetlen összeköttetést biztosítottak a Balaton vidék és az Észak-Dunántúl nagyobb városai között.

A közlekedés fejlődése, a középosztály vagyonosodása és a nyaralás divattá válása egyaránt hozzájárult a XIX. század végén a Balaton mint üdülési hely népszerűségének növekedéséhez. A nagyobb tóparti településeken parkosították és közművesítették a parti sávot, ahol egymás után épültek magánvillák.

A Balaton valódi üdülőterületté a századfordulón vált (Virág 1997). Az 1800-as évek végén a már korábban is - gyógyfürdőként - ismert Hévíz és Balatonfüred mellett Keszthely, Almádi, Boglár, Siófok, Fonyód és Földvár is felkerült az üdülőhelyek listájára. A múlt század végén a régió turisztikai jellegű fejlődéséhez jelentősen hozzájárult 1882-ben a Balatoni Egylet megalakulása, 1888-ban a Balatoni Gőzhajózási Rt megalapítása, 1904-ben pedig a Balatoni Szövetség létrehozása. A századforduló után a Balatoni Jacht Klub 1912-es megalakítása elősegítette a vitorlázás szélesebb körben való elterjedését (Pálos 1974b). Az 1910-es évek közepéig tartó fejlődési szakaszban számos olyan üdülőtelep jött létre az állandó települések külterületi partszegélyein, amelyek később önálló településsé fejlődtek (például Balatonalmádi, Balatonfenyves, Balatonföldvár vagy Balatonberény) (Virág 1997). A turizmus fejlődését a régióban a különböző civil szervezetek - mint például fürdőegyletek, fogyasztó szövetkezetek, olvasóegyletek, illetve népi, polgári körök - is támogatták (Lóczy 1921).

Az üdülőtelepek kialakulása a legtöbb azelőtt többé-kevésbé ismeretlen balatoni településen nagyon hasonlóan zajlott le ahhoz a folyamathoz, amelyet nagyon érzékletesen ír le Bertha Bulcsu 1973-ban megjelent szociográfiájában Balatongyörökre vonatkozóan: *"Kezdetben volt a falu, a föld, a parasztok és a halászok. [...] Györök nagyálmú, örökké pipázó igazgatótanítója aztán kiadta a jelszót: fürdőéletet kell teremteni Balatongyörökön. Hirdetéseket tett közzé a pesti lapokban, s 1896-ban meg is jelent két család a parton, s ott töltötték a nyarat. 1901-ben már huszonnyolc család nyaralt Balatongyörökön. Az úri vendégek a parasztházaknál laktak, negyven korona havi bérért szobát s konyhát is kaptak. 1902-ben Balatongyörökön mindössze két villaszerű épület található, egyik abból is a falu közepén. [...] Megszaporodtak a nyaralók, s egyre többen gondoltak állandó villa, nyári ház építésére. [...] A földművesek lassacskán eladogatták partmenti birtokaikat a pesti tanároknak, bankároknak, méltóságos és nagyságos uraknak."* Bertha (1973:34).

Azt, hogy a nyaralótelepek létesítése mekkora változást jelentett a tó környékén a korábbi állapotokhoz képest, nagyon jól illusztrálja Eötvös Károly (1990:I.68) "Utazás a Balaton körül" című könyvének alábbi idézete: *"Negyed század előtt még nem volt Siófok, nem volt Kenese, Almádi, Alsóörs, Fülöp, Badacsony, Balatonföldvár, Boglár, Fonyód. Mind e gyönyörű fürdőhelyek sivatag partok voltak, s idegen közönséget nem ismertek. Egy-két úriember szegényes deszkaviskóban ugyan mindenütt fürdött, s négy-öt vasárnapon a közeli falvak lakossága oda vonult kocsikon egyszer megfürödni: de aztán ebből állott az egész."* Kilenc évvel később ugyancsak Eötvös Károly (1909:255) "A balatoni utazás vége" című könyvében viszont már a következőket írta: *"Mióta könyvem napvilágot látott: azóta évenként szaporodnak a Balaton körül az újabb és újabb fürdőtelepek. Kenese, Világos, Aliga, Zamárdi, Szárszó, Falu-Szemes, Mária-telep, Balaton-Berény, Györök, Szepezd, Badacsony, Alsó-Örs fürdőhelyek azóta keletkeztek s ezek is, a régebbiek is azóta váltak nagyobbá és diszesebbé."*

7.2. A balatoni turizmus fejlődése a két világháború között

Az első világháború megakasztotta a vendégforgalom növekedését, a háború alatt a szállodák, üdülőházak hadikórházakká alakultak át. 1919 után azonban az ország

területének csökkenése, a tengerpart elvesztése és a korábban népszerűbb fürdőhelyeknek a határokon kívül való kerülése következtében igazi fellendülés indult meg. Abban, hogy a Balaton vált hivatalosan is az ország új kijelölt üdülőterületévé, a következő természeti és társadalmi-gazdasági tényezők játszottak szerepet (Gertig 1985):

- a vízben való fürdőzéssel kapcsolatos társadalmi felfogás átalakulása,
- az üdülés mind általánosabbá válása a középosztály körében,
- a tó gyorsan felmelegedő, sekély vize,
- a júliusi és augusztusi napsütéses órák magas száma (270-290),
- a 239 km hosszú, túlnyomó részt strandolásra alkalmas partvonal,
- a vízi sportokra kiválóan alkalmas közel 600 km² kiterjedésű vízfelület,
- a már létező és egyre ismertebbé váló üdülőhelyek (többek között például Siófok, Balatonfüred, Fonyód, Keszthely, Balatonkenese, Balatonalmádi, Balatonboglár vagy Balatonlelle),
- a híres gyógyhelyek, Hévíz és Balatonfüred,
- az egyszerre néhány ezer főt fogadni képes szálláshely-kapacitás,
- a már felépített több száz magánnyaraló,
- a további turisztikai célú fejlesztésre - szálláshelyek, vendéglátóipari egységek építésére - alkalmas beépítetlen parti sáv,
- a tó mellé akkor a legtöbb kirándulót és üdülőt küldő, legfőbb küldőpiacnak számító milliós Budapesthez való közelség,
- a Balaton jó közlekedés-földrajzi helyzete (elsősorban a tó körül kiépült vasúti hálózat következtében), valamint
- az északi part kirándulásokra kitűnő lehetőséget nyújtó háttértelepülései és ezek turisztikai szempontból hasznosítható attrakciói.

A turizmus régióbeli fejlődéséhez nagy mértékben hozzájárult a tó megközelíthetőségének jelentős javulása is az úthálózat fejlesztésnek eredményeként. A két világháború között további, a Balaton fejlesztését irányító társadalmi szervezetek jöttek létre (például Balatoni Egyesületek Szövetsége, Balatoni Társaság). 1932-ben a kormány létrehozta a Balatoni Intéző Bizottságot, ami a tó fejlesztésének állami irányítás alá vonását jelentette (Zákonyi 1974). Az 1930-as évekre tehető a Balatonnál az üdülésnek mint társadalmi igénynek a széles körű jelentkezése, aminek következtében nagyarányú telekparcellázások indultak meg ebben az időszakban. Az építkezések szabályozásában aktívan részt vett a BIB: csak a tájba illő villák és nyaralók építését engedélyezte. A nyaralóépületek ezidőtájt szinte semmiben nem különböztek a városi lakóházaktól, mivel az üdülés nyaranta a városi élet egyenes folytatását jelentette a jómódú családok számára.

A BIB tevékenységének nagy szerepe volt a turisztikai kínálat bővítésében is. A két világháború között számos vendéglátó- és szálláshely épült, főként magánjelleggel. A fejlődés ütemére, illetve a férőhelyek létszámára vonatkozóan a szakirodalomban eltérő adatok szerepelnek: Zákonyi (1974) szerint például 1937-ben összesen 11.019 férőhely várta a tóhoz látogatókat, Gertig (1985) szerint azonban az 1930-as évek végén több mint 30.000 férőhely állt a turisták rendelkezésére.

A Balatoni Intéző Bizottság számos egyéb tevékenységgel is hozzájárult a Balaton turizmusának fejlődéséhez: előmozdította a tóhoz vezető vasúti és közúti közlekedés feltételeinek javítását, a gyógy-és üdülőhelyek természeti erőforrásainak kutatását, a

fürdőhelyek parkosítását, a térség népművészeti értékeinek és műemlékeinek védelmét, valamint kiadványokkal és előadásokkal népszerűsítette a Balatont belföldön és külföldön (Zákonyi 1974).

Ez a fejlődés bizonyos szempontból egyoldalúnak volt tekinthető: a balatoni üdülés - a korabeli társadalmi viszonyoknak megfelelően - a magasabb rétegek privilégiuma maradt, ráadásul az egyes társadalmi rétegek a tó körül földrajzilag is elkülönültek egymástól (Zákonyi 1974). Ahogy azt már Eötvös Károly is leírta a század elején (1900:II.63): *"Balaton-Földvár főrendi fürdő, Siófok zsidó fürdő, Almádi polgári fürdő, Kenese hivatalnok fürdő, Balaton-Füred hol papi, hol zsidó fürdő, Badacsony nemesi fürdő, Keszthely vegyes fürdő."*

A két világháború közötti turizmusfejlődés számos olyan következménnyel járt, amely hosszabb távon is befolyásolta a balatoni turizmus jellemzőit, helyzetének alakulását (Gertig 1985):

- kialakultak az üdülőkörzet legfontosabb, sajátos arculatú-kínálatú üdülőhelyei,
- a forgalom kétharmada, valamint a legnagyobb forgalmú üdülőhelyek többsége a déli partra jutott: már ekkor elkezdődött tehát az a területi koncentráció, amely különösen erőteljesen érvényesült a balatoni turizmusnak a második világháborút követő fejlődési szakaszában,
- a turisztikai létesítmények nagyrészt kétféle nem készített, közművekkel nem rendelkező vagy nem megfelelő szinten ellátott telkekre, területekre kerültek,
- a fürdőegyesületek "gazdái" voltak az üdülőhelyeknek, fontos feladatuknak tekintették az egyes üdülőhelyek színvonalának emelését például utak, strandok kialakításával, vagy parképítéssel, virágosítással,
- az üdülőkörzet kapcsolatrendszere, vonzáskörzete gyakorlatilag még csak az ország területére terjedt ki, viszonylag kevés vendég érkezett külföldről.

A második világháború előestéjén, a háborús készülődés fokozódásával csökkenésnek indult a vendégek száma, 1945-re pedig a háború pusztításának következtében gyakorlatilag az egész balatoni üdülőterület romba dőlt. Az ezt követő fejlődés azonban látványosan megalapozta a Balaton mai, központi szerepét a magyar turizmusban.

7.3. Turizmusfejlődés a Balatonnál 1945-től a rendszerváltásig

7.3.1. 1945-1960

Az új társadalmi rendszerben viszonylag hamar, már 1948-ban újraindult a turizmus, ez a turizmus azonban sok szempontból különbözött a korábbi balatoni üdüléstől. *"1945-ben megroppant a villasor kasztszelleme. Az elhagyott villákba új lakók költöztek, az új lakók új szokásokat kezdtek meghonosítani. [...] A házak közül később a legnagyobbakat államosították [...] A villák államosítása körül nagy volt a hercehurca. Akik idejében észbe kaptak, azok hamis átírási papirokat készítettek az ügyvédjeikkel, vagy lakókat fogadtak. Az persze nem volt közömbös, hogy ki milyen lakóra tett szert. Akinek például sikerült elintézni, hogy az egyik vezető falusi otthonából átköltözzön hozzá a villasorba, az megmentette a házát."* Bertha (1973:35).

A turizmus újraindulásában nagy szerepe volt a szociálturizmus - azaz a szakszervezeti vagy vállalati szervezett üdültetés - fejlődésének. Az ideológiai, társadalompolitikai megfontolásokból támogatott szociálturizmus az 1980-as évek közepéig a belföldi turizmus jelentős részét alkotta, célja a betegségmegelőzés, az egészségügyi rehabilitáció, illetve a pihenés, kikapcsolódás feltételeinek biztosítása volt. A nagyarányú szakszervezeti és vállalati beruházások ugrásszerűen növelték a Balaton-part látogatottságát: az 1949 és 1960 közötti évtizedben közel két és félszeresére nőtt a vendégek száma. Az új építkezések mellett jelentősen hozzájárult a szociálturizmus gyors növekedéséhez a XIX. század végén épített nagy magánvillák hasznosítása is. 1957-ben megalakult az újabb Balatoni Intéző Bizottság. Az 1960-as statisztikák szerint a tóparti települések állandó lakosainak száma ebben az évben meghaladta a 100.000 főt, számuk tehát két és félszer annyi volt, mint 1900-ban. Az üdülővendég-forgalom azonban ez alatt az idő alatt közel hússzorosára növekedett (Pálos 1974b). Az 1960-as évek elejére a vendégek száma elérte, majd hamarosan meghaladta a félmillió főt (Gertig 1985). Sikerült elérni azt a célt, amelyet már Eötvös Károly (1909:255) kitűzött a század elején, a Balaton fejlődését tapasztalva: *"[...] még nem vagyunk a végénél, ahova el kell jutnunk. [...] Majd ha a Balaton partjának minden alkalmas része kényelmes nyaralókkal lesz behintve s ötvenezer fürdővendég helyett fél millió jön oda üdülni nyarankint: törekvésünk végére akkor jutunk el."*

Az 1950-es évektől kezdve lendületet vett a szociálturizmus fejlődése mellett a magánüdülők építése is a Balaton-régióban. Az építetők a társadalom különböző rétegeiből kerültek ki, részben tehát megszűnt a közép- és felsőbb rétegek korábbi privilegizált helyzete. A származási vagy vagyoni helyzet megkülönböztető szerepét azonban bizonyos fokig átvette a foglalkozás vagy a politikai szerepvállalás, és a balatoni nyaraló ugyanúgy státusszimbólummá vált a szocialista rendszerben, mint azt megelőzően.

7.3.2. 1960-1980

A Balaton céltudatos turisztikai hasznosítása voltaképpen az 1960-as években kezdődött el, elsősorban a megnövekedett nemzetközi kereslet nyomására. Mivel a háború után lényegében csak a szervezett üdültetés feltételeinek megteremtésére koncentrált a gazdaságpolitika (illetve a turizmus fejlesztése értelemszerűen eleve háttérbe szorult az iparfejlesztéshez vagy a mezőgazdaság átalakításának kérdéseire képest), ezért a rendelkezésre álló szálláshely- és egyéb szolgáltatáskínálat semmiképpen nem volt képes a külföldi kereslet kielégítésére, még azon az áron sem, hogy a belföldi vendégeket kiszorították a külföldiek a kereskedelmi szálláshelyekről.

A kormány a Balaton-környék (a part menti és a háttérterületen fekvő települések) komplex fejlesztésére 1963-ban regionális rendezési tervet, 1969-ben a célkitűzések megvalósítása érdekében hosszú távra szóló központi fejlesztési programot (BKFP) fogadott el. Ez, illetve az ennek alapján kidolgozott középtávú programok és éves fejlesztési tervek szolgáltak alapul az 1970-es években végbement fejlesztésekhez (VÁTI 1983).

Az 1960 utáni időszakban a szociálturizmus továbbfejlesztése mellett előtérbe került a balatoni üdülőkörzetben a kereskedelmi jellegű turizmus. A szezonálisan nagy mértékben fluktuálódó kereslet kielégítése érdekében jelentős fejlesztés ment végbe a térségben, ami elsősorban a szálláshely-kapacitás, másodsorban pedig a vendéglátás és a kiskereskedelem bővülését jelentette (a férőhelyek száma mintegy három és félszeresére nőtt - 1971-ben összesen 105.000 ágy állt a turisták rendelkezésére -, a bolt- és vendéglátó hálózat kapacitása pedig közel kétszeresére) (Zákonyi 1974). A kereskedelmi szálláshelyek aránya a Balaton-régió összes szállásférőhelyéhez viszonyítva az 1960-as 25,4%-ról 1975-re 54,5%-ra emelkedett, a szociálturisztikai férőhelykapacitás rovására (Gertig 1985).

Miután egy 1969-es rendelet lehetőséget adott a nagyüzemileg nem művelhető mezőgazdasági területeknek a parcellázására, százával jelentek meg bódéjellegű épületek sem úttal, sem közművel el nem látott telkeken (Balla 1974). Ez a folyamat ugyan hozzájárult a belföldi kereslet nagyobb volumenének a kielégítéséhez, esztétikai és környezetvédelmi szempontból azonban kifejezetten kedvezőtlennek volt tekinthető.

A vendégforgalom azonban nagyobb arányban növekedett, mint a szálláshelyek kínálata vagy a vendéglátás és kiskereskedelem (1949 és 1970 között majdnem ötszörösére nőtt a kereslet), a turisztikai infrastruktúra kapacitás-problémái nem szűntek meg a végbement fejlesztések következtében. Az ellátási nehézségek mind a helyi lakosságot, mind pedig az üdülőket érintették. A zsúfoltság, az áruhiány, a gyakori sorban állások konfliktusokat idéztek elő az egyes érintett csoportok között (különösen az őslakosság, az üdültulajdonosok/magyar turisták és a külföldi turisták csoportjai között). *"A parasztok szidják az üdülősök édesanyját, akik tönkretették a falu életét, a telkesek, villatulajdonosok szidják a németeket és a cseheket, akikről nem lehet lépni, a csehek és a németek szidják a magyarokat, akik ugye "a maguk kelet-európai módján még a közellátást sem tudják megszervezni"*, írta Bertha Bulcsu (1973:211). A kapacitásproblémák tehát a régió állandó és ideiglenes népességének életminőségén túl közvetetten befolyásolták a különböző társadalmi csoportok egymással és a turizmussal kapcsolatos attitűdjeit, valamint hozzájárultak az ezekre a csoportokra vonatkozó - később nehezen megváltoztatható - sztereotípiák kialakulásához is.

Az 1970-es években jelentősen javultak a tó megközelíthetőségének feltételei, viszonylag alacsony áron lehetett telekhez jutni, a tehermentesítésre kijelölt egyéb üdülőkörzetek fejlesztése pedig elmaradt a szükségéstől és ezért a kereslet növekedése számottevően meghaladta az előzetesen előrejelzett szintet. A spontán növekedő kereslet befolyásolására nem történtek intézkedések és következtelen volt a koordináció a turizmus egyes részterületeinek a fejlesztését illetően. 1970 és 1980 között a csúcslétszám megkettőződött (1980-ban a csúcsnépesség - állandó lakosság, üdülők és kirándulók összesen - meghaladta a 830.000 főt) elsősorban annak köszönhetően, hogy a magánférőhelyek száma gyors növekedésnek. A turisták száma mellett szintén növekedett az üdülőkörzet településein az állandó lakosság száma is, a belterületek nagy része beépült (A Balatoni Üdülőkörzet Hosszú Távú Fejlesztési Programja 1984).

7.3.3. 1980-1989

Az 1960-as, 1970-es évek fejlesztéseinek eredményére a Balaton forgalma az 1980-as évek elején megközelítette az 5 millió főt, melyből a külföldiek részaránya mintegy 50-60% volt. Az üdülőkörzetben koncentrált az ország szállásférőhelyeinek körülbelül 60%-a (ennek mintegy fele magánszállásférőhely), de a kereslet nagyfokú szezonális miatti az ország összes éves vendégforgalmából a Balaton csak körülbelül 20-25%-al részesedett. Emiatt szezonban jelentős zsúfoltság alakult ki (VÁTI 1983).

1982-ben az ország turisztikai bevételének közel egyharmada származott a Balaton üdülőkörzetből, ezen belül a konvertibilis valuta részaránya mintegy 40% volt (A Balatoni Üdülőkörzet Hosszú Távú Fejlesztési Programja 1984).

Az 1980-as évek balatoni turizmusára összességében jellemző volt, hogy növekedett a kapacitás, egyre inkább teret hódítottak a kereskedelmi szálláshelyek, ezekben a létesítményekben azonban fokozatosan csökkent a magyar vendégek aránya. Ennek elsősorban az volt a magyarázata, hogy egyrészt ebben az időszakban még nőtt a hazai lakosság saját üdülővagyonára, másrészt viszont azok, akiknek nem volt saját nyaralójuk, egyre kevésbé tudták megfizetni a kereskedelmi szálláshelyeknek a külföldiek fizetőképességéhez szabott árait (Probáld 1995). A külföldi vendégek között egyre nőtt a német és osztrák vendégek részaránya (1982-ben a nem szocialista országokból érkezők több mint 90%-a osztrák és nyugatnémet volt - Gertig 1985; 1985-ben a kereskedelmi szálláshelyek vendégforgalmából közel 50%-al részesedtek a német és osztrák vendégek - Probáld 1995). Az osztrák turisták viszonylag magas aránya főként a földrajzi közelséggel magyarázható, a németek számára pedig a Balaton volt az a találkozóhely, ahol nyugatnémetek és keletnémetek egyaránt üdülhettek.

Amint azt láthattuk, a túlzott keresletnövekedés és az infrastruktúrában mutatkozó szűk keresztmetszetek folyamatosan problémákat okoztak a balatoni régióban. A helyzet javítására elkészült 1983-ban a Balatoni Üdülőkörzet Hosszú Távú Fejlesztési Programja (VÁTI 1983), amely alapvetően két nagy területre koncentrált: az üdülőkörzet környezeti értékeinek védelmére és a turisztikai kínálat fejlesztésére.

A tó környezeti jellemzőinek, elsősorban a vízminőségnek a megóvására összpontosító intézkedésekben a társadalmi teherbíróképesség gyakorlatilag csak közvetetten merült fel, a természeti és épített környezetre nehezedő terhelés - azaz a zsúfoltság és az infrastrukturális gondok - enyhítése kapcsán. Természetesen figyelembe kell venni azt, hogy a turizmus a Balaton régió egyik - számos településen egyetlen- kiemelten fontos gazdasági tevékenysége, a tó vízminősége és a természeti környezet állapota pedig a térség turisztikai kínálatának meghatározó eleme. A környezeti értékek védelmére irányuló intézkedések közvetve tehát társadalmi célokat is szolgálnak, hiszen egyrészt megteremtik a turizmus alapjait, másrészt pedig - például a levegőtisztaság vagy a települési környezet védelme érdekében hozott intézkedések - hozzájárulnak a lakosok életminőségének javításához is.

A környezet megóvása mellett a programok másik kiemelt területe a szolgáltatások kínálatának bővítése, minőségük javítása volt, elsősorban a turisták igényeinek

magasabb szintű kielégítése érdekében. A helyi lakosság érdekei ezen a területen is háttérbe szorultak, olyan szinten kerültek csak be a programba, amennyiben az a turisták érdekeit is szolgálta (a kiskereskedelmi ellátás bővítése, a hiányhelyzet megszüntetése például a helyi lakosok számára is fontos célkitűzésnek volt tekinthető). A főbb társadalmi jellegű problémák, amelyek konkrétan megfogalmazásra kerültek a programban, a következők voltak:

- ellentmondás az üdülési igények növekedése és a tó vízminősége között,
- ellentét a környezetvédelem, a turisztikai funkciók és az egyéb gazdasági tevékenységek termelési és jövedelmezőségi érdekei között,
- eltérés a megnövekedett turisztikai igények, az infrastruktúra kapacitása és ebből következően a szolgáltatások színvonala között,
- mennyiségi hiányok és minőségi problémák jellemezték az infrastrukturális kínálatot,
- a parti/partközeli telkek magántulajdona jelentősen korlátozta a közösségi használat lehetőségét,
- növekedett a hétvégi zsúfoltság.

A helyzet javítása érdekében már 1984-ben megfogalmazódott, hogy a táj megőrzése végett növelni kell a védett területek körét, érvényesíteni kell a zajvédelmi előírásokat, javítani kell a köztisztaságot, a települési hulladék gyűjtését, ki kell építeni a településeket elkerülő utakat és növelni kell a belterületi úthálózat kiépítettségét, csökkenteni kell a zsúfoltságot a kereslet területi (a Balaton üdülőkörzeten belül és azon kívülre is) és időbeni (elő-, utószezon) átstrukturálásával, javítani kell a kiskereskedelmi ellátás kínálatát is (A Balatoni Üdülőkörzet Hosszú Távú Fejlesztési Programja 1984) - csupa olyan probléma, ami a lakosság véleménye szerint 1995-ig sem oldódott meg.

7.4. A balatoni turizmus a rendszerváltás után

1989 után radikális változás ment végbe a Balaton turizmusában, ami leginkább a kereskedelmi és a szociálturisztikai szálláshelyek forgalmának nagymértékű visszaesésében jelentkezett: 1993-ig a kereskedelmi szálláshelyi vendégéjszakák száma 7,2 millióról 3,2 millióra csökkent, a szociálturizmus forgalma pedig még ezt is meghaladó mértékben (Lengyel 1995). A magán-fizetővendéglátásban a forgalom ugyanebben az időszakban mintegy 40%-al csökkent (Probáld 1995). A Balaton népszerűségének hanyatlása már az 1980-as évek második felében elkezdődött, elsősorban a zsúfoltságnak, az infrastruktúra túlterheltségének és a vízminőség romlásának következtében. A rendszerváltás politikai és gazdasági következményei ezt a folyamatot drasztikusan felerősítették, hiszen a belföldi vendégek és a volt szocialista országokból érkezők előtt kinyílt a világ, elérhetővé váltak addig elérhetetlen desztinációk, a Balaton megszűnt a németek találkozóhelye lenni, a szociálturizmus rendszere válságba került, a lakosság reáljövedelmei pedig jelentősen lecsökkentek. A keresleti piac kínálativá változott, és a desztináció hirtelen azzal szembesült, hogy kínálata nem igazán versenyképes a nemzetközi piacon.

A balatoni turizmus fejlesztésének irányítására és koordinálására 1993-ban megalakult a Balatoni Regionális Tanács, amelyet 1998-ban felváltott a Balatoni Regionális Idegenforgalmi Bizottság. Szintén 1993-ban elkészült a Balatoni

Turizmus Fejlesztési Koncepciója, amely megfogalmazta, hogy a Balatonnál tudatos fejlesztés segítségével olyan sajátos arculatú környezetbarát turizmust kell megteremteni, amely hosszú távon a térség fejlődését, a lakosság biztos megélhetését szolgálja (Lengyel 1995:66). A koncepció társadalmi jellegű céljai között szerepelt ezen túl a fiatalok megtartása a térségben, a települések kulturális és közösségi életének fellendítése, a helyi hagyományok újjáélesztése, az urbanizációs folyamat felgyorsítása, korszerű oktatási és szakképzési rendszer kialakítása, illetve a környezetkultúra és szakszerűség javítása. Jelenleg a koncepció megvalósítása érdekében készül a Balatoni Turizmus Fejlesztési Programja, amely szintén magában foglalja a fenti célok elérését.

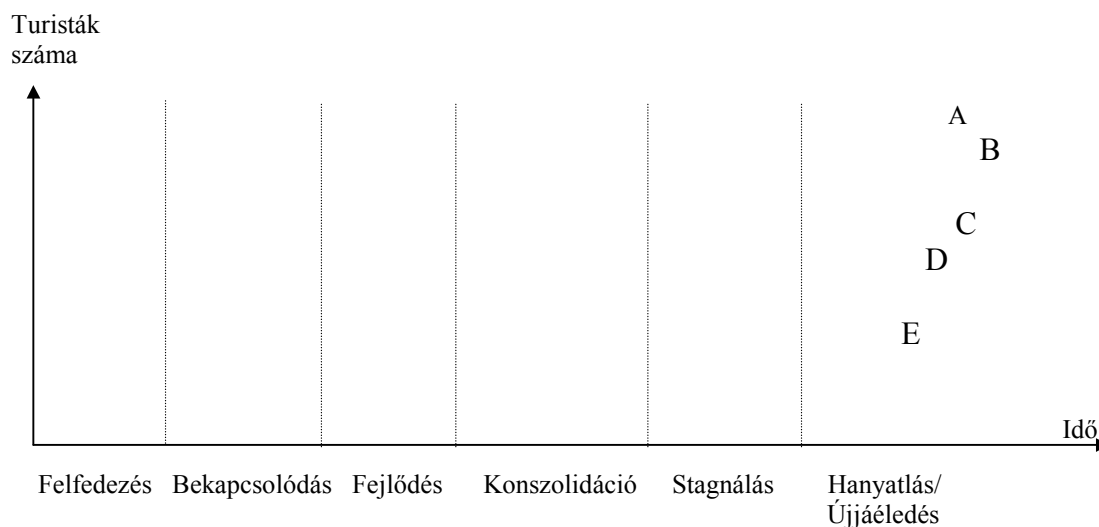
7.5. A Balaton mint turisztikai desztináció életciklus-görbéje

A turizmus fejlődése egy desztinációban általában hosszú folyamat, amely éveket, évtizedeket ölel fel. Ennek a fejlődési folyamatnak a során jelentős változáson megy keresztül maga a célterület, a turizmus hatásai számos területen érvényesülnek. Bár a turizmus fejlődésének jellemzői, időtartama, növekedési üteme, a turizmusfejlődés hatására bekövetkező változások jelentősen eltérhetnek az egyes esetekben, összességében valamennyi desztináció hasonló típusú utat jár be. Ez a hasonlóság ösztönzött számos kutatót arra, hogy megkísérelje a turisztikai desztinációk életét egy általánosan alkalmazható modellben ábrázolni (például Christaller 1963, Stansfield 1978, Lundberg 1980, Butler 1980, Meyer-Arendt 1985, de Albuquerque & McElroy 1992). Az így született desztinációs életciklus-görbék - amelyek alapján véve a marketingből ismert termékéletciklus-görbének a turizmusra, ezen belül a turisztikai desztinációkra adaptált változatai - az adott desztináció iránti keresletet ábrázolják, összefüggésben a turizmus fejlődésével és a helyi lakosságnak a turizmusra vonatkozó attitűdjeivel. Az életgörbe modell mögött az a feltételezés áll, hogy a turisztikai fogadóterületek dinamikusan változnak, számos belső és külső befolyásoló tényezőnek köszönhetően (Butler 1980). A turisták létszámának növekedése következtében egy terület fokozatosan elvesztheti vonzerejét, mivel a túl nagy számú turista tönkreteszi mindazon természeti és ember alkotta erőforrásokat, amelyek eredetileg a turizmus fejlődésének alapjául szolgáltak.

7.5.1. Butler desztinációs életciklus-görbéje

Az egyes kutatók különböző szakaszokat különböztetnek meg a desztinációk életében, bár az életciklus egészét illetően meglehetősen hasonlóak a vélemények. Az életciklus-elméletek közül a legismertebb Butler nevéhez fűződik (1980). Butler elmélete szerint a desztinációk életútja hat egymást követő szakaszra osztható, amelyek során folyamatosan változik a turisták mennyisége, típusa (Christaller 1963, Tooman 1997), a turizmus szektor fejlettsége, és - amiért ez a modell különösen fontos jelen kutatás szempontjából - a turizmus hatásai (7.1. ábra) (Butler 1980, Getz 1992, Agarwal 1997 alapján).

A TURISZTIKAI DESZTINÁCIÓ EVOLÚCIÓS GÖRBÉJE

Forrás: Butler 1980

A **felfedezés** szakaszában az érkező látogatók száma kicsi, érkezésük rendszertelen, a terület nehezen megközelíthető, nincsenek a turisták számára létrehozott létesítmények. Az érkező turisták allocentrikusok (Plog), vándorok (Cohen), felfedezők vagy elit turisták (Smith), a fő vonzerőt a terület érintetlen természeti környezete és kultúrája jelenti. A turisták és a helyiek között személyes kapcsolat alakul ki, de a turisták érkezése és távozása nem gyakorol hatást az állandó lakosok gazdasági és társadalmi életére.

Ahogy növekszik a látogatók száma és kialakul érkezésükben némi rendszeresség, a helyi lakosok egy része **bekapcsolódik** a fejlődő turizmusba és megjelennek az elsődlegesen vagy kizárólag a turisták számára kínált szolgáltatások. A helyi lakosok és a látogatók között a magas szintű személyes kapcsolatok megmaradnak. Kialakul a turistaszezon és ez átalakítja azoknak a helyi lakosoknak az életritmusát, akik bekapcsolódtak a turisztikai szolgáltatásokba. Nyomás nehezedik a helyi hatóságokra, hogy biztosítsák a megfelelő létesítményeket és infrastruktúrát a látogatók számára.

A **fejlődési** szakaszra jellemző az érkező látogatók nagy száma (csúcsidőszakban elérheti vagy meghaladhatja a helyi lakosság számát), valamint a turisták típusának megváltozása: mivel szélesebb körből vonz már a desztináció látogatókat, elsősorban midcentrikusok (Plog), intézményesített turisták (Cohen) vagy majdnem tömegturisták (Smith) jönnek. Az ellenőrzés fokozatosan kicsúszik a helyiek kezéből, a betelepülő vállalatok modern létesítményei pedig megváltoztatják a terület jellegét, megjelenését. A természeti és kulturális erőforrásokat turisztikai attrakcióvá fejlesztik és új, mesterséges attrakciók jönnek létre. Marketing szempontból jól elkülöníthetővé válnak a terület fő küldőpiacai.

A **konszolidáció** szakaszába érve csökken a látogatók számának növekedési üteme, bár az abszolút létszám még növekszik és meghaladja az állandó lakosok számát. A térség gazdaságának jelentős része kapcsolódik a turizmushoz. A nemzetközi turizmus legfontosabb vállalatcsoportjai jelen vannak a piacon. A helyi lakosság

bizonyos tagjai, különösen azok, akik nem kapcsolódtak be a turizmusba, kezdenek elégedetlenek lenni a turisták nagy száma és a turisztikai létesítmények túlsúlya miatt. Jelentős erőfeszítések történnek a szezonális csökkentésére és új piacok meghódítására.

A látogatók száma a **stagnálás** szakaszában éri el a maximumot. Ennek következtében számos erőforrás teherbíróképessége szintjén vagy azt meghaladóan kihasznált, súlyos környezeti, társadalmi és gazdasági problémák jelentkeznek. A terület jól kiépített image-zsal rendelkezik, de már nem divatos, a turizmus egyre inkább a visszatérő látogatókra és a rendezvényekre épül. A turisztikai infrastruktúra kihasználtsága az optimálisnál alacsonyabb, ezért a desztináció nagyon komoly erőfeszítéseket tesz a látogatók számának növelésére. Az eredeti természeti és kulturális vonzerők legnagyobb részét felváltották a mesterségesen létrehozott attrakciók. Új fejlesztés a már kiépített területen kívül történik, a már meglévő létesítményekre jellemző, hogy gyakran cserélnek gazdát. Az érkező turisták ebben a szakaszban elsősorban szervezett tömegturisták (Cohen), pszichocentrikusok (Plog), tömegturisták vagy charterturisták (Smith).

A desztináció életgörbéjének utolsó szakasza a **hanyatlás** vagy az újjáéledés (az A, B, C, D és E görbék ennek a két alternatívának a különböző mértékű változatait mutatják). A hanyatlás oka, hogy a terület többé már nem versenyképes az új vonzerőkkel szemben, így fokozatosan elveszti a piacait. Üdülőket egyre kisebb számban vonz a terület, amennyiben azonban nagyobb embertömegek számára könnyen elérhető, akkor megnövekedhet a hétvégi és az egynapos forgalom. A turizmus szektorban gyakori a tulajdonosváltás és egyre több turisztikai funkciójú létesítményt alakítanak át más célokra (például szállodákat nyugdíjasházzá vagy kórházzá). Ez a folyamat ördögi kört indít el: ahogy csökken a turisztikai szolgáltatások kínálata, úgy válik a desztináció még kevésbé vonzóvá, ez viszont ahhoz vezet, hogy a még meglévő létesítmények jövője is megkérdőjelezhetővé válik. A desztináció tehát vagy véglegesen eltűnik a turizmus piacáról vagy a meglévő vonzerők teljes átalakításával az **újjáéledés** útjára lép. A tapasztalatok szerint egy desztinációt újjáéleszteni vagy mesterséges, ember alkotta attrakció létrehozásával lehet vagy korábban kihasználatlan természeti erőforrások felhasználásával.

Nyilvánvaló, hogy a desztinációs életgörbe elmélet számos ponton bírálható. Bár azt a gondolatmenetet visszaigazolja a tapasztalat, amely szerint a turisztikai desztinációk élete egymáshoz hasonlóan alakul és általánosan hasonló szakaszokból épül fel (például Meyer-Arendt 1985, Williams 1993, Wilkinson 1996), a modell maga azonban túlságosan leegyszerűsített. Az ábrából ugyanis úgy tűnik, hogy a sikeresség mércéje a turizmusban a látogatók számának növekedése és ennek a létszámnak a csökkenése a desztináció turisztikai értelemben vett hanyatlását jelenti. Bár a turizmus mint tömegjelenség viszonylag fiatal kora következtében meglehetősen kevés a longitudinális tanulmányok száma, logikusan feltételezhető, hogy valódi hanyatlásról akkor lehet csak beszélni, ha a látogatók létszáma önmagától, a desztináció versenyképességének elvesztése miatt csökken (például az angol tengerparti üdülőhelyeken a mediterrán versenytársak megjelenését követően - Agarwal 1997). Csökkenhet azonban ez a létszám tudatos tervezés eredményeként is, annak érdekében, hogy a látogatók száma ne haladja meg a terület teherbíróképességét, és ebben az esetben a létszámcsökkenés nem hanyatlást jelent,

hanem egy hosszabb távon fenntartható turizmus kialakulását. Ebben az esetben tehát nem a desztináció hal meg, csak a turizmus nagy tömegeket vonzó formája alakul át. Rövid távon továbbá létszámcsökkenést okozhat természeti vagy időjárási katasztrófa is (Tooman 1997), ami szintén nem jelenti a turisztikai desztináció végleges lehanyatlását. Születtek továbbá olyan kutatások is, amelyek eredményei nem támasztották alá sem a fenti életciklus-görbe alakját, sem az egyes szakaszok sorrendjét, sem pedig az egyes szakaszoknak a modellben szereplő jellemzőit (például Cooper & Jackson 1989, Weaver 1990, Agarwal 1997).

Még amennyiben elméletileg helytállónak is fogadjuk el a fenti módon megkonstruált életgörbét, akkor is maradnak kritikus pontok a modellben. Az egyes szakaszokat nem könnyű meghatározni és egymástól elkülöníteni, a görbe ábrázolásához szükséges látogatóérkezésekről nem mindig állnak rendelkezésre az adatok, az aggregáció szintjétől függően különböző görbék alakulnak ki (mivel nem ugyanolyan az életgörbéje egy régióknak, a régióban található üdülőfalunak vagy egy ottani szállodának) (Cooper et al 1993, Agarwal 1997). Vannak kivételes desztinációk is, amelyek fejlődése nem követi a fenti modellt: például a mesterségesen létrehozott ún. "azonnali üdülőhelyek" (mint például Cancún Mexikóban) esetében hiányzik a "felfedezés" és a "bekapcsolódás" szakasza (Butler 1980), más területek pedig - például klimatikus okokból - soha nem lépnek túl a "felfedezés" szakaszán (például az Antarktisz) (Goodall 1992). A helyi lakosoknak a turistákkal és a turizmussal szemben tanúsított attitűdjei sem magyarázhatóak kizárólag a turisták létszámával, számos egyéb tényező is érvényesül az attitűdök kialakulásában (amint az a 4. fejezetben látható volt).

Az életgörbe modell egyik erőssége, hogy segítséget nyújthat a turisztikai desztinációk tervezésével, fejlesztésével foglalkozóknak annak felismerésében, hogy a turisztikai vonzerők véges, nem megújítható erőforrások (Wilkinson 1996). Egy terület fejlesztésénél előzetesen meg kell állapítani és tiszteletben kell tartani az erőforrások teherbíróképességét, mert ez az egyetlen módja annak, hogy a desztináció hosszú távon is versenyképes legyen. A teherbíróképesség tiszteletben tartása ugyan rövid távon kisebb turistalétszámot eredményezhet, de hosszú távon a turisták összlétszáma meghaladhatja azt a számot, amit a rövid távú gondolkodásmódra alapozott fejlesztés következtében lehetne elérni.

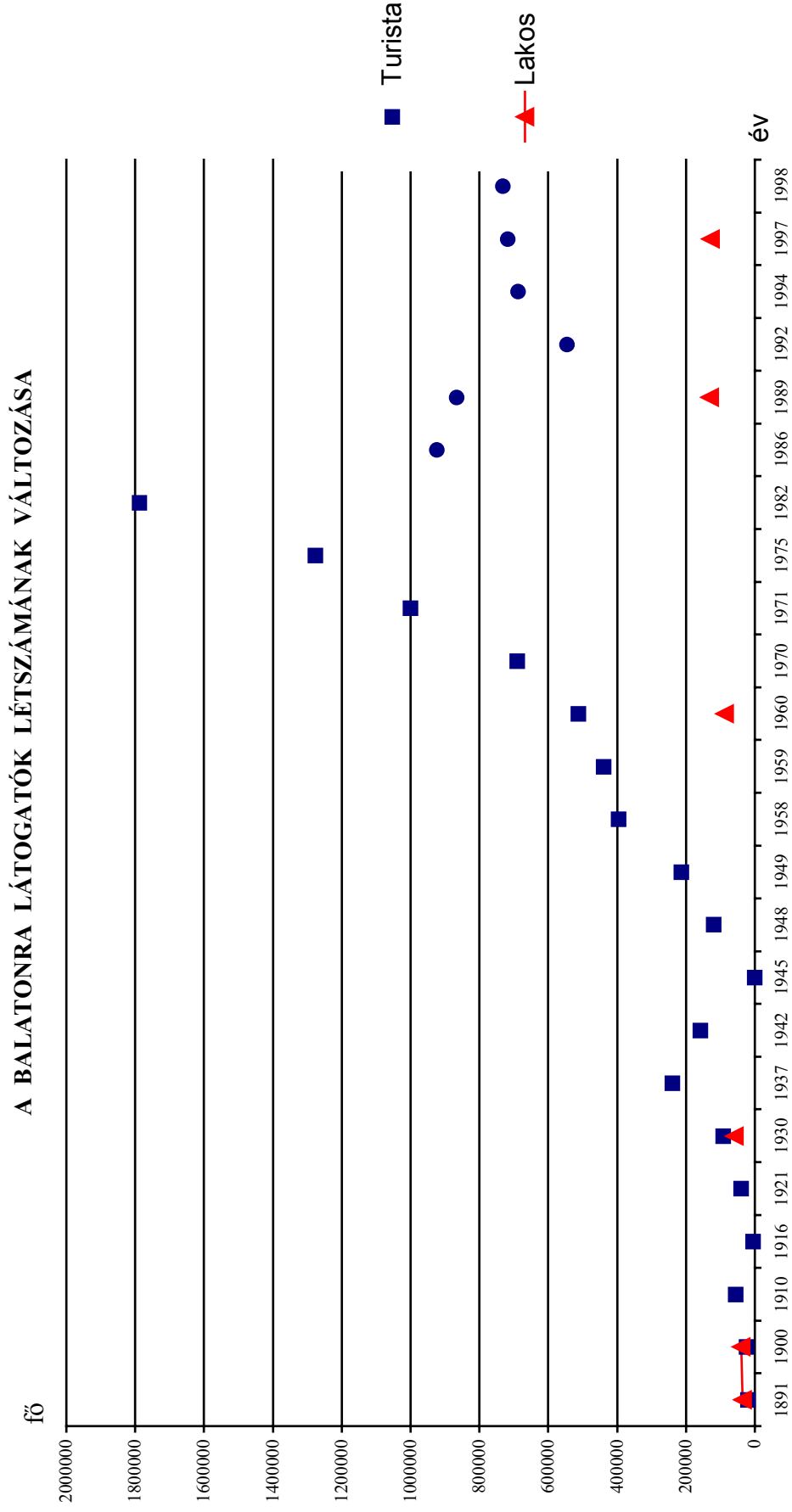
A modell hasznos fogalmi keretet jelenthet a desztinációkban lezajló változások értelmezéséhez is, mivel lehetővé teszi egy desztináció evolúcióját meghatározó belső és külső hatótényezők azonosítását (Agarwal 1997).

7.5.2. A Balaton mint turisztikai desztináció életgörbéje

Az elmúlt évszázad balatoni vendégforgalmáról számos kutató közölt statisztikai adatokat (például Pálos 1974a, 1974b, Zákonyi 1974, Gertig 1985, Lengyel 1995, Probáld 1995, Virág 1997), ezek az adatok azonban a legtöbb esetben meglehetősen eltérőek, több szempontból is. Egyrészt ugyanarra az adatra vonatkozóan a különböző szerzők különböző adatokat közölnek, másrészt a hozzáférhető adatok gyakorlatilag összehasonlíthatatlanok, mivel hol vendégszámra, hol vendégéjszakaszámra, hol látogatószámra vonatkoznak. Ezen kívül bizonyos években az összes vendégszám áll rendelkezésre, más években pedig az egy időben a tó partján tartózkodó maximális vendégszám. Tovább fokozza a statisztikai

bizonytalanságot az a tény, hogy egyes források a "Balaton" fogalmába beleértik mind a part menti, mind pedig a háttértelepüléseket és ennek megfelelően aggregált adatokat közölnek, más források adatai azonban csak a part menti településekre vonatkoznak.

Ennek megfelelően az alábbi desztinációs életgörbe alapjául szolgáló adatok nem tekinthetők maximálisan megbízhatónak, arra azonban, úgy vélem, alkalmazhatóak, hogy a desztináció fejlődésének trendjét szemléltessék (7.2. ábra). (Számszerű formában az adatokat az 1. melléklet tartalmazza.)

Forrás: Pálos 1974b, Gertig 1985, KSH 1991, 1995, Virág 1997, Magyar Turizmus Rt 1998, 1999

1986-tól az adatok a régió kereskedelmi szálláshelyeinek összes vendégszámára vonatkoznak, addig viszont a teljes vendégszámra. Az ábrán a szaggatott vonal azt jelzi, hogy az általa összekötött két adat közvetlenül nem hasonlítható össze. A görbe két szakaszának alakja és a csökkenési/növekedési trendek azonban mindenképpen figyelemre méltóak.

Amint az a 7.2. ábrán látható, amennyiben a Balaton fejlődését a kereslet oldaláról közelítjük meg, a desztináció életgörbéje részben hasonlít ugyan az elméleti modell által előrejelzett formához, de lényeges eltérések is megfigyelhetők. Ez alátámasztja azoknak a kutatóknak az állításait, akik úgy vélték, hogy a görbe alakja minden esetben desztináció-specifikus, hiszen különböző fogadóterületek esetén eltérő tényezők befolyásolják a turizmus fejlődésének ütemét és volumenét (például Haywood 1986, Cooper & Jackson 1989, Getz 1992, Agarwal 1997).

Leginkább az különbözteti meg a 7.2. ábrán látható görbét a modell által felrajzolttól, hogy két törés is megfigyelhető a turizmus fejlődésében: egyrészt az első világháború (1914-1918), másrészt pedig a második világháború alatt (különösen 1942-1945 között) esett vissza szinte nullára a kereslet. Ezek a visszaesések azonban nem a desztináció csökkenő népszerűségével voltak összefüggésben, hanem az aktuális világpolitikai helyzettel.

Amint az látható az ábrán, mindkét visszaesés után dinamikus fejlődés kezdődött, a mozgatórugók azonban a két időszakban legalábbis részben eltérőek voltak. Az első világháború után leginkább az segítette elő a Balaton mint turisztikai desztináció fejlődését, hogy a háborút lezáró béketárgyalások során Magyarország elveszítette korábbi népszerű fürdőhelyeit és tengerpartját. Ebben az időszakban kezdett egyre inkább teret hódítani az üdülés a középosztály körében és a Balatont mind természeti adottságai, mind pedig közlekedés-földrajzi helyzete alkalmassá tette az elveszett célterületek pótlására. A fejlődés alapvetően a piaci keresletnek megfelelően ment végbe és a középosztály igényeit szándékozott kielégíteni.

A második világháború után ezzel szemben az új politikai-társadalmi rendszerben az vált kiemelt céllá, hogy a társadalom minél szélesebb rétegei számára biztosítson a Balaton pihenési, üdülési lehetőséget. Maga a fejlődés alapvetően a szociálturizmus fejlesztésével indult meg, azaz az állam támogatásával, a kereskedelmi jellegű fejlesztések csak az 1960-as évtizedtől kerültek előtérbe elsősorban a megnövekvő külföldi kereslet nyomására. A szociálturizmus és a kereskedelmi szálláshelyek fejlesztését kiegészítette a magántulajdonban lévő üdülők számának növekedése is, az 1980-as évek végéig azonban gyakorlatilag folyamatosan túlkereslet volt a piacon, a fejlesztések nem tudtak lépést tartani a kereslet növekedésével. Az ebből adódó infrastrukturális problémák és a szezonban folyamatos zsúfoltság valóban a térség természeti erőforrásainak károsodásához vezetett (a tó ökológiai egyensúlya már az 1970-es évek végén megbomlott és azóta is instabilnak tekinthető - Lengyel 1995). Az 1980-as évek végén, különösen pedig 1989 után a kereslet drasztikus csökkenése azonban nem csupán a desztináció fő attrakciójában bekövetkezett minőségromlásnak tudható be, hanem mindazon politikai változásoknak is, amelyek jelentősen átrendezték a közép-kelet-európai térség turisztikai piacát. A Balaton szempontjából a két legjelentősebb változásnak talán az tekinthető, hogy egyrészt a tó megszűnt a németek találkozóhelyeként funkcionálni (bár a német turisták dominanciája és lojalitása napjainkra is megmaradt), másrészt a magyar és a volt szocialista vendégkör előtt megnyíltak olyan úticélok, amelyek addig nem vagy csak korlátozottan voltak elérhetőek.

Az erőltetett turizmusfejlesztésből adódó minőségromlás - amit a desztinációs életciklus elmélet is előrejelez - és a politikai tényezők egyaránt hozzájárultak tehát a

Balaton népszerűségének csökkenéséhez. Egyúttal a desztináció egy teljesen új piacon találta magát, ahol új feltételekkel működhet csak tovább.

A 7.2. ábra a turisták számának változása mellett mutatja a lakosságszám változását is, bár az ábra léptékéből adódóan nem igazán észlelhető a változás nagyságrendje (1890-ben 35.700 fő lakott a térségben, az 1990-es csúcspontban pedig 131.555 fő - Virág 1997). Jól látható azonban az, hogy a turisták száma szinte a turizmusfejlődés kezdetétől folyamatosan jelentősen meghaladta az állandó lakosok létszámát, ráadásul a vendégek jelentős része egyszerre, a nyári szezonban tartózkodott a desztinációban. 1970-ben például a teljes vendégforgalom majdnem 60%-a a július-augusztusi főszezonban realizálódott (Zákonyi 1974). 1990-ben ez az arány megközelítette a 70%-ot (KSH 1991), de még 1994-ben is meghaladta a 65%-ot (KSH 1995).

Amennyiben a vendégek száma helyett a szálláshely-kapacitás változását vizsgáljuk a régióban, a görbe eltérő alakot vesz fel (7.3. ábra). A szálláshelyekre vonatkozó adatok - hasonlóan a forgalmi adatokhoz - hiányosak és egymással sok esetben nem összehasonlíthatóak (léteznek adatok a szálláskapacitásról a balatoni turizmus fejlődésének korai szakaszából is, de nem a férőhelyekre, hanem például a villák számára vonatkozóan). Az adatok nem összehasonlíthatósága egyébként sok esetben abból a tényből fakad, hogy teljesen más típusú turizmusról volt szó a második világháborút megelőzően, mint az azt követő periódusban (illetve az utóbbi évtizedben jelentősen megnehezíti a statisztikai adatgyűjtést a régióban a feketegazdaság erőteljes jelenléte) (2. melléklet).

Tovább árnyalja a régióban a kereskedelmi szálláshelyek vizsgálatából levonható tanulságokat, hogy nagyon magas a magántulajdonban lévő nyaralók aránya: még amennyiben ezeket a nyaralókat nem is hasznosítják a regisztrált fizetővendéglátásban, a VFR forgalom keretében hasznosulnak (bár pontos statisztikák nem állnak rendelkezésre a magánnyaralókban lévő férőhelyek számáról, becslések szerint mintegy 350-360.000 férőhellyel lehet számolni, amelynek egy része megjelenik a fizetővendéglátásban is - Lengyel 1995).

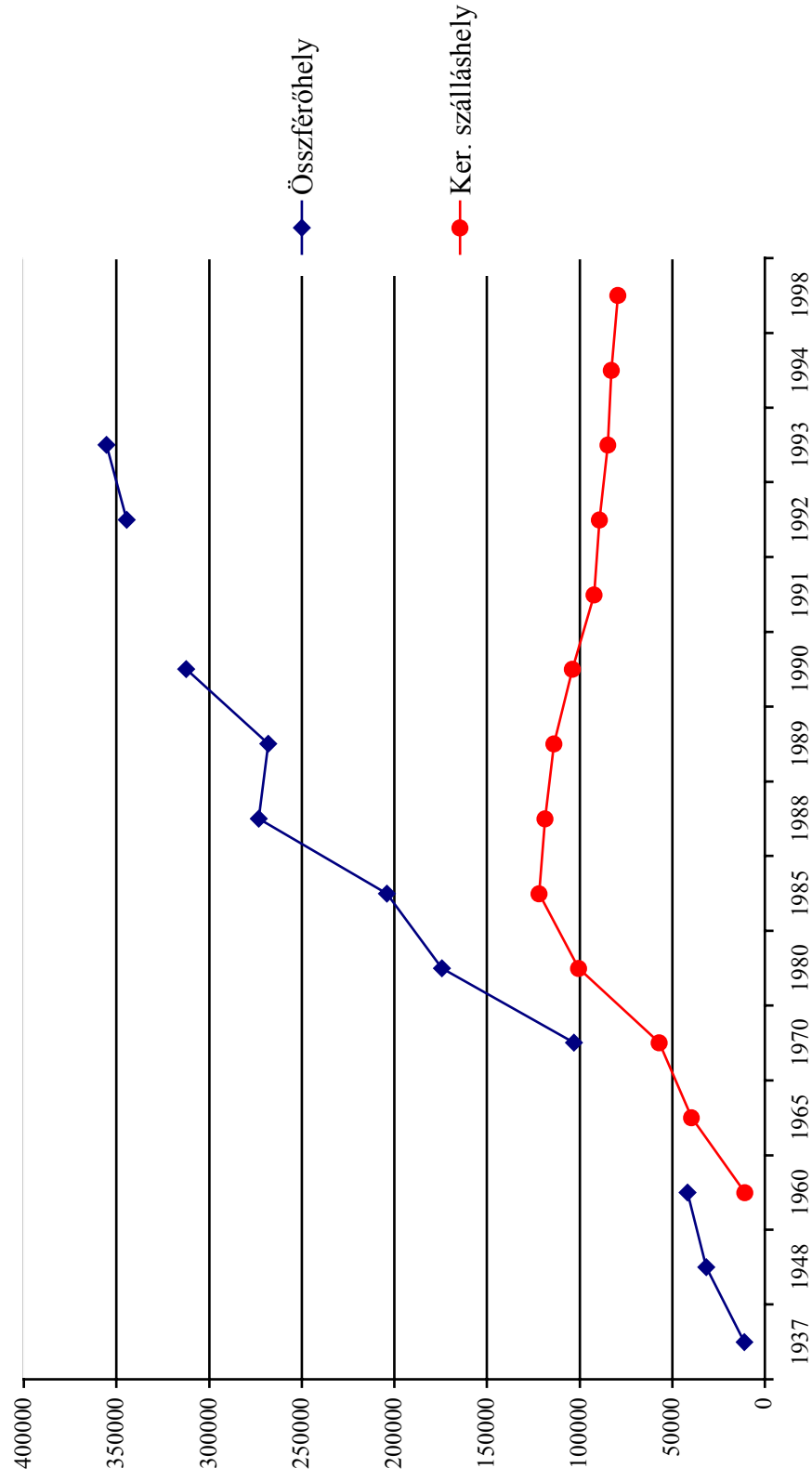
Az összes férőhely és a kereskedelmi szálláshelyek férőhelyeinek feltűnően nagy eltérése alapvetően a magánszobakiadók nagy számának eredménye (1993-ban például az összes kereskedelmi szálláshelyen a férőhelyek száma 75.731 volt, a nem szervezett fizetővendéglátás kapacitása pedig 280.024 - Probáld 1995). A magánszálláshelyek a balatoni turizmus fejlődése során az 1980-as évek elejétől kezdve jelentős szerepet játszottak, több okból: egyrészt a kereskedelmi és a szociálturisztikai szálláshelyek képtelenek voltak kielégíteni jelentkező keresletet (Zákonyi 1974). Másrészt a fizetővendéglátás meglehetősen rugalmas szállásformának tekinthető, mivel a szobakiadók egy része állásban van, más része nyaraló, azaz számukra a szobakiadás csak kiegészítő jövedelmet jelent, ellentétben a kereskedelmi szálláshelyekkel, amelyek viszont a nagyon erős szezonálisból adódóan a legtöbb esetben nem képesek egész évben nyereségesen működni.

A kereskedelmi szálláshelyek kapacitása már 1985 után csökkenésnek indult (a csökkenő kereslet és a fokozatosan rövidülő szezon hatására), a magánszobakiadók esetében azonban nem figyelhető meg hasonló tendencia, feltehetően azért, mert ők rugalmasabban voltak képesek alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez (azt is meg kell azonban jegyezni, hogy a kereskedelmi szálláshelyekre vonatkozó

statisztikák megbízhatóbbak, mint a főként regisztrálatlanul működő fizetővendéglátókra vonatkozó adatok, tehát a 7.3. ábrán is inkább a trendet érdemes vizsgálni, mint a konkrét volument).

A SZÁLLÁSHELYKAPACITÁS ALAKULÁSA A BALATONNÁL

Forrás: Pálos 1974b, KSH 1991, 1995, Lengyel 1995, Probáld 1995, Virág 1997, Magyar Turizmus Rt 1999

A 7.1. táblázat azokat a következtetéseket mutatja be, amelyek levonhatóak a balatoni turizmus fejlődésére vonatkozóan a fenti két görbét és a szakirodalom információit együttesen összevetve a desztinációs életciklus modell elméletével (Butler 1980, Gordon & Goodall 1992 és Getz 1992 alapján). Az elméleti modell egyes szakaszainak jellemzőitől való lényegesebb eltéréseket dőlt betűs kiemelés jelzi a táblázat utolsó oszlopában.

ÉLETCIKLUS-SZAKASZOK ÉS JELLEMZŐIK A BALATONNÁL

Szakasz az elméleti modellben	Balaton	
	Időszak	Jellemzők
Felfedezés Kis számú, allocentrikus/ felfedező/elit turista Nehezen megközelíthető terület Nincs turisztikai infrastruktúra Vonzerő: természeti, kulturális Személyes kapcsolat helyiekkel Nincsenek jelentős társadalmi- gazdasági hatások	1800-1861	Kvázi elit turisták (de hangsúlyozottan <i>nem allocentrikus vagy felfedező</i> típus) Nehezen megközelíthető Nincs turisztikai infrastruktúra Vonzerő: gyógyvíz, társadalmi élet, esztétikai szépség <i>Kapcsolat a helyi elitre korlátozódik</i> Nincsenek jelentős társadalmi-gazdasági hatások
Bekapcsolódás Növekvő számú turista Turisztikai infrastruktúra megjelenése Helyi befektetések Személyes kapcsolat helyiekkel Turistaszezon kialakulása	1861-1914	Növekvő számú turista Attrakció a Balaton vize Turisztikai infrastruktúra megjelenése, üdülőtelepek kialakulása Helyi és a régión kívüli (de magyar) tulajdon Kialakuló személyes kapcsolat helyiekkel Turistaszezon kialakulásának kezdete Civil szerveződés a turizmus érdekében
I. visszaesés I. világháború	1914-1918	<i>Alapvető eltérés az elméleti modelltől</i>
Fejlődés Látogatottság gyors növekedése A látogatók száma meghaladja a lakosság számát Jól körülhatárolt piac Jelentős promóció Külső befektetések miatt helyi kontroll elvesztése Fizikai változások Ember-alkotta attrakciók a természeti/kulturális vonzerők helyettesítésére Midcentrikus turisták	1918-1940	Látogatottság gyors növekedése A látogatók száma meghaladja a lakosság számát - privilegizált rétegek Elsősorban belföldi vendégek <i>Promóció kezdete</i> Kínálat jelentős fejlesztése (volumen és minőség) - <i>helyi és hazai kontroll</i> Fizikai változások <i>Természeti/kulturális vonzerők</i> Midcentrikus turisták
	1940-1945	II. világháború - <i>alapvető eltérés a modelltől</i>
	1945-1980	Látogatottság gyors növekedése A látogatók száma meghaladja a lakosság számát - minden társadalmi réteg Midcentrikus/pszichocentrikus turisták <i>Szociálturizmus</i> Belföldi és külföldi kereslet (utóbbi főként szocialista, német, osztrák) Kínálat jelentős fejlesztése (volumen és minőség) - <i>helyi és hazai kontroll</i> Fizikai változások <i>A turizmus negatív hatásai megjelennek</i>

ÉLETCIKLUS-SZAKASZOK ÉS JELLEMZŐIK A BALATONNÁL

Konszolidáció Lassuló növekedés Erőteljes promóció a szezonális csökkenés és új piacok megszerzése érdekében Pszichocentrikus turisták A desztináció gazdaságában jelentős szerepe van a turizmusnak Főbb nemzetközi vállalatok jelenléte A lakosság életminőségének romlása, elégedetlenség	1980-1989	Lassuló növekedés, az időszak végén némi visszaesés - látogatószám eléri a maximumot Visszatérő látogatóktól való függőség Teherbíróképesség elérése vagy meghaladása Erőteljes promóció a szezonális csökkenés érdekében Pszichocentrikus turisták A desztináció gazdaságában jelentős szerepe van a turizmusnak <i>Főbb nemzetközi vállalatok hiányoznak</i> A lakosság életminőségének romlása, elégedetlenség Jól kiépített image, divatjamúlt <i>Alacsony éves kihasználtság</i> Pszichocentrikus, <i>egyéni tömegturisták</i>
Stagnálás Látogatószám eléri a maximumot Teherbíróképesség elérése vagy meghaladása Jól kiépített image, divatjamúlt Visszatérő látogatóktól való függőség Alacsony kihasználtság Gyakori tulajdonosváltás Környező területek fejlesztése Pszichocentrikus, szervezett tömegturisták, charterturisták		Látogatószám jelentősen visszaesett, majd lassan emelkedni kezdett Teherbíróképesség elérése vagy meghaladása Jól kiépített image, divatjamúlt Visszatérő látogatóktól való függőség <i>Alacsony éves kihasználtság</i> Környező területek fejlesztése Pszichocentrikus, <i>egyéni tömegturisták</i>

Amint az a 7.1. táblázatban látható, összességében valóban sok hasonlóság tapasztalható az elméleti életciklus-moddal és Balaton mint turisztikai desztináció fejlődésének jellemzői között. A gyakorlatban azonban a szakaszhatárok helyenként összemosódtak, az egyes szakaszok jellemzői több esetben eltértek a modell szakaszainak jellemzőitől, illetve érvényesültek olyan desztináció-specifikus tényezők, amelyek egyáltalán nem szerepeltek az általános modellben.

A **"Felfedezés"** szakaszában többé-kevésbé megegyeznek az elméleti modell feltevései a balatoni turizmus fejlődésének jellemzőivel, talán csak a következő eltérést érdemes kiemelni: mivel a turizmus fejlődése a múlt században kezdődött, az akkori társadalmi viszonyok lényegesen különböztek a XX. század viszonyaitól, ebben a korban az üdülés még a magasabb osztályok privilégiuma volt. Ennek megfelelően a régiót felfedező a XIX. százada első felében a magyar nemesség, a burzsoázia és az értelmiség (írók, költők, művészek) köréből kerültek ki, akik társadalmi helyzetüknek megfelelően nem igazán keveredtek a régióban élő parasztokkal és halászokkal, személyes kapcsolataik a hasonló osztályok tagjaira korlátozódtak.

A Balatonhoz való utazás motivációi között alapvetően a gyógyfürdők felkeresése, valamint az ehhez kapcsolódó társadalmi élet szerepelt, a tó és vonzó természeti

környezete szinte csak a háttért biztosította az egyéb tevékenységekhez. A régióba érkező turisták nem a kalandvágyó, allocentrikus jellegű személyiségek közül kerültek ki, de "elit" turistáknak is csak bizonyos szempontból tekinthetők: a régió első vendégei valóban a társadalmi elit köréből kerültek ki, de nem igaz rájuk a Smith (1989) által adott meghatározásnak sem az a kritériuma, hogy már "majdnem mindenhol" voltak és ennek következtében különleges, egzotikus, mások számára elérhetetlen úticélokot kerestek, sem az, hogy tökéletesen alkalmazkodtak volna a helyi környezethez.

A **"Bekapcsolódás"** szakaszát a Balatonnál a Déli Vasút 1861-es megnyitása indította el, ami jelentősen javította a tó megközelíthetőségét és így a vendégek számának nagy mértékű emelkedését eredményezte. A fejlődési szakaszt az I. világháború kitörése zárta le.

Ebben a szakaszban, amint azt a 7.1. táblázat mutatja, a desztináció fejlődése szintén többé-kevésbé megfelel az elméleti modell indikátorainak. Az egyetlen eltérés abban volt tapasztalható, hogy a Balatonnál a helyi lakosokon és önkormányzatokon kívül az ország más területeiről érkezők is bekapcsolódtak az üdülőtelepek fejlesztésébe a szálláskapacitás - magánvillák - kiépítésén keresztül. A turisták és a helyi öslakosság közötti kapcsolat ebben az időszakban kezdett kialakulni annak következményeként, hogy például szobakiadóként egyre többen bekapcsolódtak a helyiek közül a vendégfogadásba. A turizmus további fejlődése szempontjából lényeges változásnak tekinthető, hogy ebben a szakaszban válik valódi attrakcióvá maga a Balaton, a tó vize, a fürdési lehetőségek.

Az I. világháború hatására megtorpant a régió turizmusának fejlődése. Magához az elméleti modellhez képest ez eltérést jelent, mivel Butler csak a "Hanyatlás" fázisának leírásánál említi meg, hogy "háborúk, járványok vagy egyéb katasztrofális események azonnali csökkenést idézhetnek elő a látogatók számában" (Butler 1980:11).

A **"Fejlődés"** szakaszát a Balatonnál a második világháború két részre szakította. Mindkét szakaszra jellemző a látogatók számának gyors növekedése és a turisztikai infrastruktúra nagy mértékű fejlődése. A vendégkör összetétele eltérő a két szakaszban: a két világháború között jellemzően a belföldi középosztály látogatja a tavat, míg a szocialista rendszerben a szociálturizmus fejlődésén keresztül jóval szélesebb rétegek számára elérhetővé válik a balatoni üdülés. Ahogy a Balaton egyre inkább az ország legjelentősebb üdülési célú desztinációjává vált, úgy elvileg elmondható, hogy a hazai és a szomszédos országokból érkező turisták típusa fokozatosan közelített már ebben a szakaszban a pszichocentrikus típus felé. Hozzá kell azonban ehhez azt is tenni, hogy ezek a turisták valójában nem rendelkeztek döntési szabadsággal, tehát nem feltétlenül otthonos desztinációra vágytak, hanem a Balaton volt a számukra leginkább elérhető meleg vízparti üdülőhely. A nyugati országokból érkező turisták viszont - különösen az 1960-as években - feltétlenül legalábbis a midcentrikus csoportba sorolhatók, mégpedig politikai okokból: ezekből az országokból nézve a "vasfüggöny" mögé utazni nem nélkülözött bizonyos szintű kockázatvállalást.

A jelentős fejlődés mindkét időszakban külső hazai befektetők részvételével ment végbe. 1940 előtt a magántőke vállalt szerepet a kínálat fejlesztésében, azt követően

viszont kezdetben állami és vállalati beruházások történtek, később lehetővé vált a magánszektor bekapcsolódása is: az 1950-es évektől magánüdülők épülhettek a tó körül, majd az 1970-es évektől megjelentek az első magánvállalkozások (főként a kiskereskedelemben és a vendéglátásban). Mindkét időszakra igaz tehát az, hogy a helyi lakosság kevésbé volt képes befolyásolni a turizmus fejlődését. A két világháború közötti időszakban azonban kisebb volt a vendégforgalom és az üdülőtelepek jelentős része az eredeti településeken kívül épült meg, így a turizmus jóval kevésbé zavarta a helyi lakosok mindennapi életét, mint 1945 után, amikor fokozatosan összeépültek az üdülőtelepek és a települések a tó körül, és a turisták száma a helyi állandó népességszám sokszorosára emelkedett.

Eltérően az elméleti modelltől, a rendkívül gyors keresletnövekedés és az ezzel lépést tartani nem képes turisztikai kínálat és infrastruktúra együttesen már a "Fejlődés" szakaszában azt eredményezte, hogy megjelentek a turizmus negatív fizikai és társadalmi-kulturális hatásai. A helyi lakosságot közvetlenül különösen a zsúfoltság, illetve az ebből adódó közlekedési gondok, áruhiány és a mindennapi életet megnehezítő egyéb problémák érintették.

Szintén az elméleti modelltől való eltérésnek tekinthető az is, hogy ebben a szakaszban nem került sor jelentősebb emberalkotta attrakciók létrehozására a régióban (bár a kínálat diverzifikálása és a szezon széthúzása érdekében a települések és a vállalkozások szerveztek különböző kulturális eseményeket és bővült a szervezett turisztikai programkínálat is). Ennek elsősorban az lehet a magyarázata, hogy a minőségi problémák ellenére is az egész időszakban magas volt a kereslet, ezért nem volt szükség arra, hogy a térség fő vonzerejét, a tavat és a fürdési lehetőségeket más attrakciókkal kelljen helyettesíteni vagy kiegészíteni.

Az 1980-1989-es évtizedet vizsgálva a Balatonnál megfigyelhető, hogy a térség egyszerre mutatja mind a "**Konszolidáció**", mind pedig a "**Stagnálás**" jeleit. A turisták száma az évtized első felében még növekedett, az utolsó években azonban ez a növekedés megállt, sőt, némi csökkenés volt tapasztalható.

A "Konszolidáció" szakasz esetében a desztináció egy lényeges szempontból nem felelt meg az elméleti modell jellemzőinek. A régióban egyáltalán nem működtek nemzetközi vállalatok, tehát nem volt helytálló az a feltételezés, hogy ebben a szakaszban a magas szinten kiépült turizmus ipar legfőbb szereplői nemzetközi nagyvállalatok. Ennek az eltérésnek természetesen elsősorban politikai oka volt, de az is közrejátszhatott, hogy az 1980-as években az egyre rövidülő szezon miatt a Balaton kevésbé tűnhetett vonzó helyszínnek egy nemzetközi szállodavállalat számára. Ami a nagy nemzetközi utazásszervezőket illeti, szerepük jóval kisebb volt a nagy tömegturisztikai desztinációk esetében megszokottnál. A Balatonnál viszonylag magas a visszatérő vendégek aránya, a desztináció aránylag könnyen megközelíthető a fő küldőterületekről, a kínálat - különösen a szálláshelykínálat - pedig meglehetősen szétaprózódott, így sok az egyéni vendég és nagyon kicsi a régióban a csomagutak aránya.

A "Stagnálás" szakasz elméleti mutatói közül nem igaz a régióban a turisták típusára vonatkozó feltételezés: éppen a fenti okok miatt nem jellemző a Balatonnál a szervezett tömegturizmus vagy a charterturizmus, az érkezők túlnyomó többsége egyéni tömegturistának tekinthető Cohen (1972, 1974) kategorizálása alapján. A

tulajdonviszonyok alakulására vonatkozóan meglehetősen kevés információ áll rendelkezésre, de éppen a csökkenő kereslet miatt egyre kevésbé tűnik a Balaton vonzó területnek új vállalkozók számára, így úgy vélem, hogy a turisztikai vállalkozások gyakori tulajdonosváltása szintén kevésbé jellemző a desztinációra. Továbbá ebben az időszakban még nem igazán beszélhetünk a háttérterületek nagyobb mértékű bevonásáról sem a turizmus fejlesztésébe, annak ellenére nem, hogy a zsúfoltság kiküszöbölése és a part menti településekre nehezedő nyomás csökkentése érdekében a háttérterületek fejlesztését gyakorlatilag az összes, a balatoni turizmus fejlődésére vonatkozó terv vagy elképzelés megcélozta.

Amint azt a 7.1. táblázat mutatja, az 1989 utáni fejlődési időszakra az elméleti modell alapján szintén a **"Stagnálás"** szakasz jellemzői igazak, néhány eltéréssel (a "Hanyatlás" szakaszába tehát még nem jutott el a régió). A desztináció a korábbi évtized elején érte el a maximális látogatószámot, az utóbbi 10 évben a vendégek száma egy darabig csökkent, majd nagyon lassan emelkedni kezdett, de a jelenlegi érték meg sem közelíti a teljes életciklus csúcslétszámát. A megelőző korszakhoz hasonlóan ebben az időszakban sem volt jellemző a szervezett tömegturizmus vagy a charterturizmus. Kiemelendő azonban az, hogy az elmúlt években végre elkezdődött a háttérterületek turisztikai jellegű fejlődése, ami ebben az esetben pozitív változásnak tekinthető (ellentétben a modell kimondatlan feltevésével), hiszen a Balatonnál ezek a területek nem helyettesítik magát a part menti területet, hanem kiegészítik azt. A háttérterületek népszerűsége összességében tehát nem csökkenti magának a tókönyéknek a vonzerejét, hanem éppen ellenkezőleg, a kínálat bővülésével és a zsúfoltság mérséklésével növelheti azt.

7.6. A Balatonhoz érkező turisták jellemzői

A Balaton régióban a turistaforgalom és a lakosság számának egymáshoz viszonyított alakulását a 7.2. ábra mutatta be. Az ábrán látható volt, hogy a turisták száma már a század első felétől kezdve szinte mindig meghaladta az állandó lakosság számát (az egyedüli kivételt a II. világháború miatti visszaesés időszaka jelentette). A kereslet szezonaritása miatt a turisták jelenlétéből adódó nyomás ráadásul fokozottan érvényesül nyáron, míg szezonon kívül a települések meglehetősen kihaltak (Lengyel 1995). Így a helyi lakosoknak szezonban annak a terhelésnek a sokszorosával kell megbirkózniuk, mint amit ugyanez a relatív látogató sűrűség okozna egy nem szezonális keresletű desztinációban.

A Balatoni Turizmus Fejlesztési Koncepciójának (Lengyel 1995) elkészítéséhez elvégzett empirikus kutatás eredményei szerint számos különböző vonzerő hatására választják turisták a Balatont úticélként. A felmérés során megkérdezett turisták körében a következő okok domináltak: a szép természeti környezet, a kedvező klíma, a meleg időjárás, a Balaton édesvízű tó mivolta, a kedvező árak, ismerősök vagy barátok ajánlása, a kedves Balaton-parti emberek, illetve a magyar konyha (Rátz 1995).

A külföldi és a magyar turisták által jelentősnek tartott vonzerők között lényeges különbségek figyelhetők meg. A külföldieket leginkább a kedvező klíma és a meleg időjárás vonzotta, valamint a szép természeti környezet, főleg az északi parton. A magyar turisták körében ezzel szemben a korábbi kedvező tapasztalatokon és a lakóhelyhez való közelségen túl elsősorban a természeti környezet, a kellemes időjárás és a tó édesvíz jellege tekinthető jelentős vonzerőnek, valamint a saját nyaraló (vagy rokon/ismerős nyaralója). A megkérdezett sokaságot összességében vizsgálva kiemelendő, hogy nemcsak a magyar, de a külföldi vendégek is elég nagy arányban hivatkoztak korábbi kedvező tapasztalataikra (28,7%) (Rátz 1995).

Ez azt jelzi, hogy a Balatonnál viszonylag magas a visszatérő vendégek aránya, akik többé-kevésbé tisztában vannak azzal, hogy milyen jellegű szolgáltatásokat, milyen minőséget várhatnak. A visszatérő vendégek elsősorban a környező, viszonylag hasonló kultúrájú országokból érkeznek, így várhatóan jelenlétüknek mérsékelt hatása van a helyi társadalmi-kulturális jellemzőkre. Természetesen ez a hatás csak nemzetközi összehasonlításban tekinthető mérsékeltnek: nyilvánvalóan csekélyebb mértékű változásokról van szó, mint ami egy fejlődő ország nyugati típusú turisták által látogatott desztinációjában következne be. Maga a turizmus fejlődése azonban, amint azt láthattuk a balatoni turizmus fejlődéstörténetéből, jelentős változásokat eredményezett a régió lakosságának társadalmi-kulturális jellemzőiben az elmúlt több mint 100 év alatt. Az a tény tehát, hogy a jelenleg tapasztalható változások viszonylag mérsékeltnek tekinthetők, elsősorban abból adódik, hogy a Balaton kiépített, fejlett turizmus szektorral rendelkező desztináció, ahol a lakosság már hozzászokott a turisták jelenlétéhez és megtanult együtt élni a turizmussal.

Figyelembe kell továbbá azt is venni, hogy a Balatonhoz érkező turisták túlnyomó többsége magyar, német és osztrák. 1995-ben a KSH adatai szerint a magyar turisták aránya 30%, a német turistáké 37%, az osztrákoké 11% volt (összesen tehát 78%) (Lengyel 1995). A nemzetközi turistáknak tehát csaknem 70%-a német nyelvterületről érkezett, ennek a magas arálynak a következménye pedig a régió bizonyos szintű "elnémetesedése" (Wallace 1997). A helyi lakosok szempontjából ez egyrészt felfogható kedvező tendenciának, mert a magyarok és a régóta visszatérő, így jól ismert németek és osztrákok igényeinek kielégítése kisebb mértékű alkalmazkodást igényel, mint ha jóval diverzifikáltabb lenne a kereslet. Másrészt azonban veszélyes lehet a desztináció néhány küldőországtól való ilyen mértékű függése, ami ráadásul éppen az elnémetesedésből adódóan fokozódhat is, mivel a magyar, illetve a más országokból érkező külföldi turisták kevésbé szívesen látott vendégnek érezhetik magukat (Wallace 1997).

A turisták motivációit, létszámát és a Balaton mint turisztikai desztináció jellemzőit együttesen figyelembe véve az állapítható meg, hogy az elmúlt néhány évtizedben a régióba érkező turisták többségükben egyrészt a "midcentrikus/pszichocentrikus" kategóriába, másrészt pedig a "tömegturista" kategóriába sorolhatók (Cohen klasszifikációja szerint "egyéni tömegturistának", Smith szerint "tömegturistának" tekinthetők). Ezeket a besorolásokat alátámasztja egyrészt a vendégeknek a lakosság számához viszonyított létszáma, másrészt a turisztikai kereslet jellemzői.

A Balaton a "Stagnálás" szakaszában lévő desztináció, magas a visszatérő vendégek aránya, tehát alapvetően kockázatmentes, otthonos környezetet kereső turistákat vonz (midcentrikusnak talán azok a távolabbi országból vagy a régióba első alkalommal

érkező turisták tekinthetők, akiknek viszonylag kevés előzetes ismerete van a tóról). A régió kiépült turisztikai infrastruktúrával rendelkezik, amelynek kommerciális jellegükből adódóan a magán szobakiadók is részei, az ide érkező turisták tehát nem tudják nem igénybe venni a turizmus intézményrendszerét. A vendégek motivációi azt sugallják, hogy elsősorban üdülni jönnek a régióba (ezt a következtetést alátámasztják például Puczkó (1999) Tevékenység Analízisének eredményei is), a zavartalan üdülnésnek pedig előfeltétele a nyugati stílusú szolgáltatáskínálat.

7.7. A helyi lakosság jellemzői és attitűdjei a turizmussal kapcsolatban

A turizmus társadalmi-kulturális hatásainak kialakulásában jelentős szerepe van annak, hogy milyen létszámú és összetételű egy fogadóterület lakossága, illetve hogyan viszonyulnak a helyi lakosok a turizmus fejlődéséhez és a turisták jelenlétéhez. Ezért úgy gondolom, célszerű részletesebben megvizsgálni azt, hogy hogyan alakult a Balaton régió népessége a turizmus fejlődésének hatására, illetve milyen tényezők befolyásolták a lakosság attitűdjeit ennek a fejlődési folyamatnak a során.

7.7.1. A Balaton régió népességének átalakulása

A múlt században a hazai fürdőélet megindulása még viszonylag lassú népességnövekedéssel járt. Mivel ekkor a régió gazdasági életében még a mezőgazdaságé volt a főszerep, a századfordulóig a mezőgazdasági szempontból kedvezőbb adottságú háttérterületek népessége nőtt gyorsabban. Az 1900-as évektől azonban a partmenti terület népességyarapodása volt erőteljesebb: a századforduló óta a Balaton-parti települések lakossága több mint két és félszeresére növekedett (1995-ben a lakosság száma majdnem elérte a 129.000 főt, azonban már ez az adat is visszaesést jelentett az 1990-es 131.555 főhöz képest) (Virág 1997). A növekedés különösen az 1960-as, 1970-es években gyorsult fel, egyidőben a régióban végbement jelentős turisztikai fejlesztésekkel. Legintenzívebben az általános növekedésen belül azok a települések fejlődtek, amelyeket a turizmus fejlődése hozott létre (például Balatonalmádi, Balatonfenyves, Balatonföldvár), de jelentős volt a növekedés a nagy fürdőhagyományokkal rendelkező üdülnő- és gyógyüdülnőhelyeken is (például Hévízen vagy Keszthelyen) (Sikó 1985).

A népességnövekedés elsősorban bevándorlásnak és nem a természetes szaporulat megnövekedésének volt köszönhető: több mint 80%-ban az előbbi tényező eredményezte a lakosság számának növekedését (Pálos 1974a). A migrációt a Balaton turisztikai vonzereje, a terület gazdasági lehetőségei - elsősorban a foglalkozási és jövedelemszerzési lehetőségek -, illetve ezek időbeli módosulásai ösztönözték és befolyásolták (Sikó 1985). Természetesen a migráció céljai elsősorban a fejlettebb, a turizmus fejlődésének hatása következtében megélénkült gazdasági élettel rendelkező települések voltak.

A turizmus fejlődése, a beköltözők letelepedésén és a magántulajdonban lévő üdülnőépítés gyors ütemű növekedésén keresztül számottevően növelte a Balaton-part beépítettségét. Már 1970-re a parttól számított 300 m-es partsávban a beépítettség körülbelül 72%-ra emelkedett (Virág 1997), az 1980-as évek építkezései pedig ezt a

szintet tovább emelték. Közvetlenül a partvonal beépítettsége a déli parton szinte teljes, az északi parton még találhatóak jelentős természetes szakaszok (Héder 1995). A népességnövekedés következtében a népsűrűség a parti térség településeinek nagyobb részén meghaladja az országos átlagot. A népesség területi koncentrációjának a folyamatát elősegítette a Balaton üdülési funkciójának erősödése. Vizsgálatom tárgya, a Keszthely-Hévíz térség, egyike a legmagasabb népsűrűségű kistérségeknek (Virág 1997). Zala megyében a népességmozgás gazdasági alapja Keszthely városi szerepének fokozatos kiteljesedése és Hévíz nemzetközi szintű gyógyüdülőhellyé válása volt.

Napjainkra már csökkent a Balaton népességvonzó hatása, hiszen a szezonális üdülőhely-jelleg önmagában nem képes fenntartani a népességgyarapodást (Sikó 1985). Az elmúlt években a balatoni turizmus visszaesése, a csökkenő turistaszám és az egyre rövidülő szezon legkevésbé sem tette a Balatont vonzóbbá a betelepülők számára. Bár az utóbbi évek statisztikai adatai szerint a kereslet csökkenésének trendje megfordulni látszik, a foglalkoztatás szezonaritása, illetve a domináns gazdasági tevékenység idényjellegéből adódó egyéb negatívumok (például nem egyenletes szolgáltatáskínálat, a nyári zsúfoltsággal szemben téli kihaltság) változatlanul kedvezőtlen hatást gyakorolnak a régióban a népességmozgásra.

A rendkívül dinamikus turisztikai fejlődés ellenére az 1970-es években a Balaton-parton az átlagos foglalkoztatottság valamivel alacsonyabb volt, mint az országos átlag és ez az 1990-es években sem változott (Sikó 1985, KSH 1998b). Ezt elsősorban az magyarázza, hogy a turizmus egyrészt nagy számban foglalkoztat szezonális munkaerőt, másrészt pedig a ténylegesen foglalkoztatott munkaerő egy része nem jelenik meg a statisztikákban (ide sorolhatók például a nem regisztrált szobakiadók). Alátámasztja ezeket a következtetéseket az is, hogy a tapasztalatok szerint a helyi állandó lakosság szezonban nem képes a megnövekvő munkaerőigényeket fedezni és emiatt jelentős számban érkeznek az ország egyéb térségeiből vendégmunkások.

7.7.2. A helyi lakosság attitűdjei a turizmussal kapcsolatban

Bertha Bulcsu már idézett szociográfiájában nagyon érzékletesen írja le, hogyan változtak a második világháború után a balatoni lakosoknak a turizmussal és a turistákkal kapcsolatos érzelmek: *"Az ötvenes években az idegenforgalom már a háztartások egyik fontos bevételi forrása volt. [...] Az a derűs jó viszony, ami a századforduló táján a nyaralók és az őslakosság között kialakult, már a múlté. A villasorok kasztszelleme, az urak szóhasználata megriasztotta a part menti parasztságot. Furcsa helyzetbe kerültek. Gazdák voltak, s mégis harmadrendű emberek. [...] A történelmi sorsfordulók időszakában aztán sokukból kitört a nyílt úrgyűlölet. Ez az érzés, úgy tűnik, aztán elhamvadt. De ki tudja, mi van a parázs alatt. Annyi biztos, hogy az idegenforgalomért nem lelkesednek. A nyaralókat rossz hangulatban, kelletlenül fogadják. De fogadják. A gazdasági szükségszerűség erősebb az érzelmeknél. [...] Az üzleti mosoly már az ötvenes években megjelent az emberek arcán. De őszinte emberség, szívéllyesség- és szeretetfedezete ennek a mosolynak nem volt. Ma sincs. A vendéglátás kényszerű iparrá változott, olyan üzleti tevékenységgé, aminek a szokásokban s az emberi tudatban hagyományai nem*

voltak. Innen ered a sok ügyetlenség, túlzás, a sok felesleges komorság és a sok felesleges mosolygás is." (Bertha 1973:48-49).

Bertha azt is bemutatja, mi indokolta a kedvezőtlen hozzáállását. Leírása szinte tökéletesen ábrázolja azt a téves észlelési helyzetet, amely a turizmusban a demonstrációs hatás kialakulásához vezethet: *"Ha az ember átgondolja a Balaton-parti lakosság helyzetét, megéri ezt a nyaralóellenességet. [...] Mit látnak a vízparti falvak lakói? Azt látják, hogy amíg ők izzadnak, dolgoznak, addig mások, akik a városból érkeznek, a vizparton heverésznek, fürdőznek, napoznak, esznek, isznak, fényesednek. [...] A Balaton-parti őslakosság ezt az embertípust júniusban megpillantja, s szeptember tizenötödikéig nézi, nézi megbotránkozva. Azt hiszi, hogy mindig ugyanazt az embert, ugyanazt a csoportot látja. S itt van a tévedés. [...] Ezek az elfáradt városi emberek a nyári két hétbe sűrítik bele egész életkedvüket, vidámságukat, mindazt a jót és üdítőt, amit egész éven át elmulasztottak. [...] A pesti ember [...] aztán hazamegy, vissza a gyárba, az öntödébe, a hivatalba, s az arca három hét alatt kifakul- De ezt már nem látja az őslakosság. Csak a kéthetes vidámságot, költekezést látja... Így aztán sokukban irigység vagy ellenséges érzület támad."* (Bertha 1973:50-51).

"A nyaralóhelyek életstílusa a legtöbb kárt a falusi fiataloknak okozza. Ezek a kialakulóban lévő, lassan formálódó életek a nyári környezet hatására sokszor deformálódnak. [...] A serdülők leutánozzák a nyaralókat. De mit utánoznak bennük? Nem azt a fegyelmezett, alkotó munkavégzést, ami a legtöbb nyaraló életét az év tizenegy hónapjában jellemzi. Erről a falusi fiatalok nem tudnak. Azt utánozzák le, amit látnak a parton, a helyi vendéglőben, eszpresszóban. A ruhák színét, formáját, az italozási módokat, fiúk és lányok könnyen szövődő kapcsolatait, bizonyos szóhasználatot, hajviseletet. [...] A fiatalok fejében, lelkében minden nyáron zűrzavar támad." (Bertha 1973:51). Megjelenik a demonstrációs hatás pozitív formája is Bertha (1973:51) leírásában: *"Nyaranta jó hatások is érik a fiatalokat. A jó példák nyomán válnak igényesebb emberré, s törekednek egyre többen az iskolák s a szellemi pályák felé."* A turisták életvitelének átvételére való törekvés - különösen ha nem csak felszínes viselkedésminták másolásáról van szó - arra is ösztönözheti a helyieket, hogy tanuljanak, művelődjenek, nyitottá váljanak a világra, magasabb képzettséget igénylő foglalkozást válasszanak.

Az elmúlt évtizedek során természetesen jelentős változáson ment keresztül a Balaton-part társadalma, amelyben az általános modernizáció és a telekommunikáció fejlődése legalább akkora szerepet játszott, mint a turizmus. Ez utóbbi elsősorban ahhoz járult hozzá, hogy kialakultak a Balaton környékén a vendégfogadás hagyományai. A turizmus a térségben lakók jelentős része számára már nem csak kereset-kiegészítést jelent, mint az ötvenes-hatvanas években az első szobakiadók számára, hanem a fő megélhetést. Az iparszerű tömegturizmus mintegy harmincéves múltira tekinthet vissza a régióban. Feltételezhető, hogy a lakosság turistákkal kapcsolatos érzelmei ez alatt az idő alatt bizonyos mértékig megváltoztak, a vendéglátásban a kényszerűséget legalábbis részben felváltotta az önkéntesség, illetve a vendégfogadás kifejezett szándéka.

Ez elsősorban annak lehet az eredménye, hogy a turizmus megszűnt új, szokatlan jelenségnek lenni a helyi közösség körében. (Az ötvenes években a helyi lakosság nagy része számára a tömegszerű vendégforgalom, az üzleti alapon nyugvó vendégfogadás akkor is újdonságnak számított, ha az üdülés a múlt században

kezdődött a régióban - az az üdülés ugyanis társadalmilag csak meglehetősen szűk rétegeket érintett, a helyiek túlnyomó többségének életét semmilyen formában nem befolyásolta.) A turizmus tömegszerűvé válása, a vendégfogadásban szerzett tapasztalatok, a lassan fél évszázados hagyományok egyaránt hozzájárulhattak egy olyan professzionális attitűd kialakulásához, amely alapvetően "pozitívan semleges" a turistákkal szemben. (Ehhez hozzá kell még azt is tenni, hogy ez alatt az idő alatt a régió lakosai maguk is sokszor és sok helyen turistává váltak, tehát megismerték azt, hogy a turista-lét mivel jár és hogy csak átmeneti állapot, ez az ismeret pedig csökkentheti mind a demonstrációs hatást, mind pedig az abból eredő kedvezőtlen attitűdöket.)

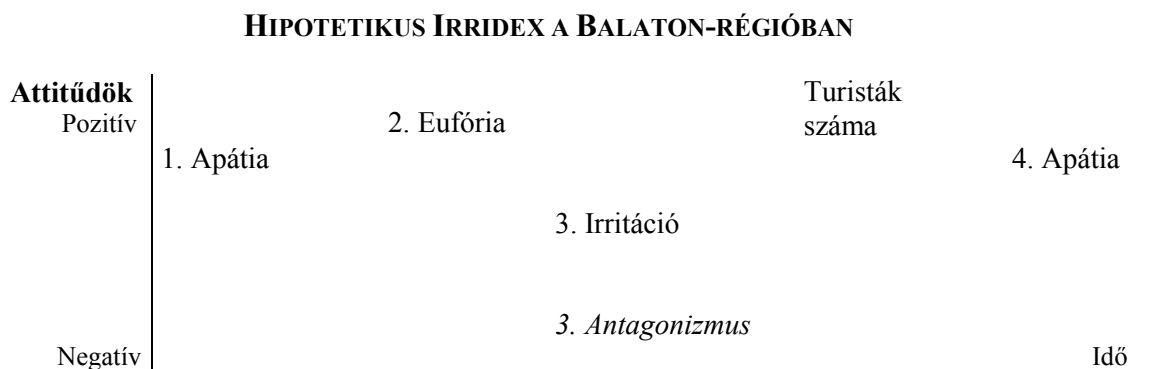
Sajnos, a professzionalizmus kialakulása felé mutató tendenciának némiképpen ellentmondott ennek az időszaknak a jelentős részében az elégtelen kapacitásfejlesztéssel együtt járó túlkereslet, a szolgáltatók és a helyi lakosok ugyanis szinte egyáltalán nem voltak motiválva arra, hogy megbecsüljék a vendégeket. Az utóbbi években egyrészt a kereslet csökkenése hozzájárult az érkező turisták felértékelődéséhez, másrészt úgyszintén a kereslet csökkenése ráébresztette a Balaton-part lakosságát arra is, hogy tudatos fejlesztés és magas színvonalú szolgáltatáskínálat nélkül a Balaton egyre kevésbé vagy egyáltalán nem versenyképes a nemzetközi piacon.

Amint azt korábban láthattuk (4.3.1. fejezet), Doxey Irridexe egyenes összefüggést tételez fel egy desztináció fejlődése során a turisták számának növekedése és a helyi lakosság attitűdjeinek változása során. A Balaton környékén is megfigyelhető volt az elmúlt mintegy 130 évben, hogy a vendégek számának növekedése megváltoztatta a helyi lakosságnak a vendégekhez és a vendégfogadáshoz való hozzáállását, bár nem egészen a modell alapján előrejelezhető scenárió szerint.

A Balatonnál az első üdülők megjelenése a helyi lakosság egy része - a parasztok, halászok, azaz az alacsonyabb osztályokhoz tartozók - számára jó ideig nem járt különösebb változással. A vendégek a vagyonosabb, magasabb társadalmi osztályú körökből kerültek ki, kapcsolatuk a helyiekkel meglehetősen korlátozott volt, nem utolsósorban eltérő társadalmi hovatartozásuk miatt (az egyes osztályok közötti távolságok a múlt században jóval nagyobbak voltak, mint napjainkban). Az első fürdővendégek megjelenése tehát nem feltétlenül váltott ki eufóriát a helyi lakosokból, valószínűleg a lakosság nagy részének kezdeti hozzáállása inkább semleges volt (a civil szerveződések is elsősorban a polgári rétegek részvételére alapultak, nem a parasztságra vagy a halászokra). Az üdülőforgalom fejlődése, az üdülőtelepek terjeszkedése következtében aztán a helyi lakosok egyre szélesebb rétege kapcsolódott be a vendégfogadásba és kialakult az a "derűs, jó viszony", amire Bertha utalt (1974). Azonban a vendégek és a lakosok közötti jelentős kulturális-társadalmi különbségek, majd pedig 1945 után a robbanásszerűen növekvő kereslet miatt a helyiekre nehezedő nyomás erősödése miatt kialakult az az egyenlőtlen helyzet, amely általában jellemző a turizmusra (az eltérő turista - házigazda szerepekből adódóan), így a lakosság attitűdje ismét negatívabbá vált és elérhette a Doxey-modell irritációs szakaszát - sőt, helyenként akár az antagonisztikus szakaszt is. Az 1989-es rendszerváltozás aztán gyökeresen átalakította ismét a Balaton turizmusának jellemzőit, a keresleti piac kínálati piaccá alakult, a turizmus fejlesztésében és a turisztikai szolgáltatások működésében megjelent a tudatosság iránti igény, így a lakosság attitűdjei a turisták jelenlétével kapcsolatban újra

pozitívabbá - azaz semlegessé, apatikussá - váltak. (Ez abból is adódhat, hogy a lakosok megtanultak együtt élni a turizmussal, a pozitív hatások érvényesülése érdekében elfogadják, hogy a turizmus fejlődésének vannak negatív következményei is - Halmos 1993) Ennek megfelelően a módosított Irridex-modell a következőképpen nézne ki (7.4. ábra):

7.4. ábra

Forrás: Doxey 1975, Glasson et al 1995

Természetesen ennek a hipotetikus Irridexnek a megalapozottabb elméleti igazolásához szükséges lenne olyan longitudinális kutatások eredményeinek az elemzése, amelyek a Balaton-part lakosságának a turizmussal kapcsolatos attitűdjeit vizsgálták az elmúlt 130 évben, a turizmus fejlődésének függvényében. Ilyen kutatások sajnos nincsenek, hiszen a Balaton-kutatás során, amint láhattuk, a desztináció társadalmi-gazdasági-kulturális jellemzőinek a vizsgálata mindig háttérbe szorult a környezeti összetevők, elsősorban a vízminőség és a tó vízháztartásával összefüggő egyéb kérdések kutatásával szemben. (Jelen kutatás azonban megvetheti az alapját egy jövőbeni kutatás-sorozatnak, illetve felhívhatja a figyelmet a társadalmi jellegű kutatások szükségességére Magyarország más régióiban is.).

A turisztikai infrastruktúra kapacitásának elégtelensége hozzájárult ahhoz, hogy az 1960-as években kialakuljon a külföldi vendégekkel szemben érvényesített pozitív diszkrimináció gyakorlata a Balatonnál. A magyar turisták hátrányos megkülönböztetése történetesen a külföldiek közvetlen előnyben részesítésével (például szobafoglalásnál a szűkösen rendelkezésre álló szállodákban), de közvetetten is, az árak befolyásolásán keresztül. *"Az "idegen" hozza a valutát, az "idegennek" sok a pénze, így hát az "idegenek" pénztárcájához igazították a szállodai és éttermi árakat* (Bertha 1973:207). A turizmus leggyorsabb ütemű fejlődésének időszakában a magyar gazdaságnak nagy szüksége volt keményvalutára, így voltaképpen érthető a külföldi vendégek előnyben részesítése. Ez az attitűd azonban annak ellenére nem változott meg lényegesen az elmúlt évtizedek alatt, hogy ma már konvertibilis a forint: napjainkban az az észlelés szolgál indokul egyes nemzetiségekkel kapcsolatos pozitív diszkriminációra, hogy a nyugati turisták egy főre jutó költsége magasabb, mint a magyar vagy a kelet-európai turistáké. (Ezt egyébként felmérések is alátámasztják: a külföldi turisták 1993-ban átlagosan 42.185 Ft-ot költöttek fejenként, ezzel szemben a magyarok ennek az összegnek csak körülbelül 20%-át, átlagosan 9.884 Ft-ot (Lengyel 1995). A kelet-európai turisták költsége jóval meghaladta a magyarokét.) Bár sikeres nemzetközi turizmust csak jól

működő belföldi piacon lehet megvalósítani, a Balaton-parti szolgáltatók egy része ezt ma sem látszik felismerni.

8. A VIZSGÁLT TERÜLET: A KESZTHELY-HÉVÍZ KISRÉGIÓ

Az általam vizsgált Keszthely-Hévíz kistérségi együttműködés települései Zala megyében, a Keszthely-Hévíz statisztikai kistérség területén találhatóak (a keszthelyi járást 1979-ben csatolták vissza Zala megyéhez, addig Keszthely és környéke Veszprém megyéhez tartozott). Ez utóbbi közigazgatási egység néhány fontosabb statisztikai jellemzőjét mutatja be a 8.1. táblázat.

8.1. táblázat

A KESZTHELY-HÉVÍZ STATISZTIKAI KISTÉRSÉG (1995-1997)¹

	1995	1997
Települések száma (db)	27	27
Terület (km ²)	505	505
Lakosság (fő)	46.765	46.185
Épített lakások alapterülete (m ²)	103	97,7
Közcsonahálózatba bekapcsolt lakások aránya (%)	55,9	58,2
Ezer lakosra jutó kereskedelmi szállásférőhely (db)	349	324
Kiskereskedelmi boltok száma (db)	1292	1059
Ezer lakosra jutó távbeszélőfővonal (db)	270	352

Forrás: KSH 1996, 1998a

A statisztikai kistérség lakossága a megye össznépességének 15,5%-át jelenti. A fejlettséget jelző mutatók esetében az épített lakások alapterülete gyakorlatilag mindkét vizsgált évben megfelelt a megyei átlagnak, az ezer lakosra jutó telefonvonalak száma és a csatornahálózatba bekapcsolt lakások aránya azonban jóval magasabb volt az 50%-ot sem elérő megyei átlagos szintnél. Ez utóbbinak elsősorban az lehet a magyarázata, hogy a Balaton térségében a csatornahálózatra való rákapcsolódás a vízminőség védelme miatt kritikus kérdéssé vált az elmúlt évtizedekben, és jelentős nyomás nehezedett mind a helyi lakosságra, mind pedig az üdültulajdonosokra annak érdekében, hogy minél inkább csökkenjen a tó vizébe jutó szennyvíz mennyisége. Bár az eredmények nem mutatnak jelentős sikereket, a megyei átlag feletti csatornázottság biztató jelként is felfogható.

A megye kiskereskedelmi boltjainak mintegy 25%-a található a statisztikai kistérségben, ami, a lakosság arányát tekintve, szintén átlag feletti ellátottságra utal, csakúgy, mint az ezer lakosra jutó kereskedelmi szálláshelyek száma (amely a megyei átlagnak több mint négyszerese volt mindkét vizsgált évben) (KSH 1996, 1998a).

8.1. A Keszthely-Hévíz kistérségi együttműködés

A Keszthely-Hévíz kistérségi együttműködés 1994-ben alakult meg, a két névadó város mellett Gyenesdiás, Vonyarcvashegy és Cserszegtomaj részvételével. Az öt települést a kistérségi együttműködés formális keretein kívül összeköti a középfokú oktatás, az egészségügyi ellátás, a közműrendszer vagy az, hogy a falvakból sokan a

¹ Az 1997-es adatok a legfrissebb rendelkezésre álló adatok, az 1995-ös helyzet pedig azért kerül ismertetésre, mert a dolgozathoz kapcsolódó empirikus kutatás 1995-ben készült el.

városokba járnak dolgozni. A kistérség alapvető statisztikai jellemzőit a 3. melléklet mutatja be.

A kistérségi együttműködés létrejöttéhez hosszú út vezetett. 1992-ben indult el a tervezési folyamat egy minden területet lefedő "kívánságlista" összeállításával, amely az együttműködési koncepció alapja lett. Bár a Phare támogatását nem sikerült megkapnia a társulásnak, 1994. tavaszán települési fórumokon, a vállalkozók és a lakosság bevonásával, mind az öt helységben megkezdődött az ideális településképre, kínálatra, vendégkörre vonatkozó elvárások összegyűjtése. A nyár elején megalakult településszövetség programja ezeknek az elvárásoknak az összegzésére épült.

A kistérségi együttműködés célja a régió fenntartható fejlesztése. Az 1995-ben elkészült kistérségi koncepció alapján az együttműködés fontos elemei közé tartozik a térség önkormányzatai közötti összefogás, a közös turizmuspolitika, irányelvek és fejlesztési célkitűzések megfogalmazása, illetve egy olyan alulról szerveződő struktúra megteremtése, amely keretet biztosíthat a konkrét cselekvési programok megvalósításához. A kistérség lakosaival és vállalkozóival való folyamatos kommunikáció igénye hangsúlyozottan megjelenik a kialakított koncepcióban. Mivel a turizmus a térség adottságaiból adódóan a lehetséges kitörési pontok közé tartozik, ezért a turizmus fejlesztése kiemelt fontosságúnak tekinthető a kistérségi együttműködésben (Quo Vadis Consulting Kft 1998).

A turizmus fejlődésének története a kistérség egyes településein jelentős különbségeket mutat, összességében azonban a különböző adottságokkal és vonzerőkkel rendelkező települések nagyon jól kiegészítik egymást és együtt jóval versenyképesebbek lehetnek, mint külön-külön. A Balatoni Üdülőkörzet Regionális Rendezési Terve (ÉVM 1985) a következő szerepeket szánta az egyes településeknek:

- Keszthely - nemzetközi üdülő-kiránduló szervező központ,²
- Hévíz - nemzetközi gyógyüdülő központ,³
- Gyenesdiás - üdülő-kiránduló település,⁴
- Vonyarcvashegy - üdülő-kiránduló központ,⁵
- Cserszegtomaj - kiránduló település.⁶

A Balatoni Turizmus Fejlesztési Koncepciójában az alábbi javaslatok szerepelnek a part menti települések jellegzetes arculatának a kialakítására (Lengyel 1995):

² Üdülést-idegenforgalmat több üdülőtelepülésre kiterjedően irányító település, amely gazdag közlekedési kapcsolatokkal, magas szintű ellátással és idegenforgalmi hivatalokkal rendelkezik.

³ Az adottságok fő eleme a gyógyvíz, valamint a klimatikus feltételek - a megfelelő létesítmények kialakításán túl szükséges, hogy az üdülést alárendelje a gyógyítás érdekeinek.

⁴ (üdülésre-pihenésre szolgáló, illetve meghatározott kirándulási adottságokkal rendelkező település, összefüggő nagyobb üdülőterületekkel. A településen a turisták alapfokú ellátottsága biztosított, a szolgáltatások a helyi igényeket elégítik ki. Az idegenforgalmi tájékoztatás magas színvonalú, a helyre jellemző speciális vendéglátó létesítménnyel rendelkezik.

⁵ Több irányú, többféle közlekedési kapcsolattal rendelkező, a szomszédos településekkel együttműködő település. Idegenforgalmi irodával, színvonalas idegenforgalmi szolgáltatásokkal rendelkezik. Az üdülési-idegenforgalmi létesítmények széles választékot nyújtanak, a kereskedelmi férőhelyek aránya mintegy 50%." A település meghatározott kirándulási adottságokkal rendelkezik.

⁶ Meghatározott kirándulási adottságokkal rendelkező település, közlekedési kapcsolata egy- vagy kétirányú, de intenzív. Az idegenforgalmi tájékoztatás magas színvonalú, a helyre jellemző speciális vendéglátó létesítménnyel rendelkezik.

- Keszthely - kulturális, üdülési, szórakozási és sportnagyközpont, 3. korosztály egyetem,
- Gyenesdiás - családi üdülés magánnyaralókban,
- Vonyarcvashegy - vízparti üdülőfalu.

Hévíz és Cserszegtomaj mint nem part menti települések hiányoznak a fenti listáról. Adottságaik mindkét település esetében elég egyértelműen meghatározzák versenyelőnyüket: Hévíz a gyógyturizmusra, a turisták gyógyulás utáni vágyára építhet, Cserszegtomaj pedig a falusi turizmus fejlesztését tűzheti ki célul.

8.2. A desztináció életciklus-görbe a kistérségben

A desztinációs életgörbe elmélet gyakorlati alkalmazhatóságát illetően mindig felmerül az a kérdés, hogy voltaképpen mi is tekinthető desztinációnak, hol lehet meghúzni egy vizsgált térség korlátait. Jelen esetben a Keszthely-Hévíz kistérség tekinthető egy desztinációnak (hiszen marketing szempontból például ez a célszerű megközelítés), ez a desztináció azonban mesterségesen jött létre, és az elmúlt évszázadok alatt az egyes települések turizmusa eltérően fejlődött. Ezért a 8.2. táblázatban a turizmus fejlődésének egyes szakaszait mind a kistérség egészére vonatkozóan, mind pedig külön-külön az egyes településeken próbálom bemutatni.

8.2. táblázat

A DESZTINÁCIÓS ÉLETGÖRBE SZAKASZAI A KESZTHELY-HÉVÍZ KISTÉRSÉG BEN

Szakasz	Keszthely	Hévíz	Gyenesdiás	Vonyarcvashegy	Cserszegtomaj	Kistérség
Felfedezés	1830-1861	1795-1905	1904-1960	1910-1960	1980-1991/92	1795-1991/92
Bekapcsolódás	1861-1920				1991/92-től napjainkig	1861-től napjainkig
Fejlődés	1920-1980	1905-1975	1960-től napjainkig	1960-1980		1905-napjainkig
Konszolidáció	1980-től napjainkig	1975-től napjainkig		1980- napjainkig		1975-től napjainkig
Stagnálás						1980-től napjainkig
Hanyatlás						
Újjáéledés						

Forrás: Erdős 1911, Balaton 1913a, 1913b, Cséplő 1934, Antalffy 1984, Tar 1988, Lóczy 1992, Pannon Consulting 1993, Szántó 1993, Szabó 1994, Tar 1995, Hóbor 1998

Az egyes településeken a turizmus fejlődésének történetét a 4. melléklet mutatja be.

A 8.2. táblázatból látható, hogy a turizmus fejlődésének szakaszai meglehetősen különbözőek voltak a kistérség egyes településein. Keszthelyen és Hévízen jóval korábban megjelentek az első turisták, mint a másik három helységben, és ennek megfelelően jóval hamarabb kiépült a turisztikai infrastruktúra is. Gyenesdiás és Vonyarcvashegy egy ideig hasonlóan fejlődött, az utóbbi településen azonban nagyobb volumenű volt a turizmusfejlesztés, az 1980-as évekre valódi tömegturizmus jött létre, ami rövid távon kedvező volt a helyi lakosság számára,

hosszabb távon azonban kedvezőtlennek bizonyult. Vonyarcvashegynek jelenleg hasonló problémákkal kell megküzdenie, mint az átlagos Balaton-parti üdülőhelyeknek: a kereslet rendkívül szezonális, éves szinten a turisztikai szolgáltatások kihasználtsága alacsony, a turisták minőségi összetétele romlik. Gyenesdiás azonban éppen abból profitálhat, hogy a korábbi fejlesztései programok nem tekintették kiemelten fejlesztendő településnek (lásd ÉVM 1985). A kistérségben turisztikailag a legfejletlenebb Cserszegtomaj: mivel nem a parton fekszik és gyógyvize sincs, ezért az 1980-as évek végéig háttérbe szorult, fejlődése csak az elmúlt évtizedekben kezdődött meg.

Az egyes települések történetében tapasztalható rendkívül nagy eltérések miatt a kistérség egészére nézve nem rajzolható fel egy egységes életgörbe. Mivel azonban Hévízzel és Keszthellyel összehasonlítva Cserszegtomaj turisztikai jelentősége viszonylag alacsony, összességében levonható az a következtetés, hogy a kistérség turizmusa nagyjából a konszolidáció szakaszában van. Ennek megfelelően a turizmus társadalmi-kulturális hatásaival kapcsolatos lakossági észlelésekre vonatkozóan az várható, hogy a helyi lakosok a turizmus fejlődésének meglehetősen sok pozitív és negatív hatását észlelik, tisztában vannak azzal, hogy a turizmus jelentős gazdasági szerepet játszik a térségben, attitűdjeik pedig a turistákkal és az egész szektorral szemben semlegesek, illetve inkább negatívak.

8.3. A kistérségbe érkező turisták jellemzői

A Keszthely-Hévíz kistérségben a helyi önkormányzatok adatai szerint 1995-ben összesen 175.012 turista szállt meg kereskedelmi szálláshelyen (a más típusú szálláshelyet igénybe vevők számáról nem álltak rendelkezésre statisztikai adatok). Amint azt a 8.3. táblázat mutatja, a kistérség vendégeinek több mint fele Hévízen tartózkodott, csaknem 40%-a pedig Keszthelyen, ebből is látható tehát, hogy a két város domináns szerepet játszik a kistérség turistaforgalmában (lásd még 5. melléklet).

8.3. táblázat

TURISTAÉRKEZÉSEK A KESZTHELY-HÉVÍZ KIS RÉGIÓBAN

Település	Turista ¹		Ebből külföldi		Vendégéjszaka ¹		Ebből külföldi	
	fő	régió %-a	fő	%	fő	régió %-a	fő	%
Keszthely	58550	37,29	40241	68,73 ²	266979	26,81	211898	79,37 ²
Hévíz	82883	52,79	44031	53,12 ²	590449	59,29	406796	68,90 ²
Gyenesdiás	4276	2,72	3774	88,26 ²	34325	3,44	32247	93,95 ²
Vonyarcvashegy	10710	6,82	8444	78,84 ²	100598	10,11	88640	88,11 ²
Cserszegtomaj	593	0,38	582	98,15 ²	3434	0,35	3421	99,62 ²
Összesen	157012	100,00	97072	61,82³	995785	100,00	743002	74,61³

¹ - kereskedelmi szálláshelyen

² - a település forgalmának %-ában

³ - régió forgalmának %-ban

Forrás: A helyi önkormányzatok adatai 1995, KSH 1996

A külföldi vendégek aránya a balatoni átlagnál (Lengyel 1995) jóval magasabb volt a kistérségben, hiszen az öt településen együtt nézve megközelítette a 75%-ot. Egyenként vizsgálva a külföldi vendégek arányát a 8.3. táblázat adatai azt mutatják, hogy mind a tipikus tóparti üdülőhelynek tekinthető Gyenesdiásra és Vonyarcvashegyre, mind pedig a kezdődő turizmussal rendelkező Cserszegtomajra szinte kizárólag külföldről érkeztek a kereskedelmi szálláshelyek vendégei, de még Keszthelyen is rendkívül magas volt a nemzetközi turisták aránya. Egyedül Hévízen volt alacsonyabb ez az arány a kistérség átlagánál, mivel a település gyógyturizmusa számos belföldi vendéget is vonz. A város turisztikai infrastruktúrájának egy része hagyományosan a szociálturizmusra épült, ezek a létesítmények ma is jelentős számban fogadnak hazai vendégeket.

A kistérségben a turisták nemzetiségi összetétele (főként magyar, illetve német nyelvterületről érkező), motivációi és tevékenységei többé-kevésbé megfelelnek a balatoni turizmus általános ismertetésénél leírtaknak (7.6. fejezet), így ezek ismertetésére nem térünk ki részletesebben.

A kistérségben Hévíz kivételével minden településen kifejezetten szezonális a turisztikai kereslet, ami hozzájárul a helyi lakosságra nehezedő társadalmi nyomás fokozódásához. Az egy lakosra jutó turistaszám egész éves szinten Hévízen 18,43 fő, Vonyarcvashegyen 6,17 fő, Keszthelyen 2,69 fő, Gyenesdiáson 1,71 fő, Cserszegtomajon pedig 0,4 fő (a kistérség egészében 4,91 fő). Amennyiben figyelembe vesszük a turisták átlagos tartózkodási idejét az egyes településeken és a vendégéjszakaszámból számítjuk ki a napi relatív turista sűrűséget, akkor is az állapítható meg, hogy a hévízi lakosságnak kell a legnagyobb nyomással megbirkóznia: Hévízen ugyanis naponta 0,359 vendég esik minden egyes állandó lakosra, míg Vonyarcvashegyen ez az érték 0,158, Gyenesdiáson 0,037, Keszthelyen 0,034, Cserszegtomajon pedig 0,006 (a kistérségben átlagosan 0,085).

A turistaforgalom szezonális megoszlásáról nincsenek pontos adatok a kistérségre vonatkozóan, becslések alapján azonban feltételezhető, hogy a két tipikus üdülőtelepülésen - azaz Vonyarcvashegyen és Gyenesdiáson - a kereslet a nyári hónapokra (tehát mintegy 6-10 hétre) koncentrálódik. Keszthelyen szintén a nyári időszak tekinthető dominánsnak, Hévízen viszont a gyógyturizmus miatt gyakorlatilag egész éves a szezon. Az utóbbi két településen nyaranta jelentős a kirándulóforgalom is. Cserszegtomajon az elő-és az utószezon a legkeresettebb (helyi önkormányzat 1995), de nyáron is érkeznek vendégek, így a forgalom mintegy 4 hónapra oszlik el. Mindebből az alábbi következtetések szűrhetők le: Hévíz kivételével a többi négy településen az év jelentős részében gyakorlatilag nincsenek turisták. Amikor vannak, akkor viszont Vonyarcvashegyen a legnagyobb a zsúfoltság, ahol minden helyi lakosra jut egy turista is, és Cserszegtomajon a legkisebb, ahol a turistáknak az állandó létszámához viszonyított aránya csak körülbelül 0,02. (Hévízen egy lakosra mintegy 0,6 vendég esik egyszerre, Keszthelyen és Gyenesdiáson körülbelül 0,2-0,2, a kistérség egészére nézve átlagosan mintegy 0,5.)

9. A KUTATÁS HIPOTÉZISEI

Az alábbi hipotézisek többféle forráson alapulnak: az elméleti szakirodalom feldolgozásán, a más országokban, más régiókban elvégzett hasonló jellegű kutatások eredményein és a korábban a Balatonnál szerzett tapasztalataimon (Lengyel 1995). Az elméleti feltevések és a más országokban levont következtetések hazai vizsgálata érdekében szerepeltek a kutatásban olyan hipotézisek is, amelyek némiképp megalapozatlannak tűnhetnek a régiót ismerők számára.

H 1. A turizmus fejlődésének mind pozitív, mind negatív hatásai észlelhetőek a Keszthely-Hévíz kistérségben.

A turizmus olyan komplex gazdasági-társadalmi jelenség, amely jelentős változásokat idézhet elő a fogadóterületek jellemzőiben (Mathieson & Wall 1982). Ezek között a változások között az esetek többségében egyszerre vannak kedvezőek és kedvezőtlenek is (a turizmus legfontosabb pozitív és negatív társadalmi-kulturális hatásait az 5. fejezet mutatta be részletesebben és az 5.1. táblázat foglalta össze). Amint azt a 8.2. fejezetben láthattuk, a Keszthely-Hévíz kistérségben a turizmus fejlődése hosszú történetre tekinthet vissza, jelenleg pedig az iparág a kistérség domináns gazdasági tevékenysége. Így feltételezhető, hogy a lakosok többsége a turizmusnak mind a kedvező, mind a kedvezőtlen hatásait észleli.

H 2. Vannak a társadalmi-kulturális életnek olyan területei, amelyekre a turizmus egyaránt van pozitív és negatív hatással.

Amint azt láthattuk a szakirodalom áttekintése során, a turizmus egyszerre gyakorolhat pozitív és negatív hatást ugyanarra a társadalmi-kulturális változóra (5.1. táblázat): például növeli a munkahelyek számát, de szezonális és szakképzetlen munkalehetőségeket teremt elsősorban; vagy feleleveníthet eltűnőben lévő kézműves-hagyományokat, de hozzájárulhat azok kommercializálásához is.

A lényeges eltérés tehát H1 és H2 között abban áll, hogy míg H1 azt mondja ki, hogy a vizsgált területen egyaránt észlelnek a lakosok kedvező és kedvezőtlen hatásokat (például úgy vélhetik, hogy a jövedelmeket növeli a turizmus, ami kizárólag pozitív hatás, a közlekedési viszonyokat pedig rontja, ami viszont kizárólag negatív hatás), H2 azt állítja, hogy ugyanarra a tényezőre egyszerre gyakorolhat a turizmus fejlődése kedvező és kedvezőtlen hatást (tehát például az idősebb és fiatalabb generációk közötti kapcsolat esetenként javul, mert a közös turisztikai vállalkozás összehozza a családtagokat, esetenként viszont romlik, mert az idősebbek nehezen tolerálják a fiatalok megváltozott viselkedését).

H 3. Mivel a kulturális különbség a turisták és a helyi lakosok között nem túl jelentős, ezért a turizmus szocio-ökonómiai hatásait a lakosok jelentősebbnek érzlelik, mint a turizmus kulturális hatásait.

A Keszthely-Hévíz kistérségbe a magyarok mellett érkező külföldi turisták túlnyomó része német vagy osztrák (Lengyel 1995, helyi önkormányzatok statisztikái), a többiek is szinte kizárólag európaiak, tehát az általuk képviselt kultúra nem tér el jelentősen a helyi lakosság kultúrájától (közös történelmünk következtében osztrák és német hatás a Dunántúlon évszázadok óta tapasztalható). Ebből következően feltételezhető, hogy a lakosok jelentősebbnek érzik a turizmus fejlődésének a szocio-ökonómiai változókra gyakorolt hatásait a kulturális hatásoknál, amelyek elsősorban a turista-házigazda kapcsolaton és két fél közötti kulturális különbségeken keresztül érvényesülnek.

H 4. A szocio-ökonómiai tényezőkre gyakorolt hatásokat a lakosok pozitívabbnak érzlelik, mint a kulturális jellegű tényezőkre gyakorolt hatásokat.

A Keszthely-Hévíz kistérségben a turizmus a legfontosabb gazdasági tényező, a helyi lakosok jelentős részének származik legálisan vagy illegálisan jövedelme a turizmus szektorból. Az elmúlt évtizedek fejlesztéseinek nagy része is a turizmus bevételeinek és a fejlesztésére irányuló szándéknak köszönhető. Emellett a turizmus hatásaival foglalkozó kutatások a turizmus gazdasági hatásait jóval pozitívabban értékelik, mint

a társadalmi (vagy a környezeti) hatásokat (a turizmus pozitív hatásait hangsúlyozó pártoló irányzat képviselői például a turizmus pozitív gazdasági hatásait vették elsősorban figyelembe) (lásd 1.3. fejezet).

H 5. A kistrégió lakosságának jelentős része aktívan támogatja a turizmus fejlődését.

A hipotézis a 4.3. ábrán bemutatott elméleti modell (Butler 1975) alapján azt feltételezi, hogy egyrészt a lakosság nagy részének attitűdjei pozitívak a turizmus fejlődésével kapcsolatban, másrészt pedig többségük ki is fejezi támogatását vagy hozzá is járul valamilyen módon a turizmus fejlődéséhez.

H 6. Azok a lakosok, akik úgy érzik, van befolyásuk a turizmus fejlődésére, inkább érzik pozitívnak a fejlődés hatásait.

A hipotézis szerint azok a lakosok, akik aktívan hozzájárulnak a turizmus fejlődéséhez, befolyásolni képesek a fejlődés irányát, tehát nem akaratuktól függetlenül fejlődik a helyi turizmus. Ez pedig azt eredményezi, hogy az általuk befolyásolt módon alakult változásokat pozitívabban ítélik meg, mint azok, akik úgy érzik, hogy nincsen befolyásuk a turizmus fejlődésére. A turizmus fejlődésére gyakorolt egyéni befolyás észlelt mértéke jelentősen összefügg azzal, hogy az egyén - saját megítélése szerint - tett-e valamit a turizmus adott formában történő fejlődése érdekében vagy annak megakadályozására (Lankford & Howard 1994).

H 7. Azok a helyi lakosok, akik pozitívan értékelik a turizmus hatásait, aktívan támogatják a turizmus további növekedését, akik negatívan, azok nem.

A hipotézis azt sugallja, hogy a turizmus fejlődésének támogatása és a hatások észlelése kapcsolatban van egymással (Long, Perdue & Allen 1990). Azok a lakosok, akiknek észlelései pozitívak, támogatják a turizmus fejlődését és abba aktívan be is

kapcsolódnak, akiknek észlelései negatívak, azok nem támogatják a további növekedést (de nem is nem feltétlenül ellenzik).

H 8. Azok a lakosok, akik szorosabb kapcsolatot alakítottak ki turistákkal, kevésbé hajlamosak a turistákkal kapcsolatos sztereotípiák elfogadására.

A turista-házigazda kapcsolat jellemzői befolyásolják a helyi lakosoknak a turistákkal kapcsolatos attitűdjeit. Azoknak a helyieknek, akik személyes kapcsolatot alakítanak ki a turistákkal (tehát nem csak kommerciális tranzakció keretében vagy egy helyen tartózkodva kerülnek velük kapcsolatba), jobban adódik lehetőségük arra, hogy kölcsönösen megismerjék egymást a vendégeikkel, a kölcsönös megismerés pedig a hipotézis szerint elősegíti a sztereotípiák elutasítását.

H 9. Azoknak a lakosoknak, akik szorosabb kapcsolatot alakítottak ki turistákkal, pozitívabbak a turizmussal kapcsolatos attitűdjeik.

A Vienna Centre nemzetközi összehasonlító projektjének magyarországi kutatásában (6. fejezet) a vizsgálatok azt mutatták, hogy a turistákkal kialakított kapcsolat jellege meghatározza a lakosoknak a turizmussal kapcsolatos attitűdjeit (Gergely 1989, 1995). Mivel a fenti kutatás az egyik legjelentősebb ebben a témában Magyarországon, ezért úgy gondolom, érdemes néhány következtetését hipotézisként felhasználni a balatoni adatok elemzésében.

H 10. A Keszthely-Hévíz kistérségében a turisták száma meghaladja a társadalmi teherbíróképesség szintjét.

A társadalmi teherbíróképesség a turistáknak az a száma, amelyet a helyi lakosság ellenszenv nélkül képes elfogadni (lásd 4.5.1. fejezet), illetve amely még nem okoz elfogadhatatlan változásokat a helyi lakosok életmódjában. Egy desztináció akkor éri el a társadalmi teherbíróképességét, amikor a helyi lakosok azt észlelik, hogy a turizmus fejlődéséből származó társadalmi hátrányok elfogadhatatlan mértékben

meghaladják a társadalmi előnyöket, és ennek következtében jóval kevésbé képesek tolerálni a turisták jelenlétét és viselkedését.

A fenti hipotézis a turistaszezonra vonatkozik, mivel a társadalmi teherbíróképesség értékelésének csak erre az időszakra vonatkoztatva van értelme a kistérségben tapasztalható rendkívül jelentős szezonális következtében.

H 11. A turistaszezonban a desztinációban tapasztalható erős koncentráció negatív attitűdöket és viselkedést eredményez a turistákkal és a turizmussal szemben.

Amint azt a 4.3.1. fejezetben láthattuk, Doxey (1975) szerint a turisták számának növekedése azt eredményezi, hogy egyre negatívabbá válnak a helyi lakosok attitűdjei a turizmussal kapcsolatban. A Keszthely-Hévíz kistérség turizmusára magas szezonális jellemző, így a szezonban és a szezonon kívül jelentős különbség van az egyszerre a desztinációban tartózkodók létszáma között. Ezért feltételezhető, hogy szezonban a turisták fokozottan észlelhető jelenléte nagyobb irritációs tényezőt jelent a helyi lakosság számára. A desztináció társadalmi és pszichológiai teherbíróképességének megközelítése pedig a lakosság turistákkal és turizmussal kapcsolatos kedvezőtlen attitűdjeiben fejeződik ki.

H 12. Aki a turizmusban dolgozik vagy van a turizmusban dolgozó családtagja, az kedvezőbben értékeli a turizmus hatásait, mint az, aki nem dolgozik a turizmusban és nincs a turizmusban dolgozó családtagja.

A hipotézis alapja kettős: egyrészt akinek közvetlen anyagi előnye származik a turizmusból, az feltehetően magasabbra értékeli a szocio-ökonómiai hatásokat és toleránsabb az egyéb hatások megítélésében annál, mint aki nem részesül közvetlenül a turizmus nyújtotta előnyökből, de el kell viselnie az azzal járó hátrányokat (mint például a turistaszezonban jelentkező zsúfoltságot vagy megnövekedő zajt). Ezt a hipotézist egyébként több kutatás is vizsgálta, volt, amely beigazolódni látta (Pizam 1978, Brougham & Butler 1981, Gergely 1989, Long, Perdue & Allen 1990), volt, amelyik nem (Liu & Var 1986).

H 13. A lakosság demográfiai jellemzői nem meghatározóak az észlelt hatások mértékét és pozitív-negatív mivoltát illetően.

A hipotézis szerint nem tapasztalható szignifikáns különbség az észlelt hatásokban kor, nem, foglalkozás és az adott helyen leélt idő szerint a kistérség lakossága körében. A turizmus társadalmi-kulturális hatásainak lakossági észleléseire vonatkozó nemzetközi kutatások némileg ellentmondóak ebben a kérdésben (például Belisle & Hoy (1980), Schlüter & Var (1988), Allen et al (1993) vagy Snaith & Haley (1999) úgy találta, hogy ezek a változók nem befolyásolják jelentősen a lakosok észleléseit, Pizam (1980) vagy Brougham & Butler (1981) viszont az ellenkezőjét állapította meg).

Mivel a Keszthely-Hévíz kistérségben gyakorlatilag szinte senki nem tudja elkerülni, hogy szembesüljön a turizmus hatásaival, úgy gondoltam, hogy a turistákkal kialakított kapcsolat jellege vagy a turizmusban való bekapcsolódás mértéke jóval nagyobb hatást gyakorolhat a lakosok észleléseire, ezért fogalmaztam meg végül a fenti módon a demográfiai változókra vonatkozó hipotézist. (A "foglalkozás" fogalma ennél a hipotézisnél az összes vizsgált foglalkozási kategóriát tartalmazza, a turizmusban való foglalkoztatottság befolyásoló erejét külön elemzem a 7. hipotézis kapcsán.)

9.1. Hipotéziscsoportok

A fentiekben ismertetett hipotéziseket logikailag össze lehet vonni négy nagy csoportba. Ez a csoportosítás lényegesen megkönnyíti a kutatási eredmények értelmezését, ugyanis a kérdőív egy-egy kérdésére adott válaszok esetenként több hipotézis elfogadását vagy elutasítását is alátámasztják. Az összevonás során kialakult csoportokat a 9.1. táblázat tartalmazza.

HIPOTÉZISCSONPORTOK

1. hipotéziscsoport	
A turizmus hatásainak észleléseire vonatkozó hipotézisek	
H 1.	A turizmus fejlődésének mind pozitív, mind negatív hatásai észlelhetők a Keszthely-Hévíz kistérségben.
H 2.	Vannak a társadalmi-kulturális életnek olyan területei, amelyekre a turizmus egyaránt van pozitív és negatív hatással.
H 3.	Mivel a kulturális különbség a turisták és a helyi lakosok között nem túl jelentős, ezért a turizmus szocio-ökonómiai hatásait a lakosok jelentősebbnek érzik, mint a turizmus kulturális hatásait.
H 4.	A szocio-ökonómiai tényezőkre gyakorolt hatásokat a lakosok pozitívabbnak érzik, mint a kulturális jellegű tényezőkre gyakorolt hatásokat.
2. hipotéziscsoport	
A kistérség lakosságának turizmussal kapcsolatos attitűdjeire vonatkozó hipotézisek	
H 5.	A kistérség lakosságának jelentős része aktívan támogatja a turizmus fejlődését.
H 6.	Azok a lakosok, akik úgy érzik, van befolyásuk a turizmus fejlődésére, inkább érzik pozitívnak a fejlődés hatásait.
H 7.	Azok a helyi lakosok, akik pozitívan értékelik a turizmus hatásait, aktívan támogatják a turizmus további növekedését, akik negatívan, azok nem.
3. hipotéziscsoport	
A lakosok és a turisták kapcsolatára, a lakosoknak a turistákkal szembeni attitűdjeire vonatkozó hipotézisek	
H 8.	Azok a lakosok, akik szorosabb kapcsolatot alakítottak ki turistákkal, kevésbé hajlamosak a turistákkal kapcsolatos sztereotípiák elfogadására.
H 9.	Azoknak a lakosoknak, akik szorosabb kapcsolatot alakítottak ki turistákkal, pozitívabbnak a turizmussal kapcsolatos attitűdjük.
H 10.	A Keszthely-Hévíz kistérségben a turisták száma meghaladja a társadalmi teherbíróképesség szintjét.
H 11.	A turistaszezonban a desztinációban tapasztalható erős koncentráció negatív attitűdöket és viselkedést eredményez a turistákkal és a turizmussal szemben.
4. hipotéziscsoport	
A turizmus hatásaira vonatkozó észleléseket befolyásoló tényezőkkel kapcsolatos hipotézisek	
H 12.	Aki a turizmusban dolgozik vagy van a turizmusban dolgozó családtagja, az kedvezőbben értékeli a turizmus hatásait, mint az, aki nem dolgozik a turizmusban és nincs a turizmusban dolgozó családtagja.
H 13.	A lakosság demográfiai jellemzői nem meghatározóak az észlelt hatások mértékét és pozitív-negatív mivoltát illetően.

10. A KESZTHELY-HÉVÍZ KISRÉGIÓBAN ELVÉGZETT EMPIRIKUS KUTATÁS

Az empirikus kutatás célja a turizmus társadalmi-kulturális hatásainak a megismerése volt Magyarország egyik legfontosabb turisztikai desztinációjának, a Balatonnak egyik régiójában, a Keszthely-Hévíz kistérségi együttműködés területén. Amint már azt a Bevezetésben is említettem, azt akartam megvizsgálni, hogy a helyi közösség tagjainak észlelései, véleménye szerint a vizsgált kistérségben a turizmus fejlődése milyen társadalmi és kulturális változókra gyakorol hatást, illetve hogy a bekövetkező változások kedvezőnek vagy kedvezőtlennek tekinthetők.

Az empirikus kutatási kérdések a következőket foglalták magukban:

- A turizmus milyen társadalmi-kulturális hatásait észlelik a helyi lakosok a kistérségben - azaz milyen társadalmi-kulturális változásokat tulajdonítanak a turizmus fejlődésének ?
- Hogyan értékelik ezen változások mértékét és kedvező-kedvezőtlen mivoltát ?
- Milyen tényezők befolyásolják a lakosok észleléseit a turizmus társadalmi-kulturális hatásaira vonatkozóan ?
- Mennyiben felelnek meg a lakosok észlelései a valóságnak ?

10.1. A kutatás módszertana

Az empirikus kutatás alapvetően két módszerre épült: egyrészt egy kérdőíves megkérdezést végeztem el a kistérség lakossága körében 1995. nyarán, másrészt strukturált interjúkat készítettem helyi szakértőkkel. A kérdőíves felmérés résztvevői a helyi állandó lakosok közül kerültek ki, a strukturált interjúk alanyai pedig helyi turisztikai vállalatok vezető szintű munkatársai, önkormányzatok, hatóságok, civil szervezetek képviselői voltak, illetve olyan, a turizmusban aktív szerepet vállaló helyi lakosok, akik véleményformálónak számítanak az adott közösségben.

Az empirikus kutatás nem a turizmus társadalmi-kulturális hatásainak objektív mérésére, hanem alapvetően a helyi lakosság észleléseire összpontosított, figyelembe véve egyúttal mind a másodlagos források feldolgozásából levonható

következtetéseket, mind pedig a szakértői véleményeket. Az ugyanis nagy mértékben befolyásolja a lakosságnak a turizmussal kapcsolatos attitűdjeit, hogy a lakosok maguk hogyan minősítik az életükben bekövetkezett változásokat. Különösen a turizmus társadalmi-kulturális hatásaira igaz az, hogy ezek a hatások rendszerint olyan mértékben tekinthetők kedvezőeknek vagy kedvezőtleneknek, amilyen mértékben az érintettek - az adott desztináció lakosai - annak értékelik őket (Crandall 1987). Hosszú távon pedig csak akkor lehet egy turisztikai desztináció sikeres, ha a helyi lakosság attitűdjei a turizmussal mint gazdasági és társadalmi jelenséggel kapcsolatban kedvezőek (részletesebben a percepciókutatás jelentőségét a 3.4. fejezetben fejtettem ki).

10.1.1. A lakossági felmérés technikája

A kérdőíves felmérés során a lakosoknak egy előre megadott, a turizmus által nagy valószínűséggel befolyásolt társadalmi-kulturális tényezőket tartalmazó változólista alapján ötfokú skálán¹ kellett a turizmus hatásait értékelni. A változók listája egyrészt a turizmus hatásaira vonatkozó szakirodalom (elsősorban például Garland 1984, Milman & Pizam 1988, Allen et al 1993, Haralambopoulos 1993, Pizam, Milman & King 1994), másrészt pedig a Balatonnal vagy a kistérséggel foglalkozó kutatások és saját korábbi balatoni tapasztalataim (részvétel a balatoni turizmus fejlesztési koncepciójának elkészítésében - Lengyel 1995) alapján jött létre. A változók között szerepelnek szocio-ökonómiai és szocio-kulturális tényezők is, az előbbiektől azonban csak olyanok, amelyek más, a turizmus társadalmi-kulturális hatásaival foglalkozó kutatásokban is előfordulnak (például Garland 1984, Tsartas 1992, Pizam, Milman & King 1994, Haralambopoulos & Pizam 1996), illetve amelyeknek jelentős szerepük van a lakosság életminőségének befolyásolásában.

A kutatási hipotézisek tesztelése érdekében a kérdőív tartalmazott a megkérdezetteknek a turizmushoz és a turistákhoz való viszonyára, a turizmus

¹ A változók jellege miatt két hasonló tartalmú, de eltérően megfogalmazott skálát kellett alkalmaznom:

1-jelentősen rontja, 2-némileg rontja, 3-nem befolyásolja, 4-némileg javítja, 5-jelentősen javítja
1-jelentősen csökkenti, 2-némileg csökkenti, 3-nem befolyásolja, 4-némileg növeli, 5-jelentősen növeli

szektorba való bekapcsolódására, illetve demográfiai jellemzőire vonatkozó kérdéseket is.

A kérdések nagy része zárt volt, mivel ez lényegesen megkönnyítette az adatfeldolgozást, de néhány nyílt kérdés lehetőséget adott a válaszolóknak véleményük szabad kifejtésére, illetve az előre megadott változólista kiegészítésére is, amennyiben ezt szükségesnek vélték. A megkérdezés kérdezőbiztos segítségével történt, a magasabb válaszarány és a csak személyesen megszerezhető kiegészítő információk megszerzése érdekében.

A kérdőívet Szarvason teszteltem 1994. nyarán, hasonló méretű, vízparti településen. Ezen kívül egyeztettem a kérdőívet turisztikai szakemberekkel is. A 6. mellékletben látható kérdőív az eredeti változat alapján, a szükséges módosítások elvégzésével készült el.

10.1.2. A lakossági felmérés mintájának jellemzői

A megkérdezés során alkalmazott minta nagysága 202 fő volt, ami a kistérség összlakosságának 0,6%-át jelentette². Bár ez a mintanagyság társadalomtudományi mércével mérve kicsinek számít, jelen kutatás szempontjából elfogadhatónak vélem, mivel több, a helyi lakosoknak a turizmus hatásaira vonatkozó észleléseivel foglalkozó, nemzetközileg elismert kutatás hasonló nagyságrendű mintát alkalmazott (például Belisle & Hoy 1980: 108 fő (0,1%); Sheldon & Var 1984: 54 fő (nincs adat a teljes populációra); Var, Kendall & Tarakcioglu 1985: 98 fő (nincs adat a teljes populációra); Um & Crompton 1987: 62 fő (0,2%); Milman & Pizam 1988: 203 fő (0,02 %); Getz 1994: 79 fő (0,6%); Pizam, Milman & King 1994: 41 fő (0,0041%) és 134 fő (1,7%);). Természetesen a mintanagyságból következő korlátokat a felmérés eredményeinek elemzése során figyelembe kell venni, ez a kutatás tehát nem alkalmas például arra, hogy a kistérség egyes települései között - az eltérő turisztikai jellemzőkből adódóan - feltehetően létező percepciós különbségeket kimutassa.

² Az eredetileg meghatározott mintanagyság 200 fő volt, de a mintavételhez alkalmazott számítások során adódó kerekítések megnövelték az eredeti értéket 202 főre.

A minta települések közötti elosztásában figyelembe vettem a települések állandó lakosságának a számát, majd pedig az így megkapott mintaszámokat súlyoztam az egyes településeken tapasztalt turista-házigazda aránnyal (azért nem a turisták abszolút számával, mert a hatások szempontjából az aránynak jóval nagyobb szerepe van), annak érdekében, hogy a kapott eredményekben érvényesülhessen a turistakonzentráció hatása.

Az egyes településeken belül a mintavétel a kvótás és a szisztematikus mintavétel szabályainak kombinálásával történt. A kvóták meghatározásának alapja a lakosság nem és életkor szerinti megoszlása volt (azzal a megszorítással, hogy csak 14 éven felüliek kerülhettek be a mintába), a települési önkormányzatok által rendelkezésre bocsátott 1995. évi korfa alapján. Ennek megfelelően a kialakított minta megoszlása megfelel a kistérségben élő népesség kor és nem szerint megoszlásának. (A minta részletes összetételének leírása a 7. mellékletben található). A személyes megkérdezésből adódóan a válaszadási arány a felmérés során 100% volt.

A felmérés során megkérdezett 202 fő állandó lakos volt. Eredetileg felmerült a nyaralótulajdonosok bevonása a megkérdezésbe, mivel ők más jellemzőkkel, más érdekekkel rendelkeznek, véleményük tehát feltehetően gazdagíthatta volna a kutatás eredményeit. Éppen ez a különбözőség volt azonban az oka annak, hogy menet közben el kellett vetnem a nyaralótulajdonosok bevonásának ötletét: a minta mérete arra nem adott volna lehetőséget, hogy véleményüket elkülönítve és a helyi lakosok véleményével összehasonlítva elemezzem, tovább rontották volna azonban a minta reprezentativitását.

10.1.3. A szakértői interjúk jellemzői

Szintén 1995. nyarán összesen 43 fővel készítettem interjúkat a Keszthely-Hévíz kistérségben. A szakértői megkérdezés résztvevőinek kiválasztásában törekedtem arra, hogy a kistérség mind az öt települése képviseltetve legyen és a megkérdezettek a turisztikai érdekcsoportok - turisztikai vállalkozások, önkormányzatok, turisztikai intézmények, kulturális intézmények, civil szervezetek, lakosság - széles körét reprezentálják. A megkérdezettek teljes listáját a 8. melléklet tartalmazza.

A szakértők kiválasztásánál kezdetben a helyi önkormányzatok javaslataira támaszkodtam, az interjúk megkezdését követően viszont az általam előzetesen meghatározott irányelvek keretein belül gyakorlatilag "hólabda-szerűen" zajlott a további interjúalanyok kiválasztása, mivel szinte minden beszélgetés során további megkérdezendők hosszú listájával gazdagodtam. A már többször említett időbeni és anyagi korlátok miatt a vállalatoknak és intézményeknek főként csak a vezető szintű munkatársai kerültek be a megkérdezettek körébe, a civil szervezetek és a lakosság képviselőit pedig annak alapján választottam ki, hogy a kérdőíves lakossági felmérésben részt vevő lakosok kiket ajánlottak legnagyobb számban.

A szakértőknek feltett kérdések alapvetően öt nagy csoportba voltak sorolhatók: (1) az adott település általános társadalmi-gazdasági jellemzői, (2) a turizmus története a településen, turisztikai adottságok, a turizmustervezés és -fejlesztés, (3) a turisztikai kereslet és kínálat összetevői és jellemzői (vendégszám, vendégéjszakaszám, szezonáltság, férőhelykapacitás volumene és megoszlása, turisztikai szolgáltatások köre és minősége, ár-érték arány, a turizmusban foglalkoztatottak), (4) a turizmus hatásai a településen (általában és társadalmi-kulturális tényezőkre vonatkozóan), illetve (5) a turizmussal kapcsolatos attitűdök, hozzáállás, aktivitás.

A szakértői megkérdezés eredményei közül a következőkben elsősorban azokra a társadalmi-kulturális hatásokra fogok összpontosítani, amelyeket a megkérdezettek a turizmus fejlődésének tulajdonítottak. Az összegyűjtött egyéb információkat a Balaton és a Keszthely-Hévíz kistérség turizmusa történetének bemutatásánál, illetve az életciklus-görbe modell és a Doxey-féle Irridex modell vizsgálatánál hasznosítottam.

10.2. A felmérésben részt vevő állandó lakosok jellemzői

A válaszadók több mint 90%-a öt évnél hosszabb ideje élt az adott településen, több mint 50%-uk pedig 20 évnél is hosszabb ideig (10.1. táblázat). Mindazok, akik ennyi ideje éltek a kistérségben, nehezen kerülhették el, hogy szembesüljenek a turizmus okozta változásokkal. Ezeknek az adatoknak alapján tehát feltételezhető, hogy a válaszadók jó áttekintéssel kell, hogy rendelkezzenek a turizmus fejlődéséről az adott

településeken: bár nem feltétlenül felelnek meg az általuk észlelt hatások a turizmus által indukált valóságos változásoknak, az valószínűsíthető, hogy számos hatást észlelnek, van kialakult véleményük az érvényesülő hatásokról és ez a szubjektív vélemény befolyásolja a turizmussal kapcsolatos attitűdjeiket.

10.1. táblázat

A MINTA LAKOSSÁGI MEGOSZLÁSA

Állandó lakos hány éve lakik a településen	Gyakoriság (fő)	%
0-5 éve	15	7,4
6-10 éve	24	11,9
11-15 éve	32	15,8
16-20 éve	27	13,4
több mint 20 éve	104	51,5
Összesen	202	100,0

A felmérésben részt vevők maguk is rendszeresen válnak turistává, hiszen több mint 90%-uk szokott rendszeresen utazni. Így feltételezhető, hogy az eltérő turista-házigazda szerepekből adódó konfliktusok viszonylag csekélyebb mértékűek lehetnek, mivel saját turistaként szerzett tapasztalataik toleránsabbakká tehetik a helyi lakosokat a turisták viselkedésével szemben (Urry 1990).

Az összes megkérdezett mintegy egyharmada a turizmusban dolgozott (33,7%), csaknem 40%-uknak pedig volt olyan családtagja, aki a turizmusban dolgozik (összehasonlítva a két csoportot pedig az derült ki, hogy a válaszadók több mint 20%-a saját maga is turisztikai foglalkoztatott volt és rendelkezett is a turizmusban dolgozó családtaggal). Szobakiadáson keresztül szintén a felmérés résztvevőinek egyharmada kapcsolódott be a turizmusba (a szobakiadók kétharmada azonban csak mellékesen foglalkozott vendégfogadással, mivel a megkérdezés során nem a turizmusban dolgozónak vallotta magát).

10.2.1. A lakosság és a turisták kapcsolata

Mivel a szakirodalom alapján feltételezhető, hogy a helyi lakosság és a turisták között kialakult kapcsolat befolyásolja a turizmus hatásaira vonatkozó észleléseket, rákérdeztem a felmérés során ennek a kapcsolatnak a jellegére. Az eredmények szerint a megkérdezettek jelentős része úgy érezte, baráti kapcsolatban van a

településére látogató turistákkal (10.2. táblázat). Szintén jelentős volt azoknak az aránya is, akik "csak" hivatalos kapcsolatot alakítottak ki (a felmérés során a barátságot tekintettem a turista-házigazda kapcsolat legmélyebb szintjének, így azok között, akik baráti kapcsolatról számoltak be, lehetnek olyanok, akik egyúttal munkájuk során is kapcsolatba kerülnek a régióba látogatókkal - nincsen tehát ellentmondás aközött, hogy a megkérdezettek mintegy harmada dolgozik a turizmusban és csak körülbelül egyötöde számolt be hivatalos kapcsolatról).

10.2. táblázat

A TURISTÁKKAL VALÓ KAPCSOLAT JELLEGE

Kapcsolat jellege	Gyakoriság (fő)	%
Baráti kapcsolat	88	43,6
Gyakori beszélgetés	23	11,4
Hivatalos kapcsolat	47	23,3
Nincs, csak látja őket	44	21,8
Összesen	202	100,0

Azt, hogy a megkérdezettek ilyen nagy arányban alakítottak ki barátságot a turistákkal, egyrészt nagy mértékben magyarázhatja a rendszeresen visszatérő turisták kedvező aránya a Balatonnál. A balatoni turizmus fejlesztési koncepciójának megalapozásául elvégzett felmérés adatai szerint az akkor megkérdezett turisták átlagosan több mint három alkalommal üdültek már a Balatonnál és 87%-uk vissza szándékozott térni (Lengyel 1995). Egy 1999-es siófoki felmérés szerint a megkérdezett turisták négyötöde visszatérő vendégnek számított, egyharmaduk pedig "sokszor" járt már előzőleg a Balatonnál (Rácz 1999).

Másrészt a baráti kapcsolatok kialakulását elősegítheti az is, hogy a térség szálláshelykínálatában jelentős szerepet játszik a szobakiadás. A felmérés eredményei szerint szignifikáns összefüggés figyelhető meg aközött, hogy a megkérdezett ad ki szobát, és hogy baráti kapcsolatnak minősítette a turistákkal kialakult kapcsolatát ($\chi^2=24,58$, $p=0,00$). A kapcsolat iránya azt mutatja, hogy azok, akik bekapcsolódnak a szobakiadásba, nagyobb valószínűséggel alakítanak ki baráti viszonyt a turistákkal, mint azok, akik nem ($\lambda=0,273$, $p=0,00$).³

³ Hogy statisztikailag jobban vizsgálható legyen ez az összefüggés, a lakosok és a turisták közötti viszonyt mutató változót átkódoltam: az új változó csak azt mutatja, hogy baráti vagy nem baráti a lakosok és a turisták közötti kapcsolat.

10.2.2. A turisták és a helyi lakosok közötti különbség

A társadalmi-kulturális hatások azon csoportjának kialakulásában, amely elsősorban a turisták és a helyi lakosok közötti interakcióból származik, jelentős szerepe van az egymással kapcsolatba kerülő emberek közötti szocio-kulturális távolságnak. Az észlelési folyamat befolyásolásán túl a kulturális különbségek meghatározóak lehetnek abban is, hogy milyen kapcsolat alakul ki a helyi lakosok és a turisták között (Sutton 1967), a kialakult kapcsolat pedig hatással van a bekövetkező társadalmi-kulturális változások jellemzőire. A szocio-kulturális távolság számos különböző területen való eltérést foglal magában (Puczkó & Rátz 1998): nemzetiség, etnikum, faj; beszélt nyelv; alapvető értékrendszer; gondolkodásmód, logika; vallási hiedelmek; hagyományok; szokások; életmód, életstílus; viselkedési szokások, normák; öltözködési szabályok; az idő fogalmának észlelése, az idővel való gazdálkodás vagy az idegenekkel szemben tanúsított attitűdök.

A Keszthely-Hévíz kistérségbe látogató turisták mintegy 33%-a magyar, a külföldiek túlnyomó része német vagy osztrák (Lengyel 1993, helyi önkormányzatok statisztikái), illetve a többiek is szinte kizárólag európaiak. Az általuk képviselt kultúra tehát nem tér el jelentősen a helyi lakosság kultúrájától (közös történelmünk következtében osztrák és német hatás a Dunántúlon évszázadok óta tapasztalható). Ezért az empirikus kutatás annak vizsgálatára terjedt ki, hogy a helyi lakosok észlelnek-e valamiféle különbséget saját maguk és a turisták között, szerintük vannak-e eltérések valamilyen területen, és ha igen, akkor milyen területen jelentkeznek ezek az eltérések és milyen mértékűek.

A felmérés során megkérdezettek több mint háromnegyede észlelt valamiféle különbséget saját maga és a településére látogató turisták között (10.3. táblázat), körülbelül egyharmaduk pedig jelentős különbséget.

10.3. táblázat

A TURISTÁKKAL SZEMBEN ÉRZETT KÜLÖNBSÉG MÉRTÉKE

Különbség mértéke	Gyakoriság (fő)	%	Összesített %
Jelentős különbség	68	33,7	33,7
Némi különbség	91	45,0	78,7
Nincs különbség	43	21,3	100,0
Összesen	202	100,0	

10.4. táblázat

A TURISTÁKKAL SZEMBEN ÉRZETT KÜLÖNBSÉG TÍPUSA

Különbség mértéke	Jelentős különbség		Némi különbség		Összesen	
Különbség típusa	fő	%	fő	%	fő	%
Anyagi helyzet	44	21,8	51	25,2	95	47,0
Általános viselkedés	33	16,3	41	20,3	74	36,6
Szabadidő eltöltése	24	11,9	41	20,3	65	32,2
Környezeti attitűdök	11	5,4	16	7,9	27	13,3
Egyéb	7	3,5	5	2,3	12	5,8

202=100%

Amint az voltaképpen várható is volt, a megkérdezettek legnagyobb számban anyagi helyzetükben észleltek bármilyen mértékű különbséget saját maguk és a turisták között (az összes megkérdezett közel fele), s ezen a területen volt a legmagasabb azoknak a száma is, akik jelentős különbséget észleltek (21,8%) (10.4. táblázat).

A turisták és a helyi lakosok észlelt anyagi helyzete több okból is eltérő lehet. A vizsgált kistérségben egyrészt igaz az, hogy a külföldi turisták többsége nyugat-európai országokból (elsősorban Ausztriából és Németországból) érkezik, ahol a hazai átlagnál jóval magasabb az egy főre jutó GDP vagy az átlagfizetés. Ennek a vendégkörnek a jelentős része tehát valóban jobb módú, mint a kistérség lakossága. A régió magyar vendégeire ugyanez a megállapítás már csak fenntartásokkal vonatkoztatható, igaz azonban az, hogy azok a magyar állampolgárok, akik utaznak (tehát akiknek köréből kikerülnek a kistérség magyar vendégei) valószínűleg szintén az átlagosnál magasabb egy főre jutó jövedelemmel rendelkezők csoportjába tartoznak.

Az anyagi helyzetben észlelt különbségek másrészt a turista-házigazda szerepek eltérő jellemzőiből erednek. A turista mobil, rugalmas, sok szabadidővel rendelkezik,

viszonylag szabadon költ, élvezi a desztinációban kínákozó élményeket és azt, hogy kiszabadult az otthoni mindennapokból. A házigazda többé-kevésbé helyhez kötött, a mindennapi életét éli és amennyiben a turizmusban dolgozik, ideje nagy részét a turisták igényeinek kielégítésével tölti. A turista számára az utazással töltött idő különleges, ezért általában igaz az, hogy üdülésére sokkal többet hajlandó ráfordítani, mint amit ugyanazon idő alatt otthon, a mindennapi életében költene el. Az anyagi helyzet különbözőségére vonatkozó észlelések tehát nem feltétlenül felelnek meg a helyiek és a turisták között fennálló valóságos anyagi különbségnek, ettől függetlenül azonban befolyást gyakorolhatnak a helyi lakosoknak a turizmussal és a turistákkal kapcsolatos attitűdjeire.

Szintén észleltek különbséget a megkérdezettek általános viselkedési különbségeket is maguk és a turisták között. Ez, hasonlóan az anyagi helyzetben észlelt különbségekhez, ugyancsak elsősorban a turisták és a házigazdák eltérő szerepéből, helyzetéből következik. A turizmus egy területen minden esetben kultúrák találkozását jelenti, s ez a találkozás többoldalú: a meglátogatott desztináció, azaz a házigazdák kultúrája ütközik az ún. turista kultúrával és az egyes látogatók reziduális kultúrájával (Jafari 1987). A turista kultúra annak a folyamatnak a során alakul ki, ahogy az egyén eltávolodik otthonától, mindennapi életétől és turistává válik, és így megtestesíti a turista lét időn és téren kívüli, az otthoni normáktól elszakadt, nem mindennapi világát. A reziduális kultúra pedig mindaz, ami a turista eredeti, mindennapi kultúrájából megmarad a turistává válást követően is. A turista kultúra tehát meglehetősen homogén, a reziduális kultúra azonban heterogén, hiszen a különböző nemzetiségű, különböző kultúrájú turisták esetében különböző. A turista kultúra jellemzőit általában mind a helyi lakosok, mind maguk a turisták enyhén negatív fényben látják: a "turista" általános sztereotípiák szerint olyan személy, aki megelégszik a más helyekről és emberekről szerzett felületes benyomásokkal, úgy véli, hogy "neki mindent szabad".

A megkérdezés során a válaszokhoz fűzött megjegyzések arra utaltak, hogy a Keszthely-Hévíz kisrégióban is ilyen jellegű öszkép alakult ki a turistákról: visszatérő hozzáfűzésként szerepelt az, hogy a turisták hangosak, nem vigyáznak a desztináció értékeire, különbnek érzik magukat a helyi lakosságnál, udvariatlanok.

Elhangzottak azonban pozitív megjegyzések is, miszerint például a vendégek példát mutatnak tisztaságban, igényesebbek vagy rendszeretőbbek, mint a helyi lakosok.

A várakozásokkal és a szakirodalom utalásaival ellentétben nem mutatkozik szignifikáns összefüggés a turistákkal kialakított kapcsolat jellege és aközött, hogy érezték-e saját maguk és a turisták között valamilyen különbséget a megkérdezettek és ha igen, akkor milyen területen ($\chi^2=1,922$, $p=0,927$). Tehát egyrészt a turisták észlelt különböző viselkedése, attitűdjei vagy anyagi helyzete nem befolyásolja a helyieket sem baráti, sem egyéb típusú kapcsolat kialakításában, másrészt viszont a kialakított kapcsolat jellegétől függetlenül tekinthetők a különbségekre vonatkozó észlelések (tehát nem igaz például az, hogy akik baráti kapcsolatba kerültek turistákkal, azok kisebb mértékű vagy más típusú különbséget éreznek saját maguk és a turisták között, de az sem, hogy a közelebbi kapcsolat - azaz az egymás jobb megismerése - a jobb tájékozottságból adódóan növelné az észlelt különbségek körét vagy mértékét).

11. AZ EMPIRIKUS KUTATÁS EREDMÉNYEI

A kutatási eredmények leírása során először részletesebben bemutatom, hogy a megkérdezettek észlelései és a szakértők véleménye szerint a turizmusnak milyen társadalmi-kulturális hatásai érvényesülnek a Keszthely-Hévíz kistérségben. Ezt követően térek át a hipotézisek tesztelésére, amelynek során az egyes hipotéziscsoportokat együtt vizsgálom, de természetesen egyenként kitérek minden hipotézis értékelésére.

11.1. A turizmus hatásai a megadott társadalmi-kulturális változókra

A lakossági felmérés során, amint már említettem, a megkérdezetteknek egy előre megadott változólista szerint kellett ötfokú skálán értékelni a turizmus társadalmi-kulturális hatásait. A 11.1. és 11.2. táblázatok az ezekre a változókra vonatkozó észleléseket mutatják be, egyúttal azt is jelezve, hogy az adott változás pozitív vagy negatív hatásnak tekinthető. A két táblázatban szereplő tényezők ugyanazon változórendszer elemei, pusztán stilisztikai okokból kellett szétválasztanom őket: az értékelési skála megfogalmazása során ugyanis kiderült, hogy egyes változók esetében a turizmus hatása "növekedésben" vagy "csökkenésben" fejeződhet ki, mások esetében viszont "javulásban" vagy "romlásban".

A TURIZMUS HATÁSAI A KIS RÉGIÓBAN 1.

Változó	Átlag	Szórás	Pozitív	Negatív	Semleges
Munkalehetőségek	4,52	0,75	+		
Nyelvtudás	4,23	0,82	+		
Éttermek minősége	4,18	0,87	+		
Más népek megismerésének lehetősége	4,18	0,81	+		
Jövedelem és életszínvonal	4,16	0,98	+		
Vásárlási lehetőségek	4,07	1,03	+		
Kulturális szolgáltatások, programok	3,95	0,88	+		
Érdekes emberekkel való találkozás lehetősége	3,88	0,87	+		
Életminőség	3,78	0,89	+		
Általános infrastruktúra	3,74	1,11	+		*
Szabadidő-eltöltés lehetőségei	3,70	0,89	+		*
Kulturális identitás	3,59	0,76	+		*
Tolerancia a mássággal szemben	3,51	0,92	+		*
Sportlehetőségek	3,50	0,84	+		*
Munkához való hozzáállás	3,48	0,85	+		*
Régi épületek megőrzése	3,40	0,92	+	-	*
Generációk kapcsolata	3,24	0,78			*
Vallási élet	3,23	0,56			*
Lakásviszonyok	3,19	1,01	+	-	*
Földterülethez és ingatlanhoz jutás lehetősége	2,54	1,10	(+)	-	*
Közbiztonság	2,43	1,29	(+)	-	
Erkölc	2,36	0,90		-	
Közlekedési viszonyok	2,03	1,18		-	

Válaszlehetőség 1-5-ig:

3 - nem befolyásolja

1 - jelentősen rontja

4 - némileg javítja

2 - némileg rontja

5 - jelentősen javítja

A TURIZMUS HATÁSAI A KIS RÉGIÓBAN 2.

Változó	Átlag	Szórás	Pozitív	Negatív	Semleges
Zsúfoltság	4,59	0,86		-	
Prostitúció	4,53	0,82		-	
Zaj	4,51	0,85		-	
A település adóbevételei	4,51	0,80	+		
Kábítószerélvezet	4,44	0,81		-	
Szervezett bűnözés	4,34	0,71		-	
Földterület és ingatlan ára	4,30	0,93	(+)	-	
Szemetelés	4,29	0,91		-	
Áruk és szolgáltatások árszínvonala	4,28	0,99	(+)	-	
Egyéni bűnözés	4,25	0,76		-	
Megélhetési költségek	4,21	1,03		-	
Vandalizmus	4,20	0,85		-	
Szerencsejátékok	4,19	0,83		-	
Anyagi szempontok előtérbe kerülése	4,12	0,94		-	
Vendégszeretet	3,91	0,79	+		
Büszkeség a helyiekben településükre	3,73	0,82	+		*
Szexuális szabadosság	3,68	0,85		-	*
Alkoholizmus	3,66	0,91		-	*
Udvariasság és jó modor	3,49	0,90	+		*
Kölcsönös bizalom az emberek között	3,05	0,91	+	-	*
Becsületesség	2,93	1,02	+	-	*
Munkanélküliség	2,23	1,21	+	(-)	

Válaszlehetőség 1-5-ig:

3 - nem befolyásolja

1 - jelentősen csökkenti

4 - némileg növeli

2 - némileg csökkenti

5 - jelentősen növeli

A 11.1. és 11.2. táblázatokból látható, hogy a lakosok véleménye szerint a turizmus fejlődésének mind pozitív, mind negatív társadalmi-kulturális hatásai észlelhetők a Keszthely-Hévíz kistérségben. A táblázatokban a + és - jelek azt mutatják, hogy elsősorban kedvező vagy kedvezőtlen hatásnak tekinthető az adott változás, vagy netán mindkét irányú hatás érvényesül (amit a viszonylag magas szórás mutathatott, illetve a válaszok megoszlása, amelyet hisztogramok segítségével értékeltem, de ezen túl felhasználtam a változások minősítéséhez a lakosok szóbeli megjegyzéseit is). A (+), illetve (-) jelek pedig kiegészítésként utalnak arra, hogy az adott irányú hatás releváns ugyan, de csak korlátozottan (például csak bizonyos érdekcsoportok számára vagy egy adott szemszögből nézve). Semlegesnek azokban az esetekben tekintettem a turizmus hatását, ha a válaszadók nagy arányban úgy vélték, hogy a turizmus nem befolyásolta az adott tényezőt (ezt szintén elsősorban a válaszok hisztogramjainak alapján állapítottam meg).

A fenti táblázatokban látható, hogy a megkérdezettek csak két társadalmi-kulturális területtel kapcsolatban vélekedtek úgy, hogy a turizmus tulajdonképpen nem gyakorol rájuk hatást: ezek közül az egyik a "vallási élet", a másik a "generációk kapcsolata" volt. A semleges megítélés ellenére meglepően sok megjegyzést fűztek a megkérdezettek mindkét kérdéshez. A turizmusnak a vallási életre gyakorolt hatását illetően a szóbeli kiegészítések között leggyakrabban az szerepelt, hogy a turisták

vallásosabbak, mint a helyiek, és üdülésük alatt is rendszeresen járnak templomba, emellett többen megemlítették, hogy a turisták igényei egyrészt kikényszerítették a kistérségben a templomépítést (mivel a helyiek zömmel katolikusok, a külföldi vendégek jelentős része viszont evangélikus) és a német nyelvű misézést, másrészt azonban az építkezéseket a turisták anyagilag is támogatták.

A turizmusnak a generációk kapcsolatára gyakorolt hatását illetően pozitívként többen azt említették, hogy a közös vállalkozások összehozhatják az egyes generációkat, negatívként azonban felmerült egyrészt az, hogy a fiatalok életmódját, szórakozási formáit - amelyek szezonban megegyeznek azzal, ahogy a turisták viselkednek, szórakoznak - az idősebbek helytelenítik, másrészt pedig az, hogy a fiatalok rászoknak a turizmus jelenléte miatt a könnyű életre, nem becsülik meg a munkát.

A leginkább pozitívnak tekinthető hatások közé sorolhatjuk a megkérdezettek észlelései alapján a **munkalehetőségek** bővülését, a **települések adóbevételeinek** és a lakossági **jövedelmeknek** a növekedését, a helyiek **nyelvtudásának** javulását, az **éttermek minőségének** és a **vásárlási lehetőségeinek** a javulását, valamint azt, hogy a turizmus lehetőséget nyújt a desztinációban élőknek **más népek megismerésére**. Ennek a kérdésnek az alapján tehát az állapítható meg, hogy a felmérés résztvevői egyaránt tulajdonítottak kedvező szocio-ökonómiai és kedvező kulturális jellegű hatásokat a turizmusnak.

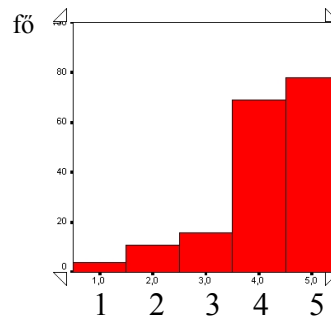
A legkedvezőtlenebb hatások között első helyen szerepelt a **zsúfoltság**, majd azt követte a turizmus által gerjesztett **prostitúció**, az elsősorban a turisták által okozott **zaj**, a főként a fiatalok körében egyre terjedő **kábítószerélvezet**, a **szervezett és egyéni bűnözés**, a turisták **szemetelése** és **vandal viselkedése**, a **szerencsejátékok** terjedése, az **árak** és ennek következtében a **megélhetési költségek** emelkedése, az emberek **anyagiassá válása** és az **erkölcsi elvek** meggyengülése, a **közlekedési viszonyok** romlása, valamint az **ingatlanhoz jutás** nehézségei. Már első ránézésre is szembevetendő az, hogy több mint kétszer annyi kifejezetten negatív hatás emelhető ki a változók listájáról, mint pozitív, illetve az, hogy a negatív hatásokat erőteljesebben észlelték a megkérdezettek (jóval magasabbak az átlagértékek). A kedvezőtlen hatások között jelentősen kisebb a szocio-ökonómiai tényezők aránya, mint a kedvező hatások esetében, a felsorolt 15 változóból voltaképpen csak az árak és a megélhetési költségek növekedése sorolható ebbe a kategóriába.

11.1.1. A magas szórású változók elemzése

Viszonylag magas (jelen esetben 0,95) szórás esetén érdemes megvizsgálni a vélemények szóródásának összetevőit. A változók értékelésének részletes bontását a 11.1-11.10. ábrák hisztogramjai ábrázolják.

11.1. ábra

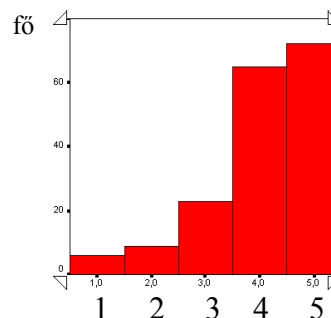
A TURIZMUS HATÁSA A "JÖVEDELEMRE ÉS ÉLETSZÍNVONALRA"

A jövedelmek növekedésével kapcsolatban szóbeli magyarázatként elhangzott, hogy csak azoknak javul a turizmus hatására a jövedelmük, akik szobát adnak ki, illetve hogy jelentős javulás csak a szezonban érezhető. Azt is megállapították többen, hogy bár a turizmus hatására ma is növekednek a kisrégióban a jövedelmek, régebben ez a pozitív hatás jelentősebb volt. Alapvetően azonban, amint az a 11.1. ábra hisztogramján is látszik, a turizmusnak a jövedelmekre gyakorolt hatása kedvező.

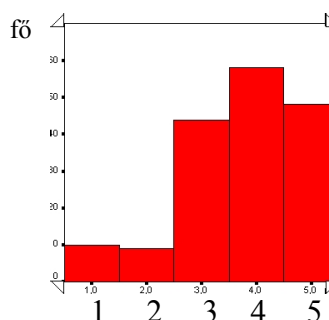
11.2. ábra

A TURIZMUS HATÁSA A "VÁSÁRLÁSI LEHETŐSÉGEKRE"

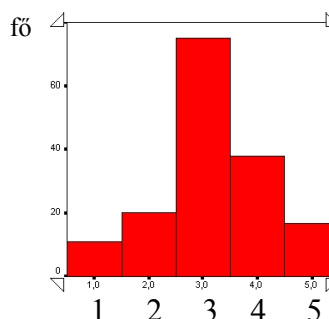
A vásárlási lehetőségek jelentős vagy némi javulásához többen hozzáfűzték, hogy ez a javulás csak az alapvető élelmiszerek kínálatára vonatkozik, más válaszadók azonban éppen azt emelték ki, hogy bár javultak a lehetőségek, élelmiszerboltból mégis elég. Szerepelt továbbá a szóbeli megjegyzések között az is, hogy csak szezonban és csak Keszthelyen jobbak a turizmus hatására a vásárlási lehetőségek, hogy a kínálat bővülése elsősorban a "bóvlik" - szuvenírek, olcsó ruhák - kínálatát jelenti, illetve hogy a vásárlási lehetőségek javulásával továbbra is együtt jár az üzletek zsúfoltsága. Bár a 11.2. ábra szintén összességében pozitív észlelt hatást mutat, a turizmus által előidézett zsúfoltság, valamint az árukínálatnak a helyi lakosság igényeivel ellentétes jellegű bővülése kedvezőtlen változásnak tekinthető.

A TURIZMUS HATÁSA AZ "ÁLTALÁNOS INFRASTRUKTÚRÁRA"

A 11.3. ábra azt mutatja, hogy a turizmusnak az általános infrastruktúrára gyakorolt hatásával kapcsolatban az átlagosnál szélesebb körben szóródott a megkérdezett lakosok véleménye. Annak magyarázata, hogy a válaszadók viszonylag nagy része úgy vélte, a turizmus fejlődése nem gyakorol hatást az általános infrastruktúrára, az lehet, hogy a lakosok észlelései inkább irányulnak a turizmus közvetlen hatásaira (ezt tapasztalta például Puczkó is a kistérségi vizsgálat során - 1999), az infrastruktúra fejlődését viszont általában a turizmus következtében megnövekvő igények közvetetten eredményezik (tehát a turizmus fejlesztése érdekében kerül sor infrastruktúra-fejlesztésre, de nem a turizmus szektor valósítja meg azt). Emellett a megkérdezettek közül többen úgy vélték, hogy az infrastruktúra a turizmus fejlődésétől függetlenül fejlődik.

A TURIZMUS HATÁSA A "LAKÁSVISZONYOKRA"

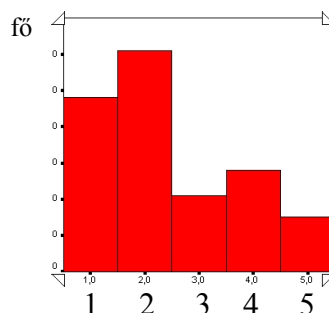
A turizmusnak a lakásviszonyokra gyakorolt hatásánál többen megjegyezték, hogy ez a hatás csak szezonban érvényesül (volt, akik szerint ekkor romlanak, volt, akik szerint ekkor javulnak a lakásviszonyok). A válaszadók egy része hangsúlyozta, hogy elsősorban azok körében tapasztalható javulás, akik kiadják a szobáikat: egyrészt azért, mert a turisták igényei a lakosokat is igényesebbé teszik, másrészt pedig azért, mert a szobakiadásból származó kiegészítő jövedelem lehetővé teszi a lakásszépítést, -bővítést. A leggyakoribb szóbeli megjegyzés azt tartalmazta, hogy a turizmus hatására egyszerre tapasztalható pozitív és negatív változás (amint ezt a 11.4. ábra hisztogramja is jelzi): a főleg kiadásra épült szezon, nagyobb lakások általában a helyiek lakáskörülményeit is javítják, gyakran előfordul azonban, hogy nyáron a lakosok kiköltöznek a pincébe, garázsba, annak érdekében, hogy minél több szobát tudjanak kiadni (ezt a felmérés során saját magam is tapasztaltam). Emellett jellemző az is, hogy a kiadásra épült házak egy részét szezonon kívül sem lakják a

tulajdonosok, mivel nincs szükségük akkora térre vagy nem képesek fedezni a fűtés költségeit.

A semleges válaszok magas arányát összességében tehát az magyarázza, hogy sokak szerint a hatás csak szezonálisan és korlátozottan, csak a szobakiadásban részt vevők esetében érvényesül.

11.5. ábra

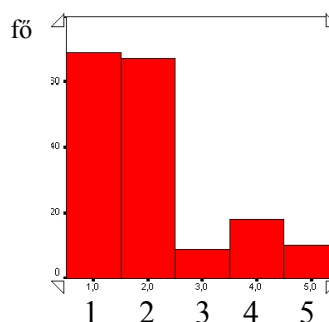
A TURIZMUS HATÁSA A "KÖZBIZTONSÁGRA"

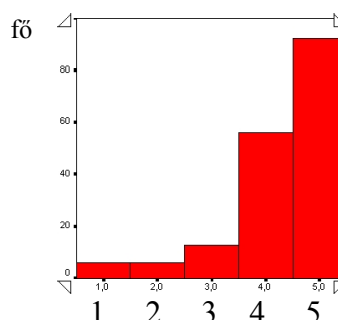
A közbiztonság kérdése minden turisztikai desztinációban kritikus terület, nem kivétel ez alól a Keszthely-Hévíz kistérség sem. A megkérdezettek véleménye megoszlott azt illetően, hogy javult vagy romlott a turizmus hatására a közbiztonság (11.5. ábra). Többen hangsúlyozták, hogy a turizmus, a turisták jelenléte elkerülhetetlenül vonzza a bűnözést, tehát szezonban nő az elkövetett bűncselekmények száma és a lakosság biztonságérzete is csökken. Emellett azonban azt is kiemelték néhányan, hogy nyáron pótlólagos rendőri egységeket vezényelnek a kistérségbe, éppen a nagyobb turistaforgalom miatt, ami bizonyos fokig javítja az egyébként az észlelések átlagértéke alapján láthatóan elég rossznak tartott közbiztonságot.

11.6. ábra

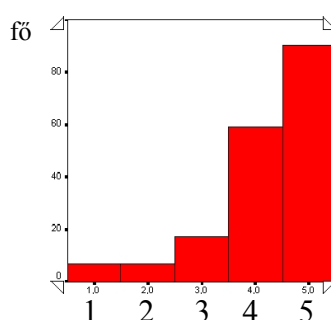
A TURIZMUS HATÁSA A "KÖZLEKEDÉSI VISZONYOKRA"

A felmérés során a turizmusnak a közlekedési viszonyokra gyakorolt hatását minősítették legnegatívabban a megkérdezettek. Ezen nem változtattak a szóbeli kiegészítő megjegyzések sem, némiképpen árnyalták azonban a képet: több válaszadó hozzátette ugyanis értékeléséhez, hogy csak szezonban jelentkeznek a közlekedési problémák és alapvetően a közlekedési infrastruktúrával van a gond, az nem képes kiszolgálni a szezonban sokszorosára növekvő keresletet (11.6. ábra).

A TURIZMUS HATÁSA AZ "ÁRUK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK ÁRSZÍNVONALÁRA"

Az áruk és szolgáltatások árszínvonala a megkérdezettek véleménye szerint emelkedett a kistérségben a turizmus fejlődésének hatására (11.7. ábra). Voltak, akik úgy vélték, hogy áremelkedés elsősorban nyáron tapasztalható, főleg abból adódóan, hogy az egyre rövidülő turistaszezon és az erős verseny arra ösztönzi a turisztikai vállalkozókat, hogy a szezonban az átlagosnál magasabb árakat szabjanak. Ehhez a tendenciához kapcsolódik az a megjegyzés is, hogy időnként eltérés tapasztalható a magyarokkal és a külföldiekkel szemben alkalmazott árak között (hiszen a feltételezett fizetőképesség/fizetési hajlandóság alapján kialakított, esetenként változó árak is a gyors meggazdagodás vágyára utalnak). A megkérdezettek egy része felismerte, hogy az utóbbi években bekövetkezett árszínvonal-emelkedés nem csupán a turizmus fejlődésének eredménye még ebben a turisztikailag igen frekventált kistérségben sem (ez a felismerés magyarázza azt, hogy a válaszadók egy része jelentős, egy része viszont csak némi árszínvonal-növekedést tulajdonított a turizmus hatásának).

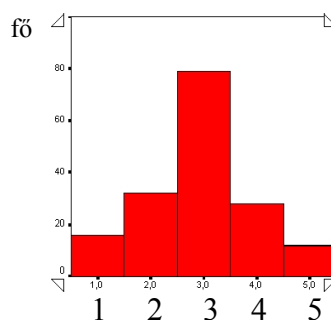
A TURIZMUS HATÁSA A "MÉGÉLHETÉSI KÖLTSÉGEKRE"

A válaszadók közül többen úgy vélték, hogy a kistérségben a magasabb fizetőképességű turistákhoz igazodnak az árak, ami egyúttal a helyi lakosság megélhetési költségeinek növekedését is eredményezi (11.8. ábra). (Összehasonlítva az árszínvonal és a megélhetési költségek értékelésének hisztogramjait, látható, hogy nagyon hasonló a két ábra, ami alátámasztja azt a megállapítást, hogy a felmérés

résztvevői szerint a két változó összefügg.) Emellett azonban sokan hangsúlyozták azt, hogy a turizmusból származó bevételek tulajdonképpen ellensúlyozzák az árak emelkedését, aminek következtében a költségek emelkedésére vonatkozó lakossági észlelés alacsonyabb a költségemelkedés valódi szintjénél (az ugyan nem igaz, hogy a bevételek növekedése miatt a költségek csökkennének, a magasabb jövedelmű lakosok azonban ugyanazokat az abszolút költségeket relatíve alacsonyabbnak tarthatják).

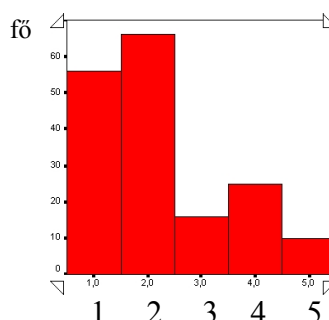
11.9. ábra

A TURIZMUS HATÁSA A "BECSÜLETESSÉGRE"

A turizmusnak a helyi lakosok becsületességére gyakorolt hatását illetően mind kedvező, mind pedig kedvezőtlen változásokat észleltek a felmérés résztvevői, bár sokan úgy vélték, hogy a becsületesség olyan alapvető emberi tulajdonság, amelyet a turizmus fejlődése nem befolyásol (11.9. ábra). Többen hangsúlyozták, hogy a gyors meggazdagodás lehetősége, illetve a jelentős feketegazdaság komoly kísértést jelent a kistérségben, aminek sokan nem is tudnak ellenállni. Ez a mentalitás párosulhat azzal a gondolkodásmóddal, hogy nem baj, ha nem térnek vissza a vendégek (és a térség turizmusára az ún. "einmal turizmus" lesz jellemző), annyi új vendég mindig jön, hogy a rövid szezonban nyereséges legyen egy vállalkozás üzemeltetése (legalábbis rövid távon, de az ilyen megközelítést alkalmazó vállalkozókra általában nem jellemző a hosszú távú szemlélet).

A turizmus által indukált pozitív változás okaként többnyire azt jelölték meg a válaszadók, hogy ebben a szakmában senki sem engedheti meg magának, hogy ne legyen becsületes, ha hosszú távon sikeres akar maradni. A turizmus tehát rákényszeríti mindazokat, akik a szektorban dolgoznak, hogy becsületesen dolgozzanak (de ez a kényszerítő hatás alapvetően azért elsősorban viselkedési szinten érvényesül és nem vezet mélyebb személyiségváltozáshoz).

A TURIZMUS HATÁSA A "MUNKANÉLKÜLISÉGRE"

Bár a válaszadók nagy része úgy vélte, hogy a turizmus hatására csökkent a kistérségben a munkanélküliség (11.10. ábra), sokan kiemelték, hogy ez a kedvező hatás csak a turistaszezonban érvényesül, és akkor is jelentős a diákok meg a feketén foglalkoztatottak aránya a turizmusban dolgozók között, ami azt jelzi, hogy nincsen szó valódi munkahelyteremtésről. Voltak, akik úgy vélték, hogy a turizmusban könnyű munkával lehet sok pénzt keresni, és ez a lehetőség például sok munkanélkülit is arra késztet, hogy a szezonban dolgozzon. Ebből, illetve a turizmus domináns gazdasági szerepéből adódik azonban az, hogy a munkanélküliségre gyakorolt hatásokra vonatkozó észlelések nem egyértelműen pozitívak. Egyrészt a turizmus szezonális foglalkoztatottságot generál, más szektorokban viszont korlátozott az egész éves munkalehetőségek köre. Másrészt a viszonylag könnyű nyári kereset lehetősége nem ösztönzi a munkanélkülieket arra, hogy valódi állást keressenek, hiszen a szezonban állásvállalással vagy szobakiadással biztosíthatják az egész éves megélhetésüket, így a munkanélküliség maga konzerválódik. Ez magyarázhatja azt az első látásra talán meglepő eredményt, miszerint a válaszadók mintegy 20%-a szerint a turizmus hatására növekszik a munkanélküliség a kistérségben.

11.2. A turizmus legkedvezőbb hatásai a Keszthely-Hévíz kistérségben

Mivel a turizmus egyes változóira gyakorolt hatásainak értékelésére zárt kérdés formájában volt alkalmuk a megkérdezetteknek, mindenképpen fontosnak találtam nyitott kérdésként azt megkérdezni, hogy mit tekintenek a válaszadók a legfontosabb pozitív, illetve a legfontosabb negatív hatásnak.

A turizmusnak tulajdonítható legfontosabb pozitívumok körébe összesen 53 különböző hatást soroltak a megkérdezettek, ami kedvező jelnek tulajdonítható, bár meglehetősen alacsony konszenzusra utal. A teljes listát a 9. melléklet tartalmazza, a 11.3. táblázatban azok a hatások szerepelnek, amelyeket legalább tíz megkérdezett említett.

A TURIZMUS LEGJELENTŐSEBB POZITÍV HATÁSA A RÉGIÓBAN

Hatás	Gyakoriság	%*
Bevétel, jövedelem	45	16,30
Megélhetés	34	12,32
Munkahelyteremtés	26	9,42
Fejlődés	23	8,33
Anyagi előnyök, anyagi helyzet javulása	20	7,25
Infrastruktúrafejlesztés	15	5,43
A település szépítése	11	3,99
A település hírneve, ismertsége	10	3,62

* - az összes említett hatás százalékában

Összehasonlítva az előre megadott változók értékelését a leginkább kedvezőnek tekintett hatások listájával, látható, hogy sok a hasonlóság. Mindkét kérdésnél kifejezetten pozitívan értékelték a megkérdezettek a turizmus munkahelyteremtő hatását, illetve azt, hogy növeli mind az önkormányzatok, mind pedig a lakosság jövedelmeit. Kiemelték a válaszadók azt is, hogy a turizmus biztosítja a térség lakói egy részének megélhetését (bár amint azt a 11.2. táblázat mutatja, általában véve a megélhetési költségeket növeli), és hatására fejlődik az infrastruktúra (ami alapján ugyan némiképpen meglepőnek tekinthető a zárt kérdésekre adott válaszoknak a 11.3. ábrán látható szóródása, de természetesen figyelembe kell venni azt, hogy összesen 15 megkérdezett minősítette az infrastruktúra fejlődését a turizmus legkedvezőbb hatásának).

Az előre megadott változólistán is szereplő tényezőkön túl a felmérés résztvevői a turizmus legfontosabb pozitív hatásai közé sorolták azt, hogy élénkíti a térség általános fejlődését, elősegíti a települések szépítését és növeli ismertségüket, hírnevüket. Ez utóbbi hatás összhangban van azzal, hogy a teljes minta szerint is kedvezően befolyásolja a turizmus a kistérség image-át (átlag = 4,21, szórás = 0,95).

A turizmus legkedvezőbb hatására vonatkozó kérdés eredményei azt mutatják, hogy a helyi lakosság elsősorban a turizmus szocio-ökonómiai hatásait értékeli, hiszen a bevételek növekedése, a megélhetés biztosítása, a munkahelyteremtés, az anyagi természetű előnyök vagy az infrastruktúra egyaránt ebbe a csoportba sorolhatók (ezek a tényezők együtt az összes kiemelt pozitívum több mint 75%-t jelentik, ráadásul a kevesebb válaszadó által említett hatások között is számos szocio-ökonómiai jellegű található - 9. melléklet). Nem szocio-ökonómiai hatásnak a legfontosabb pozitívumok között csak a település szépítése, illetve hírnevének, ismertségének növekedése tekinthető.

A 11.3. táblázatban szintén szereplő "fejlődés" fogalmát azért nem soroltam az egyértelműen gazdasági jellegű hatások körébe, mert az általános fejlődés nem csak anyagi gazdagodást jelenthet, hanem minőségi különbséget is, azaz a lakosság életkörülményeinek javulását. Az általános értelemben vett fejlődés tehát nagyon összetett fogalom, amely egyaránt épül gazdasági és társadalmi változásokra.

11.3. A turizmus legkedvezőtlenebb hatásai a Keszthely-Hévíz kistérségben

A turizmusnak tulajdonítható legjelentősebb negatívumok körébe összesen 41 különböző hatást soroltak a megkérdezettek, jóval nagyobbak tűnt tehát a válaszadók közötti egyetértés, mint a turizmus legfontosabb pozitív hatásai esetében. A teljes listát a 10. melléklet tartalmazza, a 11.4. táblázatban azok a hatások szerepelnek, amelyeket legalább tíz megkérdezett említett.

11.4. táblázat

A TURIZMUS LEGJELENTŐSEBB NEGATÍV HATÁSA A RÉGIÓBAN

Hatás	Gyakoriság	%*
Zsúfoltság	49	18,77
Bűnözés	35	13,41
Nincs	29	11,11
Környezetszennyezés	24	9,19
Közlekedési gondok	23	8,81
Áremelkedés	22	8,43
Zaj	14	5,36

* - az összes említett hatás százalékában

Összevetve a 11.4. táblázatot az előre megadott változók értékelésével (11.1. és 11.2. táblázatok), szintén jelentős hasonlóságok tapasztalhatóak. Mindkét kérdéstípusnál kifejezetten negatív változásnak tekinthető az, hogy a turizmus növeli a zsúfoltságot (az összes értékelt változó közül a turizmusnak a zsúfoltság növelésére gyakorolt hatását minősítették a felmérés résztvevői a legjelentősebb és a legnegatívabb hatásnak). Az előre megadott változókra gyakorolt negatív hatások közül szerepelt továbbá a legkedvezőtlenebb változások között a bűnözés megjelenése és növekedése, a közlekedési nehézségek, az árak emelkedése, valamint a turisták jelenlétéből fakadó zaj.

A megkérdezettek ezen kívül a turizmus legkedvezőtlenebb társadalmi-kulturális hatásai közé sorolták a környezetszennyezést is, ami ugyan általában a fizikai hatások körébe tartozik, közvetetten a környezet minősége azonban kétségtelenül befolyásolja egyrészt a lakosok életminőségét, másrészt pedig a turizmus rövid és hosszú távú fejlődési lehetőségeit (ami szintén hatást gyakorol a helyi lakosok életére). A Balatonnál, így a kistérségben is a turizmus legfőbb vonzerői közé tartozik a természeti környezet állapota és a tó vizének minősége (Lengyel 1995), az 1970-es évek végétől azonban folyamatosan romlott a vízminőség és ezért részben a turizmus is felelős volt. A Keszthelyi-öböl ráadásul a tó egyik legszennyezettebb területe, így nem meglepő, hogy a megkérdezettek egy része külön kiemelte a környezetszennyezést mint a turizmus fejlődésének legnegatívabb következményét.

Annak ellenére, hogy az előre megadott változók értékelése során a felmérés résztvevői jóval több kifejezetten negatív hatást észleltek, mint pozitívat, a nyitott kérdésre válaszolva az összes megkérdezett körülbelül 14%-a úgy vélte, hogy a turizmus fejlődése nem gyakorol kedvezőtlen hatást a kistérségben. Az így válaszolók is észleltek egyébként negatív hatásokat: csak az ő értékeléseiket figyelembe véve a turizmus fejlődése hozzájárult például a földterülethez és ingatlanhoz jutás

lehetőségének romlásához (átlag = 2,60, szórás = 1,27), az erkölcsi elvek gyengüléséhez (átlag = 2,48, szórás = 1,08), a közlekedési viszonyok romlásához (átlag = 2,32, szórás = 1,25), az árak emelkedéséhez (átlag = 4,21, szórás = 0,85) vagy a szervezett és egyéni bűnözés növekedéséhez (átlag = 4,48, szórás = 0,75, illetve átlag = 4,43, szórás = 0,81). Összességében azonban ezek a válaszadók feltehetően úgy vélték, hogy az általuk tapasztalt negatív hatások egyike sem tekinthető olyan súlyosnak, hogy ki kelljen őket hangsúlyozni.

A turizmus legkedvezőtlenebb hatására vonatkozó kérdés eredményei azt mutatják, hogy a helyi lakosság elsősorban szocio-kulturális jellegű változásokat tekint negatívnak, hiszen a 11.4. táblázatban felsoroltak közül csak az áremelkedés tekinthető egyértelműen szocio-ökonómiai hatásnak.

11.4. A változók struktúrájának vizsgálata

A turizmussal kapcsolatos percepciók részletesebb elemzése érdekében faktoranalízist végeztem az összes olyan változót bevonva, amelyekre vonatkozóan vizsgáltam a lakosság észleléseit. Azért ezt a módszert választottam, mivel az alkalmazott változórendszer a szakirodalom javaslatai és saját korábbi balatoni tapasztalataim alapján alakult ki (tehát nem skála-szerkesztésen keresztül), és úgy véltem, hogy a faktoranalízis, amely képes egy változórendszer rejtett dimenzióit feltárni, további hasznos információkat eredményezhet a megkérdezettek észleléseire vonatkozóan (ugyanilyen megközelítésből alkalmazta a faktoranalízis módszerét például Var, Kendall & Tarakcioglu 1985).

Az alkalmazott faktorelemzési módszer a főkomponens elemzés volt, Varimax rotációval. A KMO értéke 0,736 volt, ami azt mutatja, hogy a változórendszer alkalmas faktoranalízis céljára. Összesen 13 olyan faktort sikerült elkülöníteni, amelynek a sajátértéke 1 fölött volt, az általuk magyarázott összes variancia 69,59% volt. A 13 faktorból azonban tartalmilag csak az első 10 volt értelmezhető, az utolsó három faktorban olyan változók szerepeltek nagy súllyal, amelyek nem álltak egymással lényegi kapcsolatban. Ezt a 10 faktort 38 változó alkotja (a változórendszer összesen 45 változót tartalmaz)¹. Ennek megfelelően a továbbiakban csak az első 10 faktorról foglalkozom, amelyek a variancia 60,25 %-át magyarázzák (a teljes rotált faktorsúlymátrix a 11. mellékletben található).

Az azonosított faktorok a következők (11.5. táblázat):

¹ Elvégeztem a faktoranalízist annak a 7 változónak a kizárásával is, amelyek nem szerepelnek a létrehozott faktorokban, de nem kaptam a fenti faktorstruktúrától lényegesen különböző eredményt.

**A TURIZMUS HATÁSAIRA VONATKOZÓ LAKOSSÁGI PERCEPCIÓK
FAKTORSTRUKTÚRÁJA**

Faktor	Faktorsúly	Magyarázott variancia (%)	Sajátérték	Átlag
1. Életminőségromlás		8,68	3,91	
Zaj	,886			4,51
Zsúfoltság	,838			4,59
Szemetelés	,838			4,29
2. Matriális/pénzügi tényezők		7,53	3,39	
Földterület és ingatlan ára	,700			4,30
Áruk és szolgáltatások árszínvonala	,677			4,28
A település adóbevételei	,663			4,51
Megélhetési költségek	,616			4,21
Anyagi szempontok előtérbe kerülése	,571			4,12
Vásárlási lehetőségek	,484			4,07
3. Életminőségjavulás		7,37	3,32	
Életminőség	,658			3,78
Jövedelem és életszínvonal	,635			4,16
Munkalehetőségek	,588			4,52
Nyelvtudás	,587			4,23
Tolerancia a mássággal szemben	,582			3,51
Érdekes emberekkel való találkozás lehetősége	,490			3,88
Más népek megismerésének lehetősége	,478			4,18
4. Szabadidős tevékenységek		6,48	2,92	
Szabadidő-eltöltés lehetőségei	,829			3,70
Sportlehetőségek	,708			3,50
Kulturális szolgáltatások, programok	,703			3,95
5. Interperszonális értékek		5,77	2,60	
Kölcsönös bizalom az emberek között	,772			3,05
Becsületesség	,731			2,93
Udvariasság és jó modor	,593			3,49
Vendégszeretet	,491			3,91
6. Deviáns viselkedések		5,75	2,59	
Szerencsejátékok	,809			4,19
Vandalizmus	,674			4,20
Prostitúció	,634			4,53
Kábítószerélvezet	,473			4,44
Alkoholizmus	,467			3,66
7. Közösségi értékek		5,64	2,54	
Generációk kapcsolata	,824			3,24
Kulturális identitás	,675			3,59
Munkához való hozzáállás	,496			3,48
8. Lakóhelyi életminőség		4,59	2,06	
Közbiztonság	,696			2,43
Közlekedési viszonyok	,618			2,03
Régi épületek megőrzése	,476			3,40
9. Lakáskörülmények		4,36	1,96	
Földterülethez és ingatlanhoz jutás lehetősége	,741			2,54
Lakásviszonyok	,621			3,19
10. Bűnözés		4,08	1,84	
Egyéni bűnözés	,838			4,25
Szervezett bűnözés	,808			4,34

Alapvetően szocio-ökonómiai jellegű faktornak voltaképpen csak a "Materiális/pénzügyi tényezők" faktora tekinthető, a többi faktor szocio-kulturális jellegű. Mivel a turizmus társadalmi-kulturális hatásai definíció szerint a fogadó lakosság életminőségében bekövetkező változások, így nem meglepő, hogy az azonosított faktorok között nagy számban szerepelnek olyanok, amelyek közvetlenül a lakosok életminőségére vonatkoznak. Ebbe a csoportba sorolhatók elsősorban az "Életminőségromlás", az "Életminőségjavulás" és a "Lakóhelyi életminőség" faktorok, de ide tartoznak a "Materiális/pénzügyi tényezők", a "Szabadidős tevékenységek", a "Lakáskörülmények" és a "Bűnözés" faktorai is. Ezen túl természetesen a többi elkülönített faktor is gyakorol valamilyen szintű befolyást a helyi lakosság életminőségére, bár korlátozottabb mértékben és inkább közvetett módon.

Az **"Életminőségromlás"** faktora olyan változókat foglal magában, amelyekre vonatkozóan a lakosok a turizmus negatív hatásait észlelték és amelyeket egyértelműen a turisták jelenlétének tulajdonítottak. Az egyes változók közül a zsúfoltság elsősorban a szezonban megnövekvő népsűrűség következménye, a szemetelés és a zaj viszont abból adódik, hogy a turisták szabadidejükben kötetlenebbül viselkednek (legalábbis a lakosok észlelései szerint).

A **"Materiális/pénzügyi tényezők"** faktorába olyan változók tartoznak, amelyek pénzben kifejezhetőek (például árak, bevételek, költségek) vagy anyagi jellegű tényezőkre vonatkoznak (például a vásárlási lehetőségek bővülése vagy az elanyagiasodás). A turizmus észlelt hatásai egyaránt lehetnek pozitívak és negatívak ezen a területen: amint azt láthattuk, az áremelkedések például az egész lakosság szempontjából negatív hatásnak tulajdoníthatóak, bizonyos rétegek számára azonban pozitívak is lehetnek. Az adóbevételek növekedése természetesen kedvező a települések számára, a vásárlási lehetőségek bővülése általában úgyszintén (bár a kínálat összetételével kapcsolatban tapasztalhatóak voltak fenntartások), míg a megélhetési költségek növekedését és az anyagi szempontok előtérbe kerülését egyaránt kedvezőtlen változásnak tekintették a megkérdezettek.

Az **"Életminőségjavulás"** faktor változóira a turizmus fejlődése pozitív hatást gyakorol a kistérségben. Mivel az életminőség rendkívül összetett fogalom, nem meglepő, hogy ebben a faktorban egymás mellett szerepel többek között a nyelvtudás javulása, a kívülről jöttek megismerése vagy a mássággal kapcsolatos attitűdök megváltozása. Bár ez a faktor alapvetően szocio-kulturális jellegű faktornak tekinthető, az életminőség javításában természetesen nem elhanyagolható a gazdasági tényezők szerepe sem, amit az is jelez, hogy a faktorban szerepel a munkalehetőségek javulása vagy a jövedelem és életszínvonal növekedése.

A **"Szabadidős tevékenységek"** faktorába tartozó változók szintén befolyásolják a helyi lakosság életminőségét, méghozzá a megkérdezettek észlelései szerint kedvezően. A bővülő sportlehetőségeket és egyéb szabadidős létesítményeket ugyanis a helyi lakosok is igénybe vehetik, a turisták kedvéért szervezett kulturális programok pedig a helyiek számára rendelkezésre álló kulturális kínálatot is színesítik. A kedvező hatást azonban korlátozza az, hogy a lakosok szabadideje éppen akkor - szezonban - a legkevesebb, amikor leginkább észlelhető a turizmusnak a szabadidős tevékenységek körére gyakorolt hatása.

Az **"Interperszonális értékek"** faktorába olyan változók tartoznak, amelyek az egyének közötti személyes kapcsolatokat, az egyéni szintű interakciókat befolyásolják. A turizmusnak erre a faktorra gyakorolt hatása a kistérségben inkább pozitív, egyenként megvizsgálva a változókra vonatkozó észleléseket azonban az látható, hogy ez a pozitív hatás elsősorban a vendégfogadással közvetlenül összefüggő tényezőknél (a vendégszeretetnél és az udvariasságnál) érvényesül. A becsületességre és az emberek közötti kölcsönös bizalomra a megkérdezettek egy része szerint a turizmus fejlődése nem gyakorol hatást, mert ezek olyan értékek, amelyek az egyének személyiségéből fakadnak és nehéz őket megváltoztatni, mások pedig egyaránt észlelték a turizmus kedvező és kedvezőtlen hatásait.

A **"Deviáns viselkedések"** faktorába tartozó változók nyilvánvalóan a turizmus negatív társadalmi-kulturális hatásai körébe sorolhatók. A faktor elemei közül a vandalizmus és az alkoholizmus, de részben a kábítószerélvezet is a turisták személyéhez köthető a lakosok észlelései szerint (azaz a turisták viselkednek vandál módon és ők alkoholizálnak, illetve ők fogyasztanak kábítószer), a szerencsejátékok terjedése, a prostitúció, illetve szintén a kábítószerélvezet viszont a turisztikai kereslet kielégítésére tett erőfeszítések következménye (azaz a turizmus fejlődésének hatására bővült a szerencsejátékok kínálata, nőtt a prostitúció és vált elérhetővé kábítószer).

A **"Közösségi értékek"** faktornak olyan változók az elemei, amelyek elsősorban nem egyéni, hanem közösségi szinten befolyásolják az emberi kapcsolatokat. Összességében a faktorba tartozó változókra a megkérdezettek észlelései szerint viszonylag csekély hatást gyakorol a turizmus, leginkább a desztináció lakosságának kulturális identitását erősíti, a külföldi turistákkal való találkozásokon keresztül.

A **"Lakóhelyi életminőség"** faktora olyan életminőséget befolyásoló változókat foglal magában, amelyek nem egyéni, hanem települési szintű tényezőkre vonatkoznak. A közbiztonság, a közlekedési viszonyok vagy a régi épületek megóvása azt befolyásolják, hogy az érintettek hogyan érzik magukat az adott településen, milyen a közösség - és nem csak az egyén - életminősége.

A **"Lakáskörülmények"** faktorába tartozó változók egyrészt magukat a lakásviszonyokat foglalják magukban, tehát a lakások méretét, minőségét, komfortját, másrészt pedig a földterülethez és ingatlanhoz jutás lehetőségét, tehát azt, hogy észlelnék-e a lakosok a turizmus fejlődése következtében bármiféle korlátozó tényezőt ezen a területen. A megkérdezettek egy része szerint a turizmus fejlődése egyik változóra sem gyakorolt jelentősebb hatást, mások azonban észlelték a lakásviszonyoknak mind javulását, mind romlását. A földterülethez és ingatlanhoz jutás lehetőségével kapcsolatban pedig sokan úgy vélték, hogy a külföldi nyaralótulajdonosok felverték az árakat, és ezzel fokozatosan kiszorították a helyieket (és a magyarokat) az ingatlanpiacról.

A **"Bűnözés"** faktora magában foglalja mind a szervezett, mind pedig az egyéni bűnözést. A megkérdezettek észlelései szerint a turizmus fejlődése vonzza a bűnözőket (elsősorban a szervezett bűnözést), ami egyértelműen negatív hatásnak tekinthető a lakosok életminősége szempontjából, még akkor is, ha nem ők a bűnözők elsődleges célpontjai, mivel a bűncselekmények számának növekedése rontja a lakosság biztonságérzetét.

11.5. A turizmus fejlődésével való elégedettséget meghatározó tényezők

Amint az mind a szakirodalomból, mind pedig az empirikus felmérésből kiderült, a turizmus számos gazdasági-társadalmi-kulturális változóra gyakorol hatást egy desztinációban. A végbemenő különböző változások nem ugyanolyan mértékben befolyásolják a helyi lakosság életminőségét, ezért nem egyformán jelentősek a helyi lakosok számára. Feltételezhető, hogy azok a tényezők, amelyek fontosabbak a lakosok számára, nagyobb mértékben határozták meg a válaszadók általános elégedettségét vagy elégedetlenségét a turizmus fejlettségével, helyzetével kapcsolatban.

Annak vizsgálatára, hogy melyek azok a tényezők, amelyek változása a turizmus következtében különösen befolyásolta a helyi lakosságnak a turizmussal való elégedettségét, a regresszióanalízis tűnik a leghasznosabb módszernek, a turizmus helyzetével való általános elégedettséget tekintve függő változónak, mindazok tényezőket pedig független változóknak, amelyekkel kapcsolatban a lakosoknak a turizmus hatásaira vonatkozó észleléseit vizsgáltam.

Mielőtt azonban alkalmaztam volna a regresszióanalízis módszerét, első lépésben megvizsgáltam, hogy jelen esetben mennyiben teljesülnek a lineáris regresszió feltételei. A független változók korrelációs mátrixának elemzése azt mutatta, hogy erős multikollinearitás tapasztalható a változók között, tehát a teljes változólistát független változóként bevonva megsérül a lineáris regressziós modellnek az az előfeltevése, hogy a független változók között nincs kapcsolat (a multikollinearitás vizsgálat eredményeit a 12. melléklet tartalmazza).

A multikollinearitás csökkentésének egyik lehetséges módszere az volt, hogy a legalacsonyabb tolerancia értékekkel rendelkező változókat kiveszem a vizsgálatból és így végzem el a regresszióanalízist. Ez természetesen azzal a veszéllyel járt, hogy a turizmussal való elégedettség általános megítélése szempontjából fontos tényezők vesznek el, ami jelen esetben reális veszélynek bizonyult: a 0,4-nél alacsonyabb tolerancia értékkel rendelkező változók kivétele azt jelentette, hogy a 45 eredeti változóból csak 17 maradt. Ezek között a változók között azonban az összes viszonylag magas (1 feletti) szórással rendelkező változó megtalálható volt (tehát azok a változók, amelyek legnagyobb valószínűséggel magyarázzák a turizmus általános megítélésében tapasztalható eltéréseket). Újra tesztelve ezen 17 változó között a kollinearitást, a tolerancia mutatószámok ezúttal megfelelően magas (0,7 feletti) szintet mutattak, ezért nincs okunk feltételezni, hogy a multikollinearitás problémája megsértené a lineáris regressziós modell feltételeit (13. melléklet).

Ennek megfelelően elvégeztem a regresszióanalízist: a függő változó a turizmus helyzetével való általános elégedettség volt. A regresszióanalízis eredményeit a 11.6. táblázat mutatja.

A REGRESSZIÓANALÍZIS EREDMÉNYEI

R	R²	Korrigált R²	F	Sig. F
0,609	0,371	0,271	3,712	0,000

A modellbe bevont 17 változó együttes hatása tehát a turizmus helyzetével való általános elégedettség teljes varianciájának 37%-át magyarázza. Az egyes változók a következőképpen járulnak hozzá a függő változó alakulásához (11.7. táblázat):

A REGRESSZIÓANALÍZIS EREDMÉNYEI - REGRESSZIÓS KOEFFICIENSEK

Változók	B	S. E.	Beta	t	Sig. t
Konstans	3,607	,686		5,258	,000
Földterülethez és ingatlanhoz jutás lehetősége	7,596E-02	,051	,132	1,476	,143
Általános infrastruktúra	4,702E-02	,051	,080	,915	,362
Vásárlási lehetőségek	,139	,056	,201	2,478	,015
Lakásviszonyok	5,268E-02	,058	,086	,916	,362
Vallási élet	-1,317E-02	,047	-,027	-,278	,781
Éttermek minősége	3,705E-03	,055	,005	,067	,947
Generációk kapcsolata	-5,291E-02	,073	-,062	-,728	,468
Erkölc	8,047E-02	,056	,131	1,443	,152
Közbiztonság	,197	,094	,168	2,085	,039
Közlekedési viszonyok	,121	,044	,225	2,736	,007
Megélhetési költségek	-,171	,056	-,263	-3,048	,003
A település adóbevételei	,231	,075	,288	3,073	,003
Munkanélküliség	3,136E-02	,049	,059	,638	,525
Büszkeség a helyiekben településükre	1,193E-02	,068	,016	,176	,860
Anyagi szempontok előtérbe kerülése	-,160	,064	-,238	-2,510	,014
Becsületesség	2,072E-02	,055	,033	,380	,705
Szexuális szabadosság	7,289E-02	,060	,102	1,218	,226

A regresszióanalízis eredményeinek értelmezése során a t-próba alapján azokat a változókat tekintetem szignifikánsnak, ahol $p < 0,05$. Eszerint tehát a turizmus helyzetével való általános elégedettséget befolyásolja az, hogy a megkérdezett hogyan vélekedett

- a vásárlási lehetőségek,
- a közbiztonság,
- a közlekedési viszonyok,
- a megélhetési költségek,
- a település adóbevételei, illetve
- az anyagiassá válás alakulásáról a turizmus fejlődése következtében.

Amint az a 11.7. táblázatból kiolvasható, a vásárlási lehetőségek, a közbiztonság, a közlekedési viszonyok és az adóbevételek ugyanolyan irányban változnak, mint a turizmusra vonatkozó általános elégedettség. Tehát azok, akik azt észlelték, hogy a

turizmus fejlődésének hatására javultak a kistérségben a vásárlási lehetőségek vagy növekedtek a település adóbevételei, azok elégedettebbnek bizonyultak a turizmus általános megítélésében is. Ismerve az egyes változók átlagait, a közbiztonság és a közlekedési viszonyok esetében az egy irányban történő változás inkább azt jelenti, hogy akik szerint a turizmus jelentősen rontja a kistérség közbiztonságát vagy közlekedési viszonyait, az negatívabban ítéli meg a turizmus egészét is.

A megélhetési költségek növekedése szorosan összefügg a kistérségben az általános áremelkedéssel (tapasztalatok szerint a szezonban megemelkedett árak a szezonon kívül sem csökkennek jelentősen). A képet némiképpen árnyalja, hogy a megkérdezés során gyűjtött személyes tapasztalatok alapján elmondható, hogy a lakosok egy része azt válaszolta, az árak emelkedése nem vonja magával a megélhetési költségek emelkedését, mivel a jövedelmük is emelkedik. Logikusnak ugyan nem tekinthető ez az állítás (a költségek abszolút értelemben nem függenek össze a jövedelmek alakulásával), de mivel ez a vizsgálat arra koncentrált, hogy a lakosok észleléseit mérje fel, így mindenképpen figyelembe kell venni a kutatási eredmények értelmezése során.

A regresszióanalízis mindenesetre azt mutatta, hogy a megélhetési költségek növekedése csökkenti a lakosok elégedettségét a turizmus egészével kapcsolatban. Hasonló módon hat az anyagiassá válásról alkotott vélemény is: azok, akik azt észlelik, hogy a turizmus fejlődésének hatására a materiális értékek kerülnek előtérbe (és lassacskán felváltják a hagyományos nem anyagi értékeket, mint például közösségi összetartás, szolidaritás, altruizmus), azok kedvezőtlenebbül vélekednek a turizmusról, mint azok, akik nem észlelnek ilyen fajta értékváltozást.

Ha megnézzük azt, hogy a turizmussal való általános elégedettséget jelentősen befolyásoló változókkal kapcsolatos hatásokról hogyan vélekedtek a megkérdezettek, meglehetősen kedvezőtlen képet kapunk: egyértelműen csak a turizmusnak a vásárlási lehetőségekre és a települések adóbevételeire gyakorolt hatását minősítették pozitívnak a felmérés résztvevői (lásd 11.1. és 11.2. táblázatok). Ezzel szemben egyértelműen negatív hatásként értékelték a turizmus következtében a közlekedési viszonyokban végbement változásokat, a megélhetési költségek növekedését, valamint a materiális értékek térhódítását, és inkább negatív hatásként a közbiztonság változását (észleléseik szerint a közbiztonság ugyanis alapvetően romlott a kistérségben, de szezonban a megerősített rendőri jelenlét pozitívumnak tekinthető).

11.5.1. Regresszióelemzés faktorok bevonásával

Az előzőekben ismertetett regresszióelemzés gyengeségének tekinthető, hogy a multikollinearitás elkerülése végett a teljes változórendszer elemeinek jelentős részét nem voltam képes bevonni az elemzésbe. Annak érdekében, hogy ne csak a fenti korlátozott számú változóra vonatkozzon az elemzés, elvégeztem a regresszióanalízist úgy is, hogy a 11.4. fejezetben bemutatott faktorokat tekintettem független változóknak, és változatlanul a turizmus helyzetével való általános elégedettséget tekintettem függő változónak. A faktorok alkalmazása esetében a multikollinearitás problémája nem merült fel (minden egyes faktor tolerancia értéke 1 volt).

A faktorokkal elvégzett regresszióanalízis eredményeit az 11.8. és 11.9. táblázatok mutatják.

11.8. táblázat

A FAKTOROKKAL VÉGZETT REGRESSZIÓELEMLÉZÉS EREDMÉNYEI

R	R²	Korrigált R²	F	Sig. F
0,74	0,55	0,51	12,69	0,000

Tehát a tíz faktor együttes hatása a teljes variancia 55%-át magyarázza a turizmus általános megítélésének értékelésében. Az egyes faktorok egyedi hatásai a függő változóra a következők:

11.9. táblázat

A FAKTOROKKAL VÉGZETT REGRESSZIÓANALÍZIS EREDMÉNYEI

- REGRESSZIÓS KOEFFICIENSEK

	B	S.E.	Beta	t	Sig.t
Konstans	4,617	,040		114,524	,000
1. faktor	-,180	,040	-,293	-4,446	,000
2. faktor	-,130	,040	-,211	-3,206	,002
3. faktor	,223	,040	,202	2,185	,031
4. faktor	1,820E-02	,040	,019	,296	,768
5. faktor	8,366E-04	,040	,001	,021	,984
6. faktor	-,198	,040	-,179	-1,935	,046
7. faktor	3,176E-02	,040	,052	,784	,435
8. faktor	,173	,040	,180	2,819	,006
9. faktor	-4,911E-02	,040	-,080	-1,213	,228
10. faktor	-,102	,040	-,166	-2,522	,013

A regresszióanalízis eredményeinek értelmezése során a t-próba alapján ismét azokat a változókat tekintetem szignifikánsnak, ahol $p < 0,05$. Eszerint tehát a turizmus helyzetével való általános elégedettséget a vizsgálatba bevont 10 faktorból a következő 6 befolyásolta:

- Életminőségromlás
- Matriális/pénzügyi tényezők
- Életminőségjavulás
- Devians viselkedések
- Lakóhelyi életminőség
- Bűnözés

Amint az a 11.9. táblázatban látható, az "Életminőségjavulás" és a "Lakóhelyi életminőség" faktorok ugyanolyan irányban változnak, mint a turizmusra vonatkozó általános elégedettség. Bár a faktorok esetében összetett változókról van szó, mégis jól értelmezhetőek ezek az eredmények: azok, akik azt észlelték, hogy javult az életük minősége akár egyéni akár települési szinten, azok elégedettebbnek bizonyultak a turizmus általános megítélésében is. Alátámasztja ezt a következtetést az is, hogy az "Életminőségromlás" faktora ellentétes irányban változik, mint a turizmussal való általános elégedettség, hiszen akik azt észlelték, hogy a turizmus

fejlődése hatására romlott az életminőségük (azaz növekvő zajt, zsúfoltságot és szemetelést tapasztaltak maguk körül), azok kevésbé voltak elégedettek a turizmus helyzetével általában.

Az "Életminőségromlás" faktorához hasonlóan befolyásolta a turizmus általános megítélését a "Deviáns viselkedések" faktora és ezzel összefüggésben a "Bűnözés" faktora is, ami igazolja azt a logikus feltételezést, hogy a fokozottabb devianciát és növekvő bűnözést észlelő lakosok általában véve kevésbé elégedettek a turizmussal. A "Materiális/pénzügyi tényezők" faktora szintén ellentétes irányban változik a turizmus általános megítélésével. Ezt az magyarázhatja, hogy a faktort alkotó változók közül négynek (a földterület és ingatlan árának, az áruk és szolgáltatások árszínvonalának, a megélhetési költségeknek és az anyagi szempontok előtérbe kerülésének) a növekedése negatív változást jelent, s bár a maradék két változó növekedése pozitív hatásnak tekinthető, ez a túlsúly érvényesülni látszik a faktor egészének befolyásoló jellegét tekintve.

Megvizsgálva a lakosok észleléseit a szignifikáns faktorokra vonatkozóan, összetett képet kapunk: egyértelműen negatív hatásnak tekinthető a turizmus hatására az életminőség romlása, a deviáns viselkedések elterjedése, valamint a bűnözés növekedése, egyértelműen pozitív hatásnak minősül viszont az egyéni és a lakóhelyi életminőség javulása. A materiális/pénzügyi tényezők faktorára vonatkozó észlelések egyszerre negatívak és pozitívak, hiszen a faktort alkotó változók egy része esetében a turizmus fejlődése kedvező változásokat eredményez (azaz növeli a települések adóbevételeit és hozzájárul a vásárlási lehetőségek növekedéséhez), más változók esetében azonban az észlelt változások kedvezőtlenek (ez vonatkozik általában az áremelkedésekre, a megélhetési költségek növekedésére, valamint a materiális szempontok térhódítására).

11.6. A turizmus szakértők által azonosított társadalmi-kulturális hatásai

A szakértői interjúk során a megkérdezetteket többek között arra kértem, hogy sorolják fel mindazon társadalmi-kulturális változásokat, amelyeket a turizmus fejlődésének tulajdonítanak a Keszthely-Hévíz kistérségben. Összesen 57 különféle hatást sikerült meghatározni, amelyek közül a legalább 5 fő által említetteket a 11.10. táblázat tartalmazza (a hatások teljes listája a 14. mellékletben található).

11.10. táblázat

A MEGKÉRDEZETT SZAKÉRTŐK ÁLTAL AZONOSÍTOTT TÁRSADALMI-KULTURÁLIS HATÁSOK

Hatás	Fő	P.	N.	S.
Üdülőtulajdonosok megjelenése a településen	13	+	-	*
Zaj	13		-	
Nagy létszámok megjelenése szezonban, zsúfoltság	12		-	
Szezonaritás (szolgáltatások, vendéglátóipar, áremelkedés, foglalkoztatottság, bevételek)	11		-	
Környezetvédelmi szemlélet, környezeti kultúra javulása	9	+		
Fejlődés	9	+		
Hagyományőrzés	9	+		
Aki szobakiadással foglalkozik, rendben tartja a környezetét	8	+		

Lényeges áremelkedés	8	(+)	-	
Nyáron hangversenyek, programok, kiállítások	8	+		
Régi épületek felújítása és turisztikai hasznosítása	8	+		
Közlekedési problémák, parkolási nehézségek	8		-	
Ellentétek társadalmi csoportok között (pl. fiatal - idősebb, turizmusból élő - nem abból élő, helyi - üdülőtulajdonos)	7		-	
Ingatlanárak emelkedése	7	(+)	-	
Üdülőtulajdonosok bekapcsolódása a szobakiadásba	7		-	*
Tolerancia, megszokás - a turizmus érdekében sokat elviselnek	7	+	(-)	
Közösségszerveződés – város-/község-/tövéző egyesületek	7	+		
Elnémetesedés	6		-	
A turizmus fejlődése érdekében fejlesztenek minden kiszolgáló létesítményt	5	+		
Külföldiek felvásárolják az ingatlanokat	5		-	
Kulturális identitás feladása	5		-	
Tájba nem illő épületek (külföldiek és belföldiek)	5		-	
Bevándorlás, beköltözés - a turizmus vonzástényező	5	+	-	*
A turizmus az egyetlen ipar, gazdasági függőség	5		-	
Kevés a helyi vállalkozó, nem itt fizetnek adót	5		-	

P - pozitív

N - negatív

S - semleges

Amint az a 11.10. táblázatban látható, a szakértők által meghatározott hatások között szintén szerepelnek kedvezőek és kedvezőtlenek, illetve olyanok, amelyeket eltérő érdekcsoportok különbözőképpen ítélnék meg. Az interjúk során a turizmus társadalmi-kulturális hatásainak a lakossági felmérésben említetteknél jóval szélesebb köre került megemlítésre, ami csak részben tudható be annak, hogy a szakértők szabadon válaszoltak, a lakosokat pedig bizonyos fókig befolyásolhatta az előre megadott változólista. Mivel a megkérdezett szakértők valamennyien a kistérségben éltek, helyismeretük és szakmai ismereteik együttesen szélesebb rálátást biztosíthattak számukra, mint amennyivel az átlagos helyi lakos rendelkezhet.

A felsorolt hatások viszonylag kis része tekinthető szocio-ökonómiai hatásnak (az áremelkedés, az ingatlanok árainak növekedése, a turizmustól való gazdasági függőség és az abból adódó jövedelemkiáramlás, hogy a vállalkozók nagy része nem a kistérségben fizet adót). Ezek a hatások szinte kizárólag kedvezőtlenek, csak az árak emelkedése jelenthet kedvező változást azoknak, akik bekapcsolódtak a turizmusba vagy akik ingatlant akarnak eladni.

A szakértők és a lakosok által leggyakrabban említett hatások között tapasztalhatóak hasonlóságok, de különbségek is. Mindkét csoport súlyos problémának tekintette a kistérségben a turisták okozta zajt, a (szezonal) megnövekvő létszámból eredő zsúfoltságot, a közlekedési nehézségeket és az árak emelkedését, emellett azonban a szakértők a kereslet szezonálisát és ennek összetett következményeit emelték ki, míg a lakosok a bűnözést és a környezetszennyezést.

Ez utóbbival érdekes szembeállítani azt a szakértői vélekedést, hogy a környezeti kultúra javulása a turizmus egyik legkedvezőbb hatása a térségben. A két vélemény között tulajdonképpen nincs ellentmondás: a turizmussal összefüggő környezetkárosítást általában a turizmus szektor működésének, illetve részben a turisták szennyező tevékenységének tulajdonítják a lakosok és csak nagyon

korlátozott mértékben saját tevékenységeiknek, a környezeti állapotok utóbbi években tapasztalt javulását viszont saját környezettudatosabb hozzáállásuknak is (Puczko 1999).

A környezetvédelmi szemlélet erősödése mellett a szakértők az általános fejlődést, a hagyományőrzést, a kulturális programok kínálatának bővülését és a régi épületek felújítását és turisztikai hasznosítását sorolták a turizmus legkedvezőbb hatásai közé (elsősorban kulturális jellegű tényezőket tehát), míg a lakosok által említettek között domináltak a szocio-ökonómiai változások: bevétel, jövedelmek, megélhetés, munkahelyteremtés, és csak ezt követte az általános fejlődés.

A csak a szakértők által meghatározott hatások közül érdemes kiemelni az üdülőtulajdonosok megjelenését a településeken, mivel ez a változás rendkívül összetett következményeket eredményezett a kistérségben. Az üdülőtulajdonosok, illetve az üdülőkben nyaralók száma Gyenesdiáson, Vonyarcvashegyen és Czersztomajon eléri vagy meghaladja az állandó lakosok számát. Az üdülőtulajdonosokkal való együttműködés ezeken a településeken kritikus kérdésnek minősül (természetesen nem elhanyagolható Hévízen és Keszthelyen sem), nem véletlenül került tehát ez a hatás a szakértői lista első helyére.

Az üdülőépítések jelentősen megváltoztatták a kistérség fizikai környezetét, növelték a beépítettséget, szubjektív megítéléstől függően kedvező vagy kedvezőtlen esztétikai hatást gyakoroltak a településekre. Az üdülők sajátos érdekcsoportot alkotnak, mivel szezonban jelenlétükkel fokozzák a zsúfoltságot és a környezetre nehezedő nyomást, ugyanolyan szintű infrastrukturális ellátásra és egyéb szolgáltatásokra van igényük, mint az állandó lakosoknak, adót azonban nem a kistérségben fizetnek, és mind a lakossági, mind pedig a szakértői vélemények egy része szerint viszonylag kevésbé járulnak hozzá a térség fejlődéséhez. Emellett sok üdülőtulajdonos a nyári szezon egy részében saját maga is kiadja a házat, tehát ezáltal versenytársat jelent a szobakiadásba szintén bekapcsolódó helyi lakosok számára. A kutatás résztvevőinek másik része azonban úgy vélte, hogy az üdülőtulajdonosok jelenléte gazdagíthatja a helyi társadalmi életet, hozzájárulhat a turisztikai kereslet és ezáltal a bevételek növekedéséhez (még ha korlátozottan is).

11.7. A hipotézisek vizsgálata

Amint azt a 9. fejezetben láthattuk, a kutatás hipotéziseit a szemléletesség javítása és az elemzés megkönnyítése érdekében összevontam négy csoportba. Az első csoportba tartozó hipotézisek a turizmus hatásaira vonatkozó lakossági észlelésekkel kapcsolatosak, a második csoport hipotézisei a lakosságnak a turizmussal szembeni attitűdjeire vonatkoznak, a harmadik csoport a lakosság és a turisták kapcsolatát és a lakosoknak a turistákkal szembeni attitűdjeit illetően fogalmaz meg feltételezéseket, a negyedik csoportba pedig a turizmus hatásaira vonatkozó észleléseket befolyásoló tényezőkkel kapcsolatos hipotézisek tartoznak.

11.7.1. Az 1. hipotéziscsoport

H 1. A turizmus fejlődésének mind pozitív, mind negatív hatásai észlelhetők a Keszthely-Hévíz kistérségben.

A 11.1 - 11.3. fejezetekben részletesen bemutattam, hogy egyrészt hogyan értékelték a megkérdezett lakosok a turizmusnak előre megadott társadalmi-kulturális változókra gyakorolt hatásait, másrészt melyek voltak azok a legfontosabb pozitív és negatív változások, amelyeket észleléseik szerint a turizmus okozott a kistérségben.

Az előre megadott változólistán 24 esetben kifejezetten pozitívnak minősítették a megkérdezettek a turizmus hatását (ami az összes változó 53%-át jelenti), 4 esetben (8,9%) pedig valamilyen érdekcsoport számára vagy valamilyen szempontból pozitívnak (11.1. és 11.2. táblázatok). A negatívként észlelt hatások száma a lista alapján szintén 24 volt (mivel ugyanarra a változóra a turizmus fejlődése egyaránt gyakorolhatott kedvező és kedvezőtlen hatást), korlátozottan negatívnak pedig egy változóra gyakorolt hatás volt minősíthető (2,2%).

A turizmusnak tulajdonítható legfontosabb pozitívumok körébe összesen 53 különböző hatást soroltak a megkérdezettek, a legfontosabb negatívumok körébe pedig 41 különböző hatást. Mindez azt mutatja, hogy a kistérség lakosai a turizmusnak számos kedvező és kedvezőtlen következményét tapasztalják.

A H1 hipotézist mindezek alapján el lehet fogadni.

H 2. Vannak a társadalmi-kulturális életnek olyan területei, amelyekre a turizmus egyaránt van pozitív és negatív hatással.

A 11.1. és 11.2. táblázatokban látható, hogy a lakosok észlelései szerint a turizmus egyaránt gyakorol kedvező és kedvezőtlen hatást a kistérségben a régi épületek megőrzésére, a lakásviszonyokra, az emberek közötti kölcsönös bizalomra, valamint a becsületességre.

A régi épületek esetében pozitív hatásnak tekinthető egyrészt az, ha a turisztikai hasznosítás érdekében megóvnak vagy felújítanak egy épületet (amint ez a megkérdezett szakértők is kiemelték). Kitűnő példa az ilyen jellegű hasznosításra a gyenesdiási Tourinform iroda, amely egy felújított régi parasztházban működik. Másrészt az elmúlt években érvényesült az a tendencia a kistérségben is, ami az egész Balaton régiót is jellemezte, hogy az üdülőt vásárolók előnyben részesítették a régi parasztházakat és azokat eredeti formájukban újították fel. A turizmus negatív hatásának tekinthető azonban az, hogy különösen az 1960-as, 1970-es évek fejlesztései során a régi házak nagy részét lerombolták és helyettük újakat, nagyobbakat építettek (többben megjegyezték a felmérés során ezzel a kérdéssel kapcsolatban, hogy már alig van mit megvédeni, hiszen a régi épületek jelentős része elpusztult).

A turizmusnak a lakásviszonyokra gyakorolt hatásánál kedvező változás az, hogy a turisták igényei egyrészt a lakosokat is igényesebbé teszik, így javul az általános lakáskultúra, másrészt pedig a turizmusból származó jövedelem lehetővé teszi a lakások szépítését, bővítését. A kereslet szezonálisának és a rendkívül rövid szezonnak kedvezőtlen következménye azonban az, hogy nyáron a lakosok egy része kiköltözik a pincébe, garázsba, annak érdekében, hogy minél több szobát tudjon kiadni.

Az emberek közötti kölcsönös bizalmat a lakosok észlelései szerint erősítheti a turizmus azon keresztül, hogy a közös érdek - a turizmus hosszú távú fejlődése - közelebb hozhatja egymáshoz az érintetteket. Másrészt viszont a túlkínálat fokozza a szolgáltatók és a szobakiadók közötti versenyt, ami párosulva a feketegazdaság jelenlétével, olyan versenyhelyzetet eredményezhet, amelyben senki nem bízik senkiben.

A turizmusnak a helyi lakosok becsületességére gyakorolt hatását illetően negatívumnak tekinthető, hogy a gyors meggazdagodás lehetősége, illetve a feketegazdaság olyan kísértést jelentett és jelent ma is a kistérségben, aminek sokan nem tudnak ellenállni. Különösen az elmúlt évtizedek során, a túlereslet időszakában érvényesült az a rövid távú gondolkodásmód, amely a kínálati pozíció kihasználásához és az ár-érték arány felbomlásához vezetett. A kereslet csökkenése azonban bizonyos szintű szemléletváltást eredményezett, egyre többen felismerték ugyanis, hogy ebben a szakmában senki sem engedheti meg magának, hogy ne legyen becsületes, ha hosszú távon sikeres akar maradni. A turizmus pozitív hatásának tekinthető tehát, hogy rákényszeríti a vendégfogadókat arra, hogy becsületesen dolgozzanak.

A 11.1. és 11.2. táblázatokból az is látható, hogy a lakosok észlelései szerint a turizmus fejlődése alapvetően negatívan érint bizonyos változókat, egyes csoportok szemszögéből nézve azonban ezek a hatások kedvezőnek is tekinthetők. Ebbe a csoportba tartozik az áruk és szolgáltatások árszínvonala, a földterülethez és ingatlanhoz jutás lehetősége, a földterület és ingatlan ára, valamint a közbiztonság.

Az árak emelkedése összességében a turizmus negatív hatásának tekinthető, mivel növeli a lakosság megélhetési költségeit. Azoknak a helyi lakosoknak a számára azonban, akik bekapcsolódtak a turizmus szektorba, a magasabb árak egyben magasabb jövedelmet is jelentenek, az ő szemszögükből nézve tehát az árak emelkedése részben pozitív változás.

Némiképpen hasonló a helyzet az ingatlanok árának emelkedésével és a földterülethez és ingatlanhoz jutás lehetőségével is. Összességében a lakosok észlelései szerint az ingatlanárak növekedtek a kistérségben a turizmus fejlődése hatására. Az elmúlt évtizedekben ez elsősorban annak a következménye volt, hogy a kínálat nem tudott lépést tartani a kereslet növekedésével, az utóbbi években azonban a külföldiek ingatlanvásárlásai is hozzájárultak az árak emelkedéséhez (ahogyan ezt a szakértői interjúk eredményei is mutatják). Ez a növekedés a lakosok számára egyrészt kedvezőtlennek tekinthető, mert korlátozza a földhöz és ingatlanhoz jutási lehetőségeiket, másrészt viszont a saját tulajdonuk értéke is nő, és ha el akarják adni, magasabb árat kaphatnak érte. A turizmusból származó bevételek pedig növelik a lakosok egy részének - bár jelentős mértékben csak egy viszonylag szűk rétegnek - a

vásárlóerejét, ami azt jelenti, hogy esetükben a turizmus bővíti az ingatlanhoz jutás lehetőségeit.

A turizmusnak a közbiztonságra gyakorolt hatását illetően kedvezőtlen változásnak tekinthető a lakosok észlelései szerint az, hogy a turizmus, a turisták jelenléte elkerülhetetlenül vonzza a bűnözést, tehát szezonban nő az elkövetett bűncselekmények száma és a lakosság biztonságérzete is csökken. Emellett azonban figyelembe kell venni azt is, hogy nyáron a megerősített rendőri jelenlét bizonyos fokig javítja a közbiztonságot. A lakosok észlelései szerint különösen az utóbbi években érvényesült ez az inkább kedvező hatás (alátámasztja ezt az észlelést a szakértői felmérésnek az az eredménye is, miszerint a szervezett bűnözés jelenlétét a megkérdezetteknek kevesebb mint 10%-a említette meg a turizmus hatásai között).

A 11.2. táblázatban látható végül, hogy a lakosok észlelései szerint a turizmus ugyan összességében kedvezően hat a kistérségben a munkanélküliségre, de tapasztalható némi negatív hatás is. A pozitív változás egyértelműen az, hogy a turizmus munkalehetőséget teremt, ez a kedvező hatás azonban elsősorban a turistaszezonban érvényesül, ráadásul azzal, hogy a nyári jövedelmek elegendőek az egész éves megélhetésre, a turizmus voltaképpen konzerválja a munkanélküliséget, mert nem ösztönzi az érintetteket arra, hogy egész éves munkát keressenek. Hozzá kell természetesen tenni ehhez azt is, hogy a turizmus domináns iparág mivolta korlátozza a térségben a más jellegű munkavállalást (amint az a 11.10. táblázatból látható volt, a szakértői felmérés során is többen megemlézték, hogy a turizmustól való gazdasági függőség kedvezőtlen hatásnak tekinthető).

A fentiek azt mutatják, hogy valóban léteznek a kistérségben olyan társadalmi-kulturális változók, amelyekre a turizmus egyaránt gyakorol pozitív és negatív hatást. Mindezek alapján tehát a H2 hipotézist el lehet fogadni.

H 3. Mivel a kulturális különbség a turisták és a helyi lakosok között nem túl jelentős, ezért a turizmus szocio-ökonómiai hatásait a lakosok jelentősebbnek észlelik, mint a turizmus kulturális hatásait.

A 11.1. és 11.2. táblázatok alapján megvizsgáltam, hogy melyek azok a változók, amelyekre a lakosok észlelései alapján a turizmus jelentős hatást gyakorolt. A 11.11. táblázat azokat a változókat tartalmazza, amelyek esetében az észlelések átlagértéke meghaladta a 4,00-t vagy nem érte el a 2,5-öt (azért nem 4,00 és 2,00, mert az átlagok azt mutatják, hogy érvényesült egy felfelé mutató tendencia a válaszadás során).

11.11. táblázat

A TURIZMUS ÁLTAL JELENTŐS MÉRTÉKBEN BEFOLYÁSOLT VÁLTOZÓK

Változó	Átlag	Szórás	Szocio- ökon.	Szocio- kult.
Munkalehetőségek	4,52	0,75	+	
Nyelvtudás	4,23	0,82		+
Éttermek minősége	4,18	0,87		+
Más népek megismerésének lehetősége	4,18	0,81		+

Jövedelem és életszínvonal	4,16	0,98	+	
Vásárlási lehetőségek	4,07	1,03	+	
Zsúfoltság	4,59	0,86		+
Prostitúció	4,53	0,82		+
Zaj	4,51	0,85		+
A település adóbevételei	4,51	0,80	+	
Kábítószerélvezet	4,44	0,81		+
Szervezett bűnözés	4,34	0,71		+
Földterület és ingatlan ára	4,30	0,93	+	
Szemetelés	4,29	0,91		+
Áruk és szolgáltatások árszínvonala	4,28	0,99	+	
Egyéni bűnözés	4,25	0,76		+
Megélhetési költségek	4,21	1,03	+	
Vandalizmus	4,20	0,85		+
Szerencsejátékok	4,19	0,83		+
Anyagi szempontok előtérbe kerülése	4,12	0,94		+
Közbiztonság	2,43	1,29		+
Erkölc	2,36	0,90		+
Közlekedési viszonyok	2,03	1,18		+
Munkanélküliség	2,23	1,21	+	
Gyakoriság összesen			8	16

A 11.11. táblázat azt mutatja, hogy azok közül a tényezők közül, amelyekre a turizmus jelentős hatást gyakorolt, melyek tekinthetők inkább szocio-ökonómiai és melyek inkább szocio-kulturális jellegűnek. Mivel a táblázatban szereplő változók kétharmada inkább szocio-kulturális tényezőnek tekinthető (a kultúrát egészen tág értelemben értelmezve), ennek alapján úgy tűnik, a hipotézis nem igazolódott be.

A hipotézis elutasítását támasztja alá az is, ha megnézzük a megkérdezettek által a turizmus legjelentősebb pozitív és negatív hatásaiként észlelt változásokat, mivel ezeken a listákon (11.3. és 11.4. táblázatok) is egyaránt találhatók szocio-ökonómiai és szocio-kulturális hatások.

A H3 hipotézist tehát el kell vetni. A kutatási eredmények elemzése során azonban fel kellett ismernem, hogy a hipotézisben megfogalmazott ok-okozati viszony ebben a kutatásban ilyen formában nem értelmezhető, mivel a kérdőíves felmérés során alkalmazott változórendszer a szocio-kulturális tényezők jóval szélesebb körét foglalja magában, mint amelyekre a turisták és a helyi lakosok közötti kulturális különbségek közvetlenül hatással vannak. Amennyiben csak azokat a szűkebb-értelemben vett szocio-kulturális változókat vennénk figyelembe, amelyekre jelentős hatást gyakorol a helyiek és a turisták közötti kulturális különbség (nyelvtudás, kulturális identitás, tolerancia a mássággal szemben, munkához való hozzáállás, generációk kapcsolata, vallási élet, erkölcs, vendégszeretet, udvariasság és jó modor, becsületesség), akkor azt látnánk, hogy ezek közül a tényezők közül csak kettőre gyakorol a turizmus jelentős hatást, így a hipotézist elfogadhatnánk.

H 4. A szocio-ökonómiai tényezőkre gyakorolt hatásokat a lakosok pozitívabbnak érzik, mint a kulturális jellegű tényezőkre gyakorolt hatásokat.

A hipotézis tesztelése érdekében egyrészt megvizsgáltam a 11.1. és 11.2 táblázatok alapján, hogy melyek voltak azok a változók, amelyekkel kapcsolatban a megkérdezettek a turizmus hatásait leginkább pozitívnak és leginkább negatívnak tartották.

A turizmus legkedvezőbb hatásai ennek a kérdésnek alapján a következők: a munkalehetőségek bővítése, jövedelem- és életszínvonal-emelés, a vásárlási lehetőségek bővítése, a települések adóbevételeinek növelése, nyelvtudás javítása, lehetőség más népek megismerésére, illetve az éttermek minőségének javítása. Ezekből a tényezőkből az első négy tekinthető elsősorban szocio-ökonómiai változónak.

Megnéztem továbbá, hogy melyek voltak azok a változások, amelyeket a megkérdezettek a turizmus legfontosabb kedvező hatásának minősítettek (11.3. táblázat). Ennek a kérdésnek az eredményei azt mutatják, hogy a helyi lakosság elsősorban a turizmus szocio-ökonómiai hatásait értékelte, hiszen a legfontosabb pozitívumok közül a bevételek növekedése, a megélhetés biztosítása, a munkahelyteremtés, az anyagi természetű előnyök vagy az infrastruktúra egyaránt ebbe a kategóriába voltak sorolhatók, nem szocio-ökonómiai hatásnak pedig a legfontosabb pozitívumok között csak a település szépítése, illetve hírnevének, ismertségének növekedése volt tekinthető.

Másik oldalról is megvizsgálva a kérdést az tapasztalható, hogy az előre megadott változók alapján a turizmus leginkább negatív hatásai a következők voltak: az erkölcsi értékek romlása, közlekedési problémák, zsúfoltság és zaj növekedése, szemetelés, deviáns viselkedések (prostitúció, kábítószerélvezet, vandalizmus, szerencsejátékok) elterjedése, szervezett és egyéni bűnözés növekedése, megélhetési költségek növekedése, valamint az anyagi szempontok előtérbe kerülése. Ezek a hatások - a megélhetési költségek kivételével - egytől egyig szocio-kulturális változásnak tekinthetők.

A turizmus legjelentősebb negatív hatásainak listáján szintén egy kivétellel szocio-kulturális tényezők szerepeltek (11.4. táblázat): a zárt kérdés válaszaihoz hasonlóan a turizmus fejlődése következtében növekvő zsúfoltság, a bűnözés növekedése, a környezetszennyezés, a közlekedési problémák, a zaj, valamint az árak emelkedése.

Azt megvizsgálva tehát, hogy milyen hatásokat tulajdonítanak a megkérdezettek a turizmus fejlődésének a kistérségben, megállapítható, hogy a pozitív hatások között a szocio-ökonómiai jellegűek dominálnak, a negatív hatások között pedig a szocio-kulturális jellegűek. A H4 hipotézist tehát el lehet fogadni.

11.7.2. A 2. hipotéziscsoport

H 5. A kistérség lakosságának jelentős része aktívan támogatja a turizmus fejlődését.

A felmérés eredményei azt bizonyítják, hogy a megkérdezettek attitűdjei a turizmussal és a turisták jelenlétével kapcsolatban alapvetően pozitívak. Egyrészt a válaszadók közel háromnegyede örült a turisták jelenlétének a kistérségben (11.12. táblázat), másrészt több mint 50%-uk úgy vélte, hogy a turisták létszámának növekednie kellene a térségben (11.13. táblázat). (A két tényező között, nem meglepő módon, szignifikáns összefüggés tapasztalható: $\chi^2=71,698$, $p=0,000$). A táblázatok azt is mutatják, hogy negatív attitűdöt a turisták jelenlétével szemben a megkérdezettek kevesebb mint 7%-a tanúsított, és 6%-nál is kevesebben gondolták úgy, hogy a turisták létszámának csökkennie kellene a kistérségben.

11.12. táblázat

A TURISTÁK JELENLÉTÉVEL KAPCSOLATOS ATTITŰDÖK

Attitűd	Gyakoriság (fő)	%
örül	151	74,8
nem örül	13	6,4
közömbös	38	18,8
Összesen	202	100,0

11.13.. táblázat

A TURISTÁK LÉTSZÁMÁRA VONATKOZÓ VÉLEMÉNY

Vélemény	Gyakoriság (fő)	%	Összesített %
jelentősen növekednie kellene	41	20,3	20,3
némileg növekednie kellene	67	33,2	53,5
megfelelő	82	40,6	94,1
némileg csökkennie kellene	9	4,5	98,5
jelentősen csökkennie kellene	3	1,5	100,0
Összesen	202	100,0	

Természetesen az eredmények értelmezése során - különösen a turisták létszámára vonatkozó kérdés esetén - nem szabad figyelmen kívül hagyni egyrészt azt, hogy a turizmus a térség legjelentősebb gazdasági tevékenysége, másrészt pedig azt, hogy az elmúlt évtizedekben a helyiek jóval nagyobb kereslethez szoktak hozzá. Összességében azonban megállapítható, hogy a lakosok többsége kedvezően fogadja a turistákat. χ^2 próba alapján az is megállapítható, hogy szoros összefüggés van a turizmussal való elégedettség és a turistákkal kapcsolatos attitűdök között ($\chi^2=34,547$, $p=0,000$)

A kérdőíves felmérés során azt a kérdést is feltettem a megkérdezetteknek, hogy tettek-e valamit a turizmus fejlődése/fejlesztése érdekében, illetve a turizmus adott módon történő fejlődésének/fejlesztésének megakadályozására. Az eredmények ebben az esetben is a lakosok pozitív hozzáállást mutatják, mivel a válaszadók csaknem 56%-a tett valamit a turizmus érdekében és összesen csak 4%-uk számolt be arról, hogy tett valamit a turizmus adott módon történő fejlődésének megakadályozására. Ráadásul ez utóbbi válaszok között is csak olyan jellegű tevékenységek szerepeltek, amelyek nem a turizmus fejlődése ellen irányultak, hanem a színvonal emelésére vagy jogszabály betartatására (például strand teherbíróképességének a meghatározása, adóemelés, az érvényesülő tömegturizmus

ellenében luxusszínvonalú szolgáltatás létrehozása, szemléletváltás vagy a tó védelmére létrehozott egyesületben tagság).

A turizmus fejlődése érdekében folytatott tevékenységek köre természetesen jóval szélesebb körű volt: összesen 39 különböző hozzájárulás került fel a listára. Ezek közül a legtöbbször által említettek a 11.14. táblázat tartalmazza, a lakossági aktivitás teljes listája pedig a 15. mellékletben található meg.

11.14. táblázat

TURISZTIKAI AKTIVITÁS A TURIZMUS FEJLESZTÉSE/FEJLŐDÉSE ÉRDEKÉBEN

Tevékenység	Gyakoriság	%¹	%²	%³
A turizmusban dolgozik	24	14,20	11,88	21,24
Szobakiadás	23	13,61	11,38	20,35
Környezetszépítés	19	11,24	9,41	16,81
Önkormányzati munka	9	5,33	4,45	7,96
Virágosítás, fásítás	9	5,33	4,45	7,96
Nyelvtanulás	8	4,73	3,93	7,07
Információ-ellátás	7	4,14	3,46	6,19
Munkája során (nem turizmusban dolgozik)	6	3,55	2,97	5,31
Személyes kapcsolatok (egyéni, hivatalos) révén promóció	5	2,96	2,47	4,42
Szuvenírek készítése, árusítása	5	2,96	2,47	4,42
Részvétel lakossági fórumon	5	2,96	2,47	4,42

1 - az összes válasz %-ában

2 - az összes megkérdezett %-ában

3 - az összes olyan válaszadó %-ában, aki tett valamit a turizmusért

Amint az a 11.14. táblázatban látható, legtöbbször úgy vélték, azzal tettek legtöbbet a turizmus fejlődéséért, hogy az iparágban dolgoznak, szobakiadásra keresztül bekapcsolódnak a szektor működésébe vagy munkájuk során más módon (önkormányzati vagy egyéb nem turisztikai foglalkoztatottként) támogatják a fejlődést/fejlesztést.

A szakértői véleményekkel összhangban a harmadik leggyakrabban említett tevékenység a turizmus érdekében történő környezetszépítés volt, amihez tartalmilag kapcsolódik a fásításban, virágosításban való részvétel is. Többször úgy érezték ezen kívül, hogy nyelvtanulással vagy a turisták tájékoztatásával hozzájárultak a vendégek és a helyiek közötti jobb kommunikációhoz.

A fenti listán (és különösen az összes tevékenységet tartalmazó 15. mellékletben) jól látható, hogy milyen sokféle módon járulhat hozzá a lakosság a turizmus fejlődéséhez. A felmérés eredményei azt mutatják, hogy a Keszthely-Hévíz kistérség

lakói támogatják a turizmust és különböző módokon bevonhatóak a közös fejlesztési erőfeszítésekbe.

Szoros összefüggés tapasztalható aközött, hogy valaki örül-e a turisták jelenlétének a kistérségben és tett-e valamit a turizmus fejlődése érdekében: akinek pozitívabbak a turisták jelenlétével kapcsolatos attitűdjei, az nagyobb valószínűséggel bizonyult aktívnek ($\lambda=0,191$, $p=0,016$). A turizmussal való általános elégedettség szintén összefügg a turizmus érdekében kifejtett aktivitással ($\chi^2=18,604$, $p=0,001$), ennél a kapcsolatnál azonban nem állapítható meg egyértelmű irány: legaktívabbnak a turizmus helyzetével kifejezetten elégedetlenek bizonyultak, őket követték az inkább elégedetlenek, majd pedig az inkább elégedettek. Ennek az lehet a magyarázata, hogy akik elégedetlenek a turizmus adott állapotával, azok igyekeztek tenni valamit a helyzet javítása érdekében. Akik pedig inkább elégedettek, azok úgy érezhetik, hogy ugyan van mit javítani, de nem lényegi változtatásokat kell tenni, ezért van értelme az egyéni erőfeszítéseknek is.

11.11. ábra

A TURISTÁKKAL KAPCSOLATOS ATTITŰDÖK ÉS A TURISZTIKAI AKTIVITÁS (fő/%)

		Aktivitás	
		aktív	passzív
Attitude	pozitív	95/47,0	55/27,2
	neutral	12/5,9	26/12,9
	negative	5/2,5	8/3,9

A 11.11. ábra a Butler (1975) által a turizmusra alkalmazott, a helyi lakosoknak a turizmussal kapcsolatos attitűdjeit és viselkedési reakcióit bemutató modellen alapszik (lásd 4.3.1. fejezet). A mátrixban látható számadatok forrása az volt, hogy a megkérdezettek örültek-e a turisták jelenlétének a kistérségben és tettek-e valamit a turizmus fejlődése érdekében.

Ennek következtében azonban tartalmilag a 11.11. ábrán látható modell csak adaptációja az eredetinek, ugyanis egyrészt a turistákkal és nem a turizmussal kapcsolatos attitűdökre koncentrált (a kistérségben a turizmus negatív hatásai ugyanis, amint a korábbiakban láttuk, jórészt a turisták jelenlétéből fakadnak, a pozitív hatások pedig a turizmus szektor működéséből, ezért úgy gondolom, fokozott figyelmet kell szentelni a helyieknek a turistákkal kapcsolatos attitűdjeinek). Másrészt a fenti ábrában minden feltüntetett aktivitás a turizmus fejlődése érdekében történő tevékenységet jelent (mivel a megkérdezettek közül valójában senki sem tett semmit magának a turizmus fejlődésének a megakadályozására, legfeljebb a fejlődés módját vagy irányát próbálták néhányan befolyásolni).

Az eredeti modellhez képest eltérést jelent az is, hogy a lakosok attitűdjeit három kategóriába soroltam, a megkérdezettek egy része ugyanis semlegesnek vallotta magát a turisták jelenlétét illetően.

A 11.11. ábra, valamint a 11.12-11.14. táblázatok alapján összefoglalható, hogy a lakosság jelentős részének attitűdjei kedvezőek a turistákat illetően és aktívan támogatja a turizmus fejlődését, de még azok is viszonylag nagy arányban tettek valamit a turizmus fejlesztése érdekében, akik semlegesen vagy negatívan ítélik meg a turisták jelenlétét. Összességében tehát az a hipotézis, hogy a kistérségi lakosságának jelentős része aktívan támogatja a turizmus fejlődését, elfogadható.

H 6. Azok a lakosok, akik úgy érzik, van befolyásuk a turizmus fejlődésére, inkább érzik pozitívnak a fejlődés hatását.

A turizmus fejlődésére gyakorolt egyéni befolyás észlelt mértéke jelentősen összefügg azzal, hogy az egyén - saját megítélése szerint - tett-e valamit a turizmus adott formában történő fejlődése érdekében vagy annak megakadályozására (Lankford & Howard 1994). Feltételezhető, hogy azok a lakosok, akik aktívan hozzájárultak a turizmus fejlődéséhez, úgy vélik, hogy legalábbis bizonyos mértékig képesek voltak befolyásolni a fejlődés irányát, ez pedig azt eredményezheti, hogy pozitívabban ítélik meg a turizmus hatásait, mint azok, akik úgy érzik, hogy nem volt befolyásuk a turizmus fejlődésére.

Ennek értelmében megvizsgáltam azt, hogy tapasztalhatóak-e szignifikáns különbségek a turizmus hatásainak észleléseiben a turizmus fejlődése érdekében, illetve a turizmus adott módon történő fejlődésének megakadályozására kifejtett aktivitás függvényében. A vizsgálat eredményeit a 11.15. táblázat tartalmazza.

**ÖSSZEFÜGGÉS A TURIZMUS HATÁSAINAK ÉSZLELÉSE ÉS A TURIZMUS
FEJLŐDÉSÉVEL KAPCSOLATOS AKTIVITÁS KÖZÖTT (χ^2 ÉRTÉKEK)**

Változó	Pro	Kontra
Munkalehetőségek	0,841	0,774
Nyelvtudás	8,867	0,957
Éttermek minősége	6,341	8,564
Más népek megismerésének lehetősége	1,203	12,806*
Jövedelem és életszínvonal	3,104	1,596
Vásárlási lehetőségek	6,709	4,124
Kulturális szolgáltatások, programok	3,075	3,031
Érdekes emberekkel való találkozás lehetősége	0,752	3,463
Életminőség	3,226	1,320
Általános infrastruktúra	1,600	4,618
Szabadidő-eltöltés lehetőségei	7,877	4,230
Kulturális identitás	0,102	0,509
Tolerancia a mássággal szemben	3,559	7,384
Sportlehetőségek	3,886	2,094
Munkához való hozzáállás	4,139	9,695*
Régi épületek megőrzése	3,906	1,039
Generációk kapcsolata	2,748	10,208*
Vallási élet	0,283	4,160
Lakásviszonyok	1,447	9,935*
Földterülethez és ingatlanhoz jutás lehetősége	3,348	2,519
Közbiztonság	2,143	0,798
Erkölc	3,710	5,194
Közlekedési viszonyok	3,173	3,381
Zsúfoltság	3,797	3,085
Prostitúció	8,199	0,784
Zaj	3,398	2,226
A település adóbevételei	1,333	6,916
Kábitószerélvezet	0,965	1,583
Szervezett bűnözés	2,522	6,716
Földterület és ingatlan ára	4,867	1,475
Szemetelés	4,494	0,852
Áruk és szolgáltatások árszínvonala	4,106	2,583
Egyéni bűnözés	5,944	1,401
Megélhetési költségek	0,756	3,872
Vandalizmus	4,777	0,884
Szerencsejátékok	4,906	2,787
Anyagi szempontok előtérbe kerülése	3,570	6,734
Vendégszeretet	4,935	3,426
Büszkeség a helyiekben településükre	5,643	5,741
Szexuális szabadosság	1,710	5,519
Alkoholizmus	6,681	1,148
Udvariasság és jó modor	0,657	9,425
Kölcsönös bizalom az emberek között	0,507	1,789
Becsületesség	2,050	2,241
Munkanélküliség	0,536	0,697

* - $p < 0,05$ - a cellák létszáma azonban minden egyes esetben a megkívántnál alacsonyabb volt, így az összefüggés nem értelmezhető

A 11.15 táblázat adatai azt mutatják, hogy egyetlen változó esetében sem tapasztalható szignifikáns összefüggés a megkérdezetteknek a turizmus fejlesztése érdekében vagy annak megakadályozására kifejtett aktivitása és a turizmusnak az adott változóra gyakorolt hatásával kapcsolatos észlelései között. Ennek következtében nem lehet tovább vizsgálni az eredeti hipotézisben megfogalmazottakat, így a H6 hipotézist el kell vetni.

H 7. Azok a helyi lakosok, akik pozitívan értékelik a turizmus hatásait, aktívan támogatják a turizmus további növekedését, akik negatívan, azok nem.

A hipotézis tesztelése érdekében először megvizsgáltam azt, hogy tapasztalható-e összefüggés a lakosoknak a turizmus hatásaira vonatkozó észlelései és a turisták számára vonatkozó véleménye között. A vizsgálat eredményeit a 11.16 táblázat tartalmazza.

**ÖSSZEFÜGGÉS A TURIZMUS ÉSZLELT HATÁSAI ÉS A TURISTÁK SZÁMÁRA
VONATKOZÓ VÉLEMÉNY KÖZÖTT (χ^2 ÉS λ ÉRTÉKEK)**

Változó	χ^2	λ^+
Munkalehetőségek	7,533	-
Nyelvtudás	19,818	-
Éttermek minősége	15,354	-
Más népek megismerésének lehetősége	12,288	-
Jövedelem és életszínvonal	31,003*	0,108*
Vásárlási lehetőségek	15,077	-
Kulturális szolgáltatások, programok	25,463*	0,080*
Érdekes emberekkel való találkozás lehetősége	14,360	-
Életminőség	22,814*	0,092*
Általános infrastruktúra	25,216*	0,065*
Szabadidő-eltöltés lehetőségei	25,268*	0,061*
Kulturális identitás	6,109	-
Tolerancia a mássággal szemben	15,088	-
Sportlehetőségek	31,173*	0,040
Munkához való hozzáállás	9,107	-
Régi épületek megőrzése	19,172	-
Generációk kapcsolata	20,024	-
Vallási élet	11,692	-
Lakásviszonyok	16,888	-
Földterülethez és ingatlanhoz jutás lehetősége	28,234*	0,152**
Közbiztonság	25,264*	0,067*
Erkölc	28,808*	0,079*
Közlekedési viszonyok	27,880*	0,136*
Zsúfoltság	21,817	-
Prostitúció	21,661	-
Zaj	15,295	-
A település adóbevételei	15,686	-
Kábítószerélvezet	21,382	-
Szervezett bűnözés	22,556*	0,107*
Földterület és ingatlan ára	16,651	-
Szemetelés	7,216	-
Áruk és szolgáltatások árszínvonala	10,453	-
Egyéni bűnözés	12,668	-
Megélhetési költségek	18,788	-
Vandalizmus	17,230	-
Szerencsejátékok	20,476	-
Anyagi szempontok előtérbe kerülése	27,355*	0,071*
Vendégszeretet	17,679	-
Büszkeség a helyiekben településükre	14,037	-
Szexuális szabadosság	11,424	-
Alkoholizmus	10,057	-
Udvariasság és jó modor	13,577	-
Kölcsönös bizalom az emberek között	22,826*	0,069*
Becsületesség	19,256	-
Munkanélküliség	9,088	-

* - $p < 0,05$ ** - $p < 0,01$ ⁺ függő változó a turisták létszámára vonatkozó vélemény

A 11.16. táblázat adatai azt mutatják, hogy csak a változók egy része esetében tapasztalható összefüggés a turizmus hatásaira vonatkozó észlelések és a turisták létszámára vonatkozó vélemény között. Mivel a χ^2 próba szimmetrikus, azon esetekben, ahol a χ^2 érték szignifikáns volt, megvizsgáltam azt is, hogy a turisták létszámára vonatkozó véleményt függő változónak tekintve eltérő-e az eredmények, de csak a turizmus fejlődésének a sportlehetőségekre gyakorolt hatása esetében nem mutatott szignifikáns aszimmetrikus összefüggést a λ érték.

Összességében nem lehet azt megállapítani, hogy azok a helyi lakosok, akik pozitívan értékelik a turizmus hatásait, aktívan támogatják a turizmus további növekedését, akik negatívan, azok pedig nem, ezért a H7 hipotézist is el kell utasítani.

11.7.3. A 3. hipotéziscsoport

H 8. Azok a lakosok, akik szorosabb kapcsolatot alakítottak ki turistákkal, kevésbé hajlamosak a turistákkal kapcsolatos sztereotípiák elfogadására.

A felmérés során megkérdeztem a résztvevőket, szívesebben látnak-e bizonyos nemzetiségű turistákat a településen, illetve szobakiadás során vendégként (természetesen ez az utóbbi kérdés csak azokra a válaszadókra vonatkozott, akik bekapcsolódtak a fizetővendéglátásba). Ezekkel a kérdésekkel azt próbáltam megvizsgálni, léteznek-e nemzetiségen alapuló sztereotípiák a turistákra vonatkozóan a kistérségben. Az is érdekelt, hogy van-e különbség a településen és a szobakiadásban szívesen látott turisták nemzetisége között, az utóbbi eset ugyanis közvetlenebb kapcsolatot jelent, a szobakiadónak együtt kell élnie a vendégével, míg a településre érkező turistákkal nem feltétlenül alakul ki személyes kapcsolat.

A 11.17. és 11.18. táblázatok azt mutatják, hogy a megkérdezettek szemében számít-e a településre látogató turisták, illetve a fizetővendégek nemzetisége.

11.17. táblázat

NEMZETISÉG SZERINTI ELŐÍTÉLETESSÉG A TELEPÜLÉSEN

Számít-e a turisták nemzetisége ?	Gyakoriság (fő)	%
nem	107	53,0
igen	95	47,0
Összesen	202	100,0

11.18. táblázat

NEMZETISÉG SZERINTI ELŐÍTÉLETESSÉG A SZOBAKIADÁSBAN

Számít-e a turisták nemzetisége ?	Gyakoriság (fő)	%	Szobakiadók %-a
nem adja ki	135	66,8	
nem	17	9,4	25,4
igen	50	24,8	74,6
Összesen	202	100,0	

Ahogy azt a táblázatok mutatják, valóban megfigyelhető eltérés a turisták nemzetiségével kapcsolatos előítéleteket illetően a vizsgálat két szintjén, a települési szinten és a szobakiadás szintjén. Míg a megkérdezetteknek több mint fele azt mondta, hogy nem számít a településre érkező turisták nemzetisége, a szobakiadásban (csak a szobakiadók véleményét figyelembe véve) ez az arány csak mintegy 25% volt. Azok, akik úgy vélték, nem számít a turisták nemzetisége, mindkét kérdésnél elsősorban azt hangsúlyozták, hogy az a fontos, hogyan viselkedik a vendég, illetve mennyit költ, illetve azt, hogy mindegy, milyen nemzetiségű vendégeket látnának szívesen, úgylis főleg németek meg magyarok jönnek.

Azok, akiknek számít a turisták nemzetisége, legszívesebben német vendégeket láttak a településen (az érintettek 56,8%-a), ezt követték az osztrákok (43,2%), a magyarok (33,7%), a svájciak és a hollandok (25,3%-25,3%), az angolok (18,9%), az olaszok és a franciák (14,7%-14,7%), a belgák (11,6%), valamint a zárt kérdésben felsoroltaktól eltérő nemzetiségűek: amerikaiak, finnek, görögök, ausztrálok (10,5%). Egyetlen megkérdezett sem látta szívesen a szlovák és a cseh turistákat, és csak egy válaszadó szavazott a lengyelek mellett (annak ellenére, hogy a válaszadás során akárhány nemzetiséget ki lehetett választani, nem állt fenn tehát annak a veszélye, hogy egy nemzetiség kiválasztása kizárja a többi lehetőséget).

A szobakiadók körében szintén a német vendégek bizonyultak a legnépszerűbbnek (az érintettek 65,7%-a őket látná legszívesebben), őket követték az osztrákok (37,3%), a hollandok (16,4%), a svájciak (10,4%), a magyarok és a belgák (6,0%), valamint az olaszok, a franciák és az angolok (4,5%-4,5%). A cseh, a szlovák és a lengyel nemzetiségű vendégeket a szobakiadók közül senki sem részesítette előnyben.

Ezek az eredmények azt mutatják, hogy meglehetősen erős előítéletek élnek a kistérségben a különböző nemzetiségű turistákra vonatkozóan. A nyugati turistákat a megkérdezettek jelentős része megbízhatónak, kulturáltnak és nem utolsó sorban fizetőképessnek tekintette, szemben a volt szocialista országokból érkezőkkel (kivételt jelentettek azonban a volt keletnémetek, akikkel kapcsolatban a válaszadók közül sokan úgy vélték, hogy túlzottan fellengzősek, mióta "össznémetek" lettek, és nem tudnak viselkedni). A magyar és a német ajkú vendégekre vonatkozóan sokan kiemelték, hogy őket már megszokták, ismerik, illetve hogy velük könnyebb a kommunikáció (hiszen németül legalább egy kicsit szinte mindenki tud a kistérségben).

Összehasonlítva a turistákkal kialakított kapcsolat jellegét és a nemzetiségekre vonatkozó előítéletességet, úgy találtam, hogy szoros kapcsolat van a két tényező között, mind települési, mind pedig szobakiadási szinten (települési szinten $\chi^2=15,653$, $p=0,016$, szobakiadási szinten $\chi^2=35,182$, $p=0,000$). A turistákkal kialakított kapcsolatot tekintve független változónak szintén szignifikáns összefüggés tapasztalható (települési szinten $\lambda=0,163$, $p=0,017$, szobakiadási szinten $\lambda=0,126$, $p=0,000$). A településen elsősorban azok nem vették figyelembe a turisták nemzetiségét, akik baráti kapcsolatot vagy akik hivatalos kapcsolatot alakítottak ki a turistákkal, a szobakiadók közül pedig szintén a baráti kapcsolatról beszámolók.

Mindezek alapján a H8 hipotézist, tehát azt, hogy azok a lakosok, akik szorosabb kapcsolatot alakítottak ki turistákkal, kevésbé hajlamosak a turistákkal kapcsolatos sztereotípiák elfogadására, el lehet fogadni.

H 9. Azoknak a lakosoknak, akik szorosabb kapcsolatot alakítottak ki turistákkal, pozitívabbak a turizmussal kapcsolatos attitűdjeik.

A hipotézis tesztelése érdekében először megvizsgáltam azt, hogy tapasztalható-e összefüggés a lakosoknak a turisták jelenlétére vonatkozó attitűdje és a turistákkal kialakított kapcsolatának jellege között (11.19. táblázat). A χ^2 próba alapján a két tényező közötti összefüggés szignifikánsnak tekinthető ($\chi^2=34,104$, $p=0,000$). A turistákkal kapcsolatos attitűdöket függő változónak tekintve szintén szignifikánsnak minősíthető a két tényező kapcsolata ($\lambda=0,132$, $p=0,010$).

11.19. táblázat

**A TURISTÁKKAL VALÓ KAPCSOLAT ÉS A TURISTÁK JELENLÉTÉRE VONATKOZÓ
ATTITÜD ÖSSZEFÜGGÉSE (FŐ/%)**

Attitűd	Személyes kapcsolat turistákkal								Összesen*	
	baráti kapcsolat		gyakori beszélgetés		hivatalos kapcsolat		nincs, csak látja őket			
örül	78	38,6	18	8,9	36	17,8	19	9,4	151	74,7
nem örül	3	1,5	1	0,5	4	2,0	5	2,4	13	6,4
közömbös	7	3,4	4	2,0	7	3,4	20	9,9	38	18,8
Összesen*	88	43,5	23	11,4	47	23,2	44	21,7	202	100,0

* - a % értékek a kerekítések miatt a táblázat egészében nem feltétlenül adják ki a 100%-ot

Emellett megvizsgáltam azt is, hogy meghatározónak tekinthető-e a turistákkal kialakított kapcsolat jellege a turizmus helyzetével való általános elégedettség szempontjából, feltételezve azt, hogy a turizmussal kapcsolatos attitűdöket jelentős mértékben meghatározza a turizmus fejlődésével való elégedettség (11.20. táblázat).

11.20. táblázat

**A TURISTÁKKAL VALÓ KAPCSOLAT ÉS A TURIZMUSVALÓ ELÉGEDETTSÉG
ÖSSZEFÜGGÉSE (FŐ/%)**

Elégedettség	Személyes kapcsolat turistákkal								Összesen*	
	baráti kapcsolat		gyakori beszélgetés		hivatalos kapcsolat		nincs, csak látja őket			
nagyon elégedetlen	8	3,9	0	0,0	6	3,0	1	0,5	15	7,4
inkább elégedetlen	30	14,8	7	3,4	12	5,9	7	3,4	56	27,7
semleges	15	7,4	4	2,0	10	4,9	24	11,9	53	26,2
inkább elégedett	33	16,3	11	5,4	16	7,9	10	4,9	70	34,6
nagyon elégedett	2	1,0	1	0,5	3	1,5	2	1,0	8	3,9
Összesen*	88	43,6	23	11,4	47	23,3	44	21,8	202	100,0

* - a % értékek a kerekítések miatt a táblázat egészében nem feltétlenül adják ki a 100%-ot

A χ^2 próba alapján a két tényező közötti összefüggés szignifikánsnak tekinthető ($\chi^2=31,003$, $p=0,002$). A turizmussal való általános elégedettséget függő változónak tekintve szintén szignifikánsnak minősíthető a két tényező kapcsolata ($\lambda=0,106$, $p=0,015$). A 11.20. táblázat adatai azt mutatják, hogy azokra, akik a legszorosabb - azaz baráti - kapcsolatot alakították ki a turistákkal, egyaránt jellemző az, hogy inkább elégedettek, illetve az, hogy inkább elégedetlenek a turizmus fejlettségével, hasonlóan azokhoz, akik ugyan nem tartják barátinak a turistákkal kialakított kapcsolatukat, de gyakori beszélgetésről számoltak be. A turistákkal legkevésbé szoros kapcsolatban lévők többsége semleges állásponton helyezkedik el a turizmussal való elégedettséget illetően, míg a hivatalos kapcsolatot kialakító csoportban egyik vélemény sem tekinthető dominánsnak.

Bár a fentiek alapján a hipotézis értékelése nem teljesen egyértelmű, összegezve azt, hogy egy szempontból nézve teljesen sikerült igazolni a hipotézist (11.19. táblázat), egy másik szempontból nézve pedig részben (11.20. táblázat), úgy vélem, hogy a H9 hipotézis, miszerint azoknak a lakosoknak, akik szorosabb kapcsolatot alakítottak ki turistákkal, pozitívabbak a turizmussal kapcsolatos attitűdjeik, elfogadható.

H 10. A Keszthely-Hévíz kistérségben a turisták száma meghaladja a társadalmi teherbíróképesség szintjét.

Amint azt láttuk, a társadalmi teherbíróképesség a turistáknak az a száma, amelyet a helyi lakosság ellenszenv nélkül képes elfogadni (lásd 4.5.1. fejezet), illetve amely még nem okoz elfogadhatatlan változásokat a helyi lakosok életmódjában. Definíció szerint egy desztináció akkor éri el a társadalmi teherbíróképességét, amikor a helyi lakosok azt észlelik, hogy a turizmus fejlődéséből származó társadalmi hátrányok elfogadhatatlan mértékben meghaladják a társadalmi előnyöket, és ennek következtében jóval kevésbé képesek tolerálni a turisták jelenlétét és viselkedését.

A turizmus hatásaira vonatkozó észleléseket elemezve (11.1. és 11.2. táblázatok) megállapítható, hogy a lakosok egyaránt tulajdonítottak a turizmusnak kedvező és kedvezőtlen változásokat, a hatások mérlege pedig egyénenként változhat, ami azt jelenti, hogy a hatásokra vonatkozó észlelések alapján nem lehet eldönteni, meghaladták-e a lakosok szerint a turizmus fejlődéséből származó társadalmi hátrányok a társadalmi előnyöket.

A felmérés eredményeiből, mint ahogy azt korábban láthattuk, megállapítható volt, hogy a megkérdezettek összességében örültek a turisták jelenlétének (11.12. táblázat) és támogatnák a turisták létszámának növekedését (11.13. táblázat). Ezek a következtetések arra utalnak, hogy a turisták létszáma még nem haladta meg a lakosság társadalmi teherbíróképességét.

Megvizsgáltam a hipotézis tesztelése során azt is, hogy mennyiben tekintették a megkérdezettek a turisták jelenlétét zavaró tényezőnek (11.21. táblázat).

A TURISTÁK JELENLÉTE MINT ZAVARÓ TÉNYEZŐ

Tevékenység	Zavaró valamiben				Nem zavaró	
	igen		nem		fő	%*
	fő	%*	fő	%*		
Vásárlás	49	24,50	69	34,50		
Közlekedés	94	47,00	24	12,00		
Strandolás	20	10,00	98	49,00		
Étkezés vendéglátóhelyen	7	3,50	111	55,50		
Szórakozás	6	3,00	112	56,00		
Kirándulás	4	2,00	114	57,00		
Pihenés	20	10,00	98	49,00		
Összesen	118		59,00		82	41,00

N=200

* - összes válaszadó százalékában

Amint az a fentiekből látható, a turisták jelenléte a megkérdezettek közel 60%-át zavarta mindennapi életvitele valamilyen tevékenységében. (Természetesen a felsorolt tevékenységek mindegyike esetében a zavarás csak a turistaszezonra vonatkozik - kivéve Hévízt, ahol egész évben jelentős a turistaforgalom.) Különösen nagy arányban merült fel a közlekedési gondok problémája, hiszen a válaszadók csaknem fele úgy észlelte, hogy a turisták jelenléte a közlekedésben zavaró hatást gyakorol (a felmérés során összegyűjtött kiegészítő információk alapján tudni lehet, hogy a megkérdezettek a közlekedési problémák körébe sorolták a parkolási nehézségeket is).

Azt, hogy a közlekedés problematikus terület a kistérségben, nemcsak a balatoni turizmus eddigi fejlődésének története igazolja - amelynek során a közlekedési hálózat minőségi és mennyiségi hiányosságai folyamatosan napirenden voltak -, hanem a felmérés két további eredménye is. Egyrészt a lakosság a turizmus közlekedési viszonyokra gyakorolt hatásáról vélekedett legnegatívabban a percepciókra vonatkozó zárt kérdésben (11.1. táblázat), másrészt szerepeltek a közlekedési gondok a turizmus fejlődésének leginkább kedvezőtlen következményei között is (11.4. táblázat). Mivel a kistérség közlekedési infrastruktúrája nem igazán teszi lehetővé alternatív útvonalak használatát, így a helyi lakosok lehetőségei a közlekedési problémák megoldására vagy enyhítésére meglehetősen korlátozottak.

A közlekedés mellett a vásárlás a másik olyan terület, ahol a helyi lakosok úgy érezték, a turisták jelenléte zavaróan hat, elsősorban abból adódóan, hogy a megnövekvő népességszám miatt szezonban megnő a boltok forgalma, tehát nagyobb a tömeg és hosszabb ideig kell sorban állni. Ez természetesen érinti a helyi lakosság életvitelét is. Külföldi példák azt mutatják, hogy a helyiek vásárlási magatartásuk módosításával reagálhatnak a turisták jelenlétére, például átütemezhetik a vásárlás idejét vagy a turisták által kevésbé ismert boltokat részesíthetik előnyben (például Liu, Sheldon & Var 1987, Brown & Giles 1994, Brunt & Courtney 1999). A Keszthely-Hévíz kistérségében azonban a felmérés résztvevői nem számoltak be ilyen jellegű alkalmazkodásról.

A nemzetközi tapasztalatoktól (például Doğan 1989, Brown & Giles 1994) eltérően, nem tekinthető a turisták jelenléte zavarónak a helyi lakosság számára sem

strandolás, sem éttermi étkezés, sem egyéb szórakozás, sem kirándulás közben. Összességében tehát megállapítható, hogy a turisták nem szabadidős tevékenységeikben zavarják a helyi lakosságot, hanem elsősorban a mindennapi élet elkerülhetetlen cselekvései során, tehát a lakosok ún. "strukturált" (Boissevain 1996) idejében.

Ez a helyzet több magyarázó tényezőre vezethető vissza: egyrészt a helyi lakosság jelentős része turistaszezonban dolgozik (a hivatalosan nem a szektorban foglalkoztatottak jelentős része szobakiadáson keresztül kapcsolódik be a turisták fogadásába), tehát nincs olyan szabadideje, amelyet rekreációs tevékenységre használhatna fel. Szabadságuk alatt viszont a helyi lakosok jelentős része is turistává válik és elutazik állandó lakóhelyéről, így elkerüli a desztinációban tartózkodó turistákat.

Másrészt a megkérdezettek közül többen a legtöbb szabadidős szolgáltatásról - étterem, szórakozóhely, sportlétesítmény, kulturális program - úgy vélték, hogy azok a turisták számára állnak rendelkezésre, a helyiek nem szívesen látott vendégek vagy nem tudják megfizetni a turistákra szabott árakat. A szabadidő hiánya és az észlelt negatív diszkrimináció együttesen azt eredményezheti, hogy a helyiek - különösen a szezonban - csak korlátozottan veszik igénybe azokat a szolgáltatásokat, ahol a turisták zavarhatnák őket.

Annak ellenére, hogy a válaszadók közel 60%-a valamilyen szempontból zavaró tényezőnek minősítette a turisták jelenlétét, közülük is sokan úgy vélték, hogy a turisták létszámának növekednie kellene a kisrégióban (11.22. táblázat). Ez a tény szintén nem támasztja alá azt a feltételezést, hogy a turisták létszáma meghaladta volna a kisrégióban a lakosság társadalmi teherbíróképességét.

11.22. táblázat

A TURISTÁK LÉTSZÁMÁRA VONATKOZÓ VÉLEMÉNY ÉS A TURISTÁK MINT ZAVARÓ TÉNYEZŐ ÖSSZEFÜGGÉSE (FŐ/%)

Létszámra vonatkozó vélemény	Turisták jelenléte zavaró				Összesen	
	igen		nem			
jelentősen növekednie kellene	18	9,0	23	11,5	41	20,5
némileg növekednie kellene	36	18,0	31	15,5	67	33,5
megfelelő	54	27,0	26	13,0	80	40,0
némileg csökkennie kellene	7	3,5	2	1,0	9	4,5
jelentősen csökkennie kellene	3	1,5	0	0,0	3	1,5
Összesen	118	59,0	82	41,0	200	100,0

A turisták jelenléte mint zavaró tényező nem befolyásolta szignifikánsan a megkérdezetteknek a turizmussal való általános elégedettségét sem ($\chi^2=3,115$, $p=0,539$) (11.23. táblázat).

ÖSSZEFÜGGÉS A TURIZMUSSEL VALÓ ELÉGEDETTSÉG ÉS A TURISTÁK JELENLÉTÉNEK ZAVARÓ TÉNYEZŐKÉNT VALÓ ÉSZLELÉSE KÖZÖTT (FŐ/%)

Elégedettség	Turisták jelenléte zavaró				Összesen	
	igen		nem			
nagyon elégedetlen	8	4,0	7	3,5	15	7,5
inkább elégedetlen	33	16,5	23	11,5	56	28,0
semleges	29	14,5	23	11,5	52	26,0
inkább elégedett	41	20,5	28	14,0	69	34,5
nagyon elégedett	7	3,5	1	0,5	8	4,0
Összesen	118	59,0	82	41	200	100,0

A χ^2 próba eredménye mellett a 11.23. táblázat adatai is azt mutatják, hogy a megkérdezetteknek a turizmus fejlettségével való elégedettségét vagy elégedetlenségét nem elsősorban a turisták jelenléte befolyásolta, hiszen például azoknak a válaszadóknak is nagy része elégedettnek bizonyult, akiket zavartak bizonyos tevékenységek során a turisták.

Összességében tehát megállapítható, hogy a felmérés eredményei nem támasztják alá azt a hipotézist, mely szerint a Keszthely-Hévíz kistérségben a turisták száma meghaladja a társadalmi teherbíróképesség szintjét. A H10 hipotézist tehát el kell vetni.

H 11. A turistaszezonban a desztinációban tapasztalható erős koncentráció negatív attitűdöket és viselkedést eredményez a turistákkal és a turizmussal szemben.

Amint azt a korábbiakban láthattuk, a kistérségben a megkérdezettek jelentős része örült a turisták jelenlétének (11.12. táblázat) és támogatná a turisták létszámának növekedését (11.13. táblázat), ami együttesen arra utal, hogy a lakosok attitűdjei a turizmussal és a turistákkal kapcsolatban kedvezőnek tekinthetők.

Figyelembe kell venni továbbá azt is, hogy a megkérdezettek csaknem 56%-a tett valamit a turizmus érdekében és csak 4% tett valamit a turizmus adott módon történő fejlődésének megakadályozására (ráadásul ezen utóbbi tevékenységek sem kifejezetten a turizmus fejlődése ellen, hanem egy magasabb színvonalú turizmus megteremtésére irányultak) (11.14. táblázat).

Mindezek alapján nem állapítható meg, hogy a turistaszezonban a desztinációban tapasztalható erős koncentráció negatív attitűdöket és viselkedést eredményezne a turistákkal és a turizmussal szemben. Bár szezonban kétségtelenül jelentősen megnő a kistérségben tartózkodók száma, ez az időszak annyira rövid, hogy a helyi lakosság negatív attitűdök kialakulása nélkül képes megbirkózni a nagy létszámból eredő nyomással (annak ellenére, hogy a lakosok észlelései szerint a zsúfoltság a turizmus legkedvezőtlenebb hatásai közé sorolható a kistérségben - lásd 11.2. táblázat). Feltehetően hozzájárul a negatív attitűdök elmaradásához az is, hogy a térségben a turizmus hosszú múltra tekinthet vissza (lásd 8.2. fejezet), így a lakosságnak volt

ideje hozzászokni a turisták jelenlétéhez és kialakulhatott egy inkább kedvezőnek, illetve semlegesnek tekinthető attitűd (hasonlóan a teljes balatoni lakosságnak a 7.4. fejezetben leírt attitűdváltozásaihoz).

A fentiek alapján a H11 hipotézist is el kell vetni.

11.7.4. A 4. hipotéziscsoport

H 12. Aki a turizmusban dolgozik vagy van a turizmusban dolgozó családtagja, az kedvezőbben értékeli a turizmus hatásait, mint az, aki nem dolgozik a turizmusban és nincs a turizmusban dolgozó családtagja.

A hipotézis tesztelése során egyrészt megvizsgáltam azt, hogy van-e összefüggés a turizmus fejlődésével való általános elégedettség és a turizmusban való foglalkoztatottság, illetve a turizmusban foglalkoztatott családtag között. A χ^2 próba azt mutatta, hogy mindkét esetben szignifikáns az összefüggés: $\chi^2=20,552$, $p=0,000$ a turisztikai foglalkoztatottak esetében, illetve $\chi^2=10,978$, $p=0,027$ a turizmusban dolgozó családtaggal rendelkezők esetében. A turizmussal való elégedettséget függő változóként kezelve $\lambda=0,030$, $p=0,000$ a turisztikai foglalkoztatottak esetében, illetve $\lambda=0,016$, $p=0,012$ a turizmusban dolgozó családtaggal rendelkezők esetében.

Másrészt a válaszadókat három kategóriába sorolva (turisztikai foglalkoztatottak, a turizmusban dolgozó családtaggal rendelkezők, illetve ezek közül egyik sem) megvizsgáltam részletesebben a megkérdezetteknek a turizmus hatásaira vonatkozó észleléseit (11.24. táblázat).

11.24. táblázat

A TURIZMUS HATÁSAIRA VONATKOZÓ ÉSZLELÉSEK A TURISZTIKAI FOGLALKOZTATOTTSÁG TÜKRÉBEN

Változó	Turisztikai foglalkoztatott		Turizmusban dolgozó családtag		Egyik sem	
	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás
Munkalehetőségek	4,54	0,74	4,44	0,81	4,45	0,81
Jövedelem és életszínvonal	4,15	0,99	4,12	1,02	4,07	1,01
Földterülethez és ingatlanhoz jutás lehetősége	2,32	1,08	2,64	1,12	2,68	1,05
Általános infrastruktúra	3,74	1,22	3,69	1,25	3,68	0,99
Vásárlási lehetőségek	4,08	1,24	3,90	1,21	4,02	0,90
Lakásviszonyok	3,26	0,96	3,27	1,02	3,03	0,99
Életminőség	3,77	0,87	3,76	0,93	3,72	0,84
Vallási élet	3,25	0,56	3,30	0,63	3,18	0,51
Sportlehetőségek	3,53	0,87	3,57	0,91	3,40	0,72
Éttermek minősége	4,17	0,99	4,24	0,93	4,12	0,80
Kulturális szolgáltatások, programok	3,91	0,87	3,99	0,90	3,91	0,87
Szabadidő-eltöltés lehetőségei	3,79	0,87	3,73	0,90	3,64	0,91
Érdekes emberekkel való találkozás lehetősége	3,85	0,87	3,90	0,90	3,84	0,83

Régi épületek megőrzése	3,45	0,99	3,32	0,99	3,42	0,83
Munkához való hozzáállás	3,52	0,93	3,54	0,88	3,43	0,79
Generációk kapcsolata	3,28	0,84	3,19	0,82	3,26	0,69
Erkölc	2,25	0,93	2,38	0,87	2,40	0,87
Kulturális identitás	3,65	0,73	3,57	0,74	3,56	0,79
Más népek megismerésének lehetősége	4,21	0,87	4,19	0,76	4,15	0,81
Nyelvtudás	4,29	0,85	4,13	0,78	4,11	0,83
Tolerancia a mássággal szemben	3,35	0,99	3,52	0,94	3,53	0,89
Közbiztonság	2,76	1,34	2,61	1,26	2,18	1,24
Közlekedési viszonyok	2,14	1,23	2,24	1,32	1,88	1,01
Megélhetési költségek	4,07	1,11	4,11	1,11	4,29	0,99
Földterület és ingatlan ára	4,24	0,91	4,29	0,91	4,30	1,01
Áruk és szolgáltatások árszínvonala	4,21	1,07	4,29	0,99	4,27	1,04
A település adóbevételei	4,54	0,71	4,49	0,76	4,48	0,89
Munkanélküliség	2,15	1,24	2,21	1,07	2,47	1,27
Büszkeség a helyiekben településükre	3,75	0,87	3,82	0,76	3,66	0,83
Vendégszeretet és udvariasság	3,97	0,76	3,85	0,80	3,88	0,78
Anyagi szempontok előtérbe kerülése	4,02	1,00	4,07	1,05	4,12	0,90
Kölcsönös bizalom az emberek között	3,14	0,92	3,01	1,01	3,04	0,83
Udvariasság és jó modor	3,53	0,83	3,50	0,92	3,48	0,89
Becsületesség	3,07	0,90	2,91	0,95	2,87	1,07
Szexuális szabadosság	3,71	0,89	3,69	0,90	3,62	0,86
Alkoholizmus	3,63	0,94	3,62	0,86	3,66	0,92
Prostitúció	4,36	0,99	4,41	1,00	4,69	0,56
Vandalizmus	4,02	1,05	4,04	1,00	4,34	0,61
Szerencsejátékok	4,04	0,92	4,25	0,92	4,21	0,75
Kábítószerélvezet	4,32	0,88	4,36	0,81	4,53	0,75
Szervezett bűnözés	4,33	0,75	4,37	0,72	4,29	0,69
Egyéni bűnözés	4,26	0,85	4,28	0,89	4,22	0,67
Szemetelés	4,22	0,94	4,23	0,88	4,30	0,92
Zaj	4,41	0,92	4,43	0,84	4,57	0,83
Zsúfoltság	4,53	0,98	4,48	0,95	4,65	0,80
Létszám (fő)	68*		80*		96	

* - a két csoport között lehet átfedés, így az összesített létszám meghaladhatja a 202 főt

A 11.24. táblázatban látható, hogy a turizmusban dolgozók a változók jelentős részében a turizmus által előidézett pozitív változásokat kedvezőbben ítélték meg, mint azok, akik nem a turizmusban dolgoznak és nincs a turizmusban dolgozó családtagjuk (azaz a harmadik csoport), a turizmus által előidézett negatív változásokat pedig kedvezőtlenebbül (kivéve a földterülethez és ingatlanhoz jutás lehetőségét, az erkölcsöt, a mássággal szembeni toleranciát, a szexuális szabadosságot, valamint a szervezett és az egyéni bűnözést). A turizmusban dolgozó

családtaggal rendelkezők észleléseit összehasonlítva a harmadik csoportba tartozók észleléseivel már összetettebb a kép, mivel a 45 változóból 14 esetben a turizmusban dolgozó családtaggal rendelkező megkérdezettek észlelései voltak a kedvezőtlenebbek. Összességében azonban megállapítható, hogy azok, akik a turizmusban dolgoznak vagy akiknek van a turizmusban dolgozó családtagjuk, azok kedvezőbben értékelték a turizmus hatásait, mint azok, aki nem dolgoznak a turizmusban és nincs a turizmusban dolgozó családtagjuk. A fentiek alapján tehát a H12 elfogadhatónak tekinthető.

H 13. A lakosság demográfiai jellemzői nem meghatározóak az észlelt hatások mértékét és pozitív-negatív mivoltát illetően.

A hipotézis vizsgálata során a lakosság demográfiai jellemzői közé soroltam a kistérségben leélt időt, az életkort, a nemet, valamint a foglalkozást.

A hipotézis tesztelése érdekében először megvizsgáltam azt, hogy tapasztalható-e összefüggés a megkérdezettek demográfiai jellemzői és a turizmus hatásaira vonatkozó észlelései között. A vizsgált szocio-kulturális változók és demográfiai jellemzők összefüggéseit mutató χ^2 értékeket a 11.25. táblázat tartalmazza

11.25. táblázat

A LAKOSOK DEMOGRÁFIAI JELLEMZŐINEK ÉS A TURIZMUS HATÁSAIRA VONATKOZÓ ÉSZLELÉSEINEK ÖSSZEFÜGGÉSE (χ^2)

Változó	Kistérségben leélt idő	Kor	Nem	Foglalkozás
Munkalehetőségek	10,093	5,101	3,466	22,995
Jövedelem és életszínvonal	13,534	17,792	6,916	35,065
Földterülethez és ingatlanhoz jutás lehetősége	19,252	19,416	1,730	40,749
Általános infrastruktúra	12,544	10,656	4,919	26,330
Vásárlási lehetőségek	7,724	3,478	4,235	27,169
Lakásviszonyok	10,368	14,697	3,414	21,223
Életminőség	8,867	7,817	5,706	36,771
Vallási élet	10,955	23,957**	2,401	29,385
Sportlehetőségek	16,048	8,324	8,008	39,498
Éttermek minősége	11,576	7,079	7,099	54,770**
Kulturális szolgáltatások, programok	12,354	16,575	8,036	38,883
Szabadidő-eltöltés lehetőségei	8,612	6,766	4,402	26,595
Érdekes emberekkel való találkozás lehetősége	17,391	8,610	3,099	27,823
Régi épületek megőrzése	21,283	12,729	3,740	32,096
Munkához való hozzáállás	13,861	10,252	7,060	24,261
Generációk kapcsolata	8,160	15,288	9,736*	39,988
Erkölc	29,140*	9,060	3,552	32,626
Kulturális identitás	11,849	10,148	1,683	21,836

**A LAKOSOK DEMOGRÁFIAI JELLEMZŐINEK ÉS A TURIZMUS HATÁSAIRA
VONATKOZÓ ÉSZLELÉSEINEK ÖSSZEFÜGGÉSE (χ^2)**

Változó	Kisrégióban leélt idő	Kor	Nem	Foglalkozás
Más népek megismerésének lehetősége	18,342	12,553	2,757	33,458
Nyelvtudás	16,563	10,655	0,920	18,759
Tolerancia a mássággal szemben	33,318**	9,020	1,797	31,374
Közbiztonság	18,501	11,588	7,311	35,323
Közlekedési viszonyok	13,445	10,762	1,331	47,253*
Megélhetési költségek	16,965	11,000	2,028	18,980
Földterület és ingatlan ára	14,806	10,403	0,405	20,048
Áruk és szolgáltatások árszínvonala	15,741	5,988	1,207	21,676
A település adóbevételei	15,822	10,249	6,663	47,441*
Munkanélküliség	28,697*	10,143	5,511	33,627
Büszkeség a helyiekben településükre	18,436	8,320	2,738	48,777*
Vendégszeretet és udvariasság	12,843	10,414	3,981	29,164
Anyagi szempontok előtérbe kerülése	11,135	15,392	0,883	22,170
Kölcsönös bizalom az emberek között	14,665	6,337	7,387	40,414
Udvariasság és jó modor	15,945	7,204	17,301**	48,630*
Becsületesség	24,830	14,797	17,5219**	39,918
Szexuális szabadosság	21,338	23,320*	2,970	21,757
Alkoholizmus	15,622	12,913	1,838	32,584
Prostitúció	18,571	9,244	4,817	32,841
Vandalizmus	22,006	14,746	2,016	32,096
Szerencsejátékok	11,910	8,865	0,890	19,082
Kábítószerélvezet	11,578	7,761	7,347	32,286
Szervezett bűnözés	4,920	8,220	4,082	46,608**
Egyéni bűnözés	5,126	7,734	4,386	29,006
Szemetelés	22,696	4,707	3,236	48,787*
Zaj	23,802	6,251	4,846	53,030*
Zsúfoltság	20,625	11,936	6,689	37,302

* - $p < 0,05$ ** - $p < 0,01$

Amint az a 11.25. táblázatból látható, a kisrégióban leélt idő csak a turizmusnak az erkölcsre és a másság iránti toleranciára gyakorolt hatására vonatkozó észlelésekkel volt szignifikáns kapcsolatban. Akik régebb óta éltek a térségben, azok negatívabbnak minősítették a turizmusnak az erkölcsre gyakorolt hatását, illetve nagyobb arányban vélekedtek úgy, hogy a turizmus hozzájárult a másság iránti tolerancia növekedéséhez.

A válaszadók életkora a vallási élet és a szexuális szabadosság változására vonatkozó észlelésekkel volt csak szignifikáns kapcsolatban. A vallási élet esetében elsősorban a legidősebb korcsoportba tartozók vélekedtek úgy, hogy a turizmus fejlődése

kedvező hatást gyakorol, a fiatalabbak észlelései szerint a turizmus nincs hatással a vallási életre. A szexuális szabadosság pedig főként a legfiatalabb és a legidősebb megkérdezettek szerint növekedett a kistérségben a turizmus hatására.

A megkérdezettek neme a turizmusnak a generációk kapcsolatára, az udvariasságra és jó modorra, valamint a becsületességre gyakorolt hatásaira vonatkozó észlelésekkel volt szignifikáns kapcsolatban. A férfiak nagyobb arányban észlelték javulást a generációk kapcsolatában a turizmus hatására, valamint inkább vélték úgy, hogy a turizmus hozzájárult az udvariasság és a becsületesség növekedéséhez.

A demográfiai jellemzők közül a válaszadók foglalkozása bizonyult a hatások észleléseit leginkább meghatározó tényezőnek: a megkérdezettek foglalkozása szignifikáns kapcsolatban volt azzal, hogy miként észlelték a felmérés résztvevői a turizmus hatását az éttermek minőségére, a közlekedési viszonyokra, az adóbevételekre, a lakosoknak településükkel kapcsolatos büszkeségére, az udvariasságra és jó modorra, a szervezett bűnözésre, a személtelésre és a zajra.

Mivel a turizmus észlelt hatásainak jelentős része esetében nem volt kimutatható szignifikáns kapcsolat a hatások és a lakosok demográfiai változói között, ezért a H13 hipotézist el lehet fogadni.

11.7.5. A hipotézisek értékelésének összesítése

A 11.26. táblázatban összesítettem a kutatás hipotéziseit és azt, hogy az empirikus felmérés eredményei alapján az egyes hipotézisek elfogadhatóak-e vagy pedig el kell őket vetni. Amint az a táblázatból látható, a 13 hipotézis közül 5-öt kellett elutasítani, tehát összesen a hipotézisek 61%-át igazolták a kutatás eredményei.

11.26. táblázat

HIPOTÉZISEK ELFOGADÁSA VAGY ELVETÉSE

Hipotézisek	Elfogadva	Elvetve
H 1. A turizmus fejlődésének mind pozitív, mind negatív hatásai észlelhetőek a Keszthely-Hévíz kistérségben.	✓	
H 2. Vannak a társadalmi-kulturális életnek olyan területei, amelyekre a turizmus egyaránt van pozitív és negatív hatással.	✓	
H 3. Mivel a kulturális különbség a turisták és a helyi lakosok között nem túl jelentős, ezért a turizmus szocio-ökonómiai hatásait a lakosok jelentősebbnek észlelik, mint a turizmus kulturális hatásait.		✓
H 4. A szocio-ökonómiai tényezőkre gyakorolt hatásokat a lakosok pozitívabbnak észlelik, mint a kulturális jellegű tényezőkre gyakorolt hatásokat.	✓	
H 5. A kistérség lakosságának jelentős része aktívan támogatja a turizmus fejlődését.	✓	
H 6. Azok a lakosok, akik úgy érzik, van befolyásuk a turizmus fejlődésére, inkább érzik pozitívnak a fejlődés hatásait.		✓

H 7. Azok a helyi lakosok, akik pozitívan értékelik a turizmus hatásait, aktívan támogatják a turizmus további növekedését, akik negatívan, azok nem.		✓
H 8. Azok a lakosok, akik szorosabb kapcsolatot alakítottak ki turistákkal, kevésbé hajlamosak a turistákkal kapcsolatos sztereotípiák elfogadására.	✓	
H 9. Azoknak a lakosoknak, akik szorosabb kapcsolatot alakítottak ki turistákkal, pozitívabbak a turizmussal kapcsolatos attitűdjeik.	✓	
H 10. A Keszthely-Hévíz kistérségben a turisták száma meghaladja a társadalmi teherbíróképesség szintjét.		✓
H 11. A turistaszezonban a desztinációban tapasztalható erős koncentráció negatív attitűdöket és viselkedést eredményez a turistákkal és a turizmussal szemben.		✓
H 12. Aki a turizmusban dolgozik vagy van a turizmusban dolgozó családtagja, az kedvezőbben értékeli a turizmus hatásait, mint az, aki nem dolgozik a turizmusban és nincs a turizmusban dolgozó családtagja.	✓	
H 13. A lakosság demográfiai jellemzői nem meghatározóak az észlelt hatások mértékét és pozitív-negatív mivoltát illetően.	✓	

12. KÖVETKEZTETÉSEK

A 12. fejezetet és ezzel az egész értekezés tartalmi részét lezáró idézet azt a gondolatot illusztrálja, hogy a turizmus összetett jelenség, amelynek hatásai egyaránt lehetnek kedvezőek és kedvezőtlenek, kiszámíthatóak és kiszámíthatatlanok, szélsőségesek és tervezhetőek. Ezt az összetettséget igazolták jelen kutatás eredményei is, amelyek közül a legfontosabb megállapításokat a 12.1. fejezet tartalmazza.

12.1. A kutatás eredményeinek összefoglalása

A kutatás legfontosabb eredményének talán az tekinthető, hogy rávilágított arra, milyen sokrétűek lehetnek a turizmus társadalmi-kulturális hatásai egy fogadóterületen és mennyire komplex mechanizmusok befolyásolják az érintetteknek a hatásokra vonatkozó észleléseit.

Az empirikus kutatás során alkalmazott mindkét módszer, a lakossági felmérés és a szakértői interjúk egyaránt azt bizonyították, hogy a turizmus fejlődésének mind pozitív, mind negatív hatásai észlelhetők a Keszthely-Hévíz kistérségben. A turizmus által befolyásolt változók köre gyakorlatilag kiterjedt a társadalmi-kulturális élet szinte minden összetevőjére. Az a tény azonban, hogy a turizmus a legjelentősebb gazdasági tevékenység a térségben, egyértelműen hatást gyakorolt a lakosok észleléseire: a megkérdezettek által a turizmusnak tulajdonított legfontosabb kedvező hatások túlnyomórészt gazdasági jellegű változások voltak.

Ez természetesen nem tekintendő negatívumnak, hiszen az emberi életminőséget jelentősen befolyásolják olyan anyagi tényezők, mint a foglalkoztatottság, a jövedelem vagy az infrastruktúra fejlettsége. Észre kell azonban azt venni, hogy a pozitív szocio-ökonómiai hatások mellett számos nem gazdasági jellegű negatív hatást észleltek a lakosok. Ezek egy része a turizmus fejlettségének jellemzőiből ered (például a zsúfoltság vagy a közlekedési problémák visszavezethetők többek között az infrastruktúra hiányosságaira vagy a szolgáltatáskínálat nem megfelelő összetételére), más részük viszont a turisták viselkedésének következménye (például a zaj).

A lakossági felmérés igazolta azt a feltevést, hogy a kistérségben érvényesül a turizmussal való gazdasági függőség. Amellett, hogy a lakosok a turizmus gazdasági jellegű hatásait alapvetően kedvezően értékelték, ki kell emelni azt, hogy még azoknak a megkérdezetteknek jelentős része is támogatná a turisták számának növekedését, akiket egyébként zavar a turisták jelenléte valamilyen tevékenységben, vagy akik összességében kedvezőtlenül ítélik meg a turizmus fejlődését a térségben.

A kistérség egész életét meghatározza ezen kívül a turisztikai kereslet szezonális jellege: mérsékli például a turizmus általános nagyra értékelt munkahelyteremtő képességét, ezért jelentős a szezonális foglalkoztatottság. A lakosok által észlelt hatások egy része is csak a szezonban érvényesül. A magas szezonális jelleg tovább fokozza a lakosságnak a turizmussal való függőségét, összességében tehát nem meglepő, hogy a lakosok meglehetősen toleránsnak bizonyulnak a turizmus negatív hatásaival szemben. Ez a hozzáállás kifejeződött abban is, hogy sokan úgy vélték, a turizmussal együtt járó kedvezőtlen változásokat el kell viselni az előnyök érdekében (ugyanazt tapasztalta Halmos (1993) és Puczkó (1999) is a kistérségben végzett kutatómunkája során).

A kutatás egyik számomra leginkább meglepő eredménye az volt, hogy az eredmények nem igazolták azt az előzetes hipotézist, miszerint a Keszthely-Hévíz kistérségben a turisták száma meghaladja a társadalmi teherbíróképesség szintjét.

A Balaton az ország második legfontosabb turisztikai desztinációja, de legfontosabb üdülőhelye. Bár elvileg tervezetten ment végbe a régióban a turizmus fejlődése, a tervek főleg a kapacitás szabályozására korlátozódtak (de fejlődés során a tervezett kapacitás szinte soha nem volt képes elérni a valódi kapacitás szintjét), hiányzott a rendszerszemlélet, a tudatosság a tervezési folyamatból. A kialakuló turizmus a tömegturizmus szinte minden jellemzőjével rendelkezett (Puczkó & Rátz 1998):

- A turisták nagy létszáma következtében a turisztikai terméket tömegtermeléssel kellett előállítani - hiányzott a sajátos vonzerőkre alapozó tudatos termékpolitika.

- A turisztikai termék kevéssé volt megkülönböztethető más hasonló adottságú desztináció turisztikai termékétől (a balatoni nyaralás lényegesen nem tért el más vízparti nyaralásoktól).
- A vendégek körében jellemző volt az érzékenységre, többségük közeli küldőországokból vagy Magyarországról érkezett, napsütést és vízpartot kerestek.
- Meghatározóvá a turizmus fejlődésének negatív hatásai (különösen erősen érvényesült ez a kedvezőtlen tendencia a természeti környezet esetében, de miközben a halászatot és a szőlőművelést visszaszorította a turizmus, az alatt átalakult a régió hagyományos kultúrája is).

A fenti ismérvek alapján ma is tömegturizmusnak tekinthető mind a Balaton, mind pedig a Keszthely-Hévíz kistérség turizmusa. Együttesen figyelembe véve a tömegturizmus jelleget és azt, hogy szezonban a megnövekvő létszám miatt nagy nyomás nehezedik a helyi lakosságra (a turizmus által okozott zsúfoltságot jelen kutatás során is a turizmus egyik legnegatívabb hatásának minősítették a megkérdezettek), logikusnak tűnt azt feltételezni, hogy a turisták létszáma meghaladja a kistérségben lakosok teherbíróképességét.

Annak, hogy ez a hipotézis nem igazolódott be, a turizmustól való gazdasági függőségen túl magyarázata lehet egyrészt a nagyon rövid nyári szezon, másrészt pedig az, hogy az 1990-es években (tehát 1995-ben is) a turisták létszáma lényegesen elmaradt a rendszerváltás előtti létszámtól. A nyári szezon rövideje miatt a lakosoknak csak az év egy viszonylag csekély részét kell zsúfoltságban, zavaró körülmények között leélniük, ezért nem alakulnak ki bennük negatív attitűdök a turistákkal szemben. Másrészt ez alatt a rövid idő alatt sem jön annyi turista, mint amennyi gazdasági szempontból a lakosok szerint kívánatos lenne (amint láttuk, a megkérdezettek többsége támogatta volna a turisták számának növekedését).

12.2. A kutatás elméleti jelentősége

Magyarországon eddig viszonylag kevés figyelmet kapott a turizmus kutatásban a fogadóterületek lakosságának életminőségére gyakorolt hatások vizsgálata, annak

ellenére, hogy a turizmus mint gazdasági tevékenység elismertsége az elmúlt években folyamatosan növekedett. Nemzetközi szinten ugyan már jelentős szakirodalma van a turizmus társadalmi-kulturális aspektusainak, viszonylag kevés azonban a Kelet-Európára vonatkozó korszerű információ. Jelen kutatás tehát mind a hazai, mind pedig a nemzetközi szakirodalmat gazdagítja.

A Balatonra vonatkozó kutatások jelentős része az elmúlt évtizedekben a tó ökológiai jellemzőinek, a vízminőségnek vagy a természeti környezet állapotának a vizsgálatára irányult, illetve azokat a hatásmechanizmusokat próbálta meghatározni, amelyek ezeket a tényezőket befolyásolják. A térség turizmusával foglalkozó tanulmányokban is prioritást kaptak elsősorban a környezeti, másodsorban pedig a gazdasági szempontok. Bizonyos szempontból érthetőek ezek a hangsúlyeltolódások, hiszen egyrészt a turizmus fő attrakciója a desztinációban maga a tó és a természeti környezete, másrészt pedig évtizedeken keresztül a balatoni turizmus fejlesztésének mozgatórugója a gazdasági érdek volt (és természetesen ma is gazdasági szempontok motiválják a fejlesztéseket). Nem szabad azonban elfeledkezni arról, hogy a fenntartható turizmus fejlődés koncepciója megvalósíthatatlan a társadalmi szempontok figyelembevétele nélkül. Ezért úgy vélem, hogy a turizmus társadalmi-kulturális hatásait elemző vizsgálatok - így jelen kutatás is - hiánypótlónak tekinthetők a Balaton régióban.

A kutatás során a turizmus hatásaira vonatkozó elméleti modellek közül egyrészt a desztinációs életciklus-görbe (Butler 1980) helytállóságát és alkalmazhatóságát vizsgáltam meg, másrészt pedig azt, hogy a helyi lakosok attitűdjeinek változása mennyiben felel meg az Irridex modell (Doxey 1975) feltevéseinek.

Mivel a nemzetközi turizmuskutatás eredményei a fenti modellek gyakorlati alkalmazhatóságára vonatkozóan meglehetősen ellentmondásosak, ezért úgy véltem, hogy a modellek vizsgálata egy újabb desztináció esetében önmagában is növelheti a turizmusról rendelkezésünkre álló ismeretanyagot. A Balatonnál a turizmus több mint egy évszázados múltra tekinthet vissza, ráadásul a desztináció sajátos gazdasági-politikai körülmények között fejlődött, ezért feltételezhető volt, hogy a turizmus fejlődésének folyamata eltér az elméleti modellben leírtaktól.

A balatoni turizmus történetének elemzése alátámasztotta ezt a hipotézist, és így igazolta azt az elméleti feltevést, hogy az életciklus-görbe alakja desztináció-specifikus. A Balaton életgörbéje sajátosnak tekinthető abból a szempontból, hogy politikai tényezők hatására két törés is megfigyelhető a turizmus fejlődésében, a keresletben tapasztalható visszaesések azonban nem vezettek a desztináció hanyatlásához, mivel nem a desztináció csökkenő népszerűségével voltak összefüggésben, hanem az aktuális világpolitikai helyzettel. A politikai tényezők azonban nem minősültek egyértelműen dominánsnak a fejlődés befolyásolásában: a térség történetének jelentős részében piaci és politikai erők egyaránt érvényesültek.

Az életgörbe modell alkalmazása során ugyanazokkal a nehézségekkel találtam szemben magamat, amelyekkel a többi kutató: a rendelkezésre álló adatok hiányosak és sok esetben összehasonlíthatatlanok voltak (különösen hosszú történelmi múltra visszatekintő desztinációk esetében lehet ez probléma). Annak érdekében, hogy csökkentsem az adathiány negatív következményeit, a desztináció életciklusát két tényező (a turistaszám és a szálláshelykapacitás) időbeni alakulásán keresztül elemeztem, de a számadatok mellett nagyon sok más, kvalitatív jellegű forrásra is támaszkodtam kellett a fejlődési folyamat felvázolása és az egyes szakaszok elkülönítése során.

A kutatás céljai között szerepelt annak a vizsgálata is, hogy milyen módon változtak a desztináció lakosainak attitűdjei a turizmus fejlődése során, és mennyiben hasonlít ez a trend Doxey Irridex modelljének feltételezéséhez, miszerint a turisták létszámának növekedése negatívan befolyásolja a helyi lakosság attitűdjét.

Az elemzés során arra a következtetésre jutottam, hogy a modell feltevései nem igazolódtak be a régióban. Az első turisták megjelenését nem fogadták a helyi lakosok különösebb lelkesedéssel, mivel az eltérő társadalmi osztályok közötti kapcsolat korlátozott mivolta miatt jelenlétük nem eredményezett jelentősebb változást a lakosság életében. Kedvező attitűdök csak később alakultak ki a helyiek körében, akkor, amikor ők is bekapcsolódtak a vendéglátásba (ez a tény egyébként alátámasztja Doxey azon feltevését, hogy a turistákkal először kapcsolatba kerülők attitűdjei pozitívak).

A turisták számának növekedése (és a gyors ütemű turizmusfejlesztés) valóban hozzájárult az évtizedek során a lakosok attitűdjeinek negatívabbá válásához, a kereslet jelentős csökkenésének hatására azonban a folyamat megfordíthatónak bizonyult, és a lakosság attitűdjei a turisták jelenlétével kapcsolatban újra pozitívabbá - azaz semlegessé, apatikussá - váltak.

Az attitűdök ilyen irányú változását részben szintén magyarázhatja a turizmustól való gazdasági függés (ami felerősödött azt követően, hogy a keresleti piac kínálativá vált a rendszerváltás után), részben pedig az, hogy a balatoni turizmus fejlődésének évtizedei alatt a lakosok megtanultak együtt élni a turizmussal. Figyelembe kell venni továbbá ebben az esetben is a szezonális hatását: elképzelhető, hogy a 6-8 hetes turistaszezon egész egyszerűen túl rövid ahhoz, hogy a turisták jelenlétéből adódó nyomás jelentős kedvezőtlen változásokat okozzon a lakosok attitűdjeiben.

12.3. Az eredmények gyakorlati hasznosíthatósága

Magyarországon a turizmus az egyik olyan iparág, amely a közeljövőben a magyar gazdaság egyik húzóágazata lehet (Lengyel 1995). Ahhoz azonban, hogy a turizmus fejlődése rövid és hosszú távon egyaránt pozitív következményekkel járjon, tudatos tervezésre van szükség, tudatos tervezés pedig elképzelhetetlen a fejlődés hatásainak tanulmányozása nélkül. A hatástanulmányok hozzájárulhatnak a turisztikai döntéshozók informáltságának javításához, tehát elősegíthetik azt, hogy megalapozottabb, összességében kedvezőbb változásokat eredményező döntések szülessenek.

A turizmus fejlesztésének céljai között minden fogadóterületen szerepelnie kell annak, hogy a fejlődés következményeképpen javuljon a helyi lakosok életminősége. Annak érdekében, hogy a turizmus társadalmi-kulturális hatásai kedvezőek legyenek, be kell vonni a helyi lakosokat a turizmus fejlesztésének folyamatába (WTO 1997). Rendszeres konzultációkon, közösségi tájékoztató kampányokon keresztül el lehet érni egyrészt azt, hogy a lakosok elég ismerettel rendelkezzenek a turizmus lehetséges hatásait illetően, másrészt azt, hogy támogassák a fejlesztési erőfeszítéseket. Az, hogy a lakosság megfelelően tájékozott legyen a turizmus

hatásait illetően, azért fontos, mert gyakran a turizmus iránti kedvezőtlen attitűdök mögött egyszerűen ismerethiány áll.

Jelen kutatás eredményei tehát hasznosíthatóak lehetnek egyrészt a Keszthely-Hévíz kistérségben (illetve az egész Balaton-parton), másrészt a hasonló adottságokkal rendelkező, de a turizmus fejlődésének korábbi stádiumában lévő desztinációkban. A kistérségben a lakosoknak a turizmus társadalmi-kulturális hatásaira vonatkozó észlelései rávilágíthatnak arra, hogy melyek azok a problémák, amelyeket a lakosság különösen kritikusnak tart. (Bár némileg meglepőnek tűnhet, de a lakosok véleménye nem feltétlenül egyezik meg a döntéshozók véleményével: gondoljunk csak arra, hogy az empirikus felmérés során a lakosság észlelései és a megkérdezett szakértők véleménye több esetben eltért egymástól - lásd 11.6. fejezet). A hasonló adottságú, de kevésbé fejlett desztinációk pedig a hatástanulmányok eredményeit hasznosítva megfelelő megelőző intézkedésekkel elkerülhetik azt, hogy a turizmus fejlődése jelentős negatív változásokat eredményezzen.

12.4. További javasolt kutatási irányok

Mivel Magyarországon a turizmus társadalmi-kulturális hatásaira vonatkozóan szinte alig születettek tudományos igényű vizsgálatok, a jövőre nézve először is az javasolható, hogy jóval több figyelmet kellene szentelni ennek a témának.

Amikor azon gondolkodtam, hazánk melyik régióját válasszam ki az empirikus kutatásom helyszínéül, azért esett a választásom egy balatoni kistérségre, mert a Balaton az ország második legfontosabb turisztikai desztinációja, Budapest után. Ráadásul a Balatonnál - és így a vizsgált kistérségben is - a turizmus a domináns gazdasági tevékenység, ami a fővárosról természetesen nem mondható el. Ennek alapján úgy véltem, joggal feltételezem, hogy a balatoni települések lakosainak életminőségére nagy mértékben hatással van a turizmus fejlődése, illetve ennek kapcsán a turisták jelenléte. Amint láttuk, a kutatási eredmények ezt a feltevést be is igazolták. Célszerű lenne azonban mind elméleti, mind pedig gyakorlati megfontolásokból olyan területeken is elvégezni hasonló vizsgálatokat, ahol a turizmus fejlődésének kezdeti stádiumában van. Nagy valószínűséggel eltérő

eredményeket kapnánk mind a hatások volumenét, mind pedig pozitív és negatív mivoltát illetően. A lakosok észlelései egy ilyen desztinációban arra vonatkozóan is fontos információkat nyújthatnának a döntéshozóknak, hogy melyek a turizmusfejlesztés azon várt előnyei és hátrányai, amelyek a lakosságot a turizmus támogatására, esetleg a turizmusba való bekapcsolódásra ösztönözhetik.

Jelen kutatás nem terjedt ki a turizmus társadalmi-kulturális hatásainak objektív mérésére, hanem alapvetően a helyi lakosság észleléseire összpontosított (a másodlagos források és a szakértői vélemények feldolgozása mellett). Bár a lakossági percepciók vizsgálata a turisztikai hatásvizsgálat egyik gyakran alkalmazott és sok szempontból releváns módszere, egy nagyobb volumenű projekt keretein belül hasznos lenne olyan összehasonlító kutatást végezni, amelyben helyet kap mind a lakosok észleléseinek vizsgálata, mind pedig a turizmus társadalmi-kulturális hatásainak mérése. Az ilyen jellegű kutatást azonban általában nehezíti az, hogy a társadalmi-kulturális jellegű változások jelentős része nem vagy nehezen kvantifikálható (jelen esetben pedig a kistérség-szintű statisztikai adatok hiánya, illetve a kutatási projekt anyagi és időkorlátai gyakorlatilag lehetetlenné tették a lakossági észlelések és az objektív változások összehasonlítását).

Amint azt már a kutatás korlátainak leírása során említettem, az empirikus kutatás mintaszáma túl alacsony volt ahhoz, hogy a vizsgált térségben településenként külön-külön tudjam tanulmányozni a turizmus társadalmi-hatásait, illetve a lakosok észleléseit befolyásoló tényezőket. A jövőben fontosnak találnám olyan komparatív vizsgálatok elvégzését, amelyek a turizmus társadalmi-kulturális hatásait különböző turisztikai jellemzőkkel rendelkező településeken vagy régiókban elemeznék. Egy ilyen vizsgálat ugyanis azáltal, hogy lehetőséget nyújtana a különböző turizmustípusok hatásainak az elemzésére, egyben hasznos információkat biztosíthatna a turisztikai döntéshozók számára is arra vonatkozóan, hogy a turizmus egyes típusai milyen előnyökkel és hátrányokkal járnak, így már a fejlesztés időszakában lehetne erőfeszítéseket tenni a pozitív hatások erősítésére és a negatív hatások gyengítésére.

Az empirikus felmérés során csak állandó lakosok kerültek megkérdezésre, nyaralótulajdonosok nem, mivel a minta mérete nem tette volna lehetővé a

nyaralótulajdonosok és a helyi lakosok észleléseinek elkülönített elemzését. Bár nem minden turisztikai desztinációban tekinthető a nyaralótulajdonosok szerepe olyan jelentősnek, mint a Balatonnál, olyan esetekben, ahol ez a kérdés releváns, érdemes lenne megvizsgálni a nyaralótulajdonosoknak a turizmus társadalmi-kulturális hatásaira vonatkozó észleléseit. Összehasonlítva ezeket az észleléseket a lakosok percepcióival, feltárhatóak lennének például esetleges konfliktusforrások a két csoport között.

Szintén időbeni és anyagi korlátok miatt jelen kutatás egy adott időpontban vizsgálta a kistérségi lakosainak a turizmus társadalmi-kulturális hatásaira vonatkozó észleléseit. A jövőben mindenképpen fontosnak találnám, hogy készüljenek longitudinális vizsgálatok is ezen a területen, mivel a hosszabb időszakra kiterjedő, ismétlődő jellegű kutatások lehetőséget nyújtanak a hatásokat, illetve a lakossági észleléseket befolyásoló tényezők változásainak elemzésére és a hatásmechanizmusok folyamatának értékelésére is.

Bár a Balaton esetében nem igazolódott be az, hogy a lakosság attitűdjei a turisták létszámának függvényében egyre negatívabbá válnak, érdemes lenne további kutatásokat folytatni az Irridex modellel kapcsolatban. Egy fogadóterületen ugyanis a lakosok hozzáállása jelentősen befolyásolhatja mind a turisták élményeit, tapasztalatait, mind pedig a turizmus szektor hosszú távú sikerességét.

A balatoni lakosok attitűdjeinek elemzése során felmerült az a szempont, hogy a nagyfokú szezonális változás miatt a turisták létszámának alakulása nem tekinthető folyamatosan érvényesülő hatásnak (akár létszámnövekedésről, akár létszámcsökkenésről van szó). A hipotézis, amit érdekes lehetne letesztelni, nagyjából úgy fogalmazható meg, hogy évről évre hiába növekszik a turisták létszáma, ha nagyon rövid a turistaszézon, akkor ennek a növekedésnek nem lesz hatása a fogadólakosság attitűdjeire, mivel a szezonon kívül a lakosok újra és újra feltöltődhetnek. Ha azonban hosszú a turistaszézon vagy egész éves a kereslet, akkor érvényesülnek az Irridex modellben leírtak, és a turisták számának növekedése a lakosság attitűdjeinek negatívabbá válását eredményezi.

Természetesen ennek a hipotézisnek az igazolásához vagy elutasításához szükséges lenne legalább néhány évtizedre visszamenőleg olyan longitudinális kutatások eredményeinek az elemzése, amelyek szezonális és nem szezonális keresletű desztinációk lakosságának a turizmussal kapcsolatos attitűdjeit vizsgálták az elmúlt 130 évben, a turizmus fejlődésének függvényében. Ennek hiányában azonban már talán azt is érdemes lenne megvizsgálni, hogy tapasztalható-e összefüggés a turizmus szezonális és a lakosságnak a turistákkal kapcsolatos attitűdjei között (összehasonlítva két hasonló volumenű, de szezonális és nem szezonális eloszlású kereslettel rendelkező desztinációt).

FELHASZNÁLT IRODALOM

- **Aaser, D - J. Jafari /1988/:** Tourism as a Subject of Doctoral Dissertation; Annals of Tourism Research 15(3):407-429
- **A Balatoni üdülőkörzet hosszú távú fejlesztési programja /1984/;** Budapest
- **Affeld, D. /1975/:** Social Aspects of the Development of Tourism; In: Planning and Development of the Tourist Industry in the ECE Region; United Nations, New York, USA, pp.109-115
- **Agarwal, S. /1997/:** The Resort Cycle and Seaside Tourism: An Assessment of Its Applicability and Validity; Tourism Management 18(2):65-73
- **Akis, S - N. Peristianis - J. Warner /1996/:** Residents' Attitudes to Tourism Development: The Case of Cyprus; Tourism Management 17(7):481-494
- **Allcock, J.B. /1988/:** Tourism as a Sacred Journey; Society and Leisure 11:33-48
- **Allcock, J.B. /1986/:** Yugoslavia's Tourist Trade: Pot of Gold or Pig in a Poke ?; Annals of Tourism Research 13(4):565-588
- **Allen, L.R - H.R. Hafer - P.T. Long - R.R. Perdue /1993/:** Rural Residents' Attitudes Toward Recreation and Tourism Development; Journal of Travel Research 31(4):27-33
- **Allen, L.R - P.T. Long - R.R. Perdue - S. Kieselbach /1988/:** The Impact of Tourism Development on Residents' Perceptions of Community Life; Journal of Travel Research, 27(1):16-21
- **Amir, Y - R. Ben-Ari /1985/:** International Tourism, Ethnic Contact and Attitude Change; Journal of Social Issues 41(3):105-115
- **Anastasopoulos, P.G. /1992/:** Tourism and Attitude Change. Greek Tourists Visiting Turkey; Annals of Tourism Research 19(4):629-642
- **Andronicou, A. /1979/:** Tourism in Cyprus; In: E. de Kadt ed.: Tourism - Passport to Development?; Oxford University Press, New York, USA, pp.237-264
- **Antalffy, Gy. /1984/:** A reformkor Balatonja; Panoráma, Budapest
- **Antipas, D.Jr. /1994/:** The Sociocultural Impacts of Tourism as Perceived by Residents, Tourists and Entrepreneurs, in the Island of Kefalonia, Greece; Unpublished M.Sc. Dissertation, University of Surrey, Guildford, UK
- **Ap, J. /1992/:** Residents' Perceptions on Tourism Impacts; Annals of Tourism Research 19(4):665-690
- **Ap, J. /1990/:** Residents' Perceptions Research on the Social Impacts of Tourism; Annals of Tourism Research 17(4):610-616
- **Ap, J. - J.L. Crompton /1998/:** Developing and Testing a Tourism Impact Scale; Journal of Travel Research 37(2):120-130
- **Apostopoulos, Y. et al eds. /1996/:** The Sociology of Tourism; Routledge, London, UK
- **Aubert, A. /1985/:** A Balaton üdülőkörzet ipara; In: Gertig, B - Lehmann, A. eds: A Balaton és az idegenforgalom; Pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Kar, Pécs, pp.171-189
- **Babbie, E. /1996/:** A társadalomtudományi kutatás gyakorlata; Balassi Kiadó, Budapest
- **Baier, S. /1994/:** The Economic Impact of Travel and Tourism in a Mountain Area: The Case of Voralberg, Austria; In: A.V. Seaton ed.: Tourism: The State of the Art; John Wiley & Sons Ltd, Chichester, UK, pp.141-144

- **Balaton.** A Balatoni Szövetség Kalauza /1913a/; Balatoni Szövetség, Balatonfüred
- **Balaton /1913b/;** A Balatoni Szövetség Hivatalos Értesítője 6(1-2):6
- **Balla, T. /1974/:** Magánosok nyaralóépítkezései; In: Tóth. K. ed.: Balaton monográfia; Panoráma, Budapest, pp.310-320
- **Becker, H.A. /1997/:** Social Impact Assessment: Methods and Experiences in Europe, North America and the Developing World; University College of London Press, London, UK
- **Belisle, F.J - D.R. Hoy /1980/:** The Perceived Impact of Tourism by Residents: A Case Study in Santa Maria, Columbia; Annals of Tourism Research 7(1):83-101
- **Berno, T. /1999/:** When a Guest is a Guest. Cook Islanders View Tourism; Annals of Tourism Research 26(3):656-675
- **Bertha, B. /1973/:** Balatoni évtizedek; Magyarország felfedezése sorozat; Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest
- **Bjorklund, E.M - A.K. Philbrick /1975/:** Spatial Configuration of Mental Processes; In: M. Belanger - D.G. Janelle eds: Building Regions for the Future; Notes et Documents de Recherche No.6, Département de Géographie, Université Laval, Québec, Canada, pp.57-75
- **Black, A. /1996/:** Negotiating the Tourist Gaze. The Example of Malta; In: J. Boissevain ed.: Coping with Tourists. European Reactions to Mass Tourism; Berghahn Books, Oxford, UK, pp.112-142
- **Bochner, S. /1982/:** Cultures in Contact: Studies in Cross-Cultural Interaction; Pergamon Press, New York, USA
- **Boissevain, J. /1996/:** 'But We Live Here !': Perspectives in Cultural Tourism in Malta; In: L. Briguglio et al eds.: Sustainable Tourism in Islands and Small States: Issues and Policies; Pinter, London, UK, pp. 220-240
- **Boissevain, J. /1979/:** The Impact of Tourism on a Dependent Island: Gozo, Malta; Annals of Tourism Research 6(1):76-90
- **Boissevain, J. /1977/:** Tourism and Development in Malta; Development and Change 8(4):528-538
- **Boissevain, J - P. Serracino-Inglott /1979/:** Tourism in Malta; In: E. de Kadt ed.: Tourism - Passport to Development ?; Oxford University Press, New York, USA, pp.265-284
- **Bolles, A.L. /1997/:** Women as a Category of Analysis in Scholarship on Tourism: Jamaican Women and Tourism Employment; In: E. Chambers ed.: Tourism and Culture. An Applied Perspective; State University of New York Press, Albany, N.Y., USA, pp.77-92
- **Boothroyd, P. /1978/:** Issues in Social Impact Assessment; Plan Canada 18(2):118-134
- **Bowler, C. /1991/:** The Extent, Form and Impact of Tourism in Yugoslavia; Unpublished M.Sc. dissertation, University of Surrey, Guildford, UK
- **Böröcz, J. /1996/:** Leisure Migration. A Sociological Study on Tourism; Elsevier Science Ltd, Oxford, UK
- **Brayley, R.E - T. Var - P. Sheldon /1990/:** Perceived Influence of Tourism on Social Issues; Annals of Tourism Research 17(2):285-289
- **Britton, R. /1977/:** Making Tourism More Supportive of Small State Development: The Case of St. Vincent; Annals of Tourism Research 4(5):268-277

- **Brougham, J.E - R.W. Butler /1981/:** A Segmentation Analysis of Residents' Attitudes to the Social Impact of Tourism; *Annals of Tourism Research* 8(4):569-590
- **Brown, G - R. Giles /1994/:** Coping with Tourism: An Examination of Resident Responses to the Social Impact of Tourism; In: A.V. Seaton ed.: *Tourism. The State of the Art*; John Wiley & Sons Ltd, Chichester, UK, pp.755-764
- **Brunt, P - P. Courtney /1999/:** Host Perceptions of Sociocultural Impacts; *Annals of Tourism Research* 26(3):493-515
- **Burdge, R.J. /1994/:** The Social Impact Assessment Model and the Planning Process; In: R.J. Burdge: *A Conceptual Approach to Social Impact Assessment. Collection of Writings by Rabel J. Burdge and Colleagues*; Social Ecology Press, Middleton, Wisconsin, USA, pp.41-49
- **Butler, R.W. /1993/:** Pre- and Post-Impact Assessment of Tourism Development; In: D.G. Pearce - R.W. Butler eds.: *Tourism Research. Critiques and Challenges*; Routledge, London, UK, pp.135-155
- **Butler, R.W. /1980/:** The Concept of a Tourist Area Cycle of Evolution: Implications for Management of Resources; *Canadian Geographer*, 24(1):5-12
- **Butler, R.W. /1978/:** The Impact of Recreation on the Life Styles of Rural Communities; *Wiener Geographische Schriften*, 51:187-201
- **Butler, R.W. /1974/:** Social Implications of Tourist Development; *Annals of Tourism Research* 2(2):100-111
- **Butler, R.W - G. Wall /1988/:** Formation of the International Academy for the Study of Tourism; *Annals of Tourism Research* 15(4):572-574
- **Bystrzanowski, J. ed. /1989/:** *Tourism as a Factor of Change*; The Vienna Centre, Vienna, Austria
- **Callimanopoulos, D. /1982/:** Tourism in the Seychelles: A Counterfeit Paradise; *Cultural Survival Quarterly* 6(3):24-25
- **Caneday, L - J. Zeiger /1991/:** The Social, Economic and Environmental Costs of Tourism to a Gaming Community as Perceived by Its Residents; *Journal of Travel Research* 30(2):45-49
- **Cant, G. /1980/:** The Impact of Tourism on the Host Community - The Queenstown Example; In: D.G. Pearce ed.: *Tourism in the South Pacific. The Contribution of Research to Development and Planning. Proceedings of UNESCO Tourism Workshop, Rarotonga, June 10-13, 1980*; Department of Geography, University of Canterbury, Christchurch, New Zealand, pp.87-97
- **Chambers, E. /1997/:** Tourism as a Subject of Higher Education: Educating Thailand's Tourism Workforce; In: E. Chambers ed.: *Tourism and Culture. An Applied Perspective*; State University of New York Press, Albany, N.Y., USA, pp.183-197
- **Chow, W. /1980/:** Integrating Tourism with Rural Development; *Annals of Tourism Research* 7(4):584-607
- **Christaller, W. /1963/:** Some Considerations of Tourism Location in Europe: The Peripheral Regions - Underdeveloped Countries - Recreation Areas; *Regional Science Association Papers*, 1963(12)
- **Coccossis, H. /1996/:** Tourism and Sustainability: Perspectives and Implications; In: G.K. Priestley - J.A. Edwards - H. Coccossis eds.: *Sustainable Tourism ? European Experiences*; CAB International, Oxon, UK, pp.1-21

- **Cohen, E. /1996/:** Touting Tourists in Thailand: Tourist-Oriented Crime and Social Structure; In: A. Pizam - Y. Mansfeld eds.: Tourism, Crime and International Security Issues; John Wiley & Sons Ltd, Chichester, UK, pp.77-90
- **Cohen, E. /1989/:** „Primitive and Remote”: Hill Tribe Trekking in Thailand; Annals of Tourism Research 16(1):30-61
- **Cohen, E. /1988a/:** Traditions in the Qualitative Sociology of Tourism; Annals of Tourism Research 15(1):29-46
- **Cohen, E. /1988b/:** Authenticity and Commodization in Tourism; Annals of Tourism Research 15(3):371-386
- **Cohen, E. /1985/:** Tourism as Play; Religion 15(1):291-304
- **Cohen, E. /1984/:** The Sociology of Tourism: Approaches, Issues and Findings; Annual Review of Sociology, 10:373-392
- **Cohen, E. /1982a/:** Jungle Guides in Northern Thailand: The Dynamics of a Marginal Occupational Role; Sociological Review 30(2):234-266
- **Cohen, E. /1982b/:** Thai Girls and Farang Men: The Edge of Ambiguity; Annals of Tourism Research 9(3):403-428
- **Cohen, E. /1979/:** Rethinking the Sociology of Tourism; Annals of Tourism Research 6(1):18-35
- **Cohen, E. /1974/:** Who is a Tourist ? A Conceptual Clarification; Sociological Review 22(4):527-555
- **Cohen, E. /1972/:** Toward a Sociology of International Tourism; Social Research 39(1):164-182
- **Cohen, E - R. Cooper /1986/:** Language and Tourism; Annals of Tourism Research 13(4):533-563
- **Cooke, K. /1982/:** Guidelines for Socially Appropriate Tourism Development in British Columbia; Journal of Travel Research 21(1):22-28
- **Cooper, C - J. Fletcher - D. Gilbert - S. Wanhill /1993/:** Tourism: Principles & Practice; Pitman Publishing, London, UK
- **Cooper, C.P - S. Jackson /1989/:** Destination Life-Cycle: The Isle of Man Case Study; Annals of Tourism Research 16(3):377-398
- **Cowan, G. /1977/:** Cultural Impact of Tourism with Particular Reference to the Cook Islands; In: B.R. Finney - A. Watson eds.: A New Kind of Sugar: Tourism in the Pacific; East-West Technology and Development Institute, East-West Center, Honolulu, Hawaii, USA, pp.79-86
- **Craig-Smith, S - C. French /1994/:** Tourism and the Cultural Environment, Chapter 5.; In: S. Craig-Smith - C. French: Learning to Live with Tourism; Longman, Melbourne, Australia, pp.126-163
- **Craik, J. /1991/:** Social Impacts and Cultural Commodification; In: Resorting to Tourism; Allen & Unwin, North Sydney, Australia, pp.79-106
- **Crandall, L. /1987/:** The Social Impact of Tourism on Developing Regions and Its Measurement; In: B.J.R. Ritchie - C.R. Goeldner eds.: Travel, Tourism and Hospitality Research; John Wiley & Sons, New York, pp. 413-423
- **Crick, M. /1996/:** Representations of International Tourism in the Social Sciences: Sun, Sex, Sights, Savings, and Servility; In: Y. Apostopoulos et al eds.: The Sociology of Tourism; Routledge, London, UK, pp.15-50
- **Crompton, J. /1992/:** Structure of Vacation Destination Choice Sets; Annals of Tourism Research 19(3):420-434
- **Crompton, J. /1979/:** Motivations for Pleasure Vacation; Annals of Tourism Research 6(4):408-424

- **Crystal, E. /1976/**: Ceremonies of the Ancestors, Pacific Discovery 29(1):9-18
- **Cséplő, E. ed. /1934/**: Balaton. A Balatoni Szövetség Kalauza, 6. kiadás; Balatoni Szövetség, Balatonfüred
- **Dann, G. /1981/**: Tourism Motivation: An Appraisal; Annals of Tourism Research 8(2):187-219
- **Dann, G - D. Nash - P. Pearce /1988/**: Methodology in Tourism Research; Annals of Tourism Research 15(1):1-28
- **de Albuquerque, K - J. McElroy /1992/**: Caribbean Small Island Tourism Styles and Sustainable Strategies; Environmental Management 16(5):619-632
- **de Kadt, E. /1979/**: Tourism: Passport to Development ? Perspectives on the Social and Cultural Effects of Tourism in Developing Countries; Oxford University Press, New York, USA
- **Decrop, A. /1999/**: Triangulation in Qualitative Tourism Research; Tourism Management 20(1):157-161
- **Doğan, H.Z. /1989/**: Forms of Adjustment: Sociocultural Impacts of Tourism; Annals of Tourism Research 16(2):216-236
- **Doxey, G.V. /1975/**: A Causation Theory of Visitor-Resident Irritants; Paper given at San Diego, California, The Travel Research Association Conference no.6. TTRA pp.195-198
- **Duffield, B.S - J. Long /1981/**: Tourism in the Highlands and Islands of Scotland: Rewards and Conflicts; Annals of Tourism Research 8(3):403-431
- **Duggan, B.J. /1997/**: Tourism, Cultural Authenticity, and the Native Crafts Cooperative: The Eastern Cherokee Experience; In: E. Chambers ed.: Tourism and Culture. An Applied Perspective; State University of New York Press, Albany, N.Y., USA, pp.31-57
- **Eötvös, K. /1909/**: A Balatoni utazás vége; In: Utazás a Balaton körül. A Balatoni utazás vége; Révai Irodalmi Intézet, Budapest
- **Eötvös, K. /1900/**: Utazás a Balaton körül, I-II. kötet, 2. kiadás; Révai Testvérek, Budapest
- **Erdős, J. ed. /1911/**: Magyar Fürdőkalauz. A Magyar Védőegyesület Hivatalos Közlönye, 6. kiadás; Engländer és Társa Könyvnyomtató Műhelye, Tata
- **Erismann, H.M. /1983/**: Tourism and Cultural Dependency in the West Indies; Annals of Tourism Research 10(3):337-361
- **Evans, G. /1994/**: Fair Trade: Cultural Tourism and Craft Production in the Third World; In: A.V. Seaton ed.: Tourism. The State of the Art; John Wiley & Sons Ltd, Chichester, UK, pp.783-791
- **ÉVM /1985/**: A Balatoni Üdülőkörzet Regionális Rendezési Terve; Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium, Budapest
- **Farrell, B.H. /1979/**: Tourism's Human Conflicts: Cases from the Pacific; Annals of Tourism Research 6(2):122-136
- **Faulkner, B - C. Tideswell /1997/**: A Framework for Monitoring Community Impacts of Tourism; Journal of Sustainable Tourism 5(1):3-28
- **Galeotti, I. /1969/**: Industrialization of Tourism in the Developing Areas; WTO, Madrid, Spain
- **Garland, B. R. /1984/**: New Zealand Hosts and Guests. A Study on the Social Impact of Tourism; Market Research Centre, Massey University, Palmerston North, New Zealand
- **Gay, J. /1985/**: The Patriotic Prostitute; The Progressive 49(3):34-36

- **Gergely, R. /1995/:** A turizmus társadalmi-hatása Magyarországon. Egy empirikus felmérés eredményei; Publikálatlan OTKA jelentés, T 2027 (I/3), Budapest
- **Gergely, R. /1992/:** A turizmus mint a fogadóközösséget formáló tényező; In: Lengyel, M. : A turizmus általános elmélete; VIVA Reklámügynökség, Budapest, pp.110-129
- **Gergely, R. /1989/:** Social Impacts of Tourism in Hungary; In: J. Bystrzanowski ed.: Tourism as a Factor of Change. National Case Studies; The Vienna Centre, Vienna, Austria, pp.9-31
- **Gertig, B. /1985/:** A Balaton üdülőkörzet idegenforgalmának néhány gazdaságföldrajzi jellemzője, különös tekintettel a természeti adottságok és a társadalmi-gazdasági szerkezet kapcsolatrendszerének kialakulására; In: Gertig, B - Lehmann, A. eds: A Balaton és az idegenforgalom; Pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Kar, Pécs, pp.47-101
- **Getz, D. /1994/:** Residents' Attitudes Toward Tourism: A Longitudinal Study in Spey Valley, Scotland; Tourism Management 15(4):247-258
- **Getz, D. /1993/:** Impacts of Tourism on Residents' Leisure: Concepts and a Longitudinal case Study of Spey Valley, Scotland; The Journal of Tourism Studies 4(2):33-44
- **Getz, D. /1992/:** Tourism Planning and Destination Life Cycle; Annals of Tourism Research 19(4):752-770
- **Getz, D. /1986/:** Tourism and Population Change: Long-term Impacts of Tourism in the Badenoch and Strathspey District of the Scottish Highlands; Scottish Geographical Magazine 102(2):113-126
- **Getz, D. /1983/:** Capacity to Absorb Tourism: Concepts and Implications for Strategic Planning; Annals of Tourism Research 10(2):239-263
- **Glasson, J. et al /1995/:** Towards Visitor Impact Management; Avebury, Aldershot, UK
- **Gordon, I - B. Goodall /1992/:** Resort Cycles and Development Processes; Built Environment 18(1):41-56
- **Goodall, B. /1992/:** Coastal Resorts: Development and Redevelopment; Built Environment 18(1):5-11
- **Graburn, N.H.H. /1989/:** Tourism: The Sacred Journey; In: Smith, V.E. ed.: Hosts and Guests. The Anthropology of Tourism, 2nd ed.; University of Pennsylvania Press, Philadelphia, USA, pp.21-36
- **Graburn, N.H.H. /1984/:** The Evolution of Tourist Arts; Annals of Tourism Research 11(3):393-419
- **Graburn, N.H.H. /1983a/:** Tourism and Prostitution; Annals of Tourism Research 10(3):437-443
- **Graburn, N.H.H. /1983b/:** The Anthropology of Tourism; Annals of Tourism Research 10(1):9-33
- **Graburn, N.H.H. ed. /1976/:** Ethnic and Tourist Art. Cultural Expressions from the Fourth World; University of California Press, Berkeley, USA
- **Graburn, N.H.H - R.S. Moore /1994/:** Anthropological Research on Tourism; In: B.J.R. Ritchie - C.R. Goeldner eds.: Travel, Tourism and Hospitality Research; John Wiley & Sons, New York, pp.233-242
- **Greenwood, D.J. /1989/:** Culture by the Pound: An Anthropological Perspective on Tourism as Cultural Commoditization; In: V.L. Smith ed.: Hosts and Guests.

The Anthropology of Tourism. 2nd ed.; University of Pennsylvania Press, Pennsylvania, USA, pp.171-185

- **Greenwood, D.J. /1976/:** Tourism as an Agent of Change; Annals of Tourism Research 3(3):128-142
- **Greenwood, D.J. /1972/:** Tourism as an Agent of Change: A Spanish Basque Case; Ethnology 11(1):80-91
- **Hall, C.M. /1996/:** Gender and Economic Interests in Tourism Prostitution; In: Y. Apostopoulos et al eds.: The Sociology of Tourism; Routledge, London, UK, pp.265-280
- **Halmos, G. /1993/:** Az idegenforgalomnak a fogadó lakosság életére gyakorolt hatásai a Balaton déli partján; Publikálatlan doktori értekezés, BKE, Budapest
- **Haralambopoulos, N. /1993/:** Social Impacts of Tourism on Destination Areas as Perceived by Their Residents: The Case of Pythagorion Town in the Island of Samos, Greece; Unpublished M.Sc. Dissertation, University of Surrey, Guildford, UK
- **Haralambopoulos, N - A. Pizam /1996/:** Perceived Impacts of Tourism; The Case of Samos; Annals of Tourism Research 23(3):503-526
- **Harrington, N. /1974/:** The Legacy of Caribbean History and Tourism; Annals of Tourism Research 2(1):13-25
- **Haukeland, J.V. /1984/:** Sociocultural Impacts of Tourism in Scandinavia; Tourism Management 5(3):207-214
- **Haywood, M.K. /1986/:** Can the Tourist Area Cycle of Evolution Be Made Operational ?; Tourism Management 7(3):154-167
- **Héder, S. /1995/:** A Balaton és környékének terhelhetősége; In: Lengyel, M.: A balatoni turizmus fejlesztési koncepciója; KIT Képzőművészeti Kiadó, Budapest, pp.242.253
- **Herwijnen, M. van - R. Janssen - P. Nijkamp /1993/:** A Multi-Criteria Decision Support Model and Geographic Information System for Sustainable Development Planning of the Greek Islands; Project Appraisal: Cost-Benefit, Impact Assessment, Risk Analysis, Technology Assessment 8(1):9-23
- **Hitchcock, R.K. /1997/:** Cultural, Economic and Environmental Impacts of Tourism Among Kalahari Bushmen; In: E. Chambers ed.: Tourism and Culture. An Applied Perspective; State University of New York Press, Albany, N.Y., USA, pp.93-128
- **Hóbor, J. /1998/:** Zala megye kézikönyve II. kötet; CEBA Kiadó, Budapest
- **Holloway, J.C. /1994/:** The Business of Tourism; Pitman Publishing, London, UK
- **Hong, E. /1985/:** See the Third World While It Lasts: The Social and Environmental Impact of Tourism with Special Reference to Malaysia; Consumers' Association of Penang, Malaysia
- **Inskeep, E. /1991/:** Tourism Planning. An Integrated and Sustainable Development Approach; Van Nostrand Reinhold, New York, USA
- **Ita, E.E. /1991/:** Examination of Impact of Tourism with Reference to Culture; Unpublished M.Sc. Dissertation, University of Surrey, Guildford, UK
- **IUOTO /1968/:** Tourism and National Economic Development; Geneva, Switzerland
- **IUOTO /1966/:** Economic Review of World Tourism; Geneva, Switzerland
- **Jafari, J. /1990/:** Research and Scholarship: The Basis of Tourism Education; The Journal of Tourism Studies 1(1):33-41

- **Jafari, J. /1989/:** Sociocultural Dimensions of Tourism. An English Language Literature Review; In: J. Bystrzanowski ed.: Tourism as a Factor of Change; The Vienna Centre, Vienna, Austria, pp.17-60
- **Jafari, J. /1987/:** Tourism Models: The Sociocultural Aspects; Tourism Management 8(2):151-159
- **Jafari, J. /1974/:** Socio-economic Costs of Tourism to Developing Countries; Annals of Tourism Research 1(7):227-262
- **Jafari, J - A. Pizam - K. Przecławski /1990/:** A Sociocultural Study of Tourism as a Factor of Change; Annals of Tourism Research 17(3):469-472
- **Jeffs, S - A. Travis /1989/:** Social, Cultural and Linguistic Impact of Tourism in and upon Wales; In: J. Bystrzanowski ed.: Tourism as a Factor of Change. National Case Studies; The Vienna Centre, Vienna, Austria, pp.90-114
- **Jenkins, C.L. /1997/:** Social Impacts of Tourism; Background paper, World Tourism Leaders' Meeting on Social Impacts of Tourism, Manila, Philippines, 22 May 1997
- **Johnson, J.D - D.J. Snepenger - S. Akis /1994/:** Residents' Perceptions of Tourism Development; Annals of Tourism Research 21(3):629-642
- **Johnson, S - R.J. Burdge /1994/:** Social Impact Statements: A Tentative Methodology; In: R.J. Burdge: A Conceptual Approach to Social Impact Assessment. Collection of Writings by Rabel J. Burdge and Colleagues; Social Ecology Press, Middleton, Wisconsin, USA, pp.13-24
- **Kindler, J. /1991/:** Fejezetek a döntéshozzához; Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Aula Kiadó, Budapest
- **King, B - A. Pizam - A. Milman /1993/:** Social Impacts of Tourism: Host Perceptions; Annals of Tourism Research 20(4):650-665
- **Korça, P. /1996/:** Resident Attitudes toward Tourism Impacts; Annals of Tourism Research 23(3):695-697
- **Kotler, P. /1992/:** Marketing management. Elemzés, tervezés, végrehajtás és ellenőrzés, 3. kiad.; Műszaki Könyvkiadó, Budapest
- **Kousis, M. /1996/:** Tourism and the Family in a Rural Cretan Community, In: Y. Apostopoulos et al eds.: The Sociology of Tourism; Routledge, London, UK, pp.219-232
- **Krapf, K. /1963/:** Tourism as a Factor in Economic Development: Role and Importance of International Tourism; United Nations, New York, USA
- **Krippendorff, J. /1987/:** The Holiday Makers. Understanding the Impact of Leisure and Travel; Heinemann Professional Publishing Ltd, Oxford, UK
- **Krippendorff, J. /1986/:** Tourism in the System of Industrial Society; Annals of Tourism Research 13(4):517-532
- **Krippendorff, J. /1982/:** Towards New Tourism Policy. The Importance of Environmental and Sociocultural Factors; Tourism Management 3(3):135-148
- **KSH /1998a/:** Zala megye statisztikai évkönyve 1997; KSH Zala megyei igazgatóság, Zalaegerszeg
- **KSH /1998b/:** Magyar Statisztikai Évkönyv 1997; Központi Statisztikai Hivatal, Budapest
- **KSH /1996/:** Zala megye statisztikai évkönyve 1995; KSH Zala megyei igazgatóság, Zalaegerszeg
- **KSH /1995/:** Idegenforgalmi Évkönyv 1994; Központi Statisztikai Hivatal, Budapest

- **KSH /1993/:** Magyar Statisztikai Évkönyv 1992; Központi Statisztikai Hivatal, Budapest
- **KSH /1991/:** Idegenforgalmi Évkönyv 1990; Központi Statisztikai Hivatal, Budapest
- **Lanfant, M-F. /1993/:** Methodological and Conceptual Issues Raised by the Study of International Tourism: A Test for Sociology; In: D.G. Pearce - R.W. Butler eds.: Tourism Research. Critiques and Challenges; Routledge, London, UK, pp.70-87
- **Lankford, S.V. /1994/:** Attitudes and Perceptions Toward Tourism and Rural Regional Development; Journal of Travel Research 32(4):35-43
- **Lankford, S.V - D.R. Howard /1994/:** Developing a Tourism Impact Attitude Scale; Annals of Tourism Research 21(1):121-139
- **Laxson, J.D. /1991/:** How "We" See "Them". Tourism and Native Americans; Annals of Tourism Research 18(3):365-391
- **Leeuwen, M.J. van - L. Girigorie /1997/:** Economic Impacts of Tourism: Curaçao; Paper presented at the „Innovative Methods in Tourism Research” Ph.D. Workshop, October 11-13, Vienna, Austria
- **Lengyel, M. /1995/:** A balatoni turizmus fejlesztési koncepciója; KIT Képzőművészeti Kiadó, Budapest
- **Lengyel, M. /1992/:** A turizmus általános elmélete; VIVA Reklámügynökség, Budapest
- **Lengyel, M. /1987/:** New Education for Tourism: Needs and Prospects; In A. Sessa ed.: Megatrends in International Tourism; Editrice Agnesotti, Roma, Italy, pp.221-232
- **Lickorish, L.J - A.G. Kershaw /1958/:** The Travel Trade; Practical Press, London, UK
- **Liu, J.L - P.J. Sheldon - T.Var /1987/:** Resident Perception of the Environmental Impact of Tourism; Annals of Tourism Research 14(1):17-37
- **Liu, J.C - T. Var /1986/:** Resident Attitudes Toward Tourism Impacts in Hawaii; Annals of Tourism Research 13(2):193-214
- **Long, P.T - R.R. Perdue - L. Allen /1990/:** Rural Resident Tourism Perceptions and Attitudes by Community Level of Tourism; Journal of Travel Research 28(3):3-9
- **Lóczy, I. /1992/:** Amit a Balatonról tudni kell; Nyomdaipari Szolgáltató Kft, Kaposvár
- **Lóczy, L. /1921/:** A Balaton földrajzi és társadalmi állapotainak leírása; Hornyánszky Viktor m. kir. udvari könyvnyomdája, Budapest
- **Lundberg, D.E. /1980/:** The Tourist Business; Cahnern Books, Boston, USA
- **MacCannell, D. /1976/:** The Tourist. A New Theory of the Leisure Class; Schocken Books, New York, USA
- **MacCannell, D. /1973/:** Staged Authenticity: Arrangement of Social Space in Tourist Settings; American Journal of Sociology 79(3):589-603
- **Madrigal, R. /1993/:** A Tale of Tourism in Two Cities; Annals of Tourism Research 20(2):336-353
- **Magyar Turizmus Rt. /1999/:** Turizmus Magyarországon 1998; Magyar Turizmus Rt., Budapest
- **Magyar Turizmus Rt. /1998/:** Tourism in Hungary 1997; Magyar Turizmus Rt., Budapest

- **Manning, F.E. /1979/:** Tourism and Bermuda's Black Clubs: A Case of Cultural Revitalisation; In: E. de Kadt: Tourism - Passport to Development ? Perspectives on the Social and Cultural Effects of Tourism in Developing Countries; Oxford University Press, New York, USA, pp.157-176
- **Martin, B.S - M. Uysal /1990/:** An Examination of the Relationship Between Carrying Capacity and the Tourism Lifecycle: Management and Policy Implications; Journal of Environmental Management 31(4):327-333
- **Mason, P. /1990/:** Tourism. Environment and Development Perspectives; World Wide Fund For Nature, Godalming, UK
- **Mathieson, A - G. Wall /1982/:** Tourism: Economic, Physical and Social Impacts; John Wiley & Sons, Inc., New York, USA
- **Matthews, H.G. /1983/:** On Tourism and Political Science; Annals of Tourism Research 10(3):303-305
- **Matthews, H.G. /1975/:** International Tourism and Political Science Research; Annals of Tourism Research 2(4):195-203
- **Mazanec, J. /1995/:** Constructing Traveller Types. New Methodology for Old Concepts; In: R.W. Butler - D.G. Pearce eds.: Change in Tourism. People, Places, Processes; Routledge, London, UK, pp.137-158
- **McElroy, J.L -K. de Albuquerque /1986/:** The Tourism Demonstration Effect in the Caribbean; Journal of Travel Research 25(2):31-34
- **McIntosh, R.W - C.R. Goeldner /1990/:** Tourism. Principles, Practices, Philosophies; 6th ed., John Wiley & Sons, Inc., New York, USA
- **McKean, P.F. /1989/:** Towards a Theoretical Analysis of Tourism: Economic Dualism and Cultural Involution in Bali; In: V.L. Smith ed.: Hosts and Guests. The Anthropology of Tourism, 2nd ed.; University of Pennsylvania Press, Pennsylvania, USA, pp.119-138
- **McKercher, B. /1993/:** Some Fundamental Truths About Tourism: Understanding Tourism's Social and Environmental Impacts; Journal of Sustainable Tourism 1(1):6-16
- **Mendele, F. /1974/:** A Balaton-vidék népi építésze, népi műemlékei; In: Tóth. K. ed.: Balaton monográfia; Panoráma, Budapest, pp.371-382
- **Meredith, T. /1991/:** Environmental Impact Assessment and Monitoring; In: B. Mitchell ed.: Resource Management and Development; Oxford University Press, Oxford, UK, pp.224-245
- **Meyer-Arendt, K.J. /1985/:** The Grand Isle, Louisiana Resort Cycle; Annals of Tourism Research 12(3):449-465
- **Mill, R.C. /1990/:** Tourism: The International Business; Prentice Hall, New Jersey, USA
- **Mill, R.C - A.M. Morrison /1985/:** The Tourism System; Prentice Hall, New Jersey, USA
- **Milman, A - A. Pizam /1988/:** Social Impacts of Tourism on Central Florida; Annals of Tourism Research 15(2):191-204
- **Murphy, P.E. /1988/:** Community Driven Tourism Planning; Tourism Management 9(2):96-104
- **Murphy, P.E. /1985/:** Tourism: A Community Approach; Methuen, New York, USA
- **Murphy, P.E. /1983/:** Perceptions and Attitudes of Decision-making Groups in Tourism Centres; Journal of Travel Research 21(3):8-12

- **Murphy, P.E. /1981/:** Community Attitudes to Tourism: A Comparative Analysis; International Journal of Tourism Management 2(3):189-195
- **Nash, D. /1989/:** Tourism as a Form of Imperialism; In: V.L. Smith ed.: Hosts and Guests. The Anthropology of Tourism, 2nd ed.; University of Pennsylvania Press, Pennsylvania, USA, pp.37-52
- **Nettekoven, L. /1979/:** Mechanisms of Intercultural Interaction; In: E. de Kadt: Tourism - Passport to Development ? Perspectives on the Social and Cultural Effects of Tourism in Developing Countries; Oxford University Press, New York, USA, pp.135-145
- **Nettekoven, L. /1976/:** Mechanisms of Intercultural Interaction; Paper Given on UNESCO-World Bank Seminar on the Social and Cultural Impacts of Tourism, Washington D.C., USA
- **Nettleford, R. /1975/:** Cultural Impact of Tourism; In: Tourism and Its Effects. Vol.2. Cultural Impact of Tourism; Selected Papers from a Regional Seminar on "Tourism and Its Effects" Held at Nassau, Bahamas, 24-28.Nov.1975, Caribbean Tourism Research and Development Centre, Christ Church, Barbados, West Indies, p.1-10
- **Nunez, T. /1989/:** Touristic Studies in Anthropological Perspective; In: V.L. Smith ed.: Hosts and Guests. The Anthropology of Tourism, 2nd ed.; University of Pennsylvania Press, Pennsylvania, USA, pp.265-274
- **O'Grady, R. ed. /1990/:** The Challenge of Tourism; Ecumenical Coalition on Third World Tourism, Bangkok, Thailand
- **Oláh Gyárfás, M. /1940/:** Balatoni Útmutató; Kalán Könyvkiadó Rt, Budapest
- **O'Reilly, A.M. /1986/:** Tourism Carrying Capacity. Concept and Issues; Tourism Management 7(4):254-258
- **Pálos, I. /1974a/:** Népeség, településhálózat, ipar, kereskedelem és mezőgazdaság; In: Tóth. K. ed.: Balaton monográfia; Panoráma, Budapest, pp.127-161
- **Pálos, I. /1974b/:** A balatoni üdülés és idegenforgalom. Az üdülőforgalom fejlődése a számok tükrében; In: Tóth. K. ed.: Balaton monográfia; Panoráma, Budapest, pp.430-471
- **Pannon Consulting /1993/:** A Zöld Sziget egy települése. Cserszegtomaj idegenforgalmi terve; Pannon Consulting, Keszthely
- **Papadopoulos, S.I - H. Mirza /1985/:** Foreign Tourism in Greece: An Economic Analysis; Tourism Management 6(2):125-137
- **Pearce, D.G. /1993/:** Comparative Studies in Tourism Research; In: D.G. Pearce - R.W. Butler eds.: Tourism Research. Critiques and Challenges; Routledge, London, UK, pp.20-35
- **Pearce, D.G. /1992/:** Tourist Organisations; Longman Group UK Ltd, Harlow, UK
- **Pearce, D.G. /1989/:** Tourist Development, 2nd ed.; Longman Scientific & Technical, Harlow, UK
- **Pearce, D.G. /1981/:** Tourist Development; Longman Group UK Ltd, Harlow, UK
- **Pearce, J.A. /1980/:** Host Community Acceptance of Foreign Tourists; Annals of Tourism Research 7(2):224-233
- **Pearce, P.L. /1998/:** The Relationship Between Residents and Tourists: The Research Literature and Management Directions; In: W.F. Theobald ed.: Global

Tourism: The Next Decade, 2nd ed.; Butterworth-Heinemann Ltd, Oxford, UK, pp. 129-149

- **Pearce, P.L. /1995/:** From Culture Shock and Culture Arrogance to Culture Exchange: Ideas Towards Sustainable Socio-cultural Tourism; *Journal of Sustainable Tourism* 3(3):143-154
- **Pearce, P.L. /1994/:** Tourist-Resident Impacts: Examples, Explanations and Emerging Solutions; In: W.F. Theobald ed.: *Global Tourism: The Next Decade*; Butterworth-Heinemann Ltd, Oxford, UK, pp. 103-123
- **Pearce, P.L. /1982/:** *The Social Psychology of Tourist Behaviour*; Pergamon Press, Oxford, UK
- **Pearce, P.L. - E. Kim - S. Lussa /1998/:** Facilitating Tourist-Host Social Interaction. An Overview and Assessment of the Culture Assimilator; In: E. Laws - B. Faulkner - G. Moscardo eds.: *Embracing and Managing Change in Tourism. International Case Studies*; Routledge, London, UK, pp.347-364
- **Pearce, P.L. - G. Moscardo - G.F. Ross /1996/:** *Tourism Community Relationships*; Elsevier Science Ltd, Oxford, UK
- **Peck, J.G. - A.S. Lepie /1989/:** Tourism and Development in Three North Carolina Coastal Towns; In: V.L. Smith ed.: *Hosts and Guests. The Anthropology of Tourism*, 2nd ed.; University of Pennsylvania Press, Philadelphia, USA, pp.203-222
- **Pedersen, K. - A. Viken /1996/:** From Sami Nomadism to Global Tourism; In: M.F. Price ed.: *People and Tourism in Fragile Environments*; John Wiley & Sons Ltd, Chichester, UK, pp. 69-88
- **Perdue, R. - P.T. Long - L. Allen /1990/:** Resident Support for Tourism Development; *Annals of Tourism Research* 17(4):586-599
- **Peters, D. /1994/:** Social Impact Assessment of the Ranomafan National Park Project of Madagascar; *Impact Assessment* 12(4):385-409
- **Peters, M. /1969/:** *International Tourism: The Economics and Development of International Tourist Trade*; Huchison & Co., London, UK
- **Pi-Sunyer, O. /1989/:** Changing Perceptions of Tourism and Tourists in a Catalan Resort Town; In: V.L. Smith ed.: *Hosts and Guests. The Anthropology of Tourism*, 2nd ed.; University of Pennsylvania Press, Pennsylvania, USA, pp.187-199
- **Pigram, J.J. /1980/:** Environmental Implications of Tourism Development; *Annals of Tourism Research* 7(4):554-583
- **Pirillis, D.A. /1991/:** Impact of Tourism on the Paralimni and Ayia Napa Areas of Cyprus; Unpublished M.Sc. Dissertation, University of Surrey, Guildford, UK
- **Pizam, A. /1980/:** Evaluating Social Impacts of Tourism. Case of Cape Cod, Massachusetts; *Tourism Recreation Research* 5(4):3-7
- **Pizam, A. /1978/:** Tourism's Impacts: The Social Costs to the Destination Community as Perceived by Its Residents; *Journal of Travel Research* 16(4):8-12
- **Pizam, A. - A. Milman - B. King /1994/:** The Perceptions of Tourism Employees and Their Families Towards Tourism: A Cross-cultural Comparison; *Tourism Management* 15(1):53-61
- **Plog, S.C. /1974/:** Why Destination Areas Rise and Fall in Popularity ?; *Cornell Hotel and Restaurant Quarterly* 14(4):55-58
- **Popelka, C.A. - M.A. Litrell /1991/:** Influence of Tourism on Handcraft Evolution; *Annals of Tourism Research* 18(3):392-413

- **Prentice, R. /1993a/:** Community-Driven Tourism Planning and Residents' Preferences; *Tourism Management* 14(3):218-227
- **Prentice, R. /1993b/:** Assessing the Linguistic Dimension in the Perception of Tourism Impacts by Residents of a Tourist Destination: A Case Study of Porthmadog, Gwynedd; *Tourism Management* 14(4):298-306
- **Prideaux, B. /1996/:** The Tourism Crime Cycle: A Beach Destination Case Study; In: A. Pizam - Y. Mansfeld eds.: *Tourism, Crime and International Security Issues*; John Wiley & Sons Ltd, Chichester, UK, pp.59-75
- **Probáld, Á. /1995/:** A balatoni turizmus statisztikai vizsgálata; In: Lengyel, M.: *A balatoni turizmus fejlesztési koncepciója*, KIT Képzőművészeti Kiadó, Budapest, pp. 124-134
- **Przeclawski, K. /1993/:** Tourism as the Subject of Interdisciplinary Research; In: D.G. Pearce - R.W. Butler eds.: *Tourism Research. Critiques and Challenges*; Routledge, London, UK, pp.9-9
- **Puczko, L. /1999/:** Turizmus és környezet. Turizmus vagy környezet ?; Publikálatlan Ph.D. disszertáció, Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Budapest
- **Puczko L - Rázt T. /1998/:** A turizmus hatásai; Aula Kiadó, Budapest
- **Puczko, L - Rázt, T - Lengyel, M. /1999/:** Fenntartható turizmus - a fenntarthatóság mutatói; FKFP 0634/1997 projekt, BKE Turizmus Kutatócsoport, Budapest
- **Quo Vadis Consulting Kft /1998/:** Keszthely-Hévíz Kistérség Termékfejlesztési Koncepció; Quo Vadis Consulting Kft, Budapest
- **Rázt, T. /1999/:** The Socio-Cultural Impacts of Tourism - Case of Lake Balaton; Research report, RSS 1136/1998 project, BUES Tourism Research Centre, Budapest
- **Rázt, T. /1995/:** A turisztikai kereslet jellemzői a Balatonon; In: Lengyel, M.: *A balatoni turizmus fejlesztési koncepciója*, KIT Képzőművészeti Kiadó, Budapest, pp. 142-160
- **Reisinger, Y. /1994/:** Social Contact Between Tourists and Hosts of Different Cultural Backgrounds; In: A.V. Seaton ed.: *Tourism. The State of the Art*; John Wiley & Sons Ltd, Chichester, UK, pp.743-754
- **Ritchie, J.R.B. /1993/:** Tourism Research: Policy and Managerial Priorities for the 1990s and Beyond; In: D.G. Pearce - R.W. Butler eds.: *Tourism Research. Critiques and Challenges*; Routledge, London, UK, pp.9-19
- **Rodenburg, E. /1980/:** The Effects of Scale on Economic Development: Tourism in Bali; *Annals of Tourism Research* 7(2):177-196
- **Rojek, C - J. Urry eds. /1997/:** *Touring Cultures. Transformations of Travel and Theory*; Routledge, London, UK
- **Ross, G.F. /1992/:** Resident Perceptions of the Impact of Tourism on an Australian City; *Journal of Travel Research*, 30(3): 13-17
- **Ryan, C - R. Kinder /1996/:** The Deviant Tourist and the Crimogenic Place - The Case of the Tourist and the New Zealand Prostitute; In: A. Pizam - Y. Mansfeld eds.: *Tourism, Crime and International Security Issues*; John Wiley & Sons Ltd, Chichester, UK, pp.23-36
- **Saleem, N. /1994/:** The Destination Capacity Index: A Measure to Determine the Tourism Carrying Capacity; In: A.V. Seaton ed.: *Tourism, The State of the Art*; John Wiley & Sons Ltd, Chichester, UK, pp.144-151

- **Schadler, K.F. /1979/:** African Arts and Crafts in a World of Changing Values; In: E. de Kadt ed: Tourism - Passport to Development ?; Oxford University Press, New York, USA, pp.146-156
- **Schlüter, R - T. Var /1988/:** Resident Attitudes Toward Tourism in Argentina; Annals of Tourism Research 15(3):442-445
- **Sessa, A. ed. /1987/:** Megatrends in International Tourism: Criteria of Interpretation and New Meanings; Editrice Agnesotti, Roma, Italy
- **Sharpley, R. /1994/:** Tourism, Tourists & Society; ELM Publications, Huntingdon, UK
- **Sheldon, P - T. Var /1984/:** Resident Attitudes to Tourism in North Wales; Tourism Management 5(1):40-47
- **Shortt, G. /1994/:** Attitudes of Tourism Planners: Implications for Human Resources Development; Tourism Management 15(6):444-450
- **Sikó, Á. /1985/:** A Balaton üdülőkörzet népesség- és településföldrajzi jellemzői; In: Gertig, B - Lehmann, A. eds: A Balaton és az idegenforgalom; Pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Kar, Pécs, pp.103-136
- **Simpson, B. /1993/:** Tourism and Tradition: From Healing to Heritage; Annals of Tourism Research 20(1):164-181
- **Simpson, P - G. Wall /1999/:** Consequences of Resort Development. A Comparative Study; Tourism Management 20(3):283-296
- **Smith, S.L.J. /1990/:** A Test of Plog's Allocentric/Psychocentric Model: Evidence from Seven Nations; Journal of Travel Research 28(4):40-43
- **Smith, V.L. ed. /1989/:** Hosts and Guests. The Anthropology of Tourism, 2nd ed.; University of Pennsylvania Press, Philadelphia, USA
- **Snaith, T - A. Haley /1999/:** Residents' Opinions of Tourism Development in the Historic City of York, England; Tourism Management 20(5):595-603
- **Snaith, T - A. Haley /1994/:** Tourism's Impact on Host Lifestyle Realities; In: A.V. Seaton ed.: Tourism. The State of the Art; John Wiley & Sons Ltd, Chichester, UK, pp.826-835
- **Snepenger, D.J - J.D. Johnson /1991/:** Political Self-Identification and the Perception of Economic, Social and Environmental Impacts of Tourism; Annals of Tourism Research 18(3):511-514
- **Stansfield, C. /1978/:** Atlantic City and the Resort Cycle; Annals of Tourism Research 5(2):238-251
- **Stott, M.A. /1978/:** Tourism in Mykonos: Some Social and Cultural Responses; Mediterranean Studies 1(2):72-90
- **Sutton, W.A. Jr. /1967/:** Travel and Understanding: Notes on the Social Structure of Touring; International Journal of Comparative Sociology 8(2):218-223
- **Swinglehurst, E. /1994/:** Face to Face: The Sociocultural Impacts of Tourism; In: W.F. Theobald ed.: Global Tourism: The Next Decade; Butterworth-Heinemann Ltd, Oxford, UK, pp.92-102
- **Szabó, K. /1994/:** Keszthely és a Balaton idegenforgalmi jelentősége; Publikálatlan szakdolgozat, Felsőfokú Idegenforgalmi Menedzserképző, Keszthely
- **Szántó, E. /1993/:** Hévíz; Nereus Kiadói Bt, Hévíz
- **Tar, F. /1995/:** Hévíz és a Reischl család; In: Kardos, J - Laczkó, A. ed.: "Régi fénynél új szövétneket"; Hévízi Szabadegyetem Egyesület Elnöksége, Hévíz

- **Tar, F. /1988/:** Balatoni fürdőkultúra; In: Molnár Gy - Tar, F.: Fürdőkultúra és hajózástörténet; A Balatoni Múzeum állandó kiállításának katalógusai 7., Keszthely
- **Tasnádi, J. /1998/:** A turizmus rendszere; Kereskedelmi és Gazdasági Főiskola, Szolnok
- **Teo, P. /1994/:** Assessing Socio-cultural Impacts: The Case of Singapore; Tourism Management 15(2):126-136
- **Theobald, W.F. /1994/:** The Context, Meaning and Scope of Tourism; In: In: W.F. Theobald ed.: Global Tourism: The Next Decade; Butterworth-Heinemann Ltd, Oxford, UK, pp.3-19
- **Tooman, L.A. /1997/:** Applications of the Life-Cycle Model in Tourism; Annals of Tourism Research 24(1):214-234
- **Tsartas, P. /1992/:** Socioeconomic Impacts of Tourism on Two Greek Islands; Annals of Tourism Research 19(3):516-533
- **Turner, L - J. Ash /1975/:** The Golden Hordes: International Tourism and the Pleasure Periphery; Constable, London, UK
- **Tversky, A - D. Kahneman /1982/:** Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases; In: D. Kahneman - P. Slovic - A. Tversky eds.: Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases; Cambridge University Press, Cambridge, UK, pp.3-20
- **Tyrrell, T - I. Spaulding /1984/:** A Survey of Attitudes Toward Tourism Growth in Rhode Island; Hospitality Education and Research Journal 8(2):22-33
- **Um, S - J.L. Crompton /1987/:** Measuring Residents' Attachment Levels in a Host Community ; Journal of Travel Research 26(1):27-29
- **UNESCO /1976/:** The Effects of Tourism on Socio-Cultural Values; Annals of Tourism Research 4(2):74-105
- **Urbanowicz, C.F. /1989/:** Tourism in Tonga Revisited: Continued Troubled Times ? In: Smith, V.E. ed.: Hosts and Guests. The Anthropology of Tourism, 2nd ed.; University of Pennsylvania Press, Philadelphia, USA, pp.105-117
- **Urry, J. /1990/:** The Tourist Gaze. Leisure and Travel in Contemporary Societies; SAGE Publications, London, UK
- **van den Berghe, P. /1980/:** Tourism as Ethnic Relations: A Case Study of Cuzco, Peru; Ethnic and Racial Studies 3(2):375-392
- **Var, T - K. Kendall - E. Tarakcioglu /1985/:** Resident Attitudes Toward Tourists in a Turkish Resort Town; Annals of Tourism Research 12(4):652-658
- **VÁTI /1983/:** A Balatoni Üdülőkörzet hosszú távú fejlesztési programja (1980-2000). A minisztertanácsi előterjesztést megalapozó anyag, VÁTI, Budapest
- **Vaughan, R - J. Long /1982/:** Tourism as a Generator of Employment: A Preliminary Appraisal of the Position in Great Britain; Journal of Travel Research 21(2):27-31
- **Verbole, A. /1995/:** Pros and Cons of Rural Tourism Development: A Discussion on Tourism Impacts and Sustainability, with a Case from Slovenia; Paper presented at the XVIth Congress of the European Society for Rural Sociology, Prague, 31st July - 4th August, Czech Republic
- **Virág, Á. /1997/:** A Balaton múltja és jelene; Egri Nyomda Kft, Eger
- **Wahab, S.E. /1975/:** Tourism Management; Tourism International Press, London, UK

- **Wall, G. /1997/:** Rethinking Impacts of Tourism; In: C. Cooper - S. Wanhill eds: Tourism Development. Environmental and Community Issues; John Wiley & Sons Ltd, Chichester, UK, pp.1-9
- **Wallace, J.M.T. /1997/:** Putting Culture into Sustainable Tourism: Negotiating Tourism at Lake Balaton, Hungary; Department of Sociology & Anthropology, North Carolina State University, USA
- **Waters, S.R. /1969/:** New Light on the Multiplier Effect in Analyzing the Impact of Tourism Spending; IUOTO, Geneva, Switzerland
- **Waters, S.R. /1967/:** Tourism: A New Path to Economic Improvement in Developing Nations; Child and Waters Inc., New York, USA
- **Weaver, D.B. /1990/:** Grand Cayman Island and the Resort Cycle Concept; Journal of Travel Research 29(2):9-15
- **White, P.E. /1974/:** The Social Impact of Tourism on Host Communities: A Study of Language Change in Switzerland; School of Geography, University of Oxford, Oxford, UK
- **Wilkinson, P.F. /1996/:** Graphical Images of the Commonwealth Caribbean. The Tourist Area Cycle of Evolution; In: Harrison, L.C - W. Husbands eds.: Practicing Responsible Tourism. International Case Studies in Tourism Planning, Policy, and Development; John Wiley & Sons, Inc., New York, USA, pp.16-40
- **Williams, M.T. /1993/:** An Expansion of the Tourist Site Cycle Model: The Case of Minorca, Spain; Journal of Tourism Studies 4(2):24-32
- **Wilson, D. /1979/:** The Early Effects of Tourism in the Seychelles; In: E. de Kadt ed: Tourism - Passport to Development ?; Oxford University Press, New York, USA, pp.205-236
- **Wolf, C.P. /1997/:** Impact Tourism; Poster presented in the 17th Annual Meeting of the International Association for Impact Assessment, May 28-31, New Orleans, Louisiana, USA
- **WTO /1998/:** Yearbook of Tourism Statistics, Vol 1.; WTO, Madrid, Spain
- **WTO /1997/:** World Tourism Leaders' Meeting: The Social Impacts of Tourism. Final Report; WTO, Madrid
- **WTO /1989/:** The Hague Declaration on Tourism; WTO, Madrid, Spain
- **WTO /1981/:** The Social and Cultural Dimension of Tourism; WTO, Madrid, Spain
- **WTO /1980/:** Manila Declaration on World Tourism; WTO, Madrid, Spain
- **Young, G. /1973/:** Tourism: Blessing or Blight; Penguin Books Ltd, Harmondsworth, Middlesex, UK
- **Zákonyi, F. /1974/:** A balatoni üdülés, üdültetés és idegenforgalom története; In: Tóth. K. ed.: Balaton monográfia; Panoráma, Budapest, pp.482-493
- **Zarkia, C. /1996/:** Philoxenia. Receiving Tourists - But Not Guests - on a Greek Island; In: J. Boissevain ed.: Coping with Tourists. European Reactions to Mass Tourism; Berghahn Books, Oxford, UK, pp.143-173

MELLÉKLETEK

A BALATONT FELKERESŐ VENDÉGEK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA (1891-1998)

Év	Összes vendég száma	Ebből külföldi
1891	20.000	n/a
1900	24.185	1.306
1910	55.208	2.614
1921	39.801	1.129
1930	92.370	3.964
1937	239.284	33.682
1942	157.284	2.682
1948	119.331	n/a
1949	213.287	n/a
1958	395.339	n/a
1959	438.297	n/a
1960	511.829	39.927*
1970	690.000	201.054*
1971	1.000.000	n/a
1975	1.276.000	n/a
1982	1.777.000	n/a
1986	923.445*	644.080*
1987	942.388*	706.922*
1988	847.829*	632.016*
1989	870.061*	675.680*
1990	725.286*	561.480*
1991	593.620*	478.449*
1992	545.488*	415.423*
1993	627.971*	462.640*
1994	687.622*	448.262*
1997	717.000*	423.747*
1998	732.000*	403.332*

* - kereskedelmi szálláshelyen megszállt

Forrás: Pálos 1974b, Gertig 1985, KSH 1991, 1995, Virág 1997, Magyar Turizmus Rt 1998, 1999

**A SZÁLLÁSHELYKAPACITÁS VÁLTOZÁSA A BALATON RÉGIÓBAN
(EZER)**

Év	Összes férőhely	Kereskedelmi szálláshely
1937	11.000	n.a.
1948	31.610	n.a.
1960	41.763	10.589
1965	n.a.	39.561
1970	103.178	56.855
1980	174.310	100.306
1985	203.900	121.738
1988	273.054	118.603
1989	268.126	113.675
1990	312.301	103.849
1991	n.a.	92.013
1992	344.414	89.181
1993	355.531	84.627
1994	n.a.	82.700
1995	n.a.	79.337

Forrás: Pálos 1974b, KSH 1991, 1995, Lengyel 1995, Probáld 1995, Virág 1997, Magyar Turizmus Rt 1999

A KESZTHELY-HÉVÍZ KISRÉGIÓ STATISZTIKAI JELLEMZŐI (1995)

NÉPESSÉGMEGOSZLÁS

Település	Állandó lakosok száma		Állandó lakosok nem szerinti megoszlása (%)	
	fő	% a régióban	férfi	nő
Keszthely	21.787	68,06	48,5	52,5
Hévíz	4.498	14,05	46,8	53,2
Gyenesdiás	2.497	7,80	48,2	51,8
Vonyarcvashegy	1.736	5,42	47,7	52,3
Cserszegtomaj	1.491	4,67	51	49
Összesen	32.009	100,0	46,8	53,2

Forrás: A helyi önkormányzatok adatai 1995, KSH 1996

NÉPESSÉG ÉLETKOR SZERINTI MEGOSZLÁSA

Település	Állandó lakosok életkor szerinti megoszlása (%)				
	-14 év	15-29 év	30-39 év	40-59 év	60- év
Keszthely	10,1	26,8	14,5	28,3	20,3
Hévíz	11,7	22,7	14,8	29,5	21,3
Gyenesdiás	17,0	30,5	16,6	25,0	10,9
Vonyarcvashegy	19,5	25,6	17,0	16,1	21,8
Cserszegtomaj	12,2	21,9	17,4	29,9	18,6
Összesen	12,1	26,3	15,0	27,7	18,9

Forrás: A helyi önkormányzatok adatai 1995

A TURIZMUS FEJLŐDÉSÉNEK SZAKASZAI A KESZTHELY-HÉVÍZ KISRÉGIÓ TELEPÜLÉSEIN

KESZTHELY

Keszthely a Balaton régió egyik legjelentősebb városa, a balatoni turizmus kulturális központja.

1. Felfedezés

Bár már az 1520-as évtől Fürdőhely utca vezetett a Balaton-parthoz Keszthelyen, valódi fürdőélet csak a múlt század első felében alakult ki (Szabó 1994). A múlt század második felében Keszthely vezetői felismerték, hogy a város életében kitörési lehetőséget a már meglévő iskolavárosi jelleg erősítése és a település fürdővárossá fejlesztése jelenthetett.

2. Bekapcsolódás

Az első nyaraló Keszthelyen 1862-ben épült meg és ugyanezen évben nyílt meg a szabadtéri színpad helyén az első keszthelyi közsínház. A belföldi turizmus az 1861-es évet követően indult fejlődésnek, mivel a Déli Vasút jelentősen javította a Balaton megközelíthetőségét. 1883-ban a Festetics Taszilo nevéhez kapcsolódó nagyszabású kastélybővítés során birtokcserével jutott a város a Balaton part birtokába (Szabó 1994).

1890-ben megalakult a fürdőbizottság a városban, megépült a szigetfürdő, illetve a ma is álló két patinás szálló, a Hullám és a Balaton. A Helikon-park keleti szélén kialakították az Erzsébet királyné útját, mellette pár év alatt kiépült a villasor. A kulturális javak megőrzésére 1898-ban megalakult a Balatoni Múzeum Egyesület, a megye első múzeuma. A XX. század elején Keszthely újra virágzó város, kedvelt nyaralóhely volt. A város évről évre egyre több pénzt fektetett be a turizmus fejlesztésébe, a fürdők és a szállodák minden jövedelmét visszaforgatták.

Ebben az időszakban nagy gondot fordítottak a gyermekes családok üdülésére a gyerekek fürdőzésének biztonságossá tételével. Felismerték továbbá a város vezetői azt is, hogy meg kell őrizni a víz minőségét, ezért a kikötőben úgy építették meg a hidakat, hogy a víz szabadon mozoghasson és ne posványosodjon el (Szabó 1994).

1911-ben 18050 vendég kereste fel Keszthelyt (Balaton 1913b). 1913-ban a város szálláshelykapacitása 3000 férőhely volt, 10 szálló működött a helységben és 300 kiadó villa várta a vendégeket (Balaton 1913a). 1914-ben összesen mintegy 4000 vendégnek jutott hely a szállodákban, kiadó magánlakásokban, nyaralóházakban és diákszállásokon.

3. Fejlődés

Az első világháború megakasztotta a fejlődést, de 1934-ben már újra 11 szálloda működött a településen, a férőhelykapacitás pedig a kiadó lakásokkal, nyaralókkal és diákszállásokkal együtt újra elérte a 4000 főt (Cséplő 1934).

A második világháború nem okozott komoly pusztítást a városban. Számottevő veszteség azonban a Balatoni Múzeum híres gyűjteményének megsemmisülése elszállítás közben Zalaegerszegen. Az 1950-es közigazgatási átszervezéssel Keszthely Veszprém megyéhez került, amely fejlesztési lehetőségeit a megyeszékhelyhez közelebb eső Balaton-partra, Balatonfüred és Tihany térségére koncentrált. Az 1954-ben városi rangra emelt Keszthelyen alig történt fejlesztés az 1950-es, 1960-as években. Ennek persze előnyei is vannak, hisz a belváros nem esett áldozatul az időszak városmodernizálási hullámának.

Az 1970-es években aztán új lendületet vett a fejlődés. 1971-ben adták át a 480 ágyas Helikon Szállót, 1985-ben az 1959-ben épített Motel helyén a Phoenix Hotelt. Megújult a Hullám Szálló is. A város déli részén nagyobb vállalati üdülők épültek, amelyek ma többnyire panzióként üzemelnek.

1972-ben nyílt meg a Georgikon Majormúzeum. A Festetics-kastély az ország negyedik legnagyobb kastélya, amely a teljes felújítást követően jelentős kiállításokkal és rangos zenei rendezvényekkel várja a látogatókat.

4. Konszolidáció

Az 1980-as években jelentősebb változások nem történtek Keszthely turizmusában. A rendszerváltást követően, 1990 óta azonban megélénkült a város. Egyre több épület homlokzatát újítják fel, lépten-nyomon jönnek létre új üzletek, bevásárlóközpontok, utazási irodák, vendéglátóhelyek, magánkezdemenyezésű szállodák és panziók. Keszthely a környék idegenforgalmi, kulturális és bevásárló központja. A balatoni szezon azonban alig hat-nyolc hét, ami veszélyeztetheti a jelenlegi állapot megtartását, ha nem történnek jelentősebb változások.

HÉVÍZ

Hévíz Magyarország talán legismertebb gyógyfürdője, melegvízű tava Európában egyedülálló természeti ritkaság. A város gyógyfürdő-jellegéből adódóan jelentősen különbözik a kistérségi együttműködés többi településétől: eltérő a vendégkör és a turisztikai kereslet nem szezonális.

1. Felfedezés/Bekapcsolódás

Hévízen a gyógyturizmus mintegy 200 éves múltra tekinthet vissza. Az első fürdőtelepet Festetics György építtette ki 1795 és 1797 között és ebben az időben jelent meg az első olyan propagandafüzet is, amely a tavat népszerűsítette. Az első hévízi fürdőszabályzat szerint a Feredőházat közül "az I-ső és II-ik egyedül az Úri renden levőknek és érdemesebb személyeknek számokra rendeltettek, a III-ik Feredő a köznépnek hagyatik, úgy, hogy abban mindenkor a hányan megférnek akadály nélkül feredhessenek, de a trágárság, kurjongatás, veszekedés és egyéb alkalmatlanságok kifogás nélkül tilalmaztatnak...." (Antalffy 1984:143) .Az első évtizedekben csak a környékbeli települések lakói látogatták a fürdőt, az 1860-as években azonban már érkeztek külföldi vendégek is, elsősorban a közeli Ausztriából (Szántó 1993). A múlt század végéig a vendégkör elsősorban a szegényebb néprétegekből került ki.

2. Fejlődés

1905 után jelentős fejlesztések mentek végbe a fürdőhelyen és a vendégek száma is megsokszorozódott. 1914-ben már mintegy 7-8000 vendég érkezett, a fürdő egész évben működött, de szezonnak az áprilistól októberig tartó időszak számított. A településen 243 kiadó szoba várta a módosabb vendégeket, a szegényebbek számára pedig ún. barakképületekben biztosítottak szállást. Működött a településen fürdőigazgatóság (Szántó 1993).

A II. világháború és az azt követő szovjet megszállás visszaesést jelentett a fürdő fejlődésében, 1945-46-ban a turizmus szinte teljesen szünetelt Hévízen. 1949-től, az államosításokat követően a szervezett belföldi szakszervezeti üdültetés adta elsősorban Hévíz forgalmát. 1952-ben az Egészségügyi Minisztérium létrehozta a hévízi Állami Gyógyfürdőkórházat. 1965-ben kormányhatározat született Hévíz fejlesztéséről, amely a település gyógyászati funkciójának rendelt alá minden egyebet, és ezzel összhangban a szállodai, üdülői férőhelyek számának növelését tűzte ki célul. 1976-ban adták át a Danubius Hotel Thermal gyógyszállót, amely Magyarország első gyógyszállodája volt (Szántó 1993).

3. Konszolidáció

1975-1985 között felújították a Tófürdő fából készült épületeit, sajnálatos módon az új épületek 1986-ban leégtek. Az újjáépítés 1989-re fejeződött be (Szántó 1993).

Ugyanebben időszakban gondot jelentett az is, hogy a nyirádi bauxitbánya vízkitermelése miatt csökkent a tó vízszintje, ami veszélyeztette a turizmus fejlődését a városban. Az 1980-as évek második felében társadalmi összefogás bontakozott ki a tó megvédése érdekében, amelynek eredményeként a bányákat 1989-ben bezárták.

A rendszerváltás Hévízen a legnagyobb változást a szervezett üdültetés átalakításában eredményezte. A SZOT-üdültetés megszűnésével beszűkültek a szociálturizmus lehetőségei és a vállalati vagy SZOT-üdülők fokozatosan átalakultak szállodává. 1995-ben a szállodai férőhelyek száma mintegy 5500 volt Hévízen, ehhez járult még hozzá a 6000-6500 férőhely a fizetővendéglátóhelyeken (Szántó 1993, önkormányzat).

A támogatott üdültetés idején nagyjából megegyezett a nyári és a téli vendégek aránya, 1995-ben télen körülbelül 40-50%-kal kevesebben jönnek, mint nyáron. Mivel a belföldi vendégek kedvezményes üdültetésének támogatása csökkent, ezért a piaci árakhoz közelítő árszínvonalon a belföldi vendég is inkább az üdülésre megfelelőbb nyári időszakot választja. A kereslet időbeli megoszlásának átstrukturálódásával egyidőben csökkent a magyar vendégek száma a városban.

1995-ben Hévízen 830 vállalkozó szerepelt a regisztrált szobakiadók listáján, bár az engedéllyel rendelkezők számánál a szakértők véleménye szerint lényegesen kevesebben foglalkoztak valóban szobakiadással. 1994-ben alakult meg a Szobakiadók Szövetsége (egyedülállóan az országban), amelynek 70 tagja volt 1995-ben és a szobakiadók köréből nagy érdeklődés mutatkozott a tagság iránt.

A Szobakiadók Szövetsége mellett működik a városban a Tó- és Városvédő Egyesület is, amely a tó vize minőségének megőrzését, valamint a város fejlődésének elősegítését tűzte ki célul. Az Egyesület akkor jött létre, amikor a tó veszélybe került a nyirádi bauxitbánya működése miatt, megalapítói között megtalálható volt többek között a helyi önkormányzat, a Gyógyfürdőkórház, a Hunguest és a Danubius, de csatlakoztak a helyi vállalkozások képviselői, lakosok, sőt nem hévíziek is. A turizmushoz közvetlenül és közvetetten kapcsolódó kérdések tehát képesek arra, hogy erősítsék a közösségi összetartozást, ösztönözzék a helyi közösség önszerveződését.

A kistérségi együttműködés tagjai közül 1995-ben egyedül Hévízen volt idegenforgalmi referens (1994. május óta), ami megnehezítette a turizmus területén az együttműködést és hosszú távú tervezést. A hévízi idegenforgalmi referens feladatai közé tartozik a város képviselete a kistérségi együttműködésben, az információgyűjtés, a koordináció és a városi PR.

Az önkormányzat támogatja a helyi kezdeményezéseket, többek között a Szobakiadók Szövetségét is. Az önkormányzat és a lakosság kapcsolata jó, a rendszeres kommunikációnak köszönhetően (például a polgármester fórumokat tartott vagy meghívta az utcabizalmiakat és a vállalkozókat vacsorára). A hévízi lakosoknak ingyenes a belépés a fürdőbe.

GYENESDIÁS

Gyenesdiás a legnagyobb balaton-parti falu, partszakasza ideális fürdőhely. A település 1840-ben Gyenes és Diás egyesülésével jött létre.

1. Felfedezés/Bekapcsolódás

A turizmus fejlődését a községben az alapozta meg, hogy 1904-ben megalakult a diási, 1905-ben pedig a gyenesi fürdőegyesület (Hóbor 1998). Egy 1911-ből származó leírás szerint ebben az időszakban a falu már "a középosztály kedves fürdő és nyaralóhelye; tanítók előszeretettel keresik föl Gyenesdiást; árnyas, pormentes, ideális hegyközség, barátságos, kényelmes szobák, modern vendéglő és szálloda, kitűnő magyar konyha, aki akar, otthon is főzhet, tűzifa, főzőedény rendelkezésre, termények állandóan kéznél, balatonmenti hegyi borok, naponkint családi összejövetelek, intim fürdő, pompás gyerekfürdő, berendezett ingyenes nap- és légfürdő" (Erdős 1911).

1913-ban a település szálláskapacitása 300 férőhely volt (Balaton 1913a), 1914-ben körülbelül 15 nyaralóház és 45 egyszobás kiadó lakás fogadta a vendégeket (kapacitás: 300-400 fürdővendég). Bár az első világháború itt is a turizmus visszaeséséhez vezetett, a fejlődést jelzi, hogy 1934-ben már egy szálloda, 15 szoba, 30 nyaralóház és sok kiadó egyszobás lakás jelentette a szálláshelykínálatot (Cséplő 1934). A második világháború újra megakasztotta a turizmus fejlődését.

2. Fejlődés

Az 1960-as években számos más balatonparti településhez hasonlóan Gyenesdiáson is jelentős üdülőépítési hullám seprő végig. Erre az időszakra tehető az üdülőtulajdonosok nagyobb számban való megjelenése. 1964-ben korszerűsítették a strandfürdőt. Az 1980-as években újabb nagyarányú fejlődés indult meg, és a turizmusból származó bevételek hatására, illetve a turizmus fejlődése következtében kedvezően változott a falukép is, illetve növekedett a település lakosságszáma.

Ez a fejlődés az 1990-es években tovább folytatódott, sőt intenzívebbé vált (Hóbor 1998). 1990-ben önállósult a település Vonyarcvashegytől, ami rengeteg plusz energiát szabadított fel, az önkormányzat feladata szinte csak az volt, hogy elhárítsa az akadályokat a vállalkozások elől. 1991-re elkészült az új rendezési terv, amely minden olyan földterületre kiterjed, ahol vállalkozási tevékenységet lehet folytatni. Célja az volt, hogy a parti sávba csak olyan vállalkozás kerüljön, ami a turizmus fejlődését, illetve a lakosság kiszolgálását segíti (például strand, parkolók, parkok, kerékpárút, nádas).

Az üdülőtulajdonosok aránya rendkívül magas a településen: 2415 fő állandó lakosra körülbelül 780 üdülőépület jut, összességében tehát csak a saját üdülővel rendelkező turisták létszáma meghaladhatja a helyi lakosok számát szezonban.

1992-ben új fürdőegyesület jött létre, ami az üdülőtulajdonosok érdekvédelmi szervezete, céljai között szerepel az üdülők közös érdekeinek összegyűjtése és a közös érdekek képviselete az önkormányzat felé, az üdülők és a helyi lakosok érdekeinek egyeztetése, összehangolása, az üdülőtulajdonosok informálásának elősegítése, a gyenesi strand fejlesztése, rendjének betartatása, a község üdülő jellegének, csendjének, pihenésre alkalmasságának megőrzése, a környezetvédelem szempontjainak figyelembe vétele, pártolása (szemétszállítás, utcák, közterületek csinosítása, sebességkorlátozás az üdülőterületeken), központi pénzforrások felkutatása, a MÁV és a helyi közlekedés összehangolása.

A községnek két strandja van, ahova a helyi lakosoknak és a fürdőegyesület tagjainak ingyenes a belépés. A turistaforgalomban jelentős a szezonális: például 38 étterem működik nyáron, ebből csak 3 éves nyitvatartású.

VONYARCVASHEGY

Vonyarcvashegy a Balaton és a Keszthelyi hegység között, a hegység alacsonyabb lankáin helyezkedik el. Eredetileg hegyközség volt, nádfedeles házakkal, ahol elsősorban a szőlőművelés jelentette a fő gazdasági tevékenységet.

1. Felfedezés/Bekapcsolódás

Már a XX. század elején megjelentek az első vendégek a településen. 1913-ban a falu szálláskapacitása 60 férőhely volt (Balaton 1913a), 1914-ben 5 kiadó villalakás, 40 egyszobás lakás és a Magyar Tenger Szálloda 10 szobája várta a vendégeket (Cséplő 1934).

Az I. világháború kedvezőtlen hatása természetesen Vonyarcvashegyen is érvényesült. A helyi kulturált fürdőéletet és a turizmus nagyobb volumenű fejlődését az 1930-ban megalakult Fürdőegyesület alapozta meg, amely kezdeményezte fürdősziget kialakítását, kabinok építését és csónakok biztosítását a vendégek számára. A szálláskínálat 1934-ben semmiben sem különbözött az 1914-es kínálattól (Cséplő 1934).

2. Fejlődés

Az 1960-as években kezdődött az a jelentős növekedés a faluban, amely 30 év alatt poros hegyközségből ismert és elismert üdülőhellyé tette a települést. 1970-75 a magánszobakiadás kezdete, ami jelentős életszínvonal javulást eredményezett a helyi lakosság számára. A felfutás idején elsősorban cseh, lengyel és keletnémet vendégek jöttek, aztán később (az 1980-1990-es években) inkább osztrákok, kelet- és nyugatnémetek, belgák, hollandok, franciák és olaszok. Vonyarcvashegyen is érvényesült az a kedvezőtlen tendencia, mint máshol a Balaton-parton, hogy a gyors növekedés, a túlkereslet tönkretette a magyaros vendégszeretetet. A szolgáltatások színvonala is elmaradt az elvárhatótól, de a keresleti piacon semmi nem motiválta a szolgáltatókat arra, hogy magasabb minőséget nyújtsanak.

3. Konszolidáció/Stagnálás

A fenti tendenciák következtében az 1980-as években csökkent a forgalom és ebből következően csökkent a helyi lakosság életszínvonala is. Az érkező vendégek főleg németek, nem a legjobban kereső rétegekből, minőségileg és nemzetiségi összetételét tekintve is átalakult tehát a vendégkör (különösen 1989-et követően). A kereslet visszaesése különösen az elő- és utószezonban érezhető, a főszezonban még többé-kevésbé érvényesül a kereslet - kínálat egyensúlya.

A településen kiemelkedően nagy az üdültulajdonosok szerepe, hiszen a körülbelül 620 állandó lakás mellett 2500 a nyaralóépületek száma. Az önkormányzat jelentősen támogatja a vállalkozásokat, bérbe adták az állami tulajdont, mivel a vállalkozóknak csak bérleti díjra volt pénzük, tulajdonszerzésre nem.

CSERSZEGTOMAJ

Cserszegtomaj laza felépítésű, nagy kiterjedésű hegyközség, 19 km²-es területével Európa legnagyobb falujának számít. A település a Keszthelyi-hegység lankáin terül el, ahonnan csodálatos kilátás nyílik a Keszthelyi-öbölre.

1. Felfedezés

A falu az 1970-1980-as években kezdett el fokozatosan alvóvárossá válni, ahogy a Keszthelyről kiszorult családok inkább a jóval olcsóbb és a Balatonra szép kilátást nyújtó Cserszegtomajt választották lakóhelyül.

A turisták és a szállásadók az 1980-as években fedezték fel a faluban rejlő lehetőségeket: a környezet szép és nyugalmas, a település közel van a Balatonhoz és Hévízhez, a szállásdíjak pedig jóval alacsonyabbak voltak, mint a parton vagy Hévízen (Pannon Consulting 1993). Cserszegtomaj gyakorlatilag balatoni üdülési lehetőséget biztosít a parti települések zsúfoltsága nélkül (Hóbor 1998).

2. Bekapcsolódás

A turizmus fejlődése 1991-1992-ben indult meg, ettől kezdve nőtt folyamatosan a fizetővendéglátók száma és elkezdtek épülni a panziók és a csak nyári vendéglátásra berendezkedő vendéglátóhelyek is. (1995-ben a faluközpontban nem volt étterem, csak külterületen.) A lakosság nyitott, vendégszerető, szívesen fogadná a turistákat. A személyes kapcsolatot a turisták is keresik a helyiekkel.

1994-ben körülbelül 6000 turista 18785 vendégéjszakát töltött el a helységben (önkormányzati adat). A turizmus csak kiegészítő tevékenység a településen, munka vagy nyugdíj mellett kapcsolódnak be a helyiek a vendégfogadásba. 1995-ben 231 főnek volt fizetővendéglátásra engedélye, a szobák száma 429, a férőhelyek száma 937 volt fizetővendégszobában és 300 a kempingben. A településen mintegy 550 lakóház és ugyanennyi nyaraló áll.

Az elő- és az utószezon jóval sikeresebb a településen Hévíz közelsége miatt, mint a nyár, akkor inkább a Balaton-partot preferálják a turisták. Az önkormányzat úgy látta, a turizmus fejlesztése kiút lenne a településnek.

TURISTAÉRKEZÉSEK A KISRÉGIÓBAN

Település	Turista ¹		Ebből külföldi		Vendégéjszaka ¹		Ebből külföldi	
	fő	<i>régió %-a</i>	fő	%	fő	<i>régió %-a</i>	fő	%
Keszthely	58550	37,29	40241	68,73 ²	266979	26,81	211898	79,37 ²
Hévíz	82883	52,79	44031	53,12 ²	590449	59,29	406796	68,90 ²
Gyenesdiás	4276	2,72	3774	88,26 ²	34325	3,44	32247	93,95 ²
Vonyarcvashegy	10710	6,82	8444	78,84 ²	100598	10,11	88640	88,11 ²
Cserszegtomaj	593	0,38	582	98,15 ²	3434	0,35	3421	99,62 ²
Összesen	157012	100,00	97072	61,82³	995785	100,00	743002	74,61³

¹ - kereskedelmi szálláshelyen² - a település forgalmának %-ában³ - régió forgalmának %-ban

Forrás: A helyi önkormányzatok adatai 1995, KSH 1996

TURISZTIKAI MUTATÓSZÁMOK A KISRÉGIÓBAN

Település	Férőhely		Vendéglátóhely		Turista/lakos arány	Napi turista-sűrűség*
	db	<i>régió %-a</i>	db	<i>régió %-a</i>	fő	
Keszthely	4772	34,93	315	53,94	2,69	0,034
Hévíz	4620	33,82	161	27,57	18,43	0,359
Gyenesdiás	1355	9,92	42	7,19	1,71	0,037
Vonyarcvashegy	2667	19,52	58	9,93	6,17	0,158
Cserszegtomaj	248	1,81	8	1,37	0,40	0,006
Összesen	13662	100,0	584	100,00	4,91	0,085

* - azt mutatja, hogy egész éves viszonylatban naponta hány turista esett egy lakosra

(vendégéjszaka szám/365/lakosság szám)

Forrás: KSH 1996, saját számítás

Rácz Tamara BKE Turizmus Kutatócsoport <p style="text-align: center;">A turizmus társadalmi-kulturális hatásai LAKOSSÁG</p>	Sorszám: <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/>
1995.....	A kitöltés helye:.....

Az adatszolgáltatás nem kötelező!

KÉRDŐÍV

1. Állandó lakos (1) vagy nyaralótulajdonos (2) ? ☐
 - 1.1. Ha állandó lakos, mióta lakik itt ? ☐
 0-5 éve (1), - 6-10 éve (2), - 11-15 éve (3), - 16-20 éve (4), - több, mint 20 éve (5)
 - 1.2. Ha nyaralótulajdonos, mióta van itt nyaralója ? ☐
 0-5 éve (1), - 6-10 éve (2), - 11-15 éve (3), - 16-20 éve (4), - több, mint 20 éve (5)

2. Van-e személyes kapcsolata turistákkal ? ☐
 baráti kapcsolat (1), - gyakori beszélgetés (2), - hivatalos kapcsolat (3), - nincs, csak látja őket (4)

3. Érzékel-e különbséget saját maga és a turisták között ? ☐
 igen, jelentős különbséget (1), - igen, némi különbséget (2), - nem (3)
 3.1. Ha igen, miben nyilvánul ez meg ? ☐ ☐ ☐
 - általános viselkedés (1), - eltérő anyagi helyzet (2), - a szabadidő-eltöltés módja (3), ☐
☐
 a környezettel szembeni attitűd (4), - egyéb (5):....., - nem érez különbséget (0)

4. Szokott-e Ön is utazni ? igen (1), - nem (2) ☐

5. Örül-e a turisták jelenlétének a településen ? igen (1), - nem (2), - közömbös (3) ☐

6. Megfelelőnek tartja-e a turisták jelenlegi létszámát ? ☐
 nem, jelentősen növekednie kellene (1), - nem, némileg növekednie kellene (2), - jó így (3),
 - nem, némileg csökkennie kellene (4), - nem, jelentősen csökkennie kellene (5)

7. Foglalkozik-e szobakiadással ? igen (1), - nem (2) ☐
 7.1. Milyen nemzetiségű turistáknak adja ki legszívesebben a szobáját ? ☐ ☐ ☐
☐ ☐
 nem számít a turisták nemzetisége (1), - magyar (2), - német (3), - osztrák (4), - svájci (5), -
 olasz (6), - holland (7), - belga (8), - angol (9), - francia (10), - szlovák (11), - cseh (12), -
 lengyel (13), - egyéb (14):....., - nem adja ki (0)
 Miért ?.....

8. Milyen nemzetiségű turistákat lát legszívesebben a településen ? ☐ ☐ ☐
☐ ☐
 nem számít a turisták nemzetisége (1), - magyar (2), - német (3), - osztrák (4), - svájci (5), -
 olasz (6), - holland (7), - belga (8), - angol (9), - francia (10), - szlovák (11), - cseh (12), -
 lengyel (13), - egyéb (14):....., - semmilyen turistát sem lát szívesen (15)
 Miért ?.....

9. Van-e olyan tevékenység, amelynek során valamilyen módon zavarja a turisták jelenléte ? ☐
 igen (1), - nem (2)
 9.1. Ha igen, mely/melyek ? ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐

vásárlás (1), - közlekedés (2), - strandolás (3), - étkezés vendéglátóhelyen (4), - szórakozás /mozi, diszkó, színház, stb./ (5), - kirándulás (6), - egyéb, éspedig:.....(7), - nincs (0)

10. Mennyire elégedett a település turizmusának jelenlegi helyzetével ? ☐
 nagyon elégedetlen (1), -inkább elégedetlen (2), -semleges (3), -inkább elégedett (4), -nagyon elégedett(5)

11. Kérem, értékelje 1-től 5-ig, milyen hatással van a turizmus a következő tényezőkre! /5 - jelentősen javítja, 4 - némileg javítja, 3 - nem befolyásolja, 2 - némileg rontja, 1 - jelentősen rontja/

	1	2	3	4	5
munkalehetőségek					
jövedelem és életszínvonal					
földterülethez és ingatlanhoz jutás lehetősége					
általános infrastruktúra					
vásárlási lehetőségek					
lakásviszonyok					
az élet minősége					
vallási élet					
sportolási lehetőségek					
éttermek minősége					
kulturális szolgáltatások /pl. színházak, mozik, kiállítótermek/					
szabadidő-eltöltés lehetőségei					
érdekes emberekkel való találkozás lehetősége					
régi épületek megőrzése					
a munkához való hozzáállás					
generációk kapcsolata					
erkölcs					
kulturális identitás					
más népek megismerésének lehetősége					
nyelvtudás					
tolerancia a mássággal szemben					
közbiztonság					
közlekedési viszonyok					

12. Kérem, értékelje 1-től 5-ig, milyen hatással van a turizmus a következő tényezőkre! /5 - jelentősen növeli, 4 - némileg növeli, 3 - nem befolyásolja, 2 - némileg csökkenti, 1 - jelentősen csökkenti/

	1	2	3	4	5
megélhetési költségek					
földterület és ingatlan költségei					
árak és szolgáltatások árszínvonala					
a város adóbevételei					
munkanélküliség					
büszkeség a helyiekben településükre					
vendégszeretet az idegenekkel szemben					
anyagi szempontok előtérbe kerülése					
kölcsönös bizalom az emberek között					
udvariasság és jó modor					
becsületesség					
szexuális szabadosság					
alkoholizmus					
prostitúció					
vandalizmus					
szerencsejáték					
kábítószerélvezet					
szervezett bűnözés					

egyéni bűnözés					
szemetelés					
zaj					
zsúfoltság					

13. A legfontosabb pozitívum, ami a turizmusnak tulajdonítható:.....

14. A legfontosabb negatívum, ami a turizmusnak tulajdonítható:.....

15. Milyen módon befolyásolja Ön szerint a turizmus a Balaton zalai partja és Hévíz megítélését, image-át ?

- jelentősen rontja (1), - némileg rontja (2), - nem befolyásolja (3), - némileg javítja (4), - jelentősen javítja (5) ☐

16. Érezhetőek-e a turizmus hatásai a szezonon kívül is ? igen (1), - nem (2) ☐

17. Tesz-e vagy tett-e Ön valamit a turizmus fejlesztése/fejlődése érdekében?

igen (1), - nem (2) ☐

17.1. Ha igen, mit ?.....

18. Tesz-e vagy tett-e Ön valamit a turizmus jelenlegi módon történő fejlődése/fejlesztése megakadályozására ?

igen (1), - nem (2) ☐

18.1. Ha igen, mit ?.....

19. Foglalkozása:..... ☐

19.1. A turizmusban dolgozik ? - igen (1), - nem (2) ☐

20. Van-e olyan családtagja, aki a turizmusban dolgozik ? - igen (1), - nem (2) ☐

21. Életkora: -14 év (1),- 15-29 év (2),- 30-39 év (3),- 40-59 év (4),- 60- év (5) ☐

22. Neme: -férfi (1), - nő (2) ☐

KÖSZÖNÖM A SEGÍTSÉGÉT !

7. Melléklet

A LAKOSSÁGI FELMÉRÉS MINTÁJÁNAK MEGOSZTLÁSA

Település	15-29 év		30-39 év		40-59 év		60- év		Σ
	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	
Keszthely	12	11	6	7	12	13	7	10	78
Hévíz	9	10	6	7	11	13	7	10	73
Gyenesdiás	2	2	2	1	2	2	1	2	14
Vonyarcvashegy	5	4	3	3	3	3	3	5	29
Cserszegtomaj	1	1	1	0	1	2	0	2	8
Összesen	29	28	18	18	29	33	18	29	202

SZAKÉRTŐK LISTÁJA 1.

Név	Foglalkozás	Település
1. Bereczky Csaba	fafaragó	Cserszegtomaj
2. Béres Tibor	Panoráma kemping tulajdonos	Cserszegtomaj
3. Gyuk János	polgármester	Cserszegtomaj
4. Héja János	Rosegarten kemping tulajdonos	Cserszegtomaj
5. Takács Ferdinánd	festőiskola szervezője, barlangászklub elnöke	Cserszegtomaj
6. Dr. Kardos József	jegyző	Gyenesdiás
7. Hársfalvi György	szobakiadó, népművelő	Gyenesdiás
8. Szalóky Jenő	polgármester	Gyenesdiás
9. Dencsiné Dr. Nagy Éva	Bibó István Gimnázium igazgató	Hévíz
10. Dr. Gyarmati József	Állami Gyógyfürdőkórház	Hévíz
11. Dr. Oláh Péter	Hévízi Gyógy- és Sportközpont Rt. elnök-vezérigazgató	Hévíz
12. Dr. Sonkoly Pál	Állami Gyógyfürdőkórház	Hévíz
13. Dr. Szántó Endre	Nereus Kiadó, ügyvezető, önkormányzat, kulturális bizottság elnöke	Hévíz
14. Dr. Vancsura Miklós	Állami Gyógyfürdőkórház főigazgató	Hévíz
15. Dr. Varga László	Thermal Hotel Aqua szállodaigazgató	Hévíz
16. Fekete György	Thermal Hotel Hévíz Hévízi Önálló Egység Igazgató	Hévíz
17. Fóth Gyula	Hunguest - Hévízek és Balaton Gyógyszálló és Idegenforgalmi Kft. ügyvezető igazgató	Hévíz
18. Vértés Árpád	polgármester	Hévíz
19. Babics Tamás	önkormányzat, környezetvédelmi előadó	Hévíz
20. Dr. Perlaky Zsuzsa	idegenforgalmi referens	Hévíz
21. Bezerics Csaba	Bacchus étterem, panzió tulajdonos	Keszthely
22. Bubla Zoltán	városmenedzser	Keszthely
23. Cséby Géza	Goldmark Károly Művelődési Központ igazgató	Keszthely
24. Csébyné Szigeti Erika	Tourinform irodavezető	Keszthely
25. Csendes Antal	Helikon Könyvtár	Keszthely
26. Dancs Zoltán	Pannon Consulting Group	Keszthely
27. Dr. Czoma László	Helikon Kastélymúzeum igazgató	Keszthely

SZAKÉRTŐK LISTÁJA 2.

Név	Foglalkozás	Település
28. Dr. Kocsondi József	PATE, Georgikon Mezőgazdaságtudományi Kar Alkalmazott Üzemtani Tanszék	Keszthely
29. Dr. Lukács Ferencné	Hotel Helikon szállodaigazgató	Keszthely
30. Dr. Müller Róbert	Balatoni Múzeum igazgató, az önkormányzat kulturális bizottságának elnöke	Keszthely
31. Dr. Pomogyi Piroska	Nyugat-Dunántúli Vízügyi Igazgatóság főtanácsos	Keszthely
32. Dr. Sas Gábor	jegyző	Keszthely
33. Fábíán Gábor	Balatonfelvidéki Erdő- és Fafeldolgozó Rt. erdőmérnök, környezetvédelmi szakmérnök	Keszthely
34. Horváth Imre	önkormányzati előadó	Keszthely
35. Mohácsi József	Abbázia Club Hotels szállodaigazgató	Keszthely
36. Molnár Adél	Balatoni Múzeum	Keszthely
37. Németh János	Palota Vigadó cégtulajdonos	Keszthely
38. Palánki János	DRV Rt Nyugat-Balatoni Üzemigazgatóság üzemigazgató	Keszthely
39. Szigligeti Aladár	önkormányzat, városüzemeltetési előadó	Keszthely
40. Tar Ferenc	Balatoni Múzeum történész	Keszthely
41. Dr. Magyar Károly	orvos	Keszthely/Hévíz
42. Bedő Istvánné	önkormányzati előadó, szobakiadó	Vonyarcvashegy
43. Szabó László	jegyző	Vonyarcvashegy

A TURIZMUS LEGJELENTŐSEBB POZITÍV HATÁSAI A RÉGIÓBAN

Hatás	Gyakoriság	%
1. Bevétel, jövedelem	45	16,30
2. Megélhetés	34	12,32
3. Munkahelyteremtés	26	9,42
4. Fejlődés	23	8,33
5. Anyagi előnyök, anyagi helyzet javulása	20	7,25
6. Infrastruktúrafejlesztés	15	5,43
7. A település szépítése	11	3,99
8. A település hírneve, ismertsége	10	3,62
9. Életszínvonal-emelkedés	8	2,89
10. Adóbevétel	6	2,17
11. Nincs	6	2,17
12. Nyelvtanulás	5	1,81
13. Más életvitel, kultúra megismerése	5	1,81
14. Kapcsolatteremtés	5	1,81
15. A környezettel való törődés, környezetvédelem	4	1,45
16. Kemény valuta	4	1,45
17. Barátság	4	1,45
18. Fejlesztés	3	1,08
19. Virágosítás	3	1,08
20. Igényesség növekedése	3	1,08
21. Kiegészítő jövedelem	3	1,08
22. Baráti kapcsolatok	2	0,70
23. Ellátottság javulása	2	0,70
24. Jólét biztosítása	2	0,70
25. Jó, hogy szeretnek itt lenni a turisták	2	0,70
26. Kultúra fejlődése	2	0,70
27. Munkanélküliség csökkenése	2	0,70
28. Egyéni és városi bevételek	1	0,35

A TURIZMUS LEGJELENTŐSEBB POZITÍV HATÁSAI A RÉGIÓBAN

Hatás	Gyakoriság	%
29. Tisztaság	1	0,35
30. Elismerés	1	0,35
31. Nyitottság	1	0,35
32. Szép épületek	1	0,35
33. Gondolkodásmód (nyitott, toleránsabb)	1	0,35
34. Bekapcsolódás Európába	1	0,35
35. Bekapcsolódás a nemzetközi vérkeringésbe	1	0,35
36. Interszektoriális szerep	1	0,35
37. Jól működő város	1	0,35
38. Környezetváltozás	1	0,35
39. Közbiztonságra odafigyelés	1	0,35
40. Közlekedési udvariasság	1	0,35
41. Kultúrák kapcsolata	1	0,35
42. Kulturálódás	1	0,35
43. Külföldi barátok	1	0,35
44. Láthatatlan export	1	0,35
45. Megélhetés szezonban	1	0,35
46. Gazdasági szerep	1	0,35
47. Munkahelyteremtés fiataloknak	1	0,35
48. Nemzeti jövedelem	1	0,35
49. Nyelvtanulási kényszer	1	0,35
50. Sok nyilvános telefon	1	0,35
51. Tőkebehozatal	1	0,35
52. Műemlékek rendbentartása	1	0,35
53. Vállalkozások fejlődése	1	0,35
Összesen	276	100,94*

* - az eltérés a kerekítésekből adódik

A TURIZMUS LEGJELENTŐSEBB NEGATÍV HATÁSAI A RÉGIÓBAN

Hatás	Gyakoriság	%
1. Zsúfoltság	49	18,77
2. Bűnözés	35	13,41
3. Nincs	29	11,11
4. Környezetszennyezés	24	9,19
5. Közlekedési gondok	23	8,81
6. Áremelkedés	22	8,43
7. Zaj	14	5,36
8. Közbiztonság romlása	7	2,68
9. Szemetelés	6	2,30
10. Vízhőmérséklet romlása	4	1,53
11. Nyugatimádat, nyugatmajmolás	4	1,53
12. Kábítószerélvezet	3	1,16
13. Prostitúció	3	1,16
14. Demonstrációs hatás	3	1,16
15. Vandalizmus, rongálás	3	1,16
16. Magyarok háttérbe szorulása	3	1,16
17. Anyagiassá válás	2	0,77
18. Szabadosság	2	0,77
19. Megszűnt a nyugalom	2	0,77
20. Közlekedési gondok szezonban	2	0,77
21. Nincs (csak ami vele jár)	1	0,39
22. Nincs (csak az rossz, ha nincs vendég)	1	0,39
23. Feketegazdaság	1	0,39
24. Valutázás	1	0,39
25. Köztisztaság romlása	1	0,39
26. Ingatlanáremelkedés	1	0,39
27. Zsúfoltság szezonban	1	0,39
28. Megélhetés drágult	1	0,39
29. Kapcsolatok megromlása	1	0,39

A TURIZMUS LEGJELENTŐSEBB NEGATÍV HATÁSAI A RÉGIÓBAN

Hatás	Gyakoriság	%
30. Kényelmes, nagy lakások kiadása	1	0,39
31. Parkolási nehézségek	1	0,39
32. Etikátlan konkurenciaharc	1	0,39
33. Összhang nélküli fejlődés	1	0,39
34. Városkép romlása	1	0,39
35. Boltok későn nyitnak	1	0,39
36. Közlekedési biztonság romlása	1	0,39
37. Nagy anyagi különbség	1	0,39
38. Eltűnnek a régi házak	1	0,39
39. Elégedetlenség	1	0,39
40. Német feliratok	1	0,39
41. Elveszett a régi hangulat	1	0,39
Összesen	261	100,19*

* - az eltérés a kerekítésekből adódik

A TURIZMUS ÁLTAL BEFOLYÁSOLT FAKTOROK
ROTÁLT FAKTORSÚLY MÁTRIX

Változók	1	2	3	4	5	6	7
Zaj	,886	,159	6,459E-02	6,991E-02	-,154	,175	-7,150E-02
Zsúfoltság	,838	,236	6,801E-02	-3,754E-02	-,122	7,282E-02	-,110
Szemetelés	,838	,106	2,415E-02	,108	-8,197E-02	,218	-1,428E-02
Kábitószervezet	,623	-1,615E-02	6,868E-03	,245	4,987E-02	,473	-4,106E-02
Földterület és ingatlan ára	,141	,700	,163	,119	-4,641E-02	-3,527E-03	-3,696E-02
Áruk és szolgáltatások árszínvonala	,127	,677	6,819E-02	,146	-,109	,213	4,668E-03
A település adóbevételei	5,533E-02	,663	,242	,109	,142	5,919E-02	-8,097E-03
Megélhetési költségek	,145	,616	9,752E-02	-7,703E-02	-6,302E-02	6,325E-02	5,601E-02
Anyagi szempontok előtérbe kerülése	,302	,571	-5,937E-02	7,618E-02	5,960E-02	4,701E-03	,147
Vásárlási lehetőségek	5,977E-03	,484	,223	,412	-9,525E-02	-5,615E-02	7,122E-03
Büszkeség a helyiekben településükre	,178	,402	,170	,228	,240	-,193	,193
Életminőség	-4,957E-02	,126	,658	7,143E-02	-1,582E-02	,134	,116
Jövedelem és életszínvonal	1,890E-02	,180	,635	,244	,205	6,716E-02	3,572E-02
Munkalehetőségek	,293	,211	,588	,131	-1,360E-03	1,731E-02	-5,161E-02
Nyelvtudás	,265	,216	,587	,284	2,255E-02	-,107	,313
Tolerancia a mássággal szemben	8,055E-02	-4,484E-03	,582	,116	,283	-,215	7,815E-02
Érdekes emberekkel való találkozás lehetősége	-8,727E-02	,292	,490	,397	,218	8,989E-02	,381
Más népek megismerésének lehetősége	-,165	,275	,478	,377	-5,826E-02	-7,203E-03	,432
Általános infrastruktúra	,200	,263	,367	,299	7,544E-02	-6,474E-02	,227
Szabadidő-eltöltés lehetőségei	-1,741E-02	,111	,140	,829	6,704E-02	,127	5,947E-02
Sportlehetőségek	,137	4,390E-02	,283	,708	-,104	,148	,110
Kulturális szolgáltatások, programok	,313	,146	,128	,703	,156	-7,195E-02	,238
Kölcsönös bizalom az emberek között	-,127	-,104	2,514E-02	6,988E-02	,772	-1,145E-02	2,595E-02
Becsületesség	-8,347E-02	-1,867E-02	,125	-4,297E-02	,731	-,170	,191
Udvariasság és jó modor	-,196	,127	9,826E-02	,111	,593	-5,100E-02	,159
Vendégszeretet	-,137	,297	,395	-6,169E-02	,491	-,143	,258
Szerencsejátékok	,143	5,385E-02	-4,800E-02	,138	-5,501E-02	,809	-6,809E-02
Vandalizmus	,404	3,616E-02	6,928E-02	-4,936E-02	-,153	,674	-1,374E-03
Prostitúció	,445	,100	9,995E-02	-1,634E-02	-,119	,634	-1,948E-02
Alkoholizmus	,409	,139	-,142	4,929E-02	-2,250E-02	,467	7,654E-02
Generációk kapcsolata	-,131	-1,427E-02	4,997E-02	,114	8,097E-02	-2,930E-03	,824
Kulturális identitás	-3,134E-02	-2,831E-02	,307	,149	,229	-,157	,675
Munkához való hozzáállás	5,528E-03	,203	,162	5,857E-02	,163	4,862E-02	,496
Közbiztonság	-,124	-6,996E-02	,209	5,723E-02	,161	-,223	2,271E-02
Közlekedési viszonyok	-,188	-,193	3,864E-02	,161	,268	5,535E-02	,120
Régi épületek megőrzése	7,697E-03	,118	4,324E-02	,335	,206	4,475E-03	,452
Erkölc	-,233	,278	-6,561E-02	-9,001E-02	-,258	-,265	,122
Földterülethez és ingatlanhoz jutás lehetősége	2,878E-02	-7,833E-02	7,599E-02	2,303E-02	8,885E-02	-,245	,173
Lakásvíznyomok	-1,425E-02	3,690E-02	,285	,122	,248	-3,067E-03	2,432E-02
Egyéni bűnözés	8,766E-02	-2,135E-02	1,915E-02	,144	,175	-,139	,103
Szervezett bűnözés	-5,058E-03	,223	-5,636E-02	-3,874E-02	-4,159E-02	,120	2,653E-02
Munkanélküliség	-3,481E-02	-9,826E-02	-,173	-,147	-6,061E-02	,110	-6,823E-02
Szexuális szabadosság	,147	-2,401E-02	,167	5,513E-02	-,236	-,119	-,280
Vallási élet	-6,795E-02	-6,529E-02	2,891E-02	2,183E-02	1,847E-02	-3,151E-02	-3,199E-02
Éttermek minősége	3,582E-02	5,936E-02	-1,234E-02	-,101	-6,653E-02	-2,127E-02	8,121E-03
Sajátérték	3,91	3,39	3,32	2,92	2,60	2,59	2,54
Magyarázott variancia (%)	8,68	7,53	7,37	6,48	5,77	5,75	5,64

11. Melléklet folytatás

A TURIZMUS ÁLTAL BEFOLYÁSOLT FAKTOROK
ROTÁLT FAKTORSÚLY MÁTRIX

Változók	8	9	10	11	12	13
Zaj	-6,357E-02	-1,963E-02	7,794E-02	-2,240E-02	2,768E-02	-5,094E-02
Zsúfoltság	1,350E-02	5,313E-02	,129	-4,945E-02	-4,200E-02	-1,909E-02
Szemetelés	-,129	5,168E-02	-8,330E-02	6,530E-02	-5,802E-02	2,690E-02
Kábitószervezet	6,592E-03	-,101	3,319E-02	,113	1,154E-03	-,135
Földterület és ingatlan ára	-1,448E-02	-,205	5,648E-02	-,145	6,943E-02	-,185
Áruk és szolgáltatások árszínvonala	8,501E-02	-2,551E-02	,220	-2,137E-02	,264	-8,404E-02
A település adóbevételei	-9,294E-02	,155	-1,073E-02	-,144	8,645E-03	,101
Megélhetési költségek	-,131	-,167	4,587E-02	,119	-,212	,109
Anyagi szempontok előtérbe kerülése	,142	,301	3,082E-02	-5,473E-03	-,151	-,106
Vásárlási lehetőségek	-9,854E-02	9,382E-02	-5,386E-02	5,639E-02	-,292	,149
Büszkeség a helyiekben településükre	9,739E-02	,173	-1,447E-02	,281	4,475E-03	-,134
Életminőség	,201	,329	-,132	-8,935E-02	,106	,121
Jövedelem és életszínvonal	1,052E-02	,164	-7,231E-02	-,269	1,718E-02	-,121
Munkalehetőségek	-,142	,166	7,982E-02	-,165	-,352	9,844E-02
Nyelvtudás	,245	-2,131E-02	-1,134E-02	6,456E-02	7,144E-02	3,786E-02
Tolerancia a mássággal szemben	,387	-7,124E-02	,131	7,084E-02	,198	-,130
Érdekes emberekkel való találkozás lehetősége	-9,563E-02	2,421E-02	9,801E-02	-1,618E-02	-,121	-8,261E-03
Más népek megismerésének lehetősége	6,904E-02	4,032E-02	9,153E-02	7,702E-03	-,117	-9,021E-02
Általános infrastruktúra	-2,694E-02	2,461E-02	-,188	4,851E-02	,348	9,408E-02
Szabadidő-eltöltés lehetőségei	3,711E-02	,185	7,940E-02	-,127	-1,410E-02	1,109E-02
Sportlehetőségek	,230	-,128	6,540E-02	-8,434E-02	7,365E-02	-3,958E-02
Kulturális szolgáltatások, programok	7,330E-02	5,912E-02	2,034E-02	1,525E-02	6,778E-02	,232
Kölcsönös bizalom az emberek között	,147	,144	6,892E-03	-,159	-1,317E-02	-,125
Becsületesség	,153	3,580E-03	9,370E-02	5,711E-02	-3,984E-02	,201
Udvariasság és jó modor	,159	,363	9,241E-02	-,166	,146	4,301E-02
Vendégszeretet és udvariasság	-,113	-,141	9,552E-03	,204	,173	,235
Szerencsejátékok	5,526E-02	-,141	6,216E-02	1,953E-02	-5,800E-02	-6,943E-02
Vandalizmus	-,163	2,530E-02	-,104	,220	2,442E-04	,149
Prostitúció	-,159	-,123	1,669E-03	-,205	6,098E-02	2,152E-02
Alkoholizmus	-,167	-9,258E-02	-9,451E-02	,412	-8,719E-02	,131
Generációk kapcsolata	2,783E-02	,152	4,969E-02	-,212	7,927E-03	-6,123E-02
Kulturális identitás	,111	3,345E-02	9,343E-02	,121	-,123	,158
Munkához való hozzáállás	,411	,384	,147	2,212E-02	,248	-2,206E-02
Közbiztonság	,696	,146	,145	-,144	-,105	,106
Közlekedési viszonyok	,618	,106	-,100	,113	-,265	3,101E-02
Régi épületek megőrzése	,476	1,416E-03	-,180	2,271E-05	,192	-7,872E-02
Erkölc	,322	-6,623E-02	-,275	-4,477E-02	8,449E-02	,201
Földterülethez és ingatlanhoz jutás lehetősége	-1,552E-02	,741	-4,238E-02	-1,287E-02	4,903E-02	-5,384E-02
Lakásvizonyok	,258	,621	-2,416E-02	8,354E-02	-2,535E-02	,211
Egyéni bűnözés	3,072E-02	-4,292E-02	,838	1,131E-03	5,078E-02	1,941E-02
Szervezett bűnözés	-4,507E-03	1,240E-02	,808	7,529E-02	1,490E-03	8,571E-02
Munkanélküliség	-5,486E-03	-8,104E-03	4,921E-02	,695	-5,925E-02	-5,029E-02
Szexuális szabadság	-1,348E-02	,355	,234	,458	7,701E-02	-,201
Vallási élet	-9,836E-02	6,871E-02	4,848E-02	-5,470E-02	,755	6,015E-02
Éttermek minősége	-6,092E-02	-3,663E-02	-8,454E-02	7,225E-02	-5,289E-02	-,831
Sajátérték	2,06	1,96	1,84	1,47	1,43	1,31
Magyarázott variancia (%)	4,59	4,36	4,08	3,27	3,18	2,90

Alkalmazott módszer: Főkomponenselemzés, Varimax rotáció
KMO = 0,736

MULTIKOLLINEARITÁS VIZSGÁLAT EREDMÉNYEI 1.

Változók	Tolerancia
Munkalehetőségek	,350
Jövedelem és életszínvonal	,339
Földterülethez és ingatlanhoz jutás lehetősége	,435
Általános infrastruktúra	,447
Vásárlási lehetőségek	,492
Lakásviszonyok	,493
Életminőség	,353
Vallási élet	,710
Sportlehetőségek	,313
Éttermek minősége	,678
Kulturális szolgáltatások, programok	,241
Szabadidő-eltöltés lehetőségei	,286
Érdekes emberekkel való találkozás lehetősége	,328
Régi épületek megőrzése	,326
Munkához való hozzáállás	,325
Generációk kapcsolata	,406
Erkölc	,650
Kulturális identitás	,320
Más népek megismerésének lehetősége	,309
Nyelvtudás	,308
Tolerancia a mássággal szemben	,338
Közbiztonság	,412
Közlekedési viszonyok	,435
Megélhetési költségek	,481
Földterület és ingatlan ára	,368
Áruk és szolgáltatások árszínvonala	,336
A település adóbevételei	,402
Munkanélküliség	,611
Büszkeség a helyiekben településükre	,423
Vendégszeretet és udvariasság	,323
Anyagi szempontok előtérbe kerülése	,473
Kölcsönös bizalom az emberek között	,393
Udvariasság és jó modor	,386
Becsületesség	,414
Szexuális szabadosság	,609
Alkoholizmus	,367
Prostitúció	,321
Vandalizmus	,327
Szerencsejátékok	,359
Kábítószerélvezet	,304
Szervezett bűnözés	,452
Egyéni bűnözés	,350
Szemetelés	,158
Zaj	,112
Zsúfoltság	,175

MULTIKOLLINEARITÁS VIZSGÁLAT EREDMÉNYEI 2.

Változók	Tolerancia
Földterülethez és ingatlanhoz jutás lehetősége	,731
Általános infrastruktúra	,765
Vásárlási lehetőségek	,715
Lakásviszonyok	,764
Vallási élet	,906
Éttermek minősége	,905
Generációk kapcsolata	,798
Erkölc	,896
Közbiztonság	,739
Közlekedési viszonyok	,782
Megélhetési költségek	,791
A település adóbevételei	,770
Munkanélküliség	,866
Büszkeség a helyiekben településükre	,746
Anyagi szempontok előtérbe kerülése	,753
Becsületesség	,789
Szexuális szabadosság	,831

**A MEGKÉRDEZETT SZAKÉRTŐK ÁLTAL AZONOSÍTOTT
TÁRSADALMI-KULTURÁLIS HATÁSOK**

Hatás	Fő	P.	N.	S.
Üdülőtulajdonosok megjelenése a településen	13	+	-	*
Zaj	13		-	
Nagy létszámok megjelenése szezonban, zsúfoltság	12		-	
Szezonáltság (szolgáltatások, vendéglátóipar, áremelkedés, foglalkoztatottság, bevételek)	11		-	
Környezetvédelmi szemlélet erősödése, környezeti kultúra javulása	9	+		
Fejlődés (infrastruktúra, virágok, fák, kerékpárút, járda, közvilágítás, vízelvezetés, iskolafejlesztés, útépités, telefon)	9	+		
Hagyományörzés (pl. fazekas, fafaragó, virágkötő; szüreti nap, borászat)	9	+		
Aki szobakiadással foglalkozik, sokkal inkább rendben tartja a környezetét	8	+		
Lényeges áremelkedés	8	(+)	-	
Nyáron hangversenyek, programok, kiállítások	8	+		
Régi épületek felújítása és turisztikai hasznosítása	8	+		
Közlekedési problémák, parkolási nehézségek	8		-	
Ellentétek társadalmi csoportok között (pl. fiatal-idősebb, turizmusból élő - nem abból élő, helyi-üdülőtulajdonos)	7		-	
Ingatlanáremelkedés	7	(+)	-	
Üdülőtulajdonosok bekapcsolódása a szobakiadásba	7		-	*
Tolerancia, megszokás - a turizmus érdekében sokat elviselnek	7	+	(-)	
Közösségszerveződés - város/község/tóvédő egyesületek	7	+		
Elnémetesedés	6		-	
A turizmus fejlődése érdekében fejlesztenek minden kiszolgáló létesítményt	5		-	
Külföldiek felvásárolják az ingatlanokat	5		-	
Kulturális identitás feladása	5		-	
Hivalkodó, drága, tájba nem illő épületek (külföldiek és belföldiek)	5	+	-	*
Bevándorlás, beköltözés - a turizmus vonzástényező	5		-	
A turizmus az egyetlen ipar, gazdasági függőség	5		-	
Kevés a helyi vállalkozó, nem itt fizetnek adót	5			
Kevés állandó lakos, ehhez képest sok nyaraló nyáron	4		-	
Bevétel a turizmusból (önkormányzati, lakossági)	4	+		
A települések hegyközség jellege elveszett	4		-	
Javul a vendégfogadó kultúra	4	+		
Helyiek szegényednek, gazdagok és városiak (más életmód, elvárások) telepednek be - antagonisztikus ellentét	4		-	
A keresleti piac tönkretette a magyaros vendégszeretetet	4		-	
Szervezett bűnözés	4		-	

P - pozitív

N - negatív

S - semleges

**A MEGKÉRDEZETT SZAKÉRTŐK ÁLTAL AZONOSÍTOTT
TÁRSADALMI-KULTURÁLIS HATÁSOK**

Hatás	Fő	P.	N.	S.
Beépítettség növekedése (nagyobb házak, vendégfogadási céllal)	4		-	
Hagyományos szórakozási lehetőségek eltűntek, csak diszkó	3		-	
Kereskedelmi kínálat bővülése	3	+		
Szemetelés (otthon ezt nem teszi meg a vendég)	3		-	
A helyiek nem tudtak bekapcsolódni tőke híján a gyors növekedés miatt a turizmusba	3		-	
Helyi közösség, összetartó erő felbomlása	3		-	
Feketegazdaság erősödése	3		-	
Inkább külföldiek látogatják a kulturális rendezvényeket (60%)	2		-	*
Vandalizmus	2		-	
Szabadidős létesítmények, programok bővítése	2	+		
Gazdaságélénkítő hatás	2	+		
Üdülőhelyi hangulat, nyári könnyedség	2	+		
Bazárosodás	2		-	
Szebb, ízlésesebb épületek épülnek	2	+		
Régi stílust visszahozó új építészet	2	+		
Osztrák építészeti stílus, anyagok, minták átvétele	2		-	
Hagyományokon alapuló programok (pl. parasztlakodalom)	2	+	(-)	
Jelentős kiegészítő jövedelem a szobakiadásból	2	+		
Ingázás a turisztikai foglalkoztatás miatt (eljárnak Cs-ről dolgozni Hévízre, Keszthelyre)	2	+		*
Ha nem lenne turizmus, valószínűleg nehezebb lett volna védetté nyilvánítani területeket	1	+		
Megélhetési forrás a turizmus	1	+		
A turisztikai bevételből lehet a kultúrát, a sportot támogatni	1	+		
Lakáskultúra fejlődése	1	+		
Gyors növekedés - alkalmazkodási kényszer	1		-	

P - pozitív

N - negatív

S - semleges

TURISZTIKAI AKTIVITÁS A RÉGIÓBAN 1.
A TURIZMUS FEJLESZTÉSE/FEJLŐDÉSE ÉRDEKÉBEN

Tevékenység	Gyakoriság	%¹	%²	%³
A turizmusban dolgozik	24	14,20	11,88	21,24
Szobakiadás	23	13,61	11,38	20,35
Környezetszépítés	19	11,24	9,41	16,81
Önkormányzati munka	9	5,33	4,45	7,96
Virágosítás, fásítás	9	5,33	4,45	7,96
Nyelvtanulás	8	4,73	3,93	7,07
Információ-ellátás	7	4,14	3,46	6,19
Munkája során (nem turizmusban dolgozik)	6	3,55	2,97	5,31
Személyes kapcsolatok (egyéni, hivatalos) révén promóció	5	2,96	2,47	4,42
Szuvenírek készítése, árusítása	5	2,96	2,47	4,42
Részvétel lakossági fórumon	5	2,96	2,47	4,42
Hangversenyt szervez, énekel, zenekarban játszik	4	2,37	1,98	3,54
Baráti kör tagja (Balaton, települési)	4	2,37	1,98	3,54
Éttermet üzemeltet	3	1,78	1,48	2,65
Idegenvezetés	3	1,78	1,48	2,65
Kutatás, tanulmányok írása	3	1,78	1,48	2,65
Továbbtanulás (turisztikai jellegű képzésben)	3	1,78	1,48	2,65
Programszervezés	3	1,78	1,48	2,65
Balaton Fesztivál szorgalmazása	2	1,18	0,99	1,77
Panziót üzemeltet	2	1,18	0,99	1,77
Gyógyturizmus fejlesztése (Hévíz)	2	1,18	0,99	1,77
Kedvesség, udvariasság	2	1,18	0,99	1,77
Kiállításszervezés	2	1,18	0,99	1,77
Néptáncelőadást szervez, népzeneész, néptáncos	2	1,18	0,99	1,77
Adófizetés	1	0,55	0,49	0,88
Segít a turistáknak, ha szükséges	1	0,55	0,49	0,88

1 - az összes válasz %-ában

2 - az összes megkérdezett %-ában

3 - az összes olyan válaszadó %-ában, aki tett valamit a turizmusért

TURISZTIKAI AKTIVITÁS A RÉGIÓBAN 1.
A TURIZMUS FEJLESZTÉSE/FEJLŐDÉSE ÉRDEKÉBEN

Tevékenység	Gyakoriság	%¹	%²	%³
Hagyományőrzés	1	0,55	0,49	0,88
Könyvet írt a településről	1	0,55	0,49	0,88
Környezetvédelmi szakkör működtetése	1	0,55	0,49	0,88
Szövőszakkör működtetése	1	0,55	0,49	0,88
Részvétel tüntetésen a nyirádi bánya ellen	1	0,55	0,49	0,88
Kampány a sportcsarnokért	1	0,55	0,49	0,88
Pályázatok készítése	1	0,55	0,49	0,88
RCI fejlesztés	1	0,55	0,49	0,88
MATUR-tagság	1	0,55	0,49	0,88
Turisták igényeit kielégítő építkezés	1	0,55	0,49	0,88
Elviseli a helyi borozót	1	0,55	0,49	0,88
Nem szemetel	1	0,55	0,49	0,88
Vadásztársaság működtetése	1	0,55	0,49	0,88
Összesen	169	99,98*	83,99	150,3

1 - az összes válasz %-ában, N=169

2 - az összes megkérdezett %-ában, N=202

3 - az összes olyan válaszadó %-ában, aki tett valamit a turizmusért, N=113

* - kerekítés miatt nem 100%

TURISZTIKAI AKTIVITÁS A RÉGIÓBAN 2.**A TURIZMUS JELENLEGI MÓDON TÖRTÉNŐ FEJLESZTÉSE/FEJLŐDÉSE ELLEN**

Tevékenység	Gyakoriság	%¹	%²	%³
Teherbíróképesség meghatározása (ÁNTSZ)	1	12,50	0,49	12,50
Luxusszálloda-építés - az igénytelen turizmus ellen	1	12,50	0,49	12,50
Adóemelés - hivatalból	1	12,50	0,49	12,50
Személyes kapcsolatokon keresztül	1	12,50	0,49	12,50
Szemléletváltoztatásra törekszik	1	12,50	0,49	12,50
Kulturális kínálat bővítése a szezonális csökkentése érdekében	1	12,50	0,49	12,50
Tóvédő egyesületi tagság	1	12,50	0,49	12,50
Tömegturizmus ellen	1	12,50	0,49	12,50
Összesen	8	100,00	3,92	100,00

1 - az összes válasz %-ában, N=8

2 - az összes megkérdezett %-ában, N=202

3 - az összes olyan válaszadó %-ában, aki tett valamit a turizmus ellen, N=8

"A turizmus olyan, mint a tűz.

Megfőzheti az ebédedet vagy leégetheti a házat."

(Fox 1977, idézi Craik 1991)